

LITERATŪRA,
KRITIKA,
ESEISTIKA

RUGPJŪTIS-
RUGSĒJIS 8-9

metai

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SAJUNGOS
MĒNRAŠTIS

2008

TURINYS

VALDAS KUKULAS. Kas būtų, jeigu būtų, bet niekada nebūna	3
TOMAS VENCLOVA. Eilėraščiai	7
ALFONSAS BIELIAUSKAS. Amžiai su amūrais. Romano fragmentai	11
DIANA ŠARAKAUSKAITĖ. Vėjais mano Veisiejai vėjais. Eilėraščiai	41
LEVAS KOVARSKIS. Šokių mokytojos laidotuvės. Apsakymas	47
MARIJA DOČKUTĖ. Eilėraščiai	71
INGMAR BERGMAN. Rudens sonata. Vertė Z. Mažeikaitė	75

LITERATŪROS MOKSLAS IR KRITIKA

IMELDA VEDRICKAITĖ. Girtuokliai, juokdariai ir šventieji pamišėliai	103
Mūza padiktuoja poetui... Poetas Tomas VENCLOVA atsako į literatūrologo Tomo ANDRIUKONIO klausimus	110

„METŲ“ ANKETA

Požiūriai. Kornelijus PLATELIS, Raimondas KAŠAUSKAS	114
--	------------

APIE KŪRYBĄ IR SAVE

Kritiškas mąstymas yra žmogaus bėda. Literatūros kritikas Valentinas SVENTICKAS atsako į Danieliaus MUŠINSKO klausimus	126
--	------------

ATSIMINIMAI. DIENORAŠČIAI. LAIŠKAI

Idėjų ir širdžių sąsajos. Antano MACEINOS ir Stasio YLOS laišakai. Parengė G. Mikelaitis	131
--	------------

MŪSŲ PUBLIKACIJA

SIGMUND FREUD. Tabu ir jausmų ambivalencija. Vertė A. Merkevičiūtė	153
---	------------

RECENZIJOS, ANOTACIJOS

DONATA MITAITĖ. Pakutinis Alfonso Maldonio tikrumas (A. Maldonio „Už saulėlydžio“) * RENATA ŠERELYTĖ. Po vešliais nelaisvės kerais (P. Dirgėlos „Jauno faraono vynuogynuose“) * VIKTORIJA ŠEINA. Suplėkęs užantis tarp mirties ir gyvybės (R. Stankevičiaus „Laužiu antspaudą“) * VITAS AREŠKA. Traumuojančių išgyvenimų maskuotė (J. Kalinausko „Miego meistras“)	168
--	------------

TĖVYNĖS VARPAI

GUNTIS BERELIS. Kultūros kanonas. Vertė A. Valionis	182
--	------------

Antrajame viršelyje: **VIJA TARABILDINĖ.** Mano angelas sargas, 2006

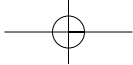
Trečiajame viršelyje: **ONUTĖ JUŠKIENĖ.** Izaokas, 2006

Pasirašyta spausdinti 2008.VII.31. Tiražas 1250 egz.
Formatas 70x108¹/₁₆ Ofsetas. 10 sp. l.
Kaina 5 Lt.
Spaudė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius.

„Metus“
remia:

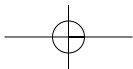
SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

KULTŪROS
RĖMIMO FONDAS

Kas būtų, jeigu būtų, bet niekada nebūna

Literatūra seklėja, banalėja, o norinčių rašyti kasdien daugėja. Jei nebijotume didžiosios literatūros sąvokos, galėtume tarti, kad literatūra pamažu, bet nuosekliai nyksta, miršta, o jos, gulinčios mirties patale, riterių gretos nenumaldomai auga, ir, atrodo, gedulo mitingas netrukus išvirs iškilmingomis beraštystės eitynėmis. Kaip čia yra, kas čia vyksta? Ar pati literatūra – seklėdama, moraliai ir estetiškai nykdama – duoda ženklą, kad dabar ją kurti pajėgus bet kas, bet kokio mentaliteto ir išsilavinimo „pakankamai kultūringas“ pilietis ar ji seklėja ir miršta tik todėl, kad dabar ją kuria ne asmenybės, autoritetai, o grupės, kolektyvai, savotiški „autorių sindikatai“? Gal šitaip reiškiasi meno ir jo vartotojo priklausomybė, kuri tikriausiai nebuvo vien egocentriškas marksistų prasimanymas? Juk kai rašė F. Dostojevskis, L. Tolstojus, visoje milžiniškoje Rusijoje raštingų žmonių tebuvo saujelė ir su jais susikalbėti galėjo ne tik atskiri žmonės, bet ir meninės koncepcijos, o dabar, kai daug maž raštingas kiekvienas pilietis, literatūrai belieka kalbėtis su masėmis? Ir pačiai masiškėti, pamažu virsti popkultūra? Popkultūros paklausa visada bus didesnė negu elitinio meno – atsiveria palankiausia dirva plisti ir plėstis patiems negailestingiausiems rinkos mechanizmas, kuriems keiksmazodis vertingesnis už biblinę ištarmę, nes ir pati kultūra jiems yra tik keiksmazodis. Šiame kontekste labiausiai gaila, kad mūsų kultūros politikos kūrėjai taip atidžiai žvalgosi į JAV, o ne į didžiąsias Europos valstybes, kur kultūros svarbą argumentuoja dar ir socialinė, ideologinė, politinė realybė (paprastiausiai – jei ne kultūra, kalba, šias valstybes pamažu nušluos globalizacijos procesai). Žinoma, L. Jonušys primintų, kad literatūros mirties tezė kartojama nuo amžių ir kuo kultūros raida

intensyvesnė, tuo dažnesni tie pesimistiniai vertinimai; D. Staponkutė primintų, kad Kipro saloje kas trečias ar ketvirtas jos kaimynas turi išsileidęs eilėraščių knygą arba storą romaną. Bet L. Jonušys neklausia, ar literatūra po kiekvieno priešinfarktinio priepuolio atsigauna būdama ta pati didžioji literatūra, svarstanti giliausias esmes ir prasmes, ar ji lieka vegetuoti vis menkesniame intelektualiniame, dvasiniame lygyje, tačiau D. Staponkutė neišduoda, kokia tų nesuskaičiuojamų jos kaimynų knygų recepcija graikiškoje literatūros kritikoje. Jei žmonės leidžiasi knygas savo gimtadienių proga, mūsų tai neliečia...

Ir ši lygtis – vis daugiau rašytojų kuria vis menkesnę literatūrą – turi kažką reikšti. Ir ne tik apie literatūrą. Ji turi byloti kažką apie mus visus, kurie dar nesusivokiame, nesusigaudome savo „jausmų tikrovėje“. Jei pati literatūra to neapmąsto, mąstyti, ar bent bandyti mąstyti, turi literatūros kritika. Tiesa, lengviau (nors man svetimiausia) samprotauti apie „einamiausią prekę“ – romaną. Jau prieš kelis dešimtmečius teoretikai ramino: „Kartais literatai tvirtina, jog romanas miręs. Šituo jie nori pasakyti, kad pati forma save sužlugdė arba kad dabartiniam amžiui ji jau nesvarbi. Tai, žinoma, nesąmonė. Romanas yra pati natūraliausia literatūros forma. <...> Romanui tereikia minimalaus raštingumo bei marių vienumos ir laisvo laiko. Kadangi veikiausiai šiuolaikinė visuomenė ir tolimoje, kiek tik įmanoma numatyti, ateityje savo nariams suteiks šiuos visus tris būtinus dalykus, tai dėl romano mirties niekam nevertėtų pernelyg nerimauti. Jis dar ilgai gyvuos teikdamas vienišiams žmonėms paguodą ir padėdamas visiems mums leisti tuščias valandas“ (G. Josipovici. Pasaulis ir knyga. – Vilnius, 2003, p. 355). Taip ir įvyko: romanai rašomi ne literatūrai ir dėl literatūros, o vienišų žmonių paguodai ir laisvo laiko „užmušimui“. Tad kuo graudesnė ar pikantiškesnė, kuo labiau iš žiniasklaidos atpažįstama ir identifikuojama istorija, tuo geriau. Ir rašo tuos romanus minimaliai raštingi žmonės (tarkim, dirbę redakcijose), turintys marias laisvo laiko. Šitai paaiškina ir mano kraupoką išpūdį iš paskutinio Rašytojų sąjungos suvažiavimo: didelė salė garbingų žilų žmonių, iš kurių pareikalauti kokios nors literatūrinės kokybės būtų ir nesusipratimas, ir gal net nuodėmė. Bet lygiai toks pat nesusipratimas man atrodė ir siūlymas dirbtinai ir kuo sparčiau „jauninti“ Rašytojų sąjungą. Nes jaučiuosi gerai žinąs ar bent numanąs, kokios marjos, kokie okeanai neprijaukintų, nesuprastų ir neapgyvendintų žodžių slypi toje jaunųjų kūryboje.

Tačiau pereikime prie įdomiausio dalyko. Regis, visi jau seniai sutarėme, kad tokių debiutų, kokie buvo G. Cieškaitės, A. Grybauskos, D. Kajoko ar G. Patacko, niekada nebus. Dabar pirmąsias kny-

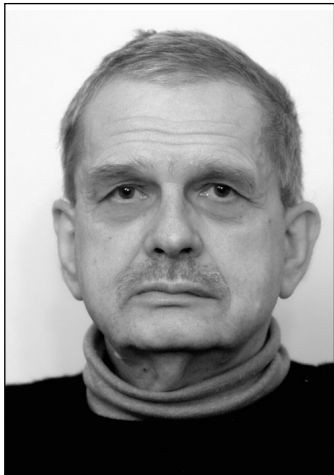
gas leidžiasi kas nori ir kas turi pinigų, be to, ir prestižinėse leidyklose (kad ir „Pirmosios knygos“ serijoje) išsileidusieji išties debiutavę tegalės pasijusti tik po trečios ar penktos knygos, t. y. tada, kai bus atpažinti, identifikuoti, kai jų stilius, poetika bus pripažinti kaip jų stilius ir poetika. Tačiau šiandien net profesionalui kritikui svaigiai per daug iškyla nežinomų pavardžių, ir kas savaitę jų atsiranda vis naujų. Tikėjomės, kad sovietmečiu varginęs grafomanijos srautas, dingus honorarams, staigiai atslūgs, bet išėjo taip, kad rašliavos tėkmė patrigubėjo ir nūnai pasakyti, kur grafomanija, o kur paprasčiausiai suvaidintos kūrybos pavyzdžiai, išvis neįmanoma. Šiandieninė vidutinybė techniškai lenkia vakarykštį klasiką, nes naudojami ne klasiko, bet apskritai klasikų patirtimi. Dar daugiau. Net internetiniai meninės kūrybos puslapiai yra perpildyti ir dėl menkiausios ambicijos gali atsidaryti naujas internetinis puslapis. Ir jam nestokoja autorių. Tačiau įdomiausia, kad ne tik virtualioje erdvėje, bet dažnai ir kultūrinėje periodikoje dabar pasirašoma slapyvardžiu, pseudonimu, ne pavarde. Prasideda didžioji šių dienų literatūros metafizika. Negi iš tiesų visuomeninė opinija, paniekiamai žiūrinti į nepelningus verslus ir neprestižinius užsiėmimus, verčia atsisakyti svarbiausio – savo darbo autorystės (tačiau tokiu atveju ji verčia atsisakyti ir bet kokios atsakomybės – ne tik kūryboje, gal, tarkim, ir versle)? Tuomet išeitų, kad žmogaus prigimtyje (vadinasi, ir pačios literatūros sąmonėje) slypi instinktyvus, nenumaldomas noras išsisakyti ir kurti, kurti dargi eiliuotai – tai ir būtų nepaneigiamiausias poezijos amžinumo, neišvengiamumo argumentas. Visuomenė, eidama prieš šį kūrybinį instinktą, eina prieš save. Griauna save kaip sąmoningą struktūrą. Juk žmonės verčiami lyg spaudos draudimo ar karinės okupacijos sąlygomis slėpti tai, ką jie daro. O gal anoniminei poezijai žmonės patiki tokias savo vidaus gelmenis, slapmenis, kurias šiandienos visuomeninė ir ekonominė konjunktūra sunaikintų net pati to nepastebėdama? Tačiau žmogus vis viena nori būti žmogus. Tai labai rimti, šiurpūs, katastrofiški dalykai. Kas kita, kad daugumos kuriama poetika, kolektyvinė stilistika nebesuteikia priemonių tiems slapmenims, gelmenims įkūnyti ir įprasminti. Laikraščių puslapius, kompiuterių ekranus pasiekia subendrinti, niveliuoti tų išgyvenimų pavidalai. Argi tai panaikina pačią problemą?

Tiesa, postmodernizmas viskam turi gana įtikinamą paaikškinimą. „Panevėžio žiemos“ metu viena dailininkė visai teisingai replikavo: gana kalbėti apie profesionalumą. Postmodernizmas suvienodina, suartina profesionalųjį ir mėgėjišką meną. Tai, ką vakar vadinome liaudies menininko kūrinium, šiandien ramiausiai puikuoja profesionalų galerijoje, nors profesionalai neretai sąmoningai

siekia primityvistų efekto. Šis paaiškinimas svarbus ir ne postmodernistui. Galbūt profesionalusis menas bando apsimesti primityviuoju vien todėl, kad dar neturi žodžio, garso, spalvos savo gilijai, slaptinėjimui patirčiai reikšti, o primityvizmas visada operavo archetipais? Arba: profesionaliojo meno erdvėse „vaikiškasis“, „primityvusis“ pasaulėvaizdis taip jaukiai apsigyveno vien todėl, kad pačiam profesionaliajam menui reikia iki pamatų sunaikinti savo buvusias, įprastas formas, kad galėtų kurti naujas struktūras? Kad ir kaip žiūrėsi, tai neatgraso nuo bandymų suprasti, kas vyksta šiaandieninėje kultūrinėje ir visuomeninėje sąmonėje, kaip jos liejasi, susipina ir kaip viena kitą naikina. Įdomu pažiūrėti į pamažu nusistovinęją žanrų gradaciją mūsų literatūroje ir ypač leidybinėje praktikoje. Romanas, išskyrus kelias jau gerai žinomų autorių pavardes, tapo „aptarnaujančiu žanru“, nes jam tereikia „minimalaus raštingumo“. Šioje srityje pats baisiausias variantas – iš banalių memuarų „padaryti meną“, ir šie atvejai kuo toliau, tuo labiau pjauna. Ir pjaus. Poezijos likimas lieka mįslė, nes paslaptinčiausiems patyrimams reikšti dabar tenka naudotis kolektyvinėmis, jau nuzulintomis meninėmis priemonėmis, ir dar neaišku, kokia kalba ji prabilis po dešimties metų. Bet aišku, kad per tą laiką tikrai neatsiras atskirų, savarankiškų ir visiems gerai matomų poetų. Pabrėžiu: ne poezijos, bet poetų. Užtat nei knygoje, nei periodikoje jau nebeįmanoma surasti pakenčiamos novelės. Kas jas gerai rašė, tas ir dabar teberašo. Kiti masiškai gamina „aptarnaujančio romano“ tematikos ir stilistikos pakaitalus. Juk novelei reikia romano struktūros (kurios nebėra) ir eilėraščio gelmės, slapties (kuri dar neatpažinta). Tad pirmiausia apie šio žanro mirtį ir galėtų būti kalbama. Jei apskritai diskretiška kalbėti apie kokią nors mirtį literatūroje. Juoba kai mirtis genama net iš pačios literatūros problematikos centro. Būtų įdomu pažiūrėti ir į jaunųjų kritikų orientacijas arba kodėl taip staiga eseistikoje suvešėjo metastazės ir kodėl taip staigiai nuo jų buvo nusigręžta, net nesistengiant diagnozuoti vėžio priežasčių?

TOMAS VENCLOVA

7

Ivano Milovidovo nuotr.

Saint-Pierre*

...innego końca świata nie będzie.

Czesław Miłosz

*Prie krantinės – išdegusių sandėlių kriauklės.
Putų pleištas perskelia prieplaukos ochrą.
Burės remias į saulę. Vandenyne raukšlės
mirkuliuoja tamsoku indigo. Neaukštos
magnolijos beviltiškai saldina orą.*

*Išblizginti žuvėdrų sparnai atrakino
tuščių uostą, kur liko vien garlaivio griaučiai
ir plekšnės viduriai mūšoj.
Šalia žvirgždyno
signalais apsikeičia porėlė mašinų
ir pardavėjai klega kiek išneša plaučiai.*

* Saint-Pierre – miestas Martinikos saloje, kurį 1902 metų gegužės 8-osios rytą per kelias sekundes sunaikino išsiveržęs Mont Pelée ugnikalnis (žuvo apie trisdešimt tūkstančių žmonių). Po to visame žemės rutulyje ilgai buvo matyti ryškiaspalvės žaros, kurias Aleksandras Blokas laikė pasaulio atsinaujinimo pranašyste.

Tik juos čia ir sutiksi – neskaitant lašuotos kalės, kuri po ratais atrado sau kapą. Kirmėlėms ne kas dieną lemtos tokios puotos. Mancenilom užžėlė peleninis plotas, it hieroglifas sraigė prigludo prie lapo,

taip pat ištikima šiam forpostui, kur šlubas Hefaistas nenutraukė apgulos ir budi viršum griuvėsių. Šlaituos draikosi jo rūbas, beveik uždengęs gūbrį. Jórubų, karibų arba tamilų dievas, tiesą sakant, būtų

čia savėnis, tačiau vargu ar gailiaširdis. Tą rytą miestelėnai Pissarro balkonus ilsėjosi ir rūkė. Metalinės šerdys supos rotušės bokšte. Vėlokai pakirdęs gubernatorius rąžės ir žaidė žiūronais,

vos užvakar į rūmus atsikvietęs šeimą, idant aprimty tie, kuriuos baugino magmos suakmenėjęs stulpas virš kalno. Savaiame suprantama, vaikams linksmiau būtų kaime, tačiau noblesse oblige. Ne stulpas – apgamas.

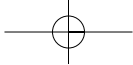
Dvi stiklinės tavernoje staltiesę slėgė. Kava, romu, salyklu pradviso kvartalas. Po paklode sukaitę grumdėsi bemiegiai meilužiai, o senukas, kaip ir dera, diegė dirvon duonmedžio ūgius. Nes pasaulio galas

jau buvo už kertės. Bent šiems kolonistams. Aplinkui motinėlą bažnyčių pasklido lengvų namukų spiečius. Monstrancijoj – Kristus. Kai žioruojančios miglos šlaitais ima rintis, gubernatorius aiškiai suvokia, kad klydo,

ir gamta jau be jo atšvęs savo šventę. Susiūbuoja stiklinės ir nutyla kalbos, ir tik kaliniui karcery skirta gyventi, ir ilgakojis krabas kaistančioj atkrantėj pasislepia po dumbliais. Tai jo neišgelbės.

Virš dykynės išdyla rytmečio mėnulis, dar spėjęs pamatyti Paskutinį Teismą. Iš kosmoso jam žemė atrodo kaip nulis ar balse „o!“. Bepalviai dūmai virsta kūliais, ir Kristus išgaruoja, pralošęs Hefaistui.

*Kiek aptirpintos smiltys aižo varpo varį,
kurį lyg popierėlį viesulas suglamžė,
ir prie Nevos poetas savo draugui taria:
„Pagarbinkim šią rausvą stulbinančią žarą.
Ji pranašauja laisvės ir palaimos amžių.“*

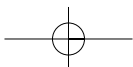
9

Meistrui Radovanui*

*Ties jūros keliu tarp Polai ir Aspalatho miestų
(arba Pulos ir Splito), kur graikų žodžiai be vargo
įplaukia vietos tarmėn, o graikiškas riešutas krinta
ant nugludintos grindinio plokštės, pasimatome, nors neilgai.
Debesys žada kaitrą, šešėlis retkarčiais temdo
lango mezginius, arką. Nuo aikštės į kairę – portalas,
painus kaip kyrie eleison. Gauruoti marmuro lapai
skirti visiems, bet geriausiai įskaitomi Dievo.
Du liūtai – tos pat giminės, kaip tie, patarnavę Morkui
ar Jeronimui, stovi abipus durų. Už jų
neatspėsi piliorių, skliautų, trilypės navos.
Septynetas pusračių teikia pavidalą klaidžiai visatai.
Jos ribos – Ieva ir Adomas. Didžiuliai
kūnai iškreivina erdvę. Abu jau pažįsta gėdą
ir dar nepažįsta mirties (bet Viešpats tuo pasirūpins).
Visa, kas vyko vėliau, – jų laimingos kaltės pasekmė.
Vynuogienojai, šernai, elniai, medžiokliai tarp ūglių
(aukų ir žudikų neatskirsi akmenis tankumyne).
Gruodį skerdziamas juosvas peniukšlis, sausį rūkomos
dešros,
prie kūrenamo židinio senis, išmeigęs į puodą akis;
jaunikaitis, kerpantis avį, sužvarbęs nuo vėjo,
kitas – o gal ir tas pats – palenkęs amforą,
trečias – o gal ir tas pats – romėnišku šarvu,
nes kareiviai bus visada, kaip kovo mėnuo ir Marsas.
Tos visos figūros – autoportretai. Tu nenorėjai užbaigti
metų ciklo. Bet mėnesiai ritos virš miesto stogų
ir tada, kai be garso artėjo trecento, ir vakar,
nenumaldomi tarsi karai, prakaitas, gimdymo skausmas,
paskutinė liga. Ir Mergelė, tada ir per amžius,
rodė Kūdikių mums, o iš tikro – nematomam Tėvui.*

*Nebemoku tavo maldų. Laikas dilina akmenio veidus,
o kitus sunaikina. Tik vardas išlieka ilgiau,*

* Meistras Radovanas, apie kurį beveik nieko nežinoma, tryliktame amžiuje sukūrė katedros portalą Trogyre, Dalmatijoje.

*bet ir juo vadinami tie, kas neturi tam teisės –
neapykantos įsūniai. Vakaras. Kateris varto
putojančią įlankos knygą. Burė ir jos atspindys
įsirašo vandens paviršiuje nelyginant Aleph.
Virš bokšto sklendžia balandis. Kas nors, Radovanai,
sakytu, jog jis – tavo siela. Bet nevirstam į kitą gyvybę
nuo dienos, kai praradom rojų. Tampam vandens
atšvaitais, vėjo šuorais, portalo reljefais. Priimsim
ir šitokią dalią, skirtą mūsų eonui.*

Gospa od Škrpjela*

*Logaedų medus, rinktas Horacijaus,
Tepagardina mums vasaros mėnesius.
Atspindėta uolos matiniam veidrody
Baltagalvė sala plaukia nelyginant*

*Galeonas, vairu ardantis vandenį,
Ar žuvies pelekai fiordo siaurymėje,
Į kurią iš viršaus giedrą vidurdienį
Pasirėmęs delnais žvelgia akiratis.*

*Vos per žingsnį toliau įlankos tirpalas
Gretimam lopiny sodrina podirvį.
Vienuolyno sode, varpinės priegloboj,
Kiparisų ūksmėj ilsisi škiperiai.*

*Vėjas varsto vartus. Varganos kaukolės
Dūla smėlio lopšy, niekad nelankomos.
Jie kadaise gelmėn sumetė akmenis,
Virš briaunos aikštės parentė kupolą,*

*Nes kalnuos, kaip seniau, slėpėsi demonai:
Tychė laužė perpus stiebą kautynėse,
Persefonė naktin vedėsi mirusius
Ir audros debesų kliegė Erinijos.*

*Šaknys kaulus tamsoj skaldo į trupinius.
Lieka diržo sagtis, rūdys ir pelenas.
Atkakli tuštuma požemiuos netiki,
Kad nėra ir nebus Viešpaties atpildo.*

* Gospa od Škrpjela – bažnytelė Kotoro įlankoje, jūreivių supiltoje dirbtinėje saloje, greta kurios, kitoje saloje, yra kapinynas.

ALFONSAS BIELIAUSKAS

11

Amžiai su amūrais

Romano fragmentai

IV

Miškai lyg upės plaukė į praeitį, niekaip negalėdami sustoti, ir į pasakas, kurios raizgės tarp medžių ir tirpo šakų bangavimuos; regėjo kaimą ir Raižių bažnyčią, į kurią ją, gal šešiametę, nusivedė močiutė, ir kur virš geltonai paaukuoto altoriaus it nerūpestingi pievų drugeliai ar pirmosios žiemos snaigės sklandė balti sparnuoti angelai; vienas štai nukrito jai... Pasilenkusi ji pakėlė nuo grindų šimtų kojų jau gerokai apmindžiotą paveikslėlį su kad ir aprinto veido, tačiau jaukiai besišypsančiu vaikeliu – angeliuku; buvęs jis gal net panašus į ją... Galvojusi, kad panašus, nes taip pat mažas, mėlynų akių ir apvalaus veiduko; tokią save buvo regėjusi veidrody.. Dideliame rudais rėmais veidrody tarp drabužių spintos ir trijų stiklų lango seklyčioje, kurioje ji su teta Lione – abi vienoje lovoje – miegodavusios.

(Teta buvo jau dvidešimties metų, viršugalvy susuktom juodom kasom, ir į veidrodį žiūrėdavusi dažnai; turėjusi net kavalierių Igną, kuris grojo armonika ir slapčia – ai, sakyti močiutei to niekaip nevalia – vidunakčiais lipęs pro langą, stumteldavęs Jonytę toliau ir apsikabindavęs Lionę; Jonytė rytais manydavo, jog visa tai vien sapnavusi...)

O tas angelėlis... Tiesa, teturėjo jis vieną sparnelį, nes antras buvo nudrėkstas su visu atviruko kampu, tad negalėjęs skristi ir gal dėl to puolęs tiesiai po jos kojomis; tačiau todėl ir niekada nepalikdavęs jos vienos... O buvo dar ir smarkiai sužvarbęs, nes lauke iš tiesų plaukštės snaigės, net šlapios; paskubom dirstelėjusi į čia pat suklupusią ir pabalintas akis į altorių, – į tuos kitus angelus, – pakėlusią močiutę bei sunerimusi, jog kas nors, – kad ir virš altoriaus tarp žibančių rėmų kybojęs barzdotas ir rūstaus veido senis, močiutė vadino jį Dievu, – jos angeliuko neatimtų, paskubomis įsikišo paveiksluką užantėlin; pajuto ten dunksint dar vieną širdelę... „Turiu! Turiu! Turiu! – džiūgavo kažkas joje, kažkas vaikiško ir ne visai. – Savo angelėlį!

Savo! Savo! Savo! Niekam jo neduosiu! Nei močiutei, nei broliui, nei tetai Lionei!.. Angelėlis mano. Aš jį radau! Aš pakėliau! Nelieskit jo!“

Tai iš tiesų buvo pirmasis jos daiktas, jos vienos, jos rastas, gal net paties likimo jai numestas, – tasai daugybės kojų mindytas numindytas, murzintas numurzintas Raižių angelas, kurį, žinokit, mokėsiu saugoti; tik kodėl jis štai šūkčioja angliškai?.. Ta kalba, kurios aš, šešiametė, niekada ir niekur nebuvau girdėjusi, tačiau kurią – o Dievulėli – taip aiškiai suprantu. *Help me!** Tai gal aš visai ne Raižiuose?! Nes Raižiuose niekur – nei bažnyčioje, iš kurios mudvi su močiute jau buvome išėjusios, nei kur nors lauke, – tame šlapių sniegu apdrėbtame kely, kuriuo štai kiūtiname (aš – kas žingsnis kišdama po savo skrandute ranką ir vis pasitikrindama, ar besama ten angelėlio) į namus, į tuose snieguose iki langų susmigusių mūsų trobelę šalia miško ir dar didesnio kelio, – niekur vai niekur mūsų Raižiuose nėra tokio didelio plačiaekranio televizoriaus, iš kurio štai, – kaip ką tik iš Raižių altoariaus, – ir vėl tarsi vieni kitus vydamesi, – lyg bitės iš avilio, tarsi baltos bitės iš mėlyno avilio, – išskrenda išplasnoja, tvinte aplinkui patvinsta vis tie patys angelai: šimtai, tūkstančiai, begalė angelų...

„*Help me! Help me!* – šūkčioja jie, perrėkdami vienas kitą ir dažniau plo niais negu storais balsais; mosikuoja daug smailesniais negu mano paveikslėlio angeliuko sparneliais (mano angelėlis, beje, teturi vieną). – *Help me, senjora!*.. *Help me, Lady!* Jūs, jūs, jūs!.. Madam! Jūs!“

Mane?! Jonyt, – tave! Angelai šaukia mane?! – oštelį mintis, ir vis tuo medžių šlamesiu; pūščiojo vėjas, vaitojo, inkštė į kelio duobes atsitrenkiančios dvikinkių ratų stebulės, arkliai lyg vėliavomis mosavo uodegomis; važiuovome mišku iš mūsų kaimelio, – tuo pačiu mišku, į kurį močiutė buvo atsivedusi rinkti mėlynių ir kur man vienai buvo griežčiausiai uždrausta įžengti. „Nušaus, ten tave nušaus! – gąsdino močiutė verkdamą, štai net dabar, matau, ta mūsų močiutė verkia. – Kaip Vyta! Kaip tie *irodai* nušovė mūsų Vytėlį!..“ Močiutės Vyta, kuris ai kaip man patiko, mat buvo didelis, juodas ir labai gražus, nes mokėsi jau paskutinėje klasėje (mane močiutė tik kitamet žadėjo vesti į pirmą); Vyta mokėsi mieste, tačiau grįžęs gindavo mane nuo savo brolio Miko, keturiolikos metų, bet metusio mokyklą, o savo duoną (močiutė ją raikė plonutėmis riekelėmis ir kiekvienam dalydavo „po porciją“) suryančio triskart greičiau už mane (Miko gerklė kaip šulinys, negi palenkyčiau) ir todėl iš manęs atimančio duonelę; dabar manęs jau niekas neapgins... Bet gal... „Aš tau, aš tau, aš tau!.. – bubeno močiutė Miko nugarą dviem sausučiais, neką už mano, šešiametės, didesniais kumščiais. (Tai gerai, kad turiu močiutę!). – Aš parodysiu tau, kaip šlamšti *siratukų* duoną!..“

(*Siratukai* – tai aš su broliuku Simu, dešimties metų, bet jau prašančiu ilgų „vyriškų“ kelnių, – ir nešnekiu, ir gan piktu, ir mane visai pašiepiančiu; mudu abu, močiutė sakė, esava užsilikusių, nes gerų žmonių nuslėptu nuo išvežimo su tėvais į Sibirą, kur, sakė, jie, – kaip ir dar anksčiau ten išgabentas močiutės vyras, o mūsų su Simu senelis, – kenčia ir šaltį, ir badą, ir Lietuvoje negirdėtas ligas; dabar štai veža – veža – tie *irodai* veža – ir mus visus – uuhu!..)

Tai gi – važiuojam mišku, vis dar mišku, ratai klumpsi, arkliai vasnoja uodegomis, o tarp medžių it kokios voveraitės šokčioja šmurkši balti angelai, aš regiu juos!

* Padėkit! (*Angl.*)

Tik ne anuos iš Raižių bažnyčios, nes daug didesnius, – ir ne tuos, išspitusius iš televizoriaus ekrano lėktuve, – tame reiso LISABONA–AMSTERDAMAS aerobuse, kurio puošnaus salono antroje eilėje ji, į Lietuvą paskubomis grįžtanti ir tos Lisabonos galutinai nukamuota keleivė, o dokumentiškiu tarus – Lietuvos instituto menų vyr. specialistė Jonė Vaitienė, sėdėjo (nors gal – gulėjo, kadangi buvo atlošusi galvą ir pakaušiu, tais baltais visiškos blondinės plaukais, rėmėsi į žalsvą dirbtinės odos krėslo atbrailą, ak: miegojo); miško angelai buvo juodi ir tik du, abu su šautuvais... Ir abu be sparnų; tai kodėl – angelai? Todėl, kad jie saugoja dabar mus („Tegu sergės jus, mano vaikelėliai, jūsų angelai sargai!“ – meldavos vakarais močiutė, žiūrėdama į didelį, spalvotą, net už maniškį gražesni, paveikslą ant sienos, beveik prie lubų), – o ir dėl to, jog aš jų, tų juodų angelų, nė kiek nebijau.

Tupėjome tame mišku per duobes liuoksinčiame vežime mes visi: močiutė, Mikas, Simas ir aš (ak – Lionė iššokusi paskui Igną pro langą ir dingusi naktį, juodi angelai negražiai dėl to keikėsi), – lyg kokie pagaliai ant kietos ir vis pasišokčiojančios dugninės tarp gardžių sukimšti, – o jie, tie du juodi mūsų angelai sargai, šautuvus lyg kokius sparnų smagalius aukštyn pakėlę murpsojo vežimo gale; trečias (taigi buvę trys), su jau trumpesniu šautuvu ant dar platesnės negu anų dviejų nugaros, – vis pagyniojo arklius ilgu ir virš mūsų galvų pasišvilpčiojančiu botagu... „Vperiod, vperiod, orly!.. Vperiod, vperiod, negodiaji!..“* – šūkčiojo jis, nors gal jau tajį „help me!“; viskas man painiojos ir mišo; kyštelėjau ranką užantin. Mažos šešiametės rankelę mažos skrandutės kišenėlėn; yra! Yra; pirštai jaučia jį – mano paveikslėlį, mano angeliuką, jis su manimi! Važiuoja ir jis, mano baltasis angelėlis, per šitą didelį mišką, lydi, saugo mane, dar vienas, tiems juodiems nematomas, šios važmos keleivis; tai kas, kad be vieno sparno!.. Kad buvo mirtinai persigandęs, – kai su triukšmais įsilaužė pro duris tie, juodi, ir kai tie juodi stumte išstūmė mus visus iš trobelės, ir gal net mėtyte išmėtė pro atlapas duris lauk, ir, net tų durų neuždarę (vai bardavos močiutė, kai palikdavom praviras: orui lauke šildyti), kimšo sukimšo į šitą trinksintį vežimą; tačiau dabar mano draugas angelėlis buvo jau aptilęs, susitramdęs ir gan jaukiai tuksnojo šalia mano taip pat jau rimstančios širdukės; nusišypsojau jam.

O gal ne vien jam, vėl linksmiau užanty sutuksėjusiam savo angelui, bet ir kitiems vežime; juk įdomu! Įdomu štai šitaip, tokiame dideliame vežime važiuoti (močiutė tokio neturėjo, buvęs toksai, sakė ji, tiktai aname – išvežtų tėtės ir mamos – ūkyje; močiutė vis dar bijodavusi mane su broliu ten nusivesti, nors Simas gyrėsi slapčia ir vienas lankęsis; dabar, pasakojęs, ten – į kambarius! – sugintos visos kolūkio vištos); kažką aš dar pamatysiu! Patirsiu kažką nauja! Nežinau dar ką, tačiau turės būti tai daug įdomiau, negu per dienas stumdytis kieme su kitomis, mūsų, ne kolūkio, vištomis („Lesinkim, šerkim, Jonyte, vištukes, nes jos maitina mus!“; maitina? Kiaušinius deda, tai tikrai, o kad dar ir maitina... vištos mus?!). Aš važiuoju – ir man gerai, važiuoju ir... Ko ta močiutė rauda, ko taip baisiai krūpsi? Neraudok, močiute, bus gerai. Viskas bus gerai, močiute. Jeigu gerai man, tai... „Kvaišė! Kokia tu dar kvaišutė, vaikeli!“ – močiutė brūkšteli delnu sau per veidą, kažką dar pasako; „Zamolči, baba!.. Skoro budut vagony!..“**

Vagonai, raudoni vagonai... Angelas su manimi... Ko čia žmonės verkia?

* Pirmyn, pirmyn, arai! Pirmyn, pirmyn, nenaudėliai! (Rus.)

** Nutilk, boba! Netrukus bus vagonai! (Rus.)

Ankšta? Šalta? Tik ne man! Man, močiute, nešalta, visai man, močiute, nešalta nė neankšta; man įdomu! Oho! Visi manimi rūpinasi, „siratukė, siratukė“ sako, vis ką nors – cukraus gabalėlį, aliejuje pamirkytos duonos riekutę, margais šonais obuoliuką – duoda; visiems sakau: „Ačiū!“ „Ačiū, ačiū, ačiū“, – nes taip išmokyta, taip sakyti liepė močiutė. O mergos – jų vagonė daug, nėr čia tik Lionės, – vos traukiniui kur stabtelėjus, tuoj būriu nualma sysiot po vagonais, labai net įdomu! Nes ir aš paskui jas keberiojuos žemyn tomis geležinėmis kopėtelėmis, kurias pastato jau kiti juodi šautuvuoti angelai (močiutė sako: „kipšai“; jie iš tiesų juodų veidų ir lyg sagutės plokščių nosių), – „ir aš, ir aš!“ – vejuosi mergas, lėndu paskui jas po vagonais, ir aš, – ar aš kitokia, – tupiu šalia tų mergų, sysioju, o pasysiojus, kaip ir kitos mergos, kuo aukščiau ant pilvuko užsitempiu kelnytes... Nes, močiutė sako, jeigu vieta tarp kojelių netyčia perpūstų vėjas, tai vėliau... kai užaugsiu... vai diegs!..

Ak, vėjas, pučia vėjas pro vagono sieną, siubia šalčiu į viršutinius narus, kur aš šalia niekaip nesušylančios, nes it tošėlė lengvutės ir kaip skiedrelė sausos močiutės ir nepažįstamos storablauzdės mergos guliu... Ne miegu, o guliu, nes jau visai stėrstu nuo šalčio, – kadangi viską, kas tik dega, močiutė sako, vyrai iš vagono sienų išlupo, iškirto ir sumetė į ugnį, į tos besotės, raudonai kaistančios „buržujkos“ gerklę... Kokį viską, močiūt? Agi paretino „vagonkes“, kurios, pati matei, degė garsiai pasitraškėdamos, sukūreno grindlentes, – viską, tai pučia dabar ir iš apačių... O „buržujka“ štai vėl kaip ledas! Traukinys sustoja, vyrai, pasigriebę kas pjūklą, kas kirvį, kas ir visai be nieko, nudunda į čia pat esantį mišką malkų... Prinešė jų glėbius, suvertė ant grindų, vėl užkūrė „buržujką“, ta sužžė, uždainavo, ak, jau šilčiau!.. Bent prie krosnies!..

Nemiegu, tačiau vis tiek žiūrau pro *langą*, pro siaurutį vagono plyšį, – į naktį... Šviesu! Pasidarė taip šviesu, jog ir norėdama neužmigsi, tai kas, jog vagonė visi jau seniai pūškuoja, močiutė net šneka pro miegus, tai gal ką sapnuoja; blynu prisiploju prie langelio...

Vaje, vaje! Tai bent! Kaip dieną, net aiškiau; tai gal tikrai jau ne naktis? Gal šviečia saulė? Na ne, vis naktis, saulės dar nėra, nors gal yra – tik ne viena, o daug, daugybė saulyčių, prikabinėtų prie aukštų lyg Raižių pušys stulpų! Aha, tai juk elektra, ta pati, apie kurią pasakodavęs Vytas, kai grįždavęs iš savo gimnazijos dideliame mieste, kur jis mokėsi; toks keistas žodis – elektra, o juk, Vytas sakęs, miestuose niekada nesutemsta... Taigi – čia miestas! Ir koks didelis, nes aplinkui šviesu, ir, žiū, koks baltas tas namas priešais! Gal jis ir bus stotis – tas didelis baltas namas tokiais aukštais ir už duris platesniais langais, prie stočių – jau žinau – sustoja traukiniai, stovime štai ir mes!..

O čia dabar kas? Kas būtų tie du: žmonės ne žmonės, akmenys ne akmenys, dideli dideli?.. A, tai juk Leninas ir Stalinas, Vytas rodęs tokius, nupieštus iš miesto atsivežtoje knygelėje, – ir kažką apie juos sakęs, kažką negražaus, – tik anie buvo popieriuje spalvotais dažais atspausti, o šitie stovi ant aukštų akmenų šalia to didžiulio plačiausiai langais baltojo namo (stoties, žinoma, stoties) ir priekin ištiestais rankų pirštais vienas kitam rodo ją, pro raudonojo vagono langelį nustebusiomis akimis į naktį spoksančią mergytę... Bet gal jie nori pasižiūrėti į jos angelėlį? Čiuptelėjau užantėlį – yra! Su manimi, su manimi mano angelėlis, bet jo aš niekam nerodysiu! Neleisiu jo atimti! Gal tie grėsmingi akmeniniai vyrai kažką mums – man ar mano angelėliui – nori pasakyti? Kažką gal sako? Ne, nieko jie mums nesako,

kalbasi tarpusavy, turi, matyt, apie ką pasikalbėti, nors gal šnekasi su kitais dviem – jaunais, už statulas (tai statulos, statulos, jos negali kalbėti, nes negyvos, – aiškinęs tada knygelę vartydamas Vyta) bent keliskart mažesniais ir visai visai gyvais...

Kaip gražiai tie gyvieji žaidžia... Kaip mikliai jie bėgioja, kaip vikriai išsineria vienas iš kito rankų!..

Bėk, bėk! Spruk už statulų! – noriu sušukti mergaitei – ai, jau didelei, gal kaip tetai Lionei. Už akmenų, už akmenų!.. Slėpkis!

Bet nešūkteliu, tyliu, nes naktis, pabus močiutė... Ir ta storom blauzdom merga, kuri pūksčia šalia manęs (kartkartėm ji net bezda, – Vyta liepdavęs sakyti: „gadina orą“, – pati to visai nejausdama), sukils kiti... baisu!.. O ir žinau – nori didelė bėganti mergaitė, nori, kad ją sugautų! Kad sučiuptų! Apkabintų per pilvuką! Kaip Ignas Lionė, kaip gražiausias mūsų kaimo bernas Ignas tetą Lionę! (Močiutei nesakysim.) Taip, taip, – nori; štai ji, ta aplinkui statulas skuodžianti jau didelė merga, stabteli, atsigrėžia, bernas atsitrenkia į ją, apkabina, kilsteli... merga vasnoja kojomis... oho!

Jie žaidžia! Jie abu – jau didelis bernas ir jau didelė merga – šitaip žaidžia savo naktinį žaidimą prie paminklų (tie akmenys, Vyta sakęs, ne tik statulos, bet ir paminklai; tai tie ne vien kapuos?); galvoja, jog niekas jų nemato!.. O aš matau! Aš, Jonytė iš Raižių, *siratukė* kažkur vežama, jų žaidimą matau; kokie jie abu linksmi!.. Kokie laimingi; ir aš būsiu tokia! Ir linksma, ir laiminga – kai užaugsiu! Kai būsiu tokia, kaip ta, apie statulas nardanti merga!.. Taip, taip, taip, sutuksena paširdžiuos, visai šalia angelėlio: būsiu!.. Užaugsiu – ir gyvensiu štai tokia šviesiame mieste kaip šis!.. Ne kaime tarp miškų, kur visada tamsu, bet tokios angelų šviesos – elektros, elektros, elektros – užlietame mieste!.. Ten bus net naktį saulėta, ir aš žaisiu prie statulų! Prie paminklų! Kaip šitie!

Taip, taip, gyvensiu tik ten, kur bus šviesu! Prabusdavau jau kasnakt ir jau kas naktį regėdavau žibintus; tik vėliau supratau, jog miestus mes pravažiudavome vidunakčiais, tačiau dažniau ir jau vis trumpesniai laikui stotyse stabteldami... Ir nors daugiau nemačiau nei Lenino, nei Stalino – jokių statulų ar paminklų, – tad ir niekas niekur, man pro langelį po stočių peronus besidairant, nebežaisdavo, – žinojau, jog aš, nesvarbu net kur ir su kuo, bet žaisiu; bus taip, kaip aš, mažutė, svajoju!..

(Negana to: kai užaugsiu, sėdėsiu šalia Chruščiovo! Šalia apvalučio besišypsancio vado Chruščiovo, kuris taip labai myli vaikus! Taip, kaip sėdi šalia jo kiti vaikai! Kaip šit regiu laikrašty! Na, kaip tie – su kaklaraiščiais! – svajojau vėliau, mokykloje, kai panorau, – na su visais klaseje – tapti pioniere, bet mama neleido; „būk katalikė!..“ – peržegnojo. Vien gyventi elektros mieste ir lakstyti apie paminklus man jau atrodė per mažai, tokia, kad ir nusėstame anglių dulkėmis, jau gyvenau... reikėjo – cha – Kremliaus!..)

Taigi – *Razrezas*^{*}, anglių miestas netoli Baikalo... elektros stulpai... ūūū!.. stotis...

„Vylezaj!..“^{**} – praskėtęs vagono duris, paliepė juodas angelas, nors tai buvo kareivis, jau be šautuvo; man prie krūtinės priglundęs angelėlis sukruktino vienintelį sparnelį. Išlipkim! – tarė ir jis. Štai tavo motina, pulk prie jos!..

* Pjūvis, kasinys, karjeras (*rus., kaln.*).

** Išlipk! (*Rus.*)

Motina? Koks keistas, angelėli, žodis: motina... Ne mama, apie kurią kalbėdavusi močiutė, o... Prie ko, angelėli, pulti, prie kurios? Aplinkui tiek daug žmonių, visi nepažįstami, visi kažko laukia, visi lenkia į priekį kaklus, dairo. Kažkas stumteli mane bėgdamas prie saviškių... a, tu, išvežtų anksčiau, nepažįstamų...

Man darosi šalta... baugu... akis graužia, nematau nė namų... Ak, tai dulės, juodos aštrios akmens anglių dulės... Pasitrink akutes, pasižiūrėk, kiek aplinkui daug – daug daug daug – skarotų, vatiniuočių, šalty trepsenančių močiučių... Visos nepažįstamos, visos dengia delnais veidus... Visos rauda...

Uhuhu! Uhuhu! Uhuhu!.. – aidi vėjuose jų balsai; tai ko taip šaukti? Rypauti? Juk toliau jau niekur, juodas angelas sako, nebeveš!..

Ir čia – juodo veido, ak, kaip tie kiti angelai: juodo, – mėlynu sijonu, keistu *žiponu*: balti, raudoni žirniukai – vilkinti moteris: žema, plati, kojos praskėtos lyg stalo; „čia tavo mama, – veda mane prie tos – ai bobos. – Mylėk ją! Savo mamą!“ Kokią mamą, ar šitą?! Mamą? Nepažįstu, nežinau, niekad tokios nemačiau, neprisimenu!.. Nereikia man jokios mamos, reikia tik močiutės! Kuri gynė mane nuo nenaudėlio Miko, važiavo su manimi vagone!.. Davė man valgyti! Kai buvo šalta, apklostė, kai verkiau, glostė... Jos man reikia! Sausos ir it šapeliai lengvų rankų močiutėlės iš miškų kaimelio, jos vienos! Myliu tik ją, Raižių močiutę! Vienai vieną!

Bet jos šalia jau nebėra, tos vieni vieną močiutės, ją jau stumia į sunkvežimį, ją ir tą jos Miką gabens kitur, į kitą miestą, pas anksčiau išvežtą senelį, močiutės vyrą, nenaudėlio Miko (jo man visai negaila) tėtę; sudie, sudie, sudie! – apsilieju ašaromis.

„Mylėsi dabar mane! – girdžiu man visai nepažįstamą balsą. Stora, peršalusį. – Mane, mane, vien mane! Savo tikrą mamą! Ir savo seserį, štai kokia ji graži!..“

Tai jau barake, jau nusileidus visus šešiolika (susikaičiau!) laiptelių gilyn į žemes (dabar gyvensiu žemėse), jau mamos kambary..

(Iš anksto sakau, jog tų kambarių buvo du, vienas jų, tiesa, buvo virtuvė.)

„Ar graži? – klausia mama. – Ar graži tavo sesulė? Gražesnės nė būt negali! Pabučiuok ją!“

Tik dabar pamatau ją, tą nežinia iš kur ir kodėl atsiradusią sesutę; sesulė?.. Šitas raudonas, į nešvarų skudurą susuktas mėsos gniužulas – mano sesutė? Šita – raudono veido ir raudonais plaukais?!

„Pas tėvą! Pas tėvą! Einam lankyti tėvo!..“ – dar pasakė ta moteris (boba, tačiau šitaip sakyti močiutė draudė); mano svetima mama... Ir – tėvas?! Aš turiu čia tėvą?! Šitas plikas, ilgo raukšlėto veido senis – mano tėvas? Šitas – be kojos?

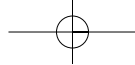
Tai ne visai be, vieną, atrodo, dešinę, koją jis dar turi, dar nenurėžė lentpjūvės pjūklai; „sėskis!..“ Senis ima mane abiem rankom už pažastų, pakelia, paskui nuleidžia ant tos sveikos savo kojos ir supa; *džig džig džig, Magdalenka, pokačaju po malenka...**

Ne-e!.. Ne-e!.. – rikteli kažkas, bet gal dabar – ne aš ir ne mano angeliukas, kuriam taip pat nepatinka šitaip suptis; tai vis dėlto – kas? Kas šūkčioja – taip spigiai ir šitaip garsiai, šitokiu šaižiu balsu? *Help me! Help me!*

Sudrebu – visa visa; galva atsitrenkia į kažką kietą... A, tai rankinė, joje telefonas... Tas mobilusis, nuolatos vis ziržęs ir nervinęs, tas... „Sūneli, pa-

* Džig džig džig, Magdeliute, pasūpuosiu tuoj truputį (*rus.*)

galiau skrendu!.. – švysteli raidės, kurias, rodės, ką tik surinkau. – Sūneli... pagaliau...“ Akyse, raidės liko mano akyse kaip – kiek ankstėliau – baimė, kaip šešiametės nustebimas, kaip... Tai gerai, kad telefonas išjungtas!.. Jog lėktuve liepia išjungti! Kad nieks nepaskambina... neplėšia pusiau galvos... nedrasko širdies... Kad pagaliau nēr tų signalų... tų Oginskio polonezų. Nes kam tuose Sibiruose Oginskis — — —

V

Oginskis, Jone, čia iš tiesų niekuo dėtas, nes Sibire tokio nei matēm, nei girdėjom, kadangi aš, – o tu, Jonyt, dabar iš šalies į mane vis pasižiūrėdama, tai puikiausiai regi, – esu čia ir ne čia, ir čia, ir kitur, gal Sibire, gal kur... Nesvarbu net kur, nes mamos aš vis tiek nemyliu, nors man ji sakė: „Mylėsi mane, dabar tu mylėsi mane!“ – bet aš vis tiek myliu tik Raižių močiutę, kurios čia nėra, – ir gal dar tėtę, kuris sūpavo mane ant tos vienintelės savo kojos (kita dabar medinė ir ją tėtei visada sopa; medinė – ir sopa?); bet labiausiai aš nekenčiu Linos... Savo sesutės Linos (rusai tokio vardo nežinojo, tai metrikuos užrašė Lena) raudonais atstirusiais plaukais, kuri per dienas ir naktis cypė kaukė net pasiūžadama, čiulpė maumojo duoninį (o netrukus jau lašininį, nes mama Linai nieko negailėjo, gailėjo man) „cacoką“ ir spirčiojo mane, ją nešiojusią, raudonom (tegu ir ne visai, bet), retai nuprausiamom kojom, visai stūmė kumščiojo mane nuo savęs toliau, kaip tai dariusi ir mama... Nežinau, kodėl mama taip nemėgusi manęs, gal dėl to, jog aš, vos ją stotyje išvydusi, net visai balsiai užblioviau (juk buvau nemaža, šešerių) ir pareikalavau sugrąžinti pas močiutę; už tai gavau bausmę: „neleisti Linai rėkti“. Tai reiškė nuolatos – dieną ir naktį, nesvarbu kada, – kai tik toji lopšy, – šią raudoną mūsų gerklūgę vis pasūpuoti, tuoj griebus už senos, aišku, visur „prašaudytos“, bet vis dar mamai naudingai pasitarnaujančios rudos kaproninės kojinės; ta kojine lopšys buvo pririštas prie lovos. Išgirdus Linutės riksmą, tereikėjo kojine truktelėti ir sujudinti lopšį; o kai kada ir ilgokai tą lopšį pasūpuoti; mama, gulėjusi prie pat sienos už tėtės nugaros (dažniausiai viena, nes tėtė gavo sargo vietą toj savo lentpjūvėj, tad dirbdavęs pradieniui), retsykais, tiesa, prabusdavusi ir kažką sumurmėdavusi, nesuprasdavau ką, gal bardavosi, jog pavėlavau. Na timptelėti tą kojine ir pasūpuoti raudonplaukę sesutę; gaudavau ir niuksų...

„Žiūrėk, žiūrėk savo darbo! – auklėjo. – Tu jau didelė!..“

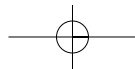
Aš, žinoma, – didelė, bet ta vėl rėkia, kaip tik tada, kai aš sapnuoju anuos, už mane dar didesnius, žaidžiančius prie statulų, aš juos dažnai sapnuodavau; trukteliu kojine... bum!..

Išvirto, sesulė Lina išgriuvo iš lopšio; mama net lošteli, įžiebia šviesą (taigi elektrą, šviesu lyg pasakoj!).

„Vėl?! – šaukia nuo šviesos markstydamasi. – Aš tau, kūtvėla! Tinginių panti! Iš ryto negausi valgyti!..“

Bet gaunu; tai gal pamiršo nakties nuotyki? Abiem – man ir Simui (tas miega, mama sako: kirmija virtuvėje, ant „uslano“) atkiša po riekę (tai ne: Simui dvi) duonos, ant taburetės paberia žiupsnį cukraus (stalo neturim, užtat prie sienos pamestas aplaupytais šonais „čomodanas“, prie jo sėsdavę valgyti tėtė ir mama); „dažykite, čiaumokit!..“; aš pravirkstu, net garsiai.

Nes nemoku taip greitai, kaip tai daro Simas, čiaumoti, nesuskubu dažyti į cukrų... Ir žinau, jog nespėjus savo „porcijos“ suvalgyti – brolis atims mano

duoną, kaip, kaime gyvenant, atimdavęs ją „dėdė“ Mikas; vienas sudažys cukrų, liksiu alkana...

„Pas močiutę! Noriu pas močiutę!.. – sriūbauju. – Pas močiutę geriau!..“

„Štilk! Višta! Karkšės mat! Ir be tavęs ten marios valgytojų!.. Bus kaip sakau!“

Stumteli Simą, pažeria dar cukraus... Ima mano ranką, baksteli riekelę į taburetės paviršių, į cukrų... moko į jį dažyti...

„Bus kaip sakau! – pakartoja. – Pavalgius – išnešk Linutę į lauką! Tegu padūsuos!..“

Padūsuos, žinoma, Linutė dūsuos grynu oru, nors lauke aš dūstu dažniau negu barake, toksai tenai oras; o aš – žinau, žinau – visaip stengsiuosi jos neišmesti, kaip tai nutiko aną kartą... Nešu ant rankų šešiolika laiptelių; tiek suskaičiuoti buvau išmokusi dar vagone „su mergom“; nes šitaip, vis užlenkdamos po pirštą, jos skaičiuodavusios kavalierius: „Petrelis – tai pirmas, lydėjo per rugius iš vakarėlio... Antaniukas – antras... Trečias, Anupras, buvo su ūsais, oi, badėsi!.. Danius, tas man ketvirtas, tai...“ – kai sesulė staugia pasimuistė mano glėby (o sunki kaip trys plytos) ir žnektelėjo ant žemės; gerai, kad tėtė buvo namie, nes mama jau griebėsi žabaro...

„Ar šešerių metų auklės tai darbas – nešioti vaiką? – rūsčiai paklausė tėtė. – Tu kam – lovoj tursintis?..“

„Ir tursinsiuos, ką tu man! – atrėžusi mama; tėtės ji nebijodavusi, veikiausiai tėtė – mamos. – Ir man gal gyvenimo geidžias!.. Ir man gal ūpo nér apie jūsų šiknas strykaliot!..“

„Tokios čia tos mūsų šiknos, kaip lapai per džiūtį! Nučiopusios lyg *gontukai!*.. – šyptelėjo tėtė, buvo sausas kaip ir anoji močiutė, gal net liesesnis, ir dar be vienos kojos... (Visų tėtės dviem kojom, tai kodėl mano tik su viena? – galvodavau). – O tau, Mikase, būt gerai dažniau savąją pakilot!.. Kaip kombainas išpampus!..“

(Buvo taip *Razreze*: šitaip vadino vietą, kur riestoje juodų barakų virtinėje prie suversto anglių kalno prispausti, – dar ir šalia duobėmis nusagstyto negrįsto dulkių kelio, – ir patys visą laiką juodai dulkėti gyvenome; vėliau supratau, kodėl šią vietą taip – *Razrez* – vadinę; mat čia – atvirų anglies šachtų rajonas, po žeme leistis nereikėję; bet ir visas triukšmas bei kvapą užspaudžiančios dulkės aplinkui terikonas ir šlako pylas tvyroję ir visus dusinę... traktoriai – vienas paskui kitą ir net lenktyniaudami – su bildesiais ir urzguliu kasdien dardėdavę pro pat abu mūsų barako (tai gal žeminės) langus...

Bet man vis tiek buvo juokingi tie: „šikna kaip kombainas“ (mačiau kombainą, žeriantį anglių, oho!), tik ar prie mamos kvatosies?

Dar juokingesnis man atrodė traktorininkas Griša: tėtei iki pažastų, klišas, lyg dvi malkos kampuotų pečių, plačių tarsi anglių semtuvai letenų (šmaukstelėjo kartą per užpakaliuką, prilipo tas kaip blynas keptuvėj), vis pasišniurkščiojančios bukos, panašios į gatvės vaikų lipdomo Senio Šalčio nosies; buvęs dar ir šeriuotas, ir spuoguotas... Bet svarbiausia: net blukiai raudonų, – lyg vėliava, lyg anapus gatvės ant stulpo dieną naktį kybąs skuduras, – ties kakta kuokštu susipynusių plaukų; iš kur tokie ir atsiranda? Mano sesulės plaukai, kaip žinom, taip pat raudoni, tik ne visai, nes kai kur yra geltonumo, kaip ir mano tėtės (mamos tai juodi); traktorininko Grišos gi – visai!..

Tačiau mamai jie patikę, tie raudoni Grišos plaukai; kartą, mačiau, ji tuos

plaukus net glosčiusi!.. „Ty kučeriavj! – murmeno. – Ty moj čubčik kučeriavj!..“; nežinau, ką tie žodžiai reiškia. Žinau tik, jog Griša atsirasdavęs visada, kai tėtė išeidavęs į darbą, o Simas – į mokyklą (nors tėtė Simą bardavęs, kad tas į mokyklą ne visada einęs); retsykais Griša net atsinešdavęs saldinių... Ar degtinės; susiglaudę su mama ant lovos (su tėte taip sėdint nemačiau) ir prisitraukę arčiau tą, stalą mums atstojantį, rudąjį apsilaupiusį lagaminą bei pasistatę ant jo butelį, jie gerdavę iš kampuotos stiklinės... Abu iš vienos... Man sakydavę (tai mama): „Niekam nė ū-ūū! Nei tėtei, nei Simui! Užmuščiau! Čiulpk!..“ – atkišdavo saldainį. Ir liepdavo išnešti Linutę – padūsuoti...

Tai šitaip, Jonyt, bėgdavę tos tavo–mano dienos be Oginskio, bet dar su angelais (paveikslėly tebenešiojau užantėly), dienos, kurias štai regiu – gal sapne, gal ir ne, – nes aiškių aiškiausiai girdžiu *Razrezo* traktorių dardesį, vientisą, dieną naktį nesustojančią vilkstine anglis į stotį tempiančių sunkvežimių ūžimą, – visą tą nepaliojamai griaudžiantį mūsų *Razrezo* gausmą, – ir dulkėmis, ir garsais užkemšantį nosį, gerklę, ausis... Peršaukiamą tais iš pilkų tolių atriedėjusiais, anglies skalda ausyse bildančiais nesuprantamai suprantamais pasiūkčiojimais: *Help me! Help me!*

(Tik... Kam padėti, kaip padėti, kur tad ir kodėl – padėti?! Geriau jūs man sakykite, kaip pagaliau nubusti! Pabėgti iš *Razrezo*... Nes ne traktoriai čia taip grėsmingai ūžia, bet lėktuvai! Kurie tupia kyla čia, anapus mane surėmusių sienų, ir kurie leidžias kyla atminty; lėktuvai?! Taip, o ką, ar aš jų nesu mačiusi, aš net buvau pažįstama su lakūnais! Ne su tokiais apsmuktelniais, kokius regiu čia, bet su tikrais vyrais! Su padangių nugalėtojais, jie skraidę aukštai... Sakot: ne? Sakot: meluoju? Su liurbiais?! Tai ne, ir dar sykių ne; buvę jie ne liurbiai, o iškritę iš lėktuvų... katapultuoti... Ak, tyliu, toliau – tyliu! Nes ir taip pasakiau jums per daug, – jums, kuriems aš gal nieko pasakoti neturėčiau. Nes jūs manimi netikite, purtot galvas: meluoja!.. Tačiau pasakoti aš galiu tik tam, kas manimi tiki. Kas pasitiki. Kas klausosi pasakojimų. Ir nė vienam kitam! Jūsų prašau tik vieno: nemeluokite man! Nesakykit, jog nemiegu! Jog nesapnuoju! Nes jei nemiegi, o sapnuoji – daug blogiau! Nemiegi, o esi *Razreze*; aš nenoriu būti *Razreze*, iš ten taip toli iki Vilniaus!.. Noriu būti ten, kur esu iš tikrųjų – čia! Vien čia, kur esu dabar ir iš kur regiu savo Vilnių... kur netrukus būsiu... kur...)

Taigi – čia ir ne čia, ir čia, ir kitur... *Razreze!*.. Aš vis dar *Razreze*, nors girdžiu Oginskį (tai kas, jog mobilusis išjungtas), kažkas pasiūkčioja angliškai (kas, kas, kas?), kažkas ūžia, kažkas burzgauja... kas?..

A, traktorius mūsų kely, mūsų be galo dulkiname ir duobėtame kely, prie kurio mes, sulindę visus šešiolika laiptelių į žemes, gyvename („kaip kurmiai, nelyginant *kušli* Raižių kurmiai“, – sako tėtė), – burzgia tiesiai į mūsų langus, sustoja; išlipa Griša... Ropšte išsiropščia, nes jo kojos, kaip žinome, klišos, delnai kaip anglies semtuvai, nelengva tokiais už turėklo armatūros nusičiuoti; štai lumpsai laipteliais žemyn...

„Oo!.. Čubčik! Ateik, ateik!.. Čubčik!“ – pasitinka ją mama, visa it saulė švytėdama, rankas plačiausiai išskėtus; durys praviros, pro tarpą – aš lau-

* Tu gaurius, tu mano gaurų kuodelis! (*Rus.*)

ke – matyti lova... Kažkodėl ją, tą mamai ir Grišai suolu tapusią lovą, šian-
dien aš iš čia geriausiai matau: nuo ryto neklota, kažkokia man atgrasi...
Kadangi aš jau vienuolikos, baigiau ketvirtą klasę, žinau, jog lovą kasryt
reikia pakloti. Ir mačiau, kaip gražiai kloja lovą mokyklos – ir suolo – drau-
gės Nadios tarnaitė (vadina ją *domašniaja rabotnica**) Gabrielė, – kaip ir
mes *pereselenka*** ar *ssil'naja****, tik už mus dailiau besirengianti ir daug aiš-
kiau šnekanti lietuviškai (mes šnekamės, tėtė sako, „kaimiškai“, į savo kalbą
kaišiodami iš *posiolko***** ir mokyklos parsineštus rusiškus žodžius, o aš su
vaikais – tai vien rusiškai, tad ne visą Gabrielės šneką suprantu). „Tu, –
mama pasisuka į mane, – Linutę už rankytės ir marš marš duonos!.. Tėvas
grįš, norės valgyti! Tik žiūrėk, kad neapgautų! Kad parneštum gražą!..“

Žinau, sykį neparnešiau. Mane apgavo: negražino dvylikos kapeikų; ga-
vau pylos. Ne pylos, o tiesiog per snukį. Už žioplumą. Kad *baigiau keturias*,
bet nemoku suskaičiuoti. Kad...

Kad, kuopdama vištininką (tokį jau turėjome, ir dešimt vištų, nešiojau į
stoties turgelį kiaušinius pardavinėti), pamiršau užverti vartelius ir bai-
siausiai karksinčias vištas man ir mamai teko vaikytis po svetimus kiemus,
mamai tai oi nepatiko!..

Kad, grįžus iš mokyklos, ir – na kaip jau kasdien – mamos paliepta iš-
mėžti „paršo kampa“ (buvo toks, visada mėšlais apskretusiais šonais paršas
ir toks jo „kampus“ vištininke), pusę to mėšlo išmetus ant palangėje kasamos
ežės, per ilgai užsisėdėjau ant suolo šalia barako. Varčiau knygą su pa-
veiksliais, keistais nuogais angelėliais be sparnų... (Nadia sakė: *amū-
rais*...)

„Tai šitaip tu, kūtvėla, mėži?!“

Kad...

Ai, gana: gražą šiaudien skaičiuosiu kaip niekada ilgai! Ir net išpūtus
akis stebėsiu, kad *prodavščica****** (brolis ją vadina *prodavalka******) Liuba,
duoną sverdama, būtinai pridėtų svoriui trūkstantą riekę!.. Kad né gramo
nenusuktų! Kad... a, kad mama...

Bet žmonių žmonių!.. Nors gal – kaip visada... Kaip visada prie mūsų par-
duotuvės *CHLEB****** – musynai žmonių, daugiausia moterų ir vaikų, vyrai
tik keli, o ir tie stumdos kažkur šonuos, spragsi pirštais sau apie gerkles,
žeriasi į saują duoną pirkusių savo žmonių ar vaikų kapeikas, tą „gražą“;
gers!.. Oi, gers, pils į gerkles tie vyrai, subėgę prie būdelės už kampo, tiesiog
sklėnyčiom goš į koseres (tai jau mamos žodžiai) tą smirdančią *razlivna-
jā******, paskui vaikysis vieni kitus po *posiolką* ir mušis... Iki kraujų tie girti
vyrai daužysis...

Tiktai ko štai ta, mėlyna skara boba, šitaip į mane spokso? Ta, plaukuota
panose?.. Tokiom piktom akim? Ir kur aš ją mačiau? Pasakų knygoje? *Baba
Jaga*?..*****

* Namų darbininkė (rus.).

** Perkeltoji (rus.).

*** Tremtinė (rus.).

**** Gyvenvietės, miestelio (rus.).

***** Pardavėja (rus.).

***** Parduodanti – duodanti (rus., žarg.).

***** Duona (rus.).

***** Pilstoma degtinė (rus.).

***** Rusų pasakų ragana (rus.).

„A ty?! – šūkteli. – Čego?..“
 „Chleba!.. – atsakau; rusiškai jau moku, net lengviau man rusiškai kalbėti, negu lietuviškai „kaimiškai“, kur vis tiek daug tų rusiškų žodžių. – Prišli za chlebom!.. Mama poslala!..“^{**}
 „Ma-a-ama!.. Fašistka tvoja mama, vot!“^{***}
 „Fašistka?! – Tokį žodį aš jau buvau girdėjusi – mokykloje, dar kažkur; fašistų rusai nemėgę, su jais net kariavę. – Moja mama?“^{****}
 „I ty fašistka! I ty!..“^{*****}
 „Kak eto – fašistka?! – net išsižiojau; žinojau, jog fašistai deginę žmones. Lyg Buchenvalde, lyg Osvencime, kažkur. Tai ir mes... deginom?! Mes, boba tu bjauriausia, – nedeginom!.. Bet gyniau kažkodėl vien mamą... – Ona – mama, i vsio!..“^{*****}
 „Ne vsio! Ne vsio! Ne vsio! Tvoja mama fašistka, suka i prostitutka!.. Vsem dajot!.. Vsem!..“^{*****}
 Apsipyliau ašaromis; nemokėjau bartis su suaugusiais...
 „Zamolči nakonec, Ksenia!.. – Girdžiu. – Ona ne vinovata... ditio...“^{*****}
 „Fašistka! Bez očeredi lezet!..“^{*****}
 Kažkas dar šūkteli, kažkas kažką tramdo; kažkas traukia už rankos, aš timplteliau kažko inkščiančią Linutę; eilė!.. Jau mudvi, kad ir apibartos, bet stovime toje duonos eilėje, apglėbtos jau kitos, už tą pikčiurną daug stambesnės, taigi ir stipresnės, budriai į šalis besidairančios gerų akių moters rankomis; „tylėkit, tiktai jūs, mergaitukės, tylėkit!.. – šnabžda moteris, žinoma, rusiškai. Tai Grišos žmona. – Tylėkit!..“
 Mes tylime. Kadangi mes „fašistkos“ ir mums reikia duonos. Kadangi Griša iš tiesų dabar su mama... Kadangi...
 O eilė vis dėlto trumpėja, – jei ne pati eilė, tai tarpas nuo mūsų iki siauro grotuoto langelio, pro kurį, padavus rublį, išlenda duonos kepalėlis; kai kada žybteli ten ir skubrios *prodavščicos* Liubos akys: stebi, kas perka. Ir kaip kuris skaičiuoja gražą...
 Pagaliau! Pagaliau ir aš gaunu savo kepalėlį, skaičiuoju gražą; gerai! Gražą ta Liuba atidavė gerai; suksim namo...
 „Valgyti! Noriu valgyti!.. – vėl inkščia Linutė, ta visada nori valgyti. – Atlaužk man duonos!..“
 „Mama barsis!.. Jei neatnešim sveiko kepalėlio!..“
 „Nesibars!“ – piktai sutrepsi Linutė, mėgsta šitaip daryti. – Mama manęs nebars!..“
 „O manęs?..“
 „Ir tavęs nebars! Jeigu duosi man! Jei nesurysi pati!..“
 „Taip jai ir sakysi...“ – paliepiu.
 „Kaip?“

* O tu?! Ko tau?.. (Rus.)

** Duonos!.. Atėjom pirkti duonos!.. Mama siuntė!.. (Rus.)

*** Mama!.. Fašistė tavo mama, taip! (Rus.)

**** Fašistė?! Mano mama?! (Rus.)

***** Ir tu fašistė! Ir tu! (Rus.)

***** Kaip tat – fašistė?! Ji – mama, ir viskas!.. (Rus.)

***** Ne viskas! Ne viskas! Ne viskas! Tavo mama fašistė, kalė ir prostitutė!.. Visiems duoda!.. Visiems!.. (Rus.)

***** Pagaliau nutilk, Ksenia!.. Ji nekalta... kūdikis!.. (Rus.)

***** Fašistė! Lenda be eilės!.. (Rus.)

„Kad tu suvalgei... Kad labai norėjai valgyti!..“

„Sakysiu, sakysiu, sakysiu! Tik greičiau duok! Greičiau atlaužk! Mėgstu *gorbušku!*“*

Atlaužiu. Kepalėlis, žinoma, tampa ne toks dailus, kokį paėmiau pro tą grotuotą langelį, juoba kad aš taip pat nesusilaikiau neatgnybusi minkštimo sau; valgom abi, einam tylėdamos...

„O nesakysiu!.. – Lina staiga papurto galvą, tą rausvų plaukelių kuokštą virš rauzganos kaktos; esame jau visai netoli namų. – Nieko aš mamai nesakysiu!..“

„Ko... nesakysi?“

„Kad prašiau duonos!.. Nes ir tu ją valgei!.. Ir tu lupai minkštimą!.. O aš ir valgyti visai nenorėjau!..“

Reikėtų jai užvožti, pagalvojau, tačiau net taip padaryti nespėjau. Ir ne todėl, kad mano ranką būtų sulaikiusi baimė, jog būsiu mamos už tai net žiauriai nubausta, bet dėl to, jog mano raudonplaukė sesulė jau strimgalviais nėrė tais šešiolika laiptelių žemyn, visai nebijodama kur užkliūti ir griūti; staiga, tarsi stabo ištikta, sustojo. Net išsižiojusi žvelgė į kažkodėl pusiau praviras duris... Aišku, nieko nesuprasdama...

O aš supratau: mama!.. Tai mūsų mamą išvydusi Linutė taip staiga sustojo, taip plačiai išsižiojo ir net susigrūdo pirštą – smilių – sau į burną, jau seniai taip nebuvo dariusi; tai gal bijojo šuktelėti, išsiduoti, jog – mato!.. Nes vos nesurikau aš, vienuolikmetė, ir vos neišmečiau iš rankų to aplaupyto duonos kepalėlio, – pro pravirų durų tarpą kuo aiškiausiai pamačiusi mamą – savo mamą *fašistką*, – ir vėl (kada taip būta anksčiau?) tarsi stalą, – tarsi kokį aukštyrą kojoms skersai lovos užverstą stalą (tėtė tokį iš lentpjūvėje *sukombinuotų* lentų jau buvo sukalęs ir pastatęs vietoje rudojo *čėmodano*; tilpome dabar prie jo visi); kojos ir iš tiesų buvo praskėstos lyg stalo; tai čia – mama? Taip, ji, *mama*; mamos nugara, tas stalo viršus, – apačioje ir skersai lovos; kojos, net už naujojo mūsų stalo baltesnės, iškeltos aukštyrą: abi vienu metu ir ne visai tiesiai į viršų, bet – nelyginant Nadios dviračio rankenos – išžergtos į šonus; jos atrodė driblios ir negražios, o kažko dar ir siūbavo; siūbavo tarp jų tarsi kelmas įstrigęs ir klišis traktorininkas Griša...

„Oj! Oj! Oj! – spygčiojo mama. – Čubčik, ak, moj čubčik!.. Oooj!..“; aš jau žinojau, ką jie abu daro, nežinojau – kodėl spygčioja.

Griebiau nieko nesuvokiančią savo sesulę už rankos ir nusitempiau vėl į viršų; iš apačių pro duris kyštelėjo nelyginant to *čubčiko* plaukai įraudęs mūsų mamos veidas. Kaip kibiras apvalus, dar paplatėjęs. Tik akys – mažutės, sulindusios po antakiais.

„Ar gavai duonos? – paklausė. – Griša visą dieną sunkiai dirbo, nori valgyti.“

Griša?! – išsižiojau dabar aš, tačiau nieko neatsakiau, nes jau mokėjau patylėti, tik nuleidau žemyn akis; tai *čubčikas* – Griša? Ne tėtė?

Papasakojau, ką mačius, Nadiai. Savo vienintelei tikrai draugei (kitų nė neturėjau), šachtos partorgo Vančuko dukrai, į baltą jų mūrinuką „prie topolių“ (toj vietoj, tėtė sakė, gyveno *načal'stvo*)**, dėl ko nors sukrista, kartais ir šiaip panorus paplepėti ar pažaisti vis užbėgdavau; be to, ten kasdien atei-

* Duonos kraukšlys (*rus.*).

** Valdžia, viršininkai (*rus.*).

davusi *ssil'naja* Gabrielė surasdavo man vis ką nors skanaus... (Nadios mama sirgo *čachotka** ir dažniausiai gyveno sanatorijoje.)

„Tik nekreipk dėmesio!.. – numojo ranka Nadia, ant tos, tada dar plonytės, rankos puikavosi visos mūsų klasės įžymybė – mažutis mėlynu stiklu laikrodukas, jos tėtės dovana Nadios gimtadienio proga; regėjau tokį nebent sapnuos... – Pamatysi dar *ne to!*..“

„Kaip – ne to? – magėjo klausti. – Tada – ką?..“

Nepaklausiau. O be reikalo.

Nes jau po kelių mėnesių išgirdau, jog mama nebenori su mumis gyventi. Tėtė, tai sužinojęs, vidury dienos nuklibikščiavo į užkandinę.

Baigėm *semiletką*** , gavom pažymėjimus; Nadia net visai suaugusios balsu pasiūlė:

„Dabar – pas manel!..“

„O ką veiksime?“

„Valgysim tortą! Gabrielė iškepė! Jau ragavau – skanus!..“

Net apsilaižiau. Gyvenome jau geriau, jau ne tik kasdien valgėme, kiek norėdami, duonos bei sriubėme aliejumi pagardintos bulvienės, bet gaudavome net lašinių pakrimsti; negi tuščiai būčiau kuopusi tą mūsų paršo kampą! Kasdien, grįžusi iš pamokų... Ir kasdien, kiečių šluota nubraukusi į šoną pajuodusius vištašūdžius (juos dar teks sumesti į *ežę*), barsčiau su sorų kruopomis sumaišytus, kuo smulkiausiai pačiu aštriuoju tėtės peiliu („tabakinis“, nes *ežė* tėtė auginęs kelis lapotus *tabokienius*) supjaustytus miesto laikraščio skutelius. To laikraščio mūsų namuos niekas nė neskaitė; išsirašiau, kad nevarytų į *politgramotą*****, taigi į tuos vakarinius senių mokslus (po kurių, pakeliui į namus, jie dar užsuka į *zakusočnaja*****), – aprėktas mamos, kam tuščiai barstąs pinigus, teisinėsis tėtė... O popieriaus skiautelės, sakė, kietina kiaušinio lukštą, taigi naudos iš to rusiško laikraščio vis dėlto būta... Barsčiau ir tėtės iš lėptjūvės maiše parsineštas pjuvenas – kad tvartuky būtų sausiau; taigi kad ir, mamai su tėte lyg dviem šunims kasdien besiriejant, mūsų gyvulėliai gyventų gerai!

Blogiau būta man ir broliui Simui, nes viską, kas riebiau ir saldžiau, mama kišdavo Linutei; ta visai išpampo. Ir jau nebetilpo į mano išaugtinius drabužėlius. Bet nesiskundė, neverkė: mama nupirkdavo naujų. Kaip, beje, ir sau; mane ji buvo tarsi pamiršusi.

(Ak, nepamiršo, ne: *semiletkos* baigimo „balių“ klasės auklėtoja „iš savų“ išvirė labai skanios arbatos, Nadia atsinešė gabalinio cukraus, dar kita mergaitė – saldžių džiovėselių; sėdėjau apsiavusi jos pačios – ai, pačios mūsų mamos – net regimai man per ilgomis ir per plačiomis, užtat tiesiog *iz magazina***** basutėmis... slėpdama kojas po stalų.)

O brolis... Tas jau nesimokė, „dirbo“, nors niekaip nesupratau kur, laukė aštuoniolikos, kai turėję „imti į armiją“; namo nepareidavo savaitėmis...

Nes niekam čia nerūpėjęs.

„*Siostra******, ar matai? – kartą parodė ranką, ant jos riešo pasižybčiojo

* Džiova, plaučių tuberkuliozė (*rus.*).

** Septynmetę mokyklą (*rus.*).

*** Politinio raštingumo būrelis (*rus.*).

**** Užkandinė (*rus.*).

***** Iš parduotuvės (*rus.*).

***** Sesute, sese (*rus.*).

laikrodėlis, – kad ir ne toks dailutis, kokį turėjo Nadia, tačiau vis tiek gražus. – Turiu ir aš!.. Ir kostiumą turėsiu, ir...“

„Tai – iš kur?..“ – pasidomėjau.

„Iš galvos – iš kur! Turėk galvą ne kopūstą – viską *ot žisti** nugriebsi!..“

Ir spragtelėjo pirštu man kakton; suskaudo.

Na, bet tortas... Nadios tortas – po to mūsų klasės „baliaus“ – buvo tiesiog skanėstų skanėstas, tokio dar nebuvau ragavusi. Kadangi išvis jokio torto iki tol nebuvau ne tik kad valgiusi, bet nė mačiusi, ar mūsų barakams – tortai?.. Mūsų *Razrezui?*..

„Atsirėžk, pjaukis! Daugiau, daugiau! – ragino Nadia, o aš jaučiau po palaike „pupkuota“, iš mamos vasarinės man persiūta (ai, kaimiška per ilga, besipainiojančia tarp kulnų) suknele suveržtą savo pilvuką, nuo torto jis pūtėsi. – Ir gerk limonado! Daugiau! Pilkis daugiau! Bet gal tu... – sumirksėjo gudriomis rudomis akutėmis. – Gal limonado nenori, nori vyno?..“

„Ne-e!.. – sumosavau abiem rankom. – Vyno?.. Vyno negersiu!..“

„Tai – kodėl? Vynas saldus!..“

„Negersiu!..“ – nusipurčiau.

„Vis tiek išgers... – atsiduso Nadia, statydama kitų iki pusės nugertą juodą butelį („Kagor“ – perskaičiau aš) atgal į stiklais blizgantį bufetą. – Ateis Frosia ir išgers. Ak, nekenčiu!..“

Dabar jau nusipurtė Nadia; Frosios ji iš tikrųjų nekenė. Nes medicinos sesuo – ar kokia felčerė, nežinau, – Eufrozinija, gal tik kokiais šešeriais metais už Nadią vyresnė, bet jau, žinoma, visai išsidažiusi ir susidėjusi *po zapadnomu*** plaukus, kraipuliuodama savo trikampį prasmirdusį (taip sakė Nadia) užpakaliuką, kas trečia diena (tai gal taip klostėsi jos darbo grafikai poliklinikoje), ir vis stojus nakčiai, atkauptendavusi į namą prie topolių ir be jokių beldimų atsirakindavusi duris Nadios tėvo jai duotu raktu; betgi Nadia nemiegodavusi! Ir viską, aišku, girdėdavusi; kai ką net papasakodavo man. Ne kam nors kitam – ir tik jau ne savo mamai (sanatorija buvo toli, prie Baikalo, tad ir susitikdavo Nadia su savo mama retai); be to, ar tokiai mamai tokius dalykus pasakosi?). Mama, sakydavo Nadia, ir taip lyg šešėlis...

„Bet... gal pašokim?“ – pasiūlė dabar man Nadia; šokti ji mėgdavo, o jos nuotaika keisdavosi dažnai; įjungė patefoną. Elektrinį, nediduką, be rankenėlės, ir tokį aš matydavau tik pas Nadią.

„Geriau pažaiskim!.. – atsakiau; šokiai manęs, kad ir jau keturiolikmetės, dar nedomino; domino žaidimas domino... Juodi kaulėliai baltomis akutėmis, Simas vieną kartą tokius iš kažkur buvo parsinešęs; pažėriau kaulėlius ant stalo...“

Tik gal per smarkiai žėriau, du ar trys nupaukšeno po sofa... Po didžiąja jų didžiojo kambario – Nadia jį vadino *salon**** – sofa, nelyginant kokia valtis išsiritusioje prie sienos, apkabinėtos dideliais krūvon suverstų medžių ir meškų (buvau Sibire, bet gyvų jų nemačiau) piešiniais – na, paveikslais. (Man jie nepatiko, labiau traukė Nadios namuose buvę stori, sunkiai vartomi albumai su sparnuotų ir besparnių angelų vaizdais; mat tie vaizdai priminė manąjį – Raižių – paveikslėlį, kurį dabar slėpiau nuo mamos, kad neatimtų, o gal nuo klasiokų, kad nesijuoktų, – vištininke, užkišusi už pačios toliausios sijos.) Prišokau prie sofos, kyštelėjau po ja ranką, pagraibiau...

* Iš gyvenimo (*rus., žarg.*).

** Vakarietiška (*rus.*).

*** Salonas, svetainė (*rus.*).

Ir tuoj truktelėjau tą ranką atgal – tarsi nudiegtą: kažkas prie pirštų prilipo... Kažin kas drėgnas ir šaltas net vasarą...

Brr!.. – nupurčiau tą „kažką“ nuo pirštų, bet nelengvai, taip stipriai buvo prikibęs. – Kas čia, Nadia?!”

Tačiau Nadia tik nusišypsojo, paėmė mane už rankos – ak, lyg vaiką, lyg dar mažutę, privedė prie rašomojo stalo (ir tokį mačiau tik čia bei mūsų mokytojų kambary), ištraukė stalčių...

„Pasižiūrėk! – tarė. – Kiek jų čia!.. Ką nors supranti?..“

„Tai ne...“ – papurčiau galvą išvydusi bent dešimt nedidukų pakelių, popierinių, ir su vieno žodžio užrašais: *PREZERVATIV*; pajutau, jog raustu. Taigi čia... čia...

„Taip, taip!.. – tarsi apsidžiaugusi, jog kažką net aš nuvokiu, sulinksėjo man Nadia. – Čia!.. Čia mano tėvo meilės sandėlis!.. Meilės tai, – ištarė nešvankų žodį, – Frosiai!.. Vis dar nesupratai? Ak tu, *blednaja pribaltka!*..“*

O jau kitą kartą, jau rudenį... Buvau aštuntoj...

Vėl pas Nadią, veda į tualetą. Turi tokį name. Kaip mūsų mokykloje, viduj.

„Žiūrėk! – aukštai pasikėlusį mokyklinį sijonuką (užėjau į Nadios namus pakeliui iš mokyklos) sako. – Ką nors matai?..“

„Lyg ir nieko...“ – atsakiau.

„Plaukus, plaukus ten – ar matai?..“

Pasilenkiu... matau...

„O tau, – nusmaukia savo sijonuką žemyn. – Dygsta?.. Ar jau sudygę?..“

„Man – lyg ir ne... – sakau. Nors tikrai nė nežinau, kažkas ten lyg kute-na, reikės sugrįžus namo, vištininke, pasižiūrėti... – Man... mm...“

„Tai tau niekas nė nesiūlė pasimylėti?..“

„Ne!.. Ką tu!..“

„O man siūlė! Razok!“

„Rozukas? Algis?“

„Taip, o ką?.. – Nadia net nusikvatojo, ir visai kaip suaugusi. Gal kaip felčerė Frosia ar... – Lydėjo iš mokyklos ir pasiūlė nueiti į krūmus už terikono... už tų šlakų kūgių... Tik kas su vaikais prasidės!..“

Neatsakiau nieko. Neatsismaukiau sijonuko vištininke, nepasižiūrėjau. Nes mano skruostus, menu, vis dar tebesvilino liepsnos — — —

Oginskis... polonezas... Nadia, kokie niekai!.. Visa tai, supraskit, pūzrai... dulkės prie mūsų barako... Grišos traktoriaus susuktos anglies dulkės... Juk mobilusis, pati žinai, – išjungtas...

„*Help me! Help me! He-e-elp!*..“

Kas tai?! Sakykite man: kas čia taip klaikiai rékauja?! Helpas?! Prašosi *to help*?! Gelbėti. Tik, žmonės mielieji, ką?! Ką ir nuo ko – *podružka*** Nadia – aš turėčiau gelbėti?! Kam padėti?! Ir kodėl, Nadiuša, šaukia jis mano balsu?!

Ak, taip... tu, *blednaja pribaltka*, vis dar esi – esi esi esi – ilgai būsi čia, *Razreze* — — —

* Blyški pabaltijietė (*rus.*).

** Draugužė (*rus.*).

Taigi: Rozukas, *Razok*^{*}, jeigu rusiškai. Dešimtos klasės (aš devintokė) pažiba. *Pereselenec*, kaip ir aš, nors kartais aš būnu *ssil'naja*, ypač kai ateinu duonos. Ir, kaip jau žinom, *fašistka*. O Rozukas – ne *fašist*, jis klasės pirmūnas, *komsorg*^{**}, tad aukštai užrietęs nosį. Ir nešneka lietuviškai, net su manimi, *pereselenka*, prakalbintas burbteli kažką panosėje ir nueina su kitais rusiukais, nenori „kompromituotis“... Kompromituotis? Kas tai per žodis? – paklausiau Nadios, ji žino visus tokius žodžius (jei nežino, paklausia savo tėtės); „na – bendrauti su kita *pereselenka*, *litovka*^{***}, gal net *fašistka* (ši žodį aš pridūriau pati sau), ir taip sutepti švarias rankas“; švarias?! O juk pati mačiau, kaip kieme tarp akacijų Algis pardavinėja *žvačką*^{****}; gaunąs tokios, klasė šnara, iš *fizruko*^{*****}... (Nors aš tuo netikiu, fizrukas, man regis, – ne toks.) Šis Algį kėlęs visiems kaip pavyzdį: *istinnyj fizkulturnik*^{*****}, žodžiu – visais požiūriais klasės, gal net visos mokyklos, *elitinis* mokinys...

Kaip ir Nadia – *elitas*, ta, net neprašoma, pati pirmoji parašiusi Algiui rekomendaciją į komjaunimą.

„Duosiu ir tau!.. – pasakė man. – Kai tik nuspręsi stoti! Juk tu taip pat nori būti *elitas*?..“

Kaip nenorėsi, visi geriausiai besimokantieji – komjaunuoliai, lanko susirinkimus, kiti net eina į konferencijas mieste, išrenkami delegatais, tačiau aš vis dar „po mamos padu“, vis kuopiu tą smirdantį vištininką, sausinu paršo migį... Vis – nuolatos man prikiša Nadia – niekaip „neorganizuota“; iš manęs net šaiposi...

„Tik per mano lavoną!.. – pasakė mama. – Tik per savo tikros motinos lavoną eisi... ten! Ir daugiau apie tai – štiš!..“

„Bet, mama... Rozukas...“

„Bus kaip sakau! – jau rikte suriko mama. – Paskutinį kartą sakau: štiš!..“

Ir dar – kaip kažkada ketvirtokę – tris kartus peržegnoja... Tik šįsyk mosuodama prieš mano nosį ilgu, juodais kauliniais žirniukais (mama sako: „poterėliais“) barškančiu rožančiumi; stovėjau nebyli, kietai prikandusi lūpą.

Taigi vėl: Rozukas... radau mat paaiškinimą! Pavyzdį!

Manęs, kad ir labai norinčios vadintis „elitu“ (mokiausi juk neblogai), dešimtokas Algis tarsį nepastebėdavo ir, kaip esu sakiusi, lietuviškai niekada nekalbino ir vadino, kaip ir rusiukai, man atgrasiu vardu „Jonka“; mat buvo kad ir „iš lietuvių“, tačiau ne iš tokių, kokie buvome mes, prastų; tėtė sakė, jog Rozukėlis – „iš direktorių“. Tik nežinau – iš kokių... Gal dar iš anų „sme-toninių“... Taigi jo tėvai – taip pat *elitas*, su maniškiais net čia, Sibire, nesisveikinę... Ir gyvenę jie tuoj už „valdžios namų“, *piatisotkose*^{*****}, kur ne tik turėję daržą *na černoziame*^{*****}, bet ir susirentę gan erdvų namą – galu į gatvę, kaip ir visų čia suspitusių turtingesnių *Razrezo* žmonių... Ne mums, tėtė sakė, *skurdupeliams*, su *Razokais* lygintis!

* Kartelis, vienas kartelis (*rus.*).

** Komjaunimo organizatorius, vadovas (*rus.*).

*** Lietuvė, lietuvaitė (*rus.*).

**** „Kramtoškė“, kramtomąją gumą, žiaumą (*rus.*).

***** Fizinio rengimo vadovas, kūno kultūros mokytojas (*rus.*).

***** Tikras fizkultūrininkas, sporto žmogus (*rus.*).

***** Penkių šimtų kvadratinų metrų žemės sklypuose, „penkiuose aruose“ (*rus.*).

***** Juodžemy, geroje žemėje (*rus.*).

O gal Rozukas tiesiog privengė manęs, nematė jokios naudos iš pažinties su tokia pat kaip ir jis tremtine (net *žvačkos* iš jo nenupirkau, neturėjau rublio); baigęs vidurinę, ketino vykti į universitetą Irkutske. Ir net su išankstine rekomendacija.

„Algis – pirmos gildijos matematikas!.. – gyręs jį mūsų mokytojas Ilja Pavlovičius (ai, taip pat *pereselenec*, tik iš Leningrado; iš rusų Leningrado – ir *pereselenec*? Nors ne – jis: *ssil'nyj*, kažką kalbėjęs prieš valdžią), kuris, visi žinojom, tame Leningrade dirbęs vos ne aukščiausiu matematikos profesoriumi; dar visai jauna jo žmona Jelena Ivanovna labai įdomiai ir dailiai gramatiška rusų kalba dėstė mums literatūrą; be to, ji itin gražiai net tais laikais „stilingai“ rengėsi, viena tokia mūsų *Razreze*, ar felčerei Frosiai su ja susilygint... – Turi vyras ateitį!..“

O aš – dar net ne moteris – deja, tos ateities neturiu; net nežinojau, ką veiksiu baigusi mokyklą. Nei kur gyvensiu. Tik jaučiau – gal ne čia, ne šiame barake, kur net vidudieniais tamsu tarsi šachtoje (langai rėmėsi tiesiog į šlakus) ir kur tėtė su mama jau seniai nebesikalba, prašliaužia tarsi juodi šešėliai pro vienas kitą, vienas į antrą net nedirstelėję; tėtė, tiesa, „turėjo lentpjūvę“, tiksliau tarus – žiemos mėnesiais „buržujka“ šildomą sargo būdelę, į kurią – visi namuose tai žinojome – kiti tokie atsinešdavo degtinės... Mama – parsivesdavo traktorininką Grišą; mudu gi su broliu – *siratukai* – nieko neturėjome...

Ypač gailėjausi Simo, kuris, kaip sakydavo Nadia, nematė jokių aiškesnių tikslų savo tuščiam (nei mokėsi, nei dirbo, trainiojosi su kitais panašiais, ir į kariuomenę kažkodėl jo vis neėmė) gyvenime (Nadia, matyt, savąjį, elitinį, ir vis daugiau prikimštą pasakojimų apie dešimtoką Rozuką, laikė pilnu); tačiau kalbėtis su broliu net ir man darėsi vis sunkiau...

„Ak, *siostra!* – sakydavo nutaisęs tokią veido išraišką, kuri geriau už jo žodžius bylojo, kokia nesupratinga jis mane laiko. – *Siostra*, kas iš tų tavo mokslų? Iš tų kvailiausiai išsišiepusių angelų? (Penkioliktojo gimtadienio proga Nadia man buvo padovanojusi storiausią, koks tik buvo jų namuose, albumą su daugybe gražių spalvotų paveikslų; SOKROVIŠČA LUVRA* – auksu įspausta viršelio kolenkore; būta ten, aišku, nemažai vaizdų su dievais bei angelais. Ir net su tais, be sparnų...) Štai aš, tarkim, nei dūlinu į kokią *školą*** , nei kur *pri uglie**** pluncinu... (Nežinomu man būdu tėtė buvo „įrašęs“ Simą – na kad valdžia jo nelaikytų *bezdel'nikom***** , juo labiau *tunejadcem******, už ką galėjo net visai *zakonno****** patupdyti kalėjiman, – į tokius pat, kaip ir tėtė, lentpjūvės sargus, nors brolis nei ten dirbo, nei nešė į namus algą; „armija jį patvarkys!“ – sakė tėtė.) O gyvenu!.. *Žist', siostra moja, chvatnul!****** Ir net kostiumą *boston ekstra* – pati matai – jau turiu!..“ – pasidirsčiodamas į palaikį mano apdarėlių brolis Simas vis linguodavo galvą, apžėlusią *po blatnomu****** pakirptais ilgais plaukais, kurie tarsi

* Ak, sese! (*Rus.*)

** Luvro turtai, brangenybės (*rus.*).

*** Mokyklą (*rus.*).

**** Prie anglies, kasyklose (*rus.*).

***** Dykinėtoju (*rus.*).

***** Dykaduoniu (*rus.*).

***** Įstatymiškai, remiantis įstatymu (*rus.*).

***** Gyvenimėlių, mano sese, sučiupau! (*Rus.*)

***** Čia gal: išdaigiškai (*rus.*).

šviesaus eržilo karčiai apriesdavo sprandą, o virš kakton sustumtų akiduobių styrodavo lygiais šerių kuokštais; nežinojau, nė ką jam sakyti.

Netrukus jau ir sakyti nieko nereikėjo; Simą areštavo. Suėmė jį Didįjį šeštadienį, prieš pat Velykas (ant stalo pūpsojo krūva ką tik išvirtų kiaušinių, kurių niekas nedažė nei kaip kitaip bandė puošti, nors man buvo kilęs kvailas noras: įstatyti į abu kurio nors kiaušinio šonus baltų plunksnų sparnelius), – kažkam įskundus, jog su keliais draugeliais jis naktį įsiveržęs į tą *razlivnaja** kioską ir jame ne tik pasigėręs, bet ir išžaginęs – ak, rusiškai būtų *iznasiloval*** – tą vakarą ten ilgiau užtrukusią pardavėją; kioske stigę ir pinigų...

(Tada, *helpai*, aš pirmą kartą išgirdau tą baisųjį žodį: *iznasiloval*, užė jis man ausyse ir ilgai, ir skausmingai...)

Pamenu, milicininkai, atėję pas mus į baraką ir sušlamštę po kiaušinių, sakė: „dve tysiači!“***, tačiau mama skėsčiojo rankomis ir purtė pūpsančiais juosvais žandais galvą: „otkudava?“****; Simo jau niekadoms nemačiau...

Kaip ir mamos; ji tesėjo kažkada tėtei pasakytą žodį: „Išėisiu!“ Tad ir išėjo, aišku, su traktorininku Griša, išvažiavo dar toliau į Rytus, gal kur prie vandenynų; išsivežė ir raudonplaukę Liną... Jau devynerių, jau gebančią rusiškai keiktis ir visai iš manęs pasityčioti...

Paskui, *helpai*, laidojom tėtę. (Jis iš tos lentpjūvės kažkur eidamas krito ir jau nebeatsikėlė; mat ramentai per toli nusirideno...). Laidojom – kas? Kaimynai, keletas lentpjūvės darbininkų, gal sargų, ir mudvi su Nadia, apsitaisiusios kaip galima juodesniais drabužiais ir laikančios gėlių stagarėlius rankose... „Neatlaikė, žmogelis, likimo smūgių... – tiesiai iš kapinių atėję manęs guosti kalbėjo kaimynai. – Dviejų pagrečiui!“; aš bent žinojau, kur jį, kada nors pasiilgusi, rasiu... Ir dabar, *helpai*, žinau — —

VII

Aš *Razreze*, žinau... Palaidojusi tėtę, apverkusi jį su Nadia ir kaimynais... Tai kodėl kalbuosi čia su *helpu*? Kodėl net dulkinų dulkiniausiam *Razreze* regiu ir ją, nuo mano *helpo* gal per kokius dešimt žingsnių atsilikusią moterį; kodėl anksčiau jos nemačiau? Kai net prakaitu apsipylusi skuodžiau į lėktuvą? Arba kai taip vargiai ieškojau to „dešimto takelio“ oro uoste, o paskui jau keičiausi savo kukliomis vokiečių – cha, net ir anglų – kalbų žiniomis, *helpai*, su tavimi?

Dabar matau. Aplenkusi mano draugę Nadia, – ši net oro uostą (oro uostas – mūsų *Razreze*? Ką čia svaičioji, Jonyt?) atkėtojo (*podružkos* eigastis visada buvo sunkesnė nei mano) įsisėgusi į rankovę tam dešimtos klasės pažibai Rozukui, – toji mano *helpo* palydovė (žmona, meilužė, verslo partnerė, „merga iš raudonųjų žibintų“?), – stotinga, juoda ir graži, žingsniuoja už visus (visas) garsiau kaukšendama raudonų batų (kodėl, Jone, – raudonų?) kulniukais ir abiem rankom spūsčioja prie krūtinės (kodėl – prie krūtinės?) nedidukę rankinę su iš tolo žybsinčia auksine (gal tik paauksuota?) sagtimi; ką ji ten, toje rankinėje, taip stropiai saugo?

* Pilstoma degtinė (*rus.*).

** Išprievertavo, išžagino (*rus.*).

*** Du tūkstančiai! (*Rus.*)

**** Iš kur? (*Rus.*)

Ir kodėl ji neina šalia *helpo*? Šalia to, kuris, prieš prakalbindamas mane, atsisuko ir kelias akimirkas, tarsi dėl ko nors drąsindamas, nutvieskė tą moterį savo rusvų akių rimtimi?

Kodėl, kodėl, vis – kodėl? Šimtai tų kodėl tarsi bičių spiečius zvimbė užė mano galvoje. Svarbiausia – pačiomis juodžiausiomis raidėmis į baltą minčių audeklą įsipynė klausimas: kaip gyvensiu toliau? Na – ką dar susapnuosiu?

Nes esu vis dar čia ir ne čia, vis *Razreze*, tik jau *posiolko* mokyklos internate, į kurią ir anksčiau retsykiais užsukdavau pas ten gyvenusias klasiokas; dabar čia jau gyvenu ir aš. Kadangi mūsų barakas, likęs be savininkų (aš, deja, nepilnametė, neturiu jokių teisių į namų dokumentus, be to, nė neišvaizduoju, kaip ten viena gyvenčiau), atiteko *Ispolkomu posiolka*^{*}, šis įkėlė ten gyventi kažkokius „bebučius“, gal taip pat *pereselencus* ar net įkalinimo laiką atsėdėjusius *zekus*^{**} ... ar kokius *čurkas*^{***} – praeidama mačiau tais „šešioliška laiptelių“ besikarstant daug vaikų... Gal niekada nesipraususių...

Tačiau – internatas... Parūpino man jį – na lovą kambary, kuriame, be manęs, glaudėsi dar vienuolika mergaičių, – mūsų gražioji mokytoja „literatė“ Jelena Ivanovna, gal ir jos vyras Ilja Pavlovičius, tas „mūsų profesorius“, kad ir kažkuo – gal tais rausvučiais veido bruožais – panašus į savo žmoną, tačiau už ją vyresnis, griežtesnis, todėl net piktos mūsų mokyklos direktorės labiau gerbiamas; bent mane jiedu – abu mokytojai Bežovai – lyg ir globojo...

„Tik nepadaryk klaidos, nemesk mokyklos! Nieko daugiau tu neturi, vien mokslą!“ – aiškino (aš, tėvų ir brolio netekusi, iš tiesų pagalvodavau: mesiu mokslus, eisiu dirbti, užsidirbti) sutikę mokyklos koridoriuje, bibliotekoje ir pasikvietę į namus (oi, kiek daug ten knygų!) bei pavaišinę labai skaniu *po peterski*^{****} iškeptu sluoksniuotu pyragu (iš tokios šeiminingės, ne kartą pagalvojau, galėčiau daug ko išmokti). – Pamesti lengva, sunku surasti!..“

Taip, surasti visada sunkiau, negu ką nors pamesti, o nesimokyti lengviau negu mokytis; tik ką man daryti, jeigu noriu tik vieno – grįžti į Lietuvą. (Tam juk reikia pinigų!) Net jie, gerieji mano mokytojai Jelena Ivanovna ir jos vyras profesorius, manau, negali iki galo suprasti, kokia aš čia, šiame dulkių *Razreze*, likau viena! Kokia *kruglaja sirotka*^{*****}; kiekvienas, praeinąs pro šalį, įsigėdęs gali mane stumtelėti ar išplūsti...

Juolab kad ir lietuvių kasdien čia likdavo mažiau: valdžia jau leidžia grįžti! Pikoji, uždaruos vagonuos mus čia atvežusi valdžia grįžti leidžia, tačiau nei ragina, nei kaip nors norintiems grįžti padeda: bijo, jog stigs žmonių šachtose dirbti; bet aš – ne šachtose!

Į Lietuvą! Namų! – įsisvajodavau per pamokas. Štai vakar ir vėl vieni *ujechali*^{*****}, kiti juos net palydėjo į stotį. („Mes išvažiuojam, kur alus vynas, – kur lietuvačių akys mėlynos!..“ – stūgavo stoty tie, išvažiuojantieji, tačiau net milicininkai šįkart nieko jiems nesakė, tik, kaklus į mėlynas apykakles įtraukę, patyliukais pažvingčiojo.) Menkai tegirdėdavau, ką mokytojai aiškina. Jūs kalbat apie komunizmą, bet man komunizmas – Lietuvoje! – virte viriau širdyje. Visi sako, kad ten gražiau! Ir žmonės ten turtingiau gyvena! Ten jie geresni! Noriu į Lietuvą! Namų!

* Gyvenvietės vykdomajam komitetui (*rus.*).

** Kalinius (*rus.*).

*** Taip vadino gyventi į tuos rajonus atsikėlusius azerbaidžaniečius (*rus., žarg.*).

**** Peterburgiškai (*rus.*).

***** Visiška našlaitė (*rus.*).

***** Išvažiavo (*rus.*).

„Jonia!.. Jonia!.. Jonka! – išgirdavau mokytojo ar mokytojos balsą; visų jų balsai tapo man nemalonūs; mielesni atrodė nebent Jelenos Ivanovnos ar „profesoriaus“. – Prošu vniimanija!..“*

Trumpam vėl sužiurdavau į klasės lentą, kurios blukiamo juodume mintys, rodės, klydo dar toliau; nenoriu čia būti nė minutės! Noriu grįžti į Lietuvą – su kitais atvažiuavau, su kitais noriu grįžti; nedaug jau tų *pereselency*, Nadios tėtė jai sakęs, *Razreze* beužsilikę... (Atveš kitų, iš Kaukazo, juodesnių...) Tai kaip tada – aš?! Liksiu čia... viena šitam internate? Šitoje bendrabučio erzelynėje? Ne-e! Ne, ne, ne-e!..

Ir jau visai tas „ne“ supurtė mane, kai sužinojau, jog, net laiško man neparašęs, anas „dėdė“ Mikas išsivežė į Lietuvą mūsų Raižių močiutę; tai ką – taip ir likau čia, šituose sibiruose, kaip plikas pirštelis?!

Taip, taip, Jonyt, – tik į Lietuvą, tik – namo! Tai kas, jog ne visi grįžę tuos savo namus suradę? Tai kas, kad ten – tolimoj ir jau gerokai mano primirštojų Lietuvoj – toj vaikystės pasakoj – dabar jau daug kas kitaip (bent taip kalbėjo „žvalgyboj“ lankęsi, į *Razrezą* grįžę, paskui iš čia jau su šeimomis (gerai tiems, kurie tas šeimas turi) ir jau visam laikui ton Lietuvon išgužėję; taip ten ar kitaip, bet Tėvynė užvis mielesnė, sakę jie. Tačiau jei kas ten ir pasikeitę, – galvojau bendrabuty antklode prisiklojusi galvą, – kam į gerą, kam gal ir į blogesnę pusę, – tai tik jiems, vyresniems, kurie gerai atsimena, ką toje Lietuvoje paliko; aš atsiminiau vien padrikus miškų kaimelio vaizdus. Ir, žinoma, močiutę, kuri gynė mane nuo nenaudėlio – tegu ir „dėdės“ – Miko, o kai sušlapdavau kojeles, liepdavo gerti aviečių arbatą... Tiesa, kartą ar du buvo nusivedusi į bažnyčią, radau angelėlį...

Ak, angelėlis; taip ir liko užkištas už sijos vištininke – per tas visas mūsų namus ištikusias negandas; dabar jis, kad ir gerokai pablukęs, išplaukdavo – na, išskrisdavo, nes turėjo sparnus, – tik mano sapnuos... Neramiuos pauglės sapnuos internato kambarį, kuriame aš buvau dvylikta; net dabar – čia ir ne čia – aš jas visas, vienuolika savo kambario mergaičių, it gyvas regiu...

Ir net juste juntū (nors, aišku, dabar ir čia justū neturėčiau) tą pridvisusį internato kambario kvapą... Mūsų – mergaičių – kambario smirdą rytais, kai visos sukylame iš migių ir imame purtyti per naktis moteriškai (kai kurios mes buvome beveik moterys) išilusius patalus (ak, tuos sukedijusius, dulkių prisisiurbusius *adijalus*** ir daugybės prakaituotų galvų metų metus nugulėtas *paduškas****); svaigau labiau, negu nuo anglies dvoko ar sunkvežimių benzino...

Grįšiu, žinoma, grįšiu!.. – kartojau tokiomis minutėmis, jau nekęsdama ir šio kambario, ir jo gyventojų; nekenčiau ir savęs. Ir už tai, jog, būdama pradinukė, svajojau „būti šalia Chruščiovo“ (tai kur šiandien jis, tas Chruščiovas, jeigu Jelena Ivanovna andai klasėje sakiusi, kad Kremliuje tokio seniai nėra), ir už tai, jog negebėjau ryžtis ir pabėgti iš mokyklos... Ir, aišku, iš šito internato... Į Lietuvą, kur kitur, ten būtų kitoks gyvenimas; turėčiau gal net savo kambarį, suprantama, mieste, ir ne tokiam sumautame kaip mūsų *Razrezas*, ten per naktis šviestų daug didelių žibintų; nepamiršau nei pro traukinio „langelį“ regėtų šviesų nepažįstamame stoties perone, nei prie ak-

* Prašau dėmesio! (*Rus.*)

** Antklodes (*rus.*).

*** Pagalves (*rus.*).

meninių „vadų“ statulų žaidusių jaunų, linksmy žmonių; juk jie taip pat kažkur gyvena!..

Kas man tą kambarį duotų ar kaip kitaip jį įsigyčiau, žinoma, nenutuokiau, vien tikėjau, jog turėsiu, ir bus jis, tas mano kambarys, šviesus ir švarus, ir stovės jame didelis platus stalas; toks man reikalingas, kad... Kad galėčiau ant jo susidėti ir popierius, ir dažus, ir pieštukus, ir... Ir tas storas knygas su sparnuotais ir besparniais angelais, turėsiu jų daug; tai jos vis labiau trukdė galvoti apie ką nors kita...

Tai buvo paikos svajonės: apie tą šviesų kambarį; pirmiausia, *helpai*, reikėjo grįžti... Šitoje vietoje mano svajonės užstrigdavo – kažkur tarp šviesiausios vilties ir visai juodų minčių; grįžti? Kaip, už kieno pinigų (savų ar visiškai neturėjau, net sąsiuvinius man pirko mokykla)? Žinojau ir tai, jog nei manęs, nei kitų niekas – bent taip, kaip atvežė į *Razrezą*, – iš čia nebeveš; nenutuokiau, nė ką grįžusi veikčiau; galbūt eičiau dirbti. Galbūt, nes aš dar nieko ir niekur nebuvau dirbusi (kuopti vištininką ir kreikti paršo gardą, manding, visai ne tie darbai, kuriuos grįžus reiktų dirbti); labai norėjau piešti. Na tuos angelėlius, kurių nemažai jau buvau prisipaišiusi pasižvilgčiodama į Nadios dovanotąjį albumą; visi mano pieštieji buvo daug trumpesniais sparneliais, kartais net visai – kaip albume, kaip albume – be sparnų; du ar tris piešinius padovanojau Jelenai Ivanovnai.

„Bet jie puikūs! – pasakė ji. – Šitie amūrai! Laimingas tas, kuris gyvena su amūrais! Bet pragyventi iš menų, *moja dorogaja!*..* Prasimaitinti... – Jelena Ivanovna liūdnai nuleido akis. – Negyvensi mūsų laikais iš amūrų, *dorogaja Jonia!*“

„Tada... iš ko?“

„Iš mokslo! – neabejodama atsakė Jelena Ivanovna. – Tik iš žinių. Iš to, ką besimokydama sužinosi!..“

„O jeigu tai bus... menai?“

„Jeigu jie bus... – Jelena Ivanovna ir vėl palingavo dailią savo galvutę, mažą ir gražiai sušukuotą. – Jeigu bus menai – gyvensi iš jų... Jeigu tikri... Kitas dalykas – kaip iš jų gyvensi...“

„O... kaip?“

„Nežinau. Gal liesai, gal riebiau... kokia kieno lemtis... – trumpam nutilo. – Tik ar mes žinome, kas bus? Ničnieko, *moja Jonia*, mes nežinome... Ne visi mūs šaly pragyvena iš menų, *Jonia!* Oi, ne visi!..“

„O... iš mokslų? – netyčia dirstelėjau į profesorių, kuris, nusimetęs ir švarką, ir kasdienę savo juodą liemenę, sugūbręs sėdėjo už stalo ir kažką rašinėjo; mūsų jis tarsis negirdėjo. – O iš mokslų... ar visi?“

„Ir iš mokslų – ne visi... Vien tie, kuriems leidžia...“

„Kas... leidžia?“

„Valdžia, *dorogaja*, valdžia!.. Kam leidžia, o kam ne! Kitaip jie gal nė nebūtų valdžia!.. Cha-a!..“

Ir ta mūsų geroji „literatė“ visai piktai nusijuokė, net profesorius pakėlė galvą nuo savo popierių ir nužvelgė mus abi žalsvomis ramiomis akimis. Aš sumišau, nežinojau, jog Jelena Ivanovna, visados taktiška, romi ir „mokanti laikytis“ mūsų *Razrezo* (ak, žinom, – paties Leningrado!) gražuolė ir išduolė, taip garsiai ir piktai moka juoktis...

* Mano brangioji (*rus.*).

Mokėjau, *helpai*, juoktis net aš. Net vargšė *kruglaja sirotka*, *helpai* tu mano, aš; blogiau, jog nemokėjau verkti. Tai yra mokėjau, tačiau tik kur nors viena likusi. Kai nieks nemato. Net nenujaučia, jog aš, gal net kiek pasipūtusi (elitas!) dešimtokė „Jonka iš internato“, prieš minutę ar dvi žliumbiau.

Ir jau žinojau, kad žmogaus gyvenime esti momentų ar faktų, kurių jokiomis ašaromis nei pakeisi, nei nuplausi.

Tad kai mūsų mokyklos *fizrukas* Aleksandras Petrovičius pasakė, jog į miesto spartakiadą (vykdavo ten ir tokios, suvažiuodavo visų dvidešimt keturių vidurinių mokyklų komandos) manęs nepaims, aš tik nusijuokiau. Nors šiuo atveju iš tiesų turėjau apsižliumbti: geresnės už mane gimnastės mūsų mokykloje, žinau, nebuvo... Nei greičiau suvokiančios mūsų trenerio – ak, Aleksandro Petrovičiaus – patarimus, juk jis kitados buvo miesto čempionas.

„Gimnastika – visų sportų motina!“ – aiškino tas Aleksandras Petrovičius mums visoms – na atrinktoms spartakiadai, bet ir man vienai; mat mane laikęs „varžybų favorite“; dabar tokia favoritė bus kita, gal net mano *podružka* Nadia...

Tai, jog Nadia gali pakeisti mane, ir kėlė man patį didžiausią norą nusikvatoti; taigi Nadia prarado formą! Tuos fizinius duomenis, kuriuos, pasak *fizruko*, gimnastei privalu bet kuriais būdais išsaugoti. O Nadia, deja, neišsaugojo: pasidarė sunki, sėdynė praplatėjo, rankos tapo storos ir neteko ankstesnio lankstumo, pirštai tarsi atbuko ir vis dažniau išmeta prietaisus... Nors, antra vertus, pastebimai suapvalėjęs jos veidas (bent man taip rodės), pasidarė patrauklesnis, negu buvo anksčiau, skruostuos, ypač Nadiai šypsantis, atsirasdavo dvi negilios, be šešėlių, tačiau kažkokios labai gyvos duobutės. Visai gyvos, nes it vandens burbulėliai judrios, suteikiančios šiaip jau lygiam ir net be paauglės spuogų Nadios veidui jaukios šilumos ir gyvybės; tos veido gyvybės, jutau, vis dar stigo mano veidui, jame vešėjo varganos vaikystės ir neką lengvesnės paauglystės ženklai, net matėsi – o siaube, kad ir nežymių, bet vis dėlto veidą pilkinančių raukšlelių... Tačiau bent ūgiu Nadią gerokai pranokau, ir tai kiek apramindavo mane...

Mane, bet ne Aleksandrą Petrovičių, nes kaip tik tas gan greitas mano „stybtelėjimas“ ir kėlė jam nerimą, – *aukštos* gimnastės turinčios būti itin miklios, lanksčios, juslios ir visai kitaip paslankios; svarbiausia – *už žemas talentingesnės*, o aš... Aš kiek nors didesnio talento kūno mankštai – bent šitaip aš, neišmanėlė, galvojau apie tą mūsų gimnastiką, – neturėjau... Ir net nujaučiau (kodėl nujaučiau, iš kokių požymių nujaučiau – daug nesvarsčiau), jog ne vien dėl kokių nors sportinių pranašumų Aleksandras Petrovičius taip stropiai mane treniruoja (rinkdavomės po pamokų), neretai pasilieka gimnastikos salėje mane ilgiau negu kitas komandos nares; negaliu sakyti, kad toks mūsų mokytojo ir gimnastikos trenerio dėmesys buvo man nemalonus. Šis dėmesys mane išskirdavo iš kitų komandos mergaičių, tai man, *sirotkai iš internato*, reiškė daugiau, negu būtų reiškę kitoms, gyvenančioms, kaip ir dera, tėvų namuos... Be to, *fizrukas* ir iš tiesų laikė mane komandos favorite, ne sykį taip sakė...

O štai dabar: „Neimsiu į varžybas!“; tai – kodėl?

„Todėl, kad tu nevertini sporto! – atsakė. – Nevertini savo trenerio!“

„Kaip, mokytojau, – nevertinu? – nustebau. – Jus aš kaip tik labai vertinu! Visos mes vertinam!..“

„Visos vertina, bet tu nevertini! Prisimink, ką apie mane pasakei!..“

Ką?.. – norėjau paklausti, tačiau žodžiai, be mano valios, užstrigo kažkur gerklėje; taigi iš tikrųjų... Juk iš tikrųjų kalbėjomės drabužinėje (na, sporto salės *razdevalkoje*) apie mokytojus: tas žvairas, anas niekada neišsiima iš burnos cigaretės, o ana vaikščioja beviltiškai iškleivintais batais; apie *fizruką* man išsprūdo: bukas. Pati nebežinau, kaip šis išties ne itin malonus žodis tada išsmuko iš burnos, gailėjausi jau kitą sekundę. Nes juk ne visi turi sklaidyti albumus apie Luvro meno įžymybes, ir ne kiekvienas privalo ką nors nutuokti apie Renatą Gutuzą ar Pablą Pikasą, juo labiau – apie kokius nors senovės amūrus; pastebėjau, jog mūsų *fizrukui* tai buvo negirdėti dalykai... Tai gal jis nė neskaito knygų?

„Neskaito, – patvirtino Jelena Ivanovna; ji tvarkė ir mūsų mokyklos biblioteką. – Jis, *dorogaja*, – gana bukas...“

Ištarė tą patį: *bukas*, tai ko čia būtų pykti?

Vis dėlto jaučiausi nekaip ir tuoj lioviausi juokusis. Pakėliau gėdą pajutusias akis į trenerį. Norėjau į spartakiadą.

„Ak, netyčia, mokytojau! – tariau. – Išlėkė kvailas žodis iš burnos, ir tiek... Tik kas jums apie tai pasakė?..“

„Norėtum sužinoti, ar ne? – šyptelėjo Aleksandras Petrovičius, tasai mūsų *fizrukas* ir treneris, jis klausimą „Kas pasakė?“ iš savo mokinės, matyt, ir tikėjosi išgirsti. – Geriau pagalvotumei, kaip tu keli kaspiną! Kaip kokia Nadiuša! Sakiau tau šimtus kartų: trim pirštais!..“

Taigi: paims. Paims į komandą, vešis į spartakiadą, galbūt mokykla ten net laimės prizą; šią minutę jaučiau treneriui visai nuoširdų dėkingumą.

Ar net, sakyčiau, – simpatiją. Nes visos mes, dešimtokės, jautėm simpatiją *fizrukui*, vienam iš nedaugelio mūsų mokytojų – vyrų (šiaip jau gyvenimui mus rengė daugiausia moterys), nesvarbu net, ką kuri kada apie jį buvome pasakiusios.

Nei didelis, nei mažas, daugiau plonas negu storas, o iš tiesų „vidutinis“, beveik visada sportiškai pasiūtu švarku – su „apvestais“ atlapais bei suraukimais nugaroje – žiemą vasarą vilkįs, svarbiausia – dar visai nesenas, net, sakytume, jaunas, tik penktus „po instituto“ metus mūsų mokykloje dirbęs, – juodas garbiniuotas, visados kiek primerktų akių bei kažkokį atsargų šypsni siaurose „katinėlio“ lūpose vis tramdantis mokytojas (kai kurioms, *elitinėms*, – ir treneris) su mumis, dešimtokėmis, taigi jau lyg ir panytėmis, nuolat rasdavo progų, mūsiškai tariant, pakoketuoti ar lyg pafliртуoti; žinau, jog ne viena apie jį sapnuodavo net visai jautulingus sapnus.

Tik, sakyčiau, *helpai*, toji mano simpatija (nerandu kito žodžio, nors šis netikslus) mokytojui buvo tokia „kaip visų“, gal net mažesnė (turėjau apie ką galvoti ir be jo – na apie grįžimą); bent sapnuoti jo nesapnavau...

Nors, prisipažinsiu: man, šešiolikmetei, kažko – pati nežinau ko – iš tikrųjų trūksta, gal dėmesio, gal meilės. Gal net meilės, tik ne tokios, apie kurią pasakodavo mūsų merginos, tai buvo kažkokia vaikiška „šokių“, „kino“, „pasimatymų prie stoties“ meilė; man reikėjo kitokios, didesnės... Ir daugiau įsimenamos, ne „vieno vakaro“, labiau sukrečiančios, ilgos, – tokios, apie kokią skaičiau kad ir „Anoje Kareninoje“, kurios epizodėlius esame „vaidinę“ klasėje... Rasdavau tą didžiąją moters meilę ir miesto bibliotekoje aptikto, mums visoms labai įdomaus žurnalo INOSTRANNAJA LITERATŪRA* puslapiuo-

* Užsienio literatūra (*rus.*).

se, ten buvo aprašoma užsienio žmonių, ne rusų, meilė (nors ar meilė turi tautybę?); net nežinojau, jog galima taip aistringai, vienam vieninteliui žmogui atsidavusiai ir, svarbiausia, taip paslaptinai bei sunkiai, niekam o niekam, net JAM apie tai nežinant, – mylėti... Ar kur kas lengviau: susipažinai Kanuose ar Nicoje, pasimaudei šiltoje jūroje, nuėjai į garsiausią – tad ir brangiausią – miesto restoraną, pavakarieniavai ir pašokai, paskui – į nemažiau garsų viešbutį, taurę kvapnaus vyno, pasibučiavai... Ak, aišku, tave ilgai gundė, tau viską žadėjo, net atsiklaupęs maldavo... Pasidavei...

(Kadangi jutai: atėjo laikas, tavo išsipildymo valanda... na išsipildymo kaip moters, kaip turinčios ir jausmus, ir širdį, ir kūną... Taip, taip: ir vinklų, sukilusių jaunystės galių nuolatos keistai geliamą kūną...)

Prieš tai, žinoma, nusiprausei puošniai įrengtoje, juslingai iškvėpintoje ir baltučių muilo putų sklidinoje vonioje ar net nedidukame melsvo marmuro baseine, – o iš ryto, kad ir bijodama į JĮ pakelti akis, dar lovoje išgeri pusę *chocolat* puodelio ... Ar net visą juodos, kaip ir ją atnešęs negras, kavos puodelį... (*Razreze, helpai*, net neuosčiau tokios... Bet ne, ką čia aš: Nadia syki vaišino... Žinoma, ne tokia kvapia ir ne taip maloniai svaiginančia...) Ir jau, brangute, viskas, nesvarbu net, ar tu ištekėjusi, ar vis dar laisva (nei našlių, nei išsiskyrusių mano vizijose nebuvo), nė kiek tau tų, visiems įkyriai rūpimų, metų... Tai kas, jog nedaug... Ir kiek tų metų JAM; meilė į metrikus (tėtė sakydavo: „Į dantis“, bet gal kalbėdavome apie arklius) nežiūri! Užteli kaip audra, kaip koks taifūnas, susuka tave į kamuolį, kelia it šapelį nuo žemės, maišo jaukia su bangų putomis nelyginant cunamis, užlieja tave vandenynais – nuo kojų iki galvos ir nuo galvos iki kojų, pasiglemžia visus tavo norus, geidulius ir jutimus, siurbiasi į sąmonę ir pasąmonę, į sapnus nesapnuojant – į tuos spalvotus vaizdinius tarp sapnų, suvelia į vieną neišardomą ir tvinksinčią viltimi pulsuojančią aistrų tumą, – ir jau neša neša neša; ko tada vertos tos „šokių“, „kino“ ar „pasimatymų prie stoties“ meilės?!

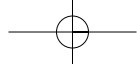
Šitaip, *helpai*, aš svajojau, tačiau gyvenime taip nebuvo; nebuvo nė kaip nors panašiai; aš buvau vieniša... Tu, *helpai* mano, net neįsivaizduoji, kokia aš būdavau vieniša tais vakarais, kai internato mergaitės (merginomis jų nepavadinsi, nes kai kurios dar tik septintokės ar aštuntokės), slapčia nuo kitų ar budinčios valytojos (auklėtos internate buvo dvi, tačiau jos dirbdavo tik dienomis), išslinkdavo iš kambario ir patyliukais išdūlindavo į gatvę; grįžusios tuoj lįsdavo po antklodėmis ir ten kažko kikendavo; iš po antklodžių išsprūsdavo ir vienas kitas kurio nors berniuko – ar jau net vaikino – vardas... Smigdavau veidu į pagalvę ir piktai sukąsdavau tą, nekaip kvepiantį, užvalktį...

Niekas manimi nesidomi, niekam aš nereikalinga... – vos ne raudodavau. Čia aš visiems svetima... *fašistka*... kas *fašistka* mylės?..

O klydau... Jau netrukus, *helpai*, supratau, kaip smarkiai aš klydau! Net visai netrukus... Nes iš tiesų juk galėjau palaukti... Na, kol grįšiu į Lietuvą ir galėsiu pasirinkti – ai, kokį norėsiu – draugą, viena aš tikrai nebūsiu, per daug sūrus tas vienišos našlaitės gyvenimas...

Aš taip įsijaučiau į šią keistą, jau visai kaip suaugusios būseną: nebūsiu vieniša, jog net mūsų profesorius matematikas tai pastebėjo: pamiršdavau paruošti matematikos namų darbus, o Jelena Ivanovna neapsikentusi suraitė dvejetą po *rusškomu jazyku* *.

* Už rusų kalbos žinias (*rus.*).

„Jūs visos dėl jo pamišusios! – priekaištaudama pasakė. – Dėl to buko *fizruko!*..“

Bet tai netiesa! – menu, išraudau aš; dėl *fizruko*? Būta dėl ko!

Ir aš vos ne tyčia pradėjau blogiau vykdyti jo komandas ir vis mažiau dėmesio kreipiau į jo patarimus; įrankiai patys ėmė kristi man iš rankų...

„Blogai, *Jonka!* – ir jis mane vadino kaip mokiniai: *Jonka*; tikrojo mano vardo gal nė nežinojo... Buvo jis ne vien mūsų mokytojas bei treneris, bet ir mūsų komandos masažistas; dabar masažavo mane. – Ar tik neįsimylėjai?“

„Deja! – piktai atrėžiau, su *fizruku* taip kalbėtis mes, vyresnės, drįsdavome, su kitais mokytojais, žinoma, ne. – Lyg ir neturiu, mokytojau, ką įsimylėti! Čia neturiu!“

„O kur... turi? – prisimerkė; lūpas suvirpino tą jo atsargumą primiršęs šypsny. Liovėsi trynęs (trynė nugarą, buvau lyg susitrenkusi), gan smalsiai tomis pusiau primerktomis akimis nužvelgė mane ant masažo stalo gulinčią (ai, vien su sportinėmis kelnaitėmis ir atsegta liemenėle), – tarsi tuo žvilgsniu, it svarstyklių lėkštele, pasverdamas: ar sunki, – paskui pasitrynė delnus į plačių treninginių kelnų šonus; pirštai, mačiau, sutruksėjo. – Verskis ant nugaros!..“

„Ant nugaros?..“ – kažkodėl perklausiau aš.

„Taip, – atsakė jis. – Masažuosime pilvo presą!“

„Pilvo presą?.. – ir vėl perklausiau; iki šiol to pilvo man lyg nemasažuodavo, tam „presui“ pakakdavo pratimų ant kilimo ar prie „švediškos“ sienelės. – O tai... kodėl?“

„Kaip – kodėl? – nustebo mokytojas. – Kad būtų tvirtesnis! Kaip akmuo kietas! Kad spyruokliuotų!..“

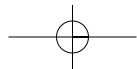
„Spyruokliuotų? Pilvas?“

„O ką tu sau galvoji? Ten neturi likti nė lašo riebalų!“

„Tai kad aš ir dabar...“ – numykiau.

„Manai – liesa?.. – mokytojas šiūptelėjo platų šypsnį pro tas vis dar tramdomas savo lūpas ir kažkodėl persibraukė pirštais per krūtinę; pro apyskystį baltų marškinių audinį lauk lindo bent kelios aštrių juodų plaukų strėlės; pajutau, jog man maga paliesti tuos išnirusius plaukelius... Tai buvo, žinoma, keista, tačiau tą akimirką buvo kaip tik taip; net prisimerkiau. – Klysti, *Jonka!* Kilogramą ar du tau reikėtų numesti! Dar svarbiau – ištirpinti riebalus! Taukus! Riebalai – didžiausias gimnastų priešas! Ypač tokių kaip tu! Meninių!..“

Nieko daugiau netaręs, jis palinko ties manimi, ir tais nuo trynimų dar šiltais pirštais švelniai palietė odą ties krūtine; suvirpau net pati to nesitikėdama... Nes tie pirštai, – tie šilti ir, man rodėsi, gyvu krauju pasitvinkčioją mūsų trenerio pirštai, – ir žadino mane iš įtampą visai slopinti bandančio snūdo, ir tą įtampą didino... Ir visa tai, apie ką tau, *helpai*, dabar sakau – vienu metu; buvo ir malonu, ir kraupu, panorau net spardyti... nespėjau... Kadangi tie šilti ir net juntamai krauju pasitvinkčioją mūsų trenerio, – ak, dabar masažisto, – pirštai gal netyčia, bet gal ir visai sąmoningai (tai, *helpai*, jau vėlesnių dienų svarstymai) staiga perbraukė per abi mano krūtis, per abi ir abiem rankom, o paskui ir spustelėjo – ai, lyg kokius durų skambučio mygtukus, – kažko suvirpusius tų krūtų spenelius; vos neklyktelėjau. Ir gerai padariau, kad nesurikau, nes treneris – ak, tasai mūsų Aleksandras Petrovičius – savo rankas nuo keistai sugilusių mano krūtų jau buvo atitraukęs, pirštai – kutenančiais jų galiukais – ėjo, taip, žingsnis po žingsnio, eite, lyg koks pasakų nykštukas nuogu gulinčio milžino kūnu ėjo, – nuo

krūtų žemyn, ten, kur man nuolatos kažkas niežtėdavo; darės akinamai saldu... Akinamai, nes tas ūmus saldumas užliejo daugiau akis ir smilkinius, o ne vietą, kurią lieté jo pirštai, glostė jo delnai, – ne pilvo presą; dabar jau, net nesuvokdama kodėl, kilstelėjau koją aukštyn... Kairę koją, tarsi ketindama nustumti tą kutlią jo ranką keliu ar kaip nors tuo keliu jam smogtelėti, – kad ir į ties manimi alsiai pasvirusią jo krūtinę su tais pro marškinukų audinį išlindusiais juodais plaukeliais, – tačiau trenerio ranka tuoj sučiupo mano kelį ir delnu – ai, kaip degina – jį paglostęs, nusvarino nepaklusnią mano koją vėl ant stalo... Ištiesė lyg virvę ar rankšluostį... Kelissyk išilgai pirštais perbraukė ...

„Bus gerai! – pasilenkęs man prie veido sušnabždėjo; balsas buvo švelnus, visai nepanašus į įprastas trenerio komandas... Burnos kvapas glostėlojo kaistančius mano skruostus... – Pamatysi, kaip tau bus gerai!“

Kas gerai, kodėl gerai? – aš norėjau klausti ir blokšti šalin tas grabščias jo rankas, tačiau ir vėl nesusėpėjau: ką tik gniaužčiusios blauzdas, jos jau slinko aukščiau kelių... Gerokai aukščiau virš tų mergaitiškai aštrių mano kelių; kildamos čia viršun, čia vėl kiek nusileisdamos, tos rankos – it gyvatės, it gyvatės – šliaužė mano virpančiomis šlaunimis vis priekin ir priekin, it driežai kokiais sienojais ropojo – būtent: ropojo ropojo ropojo tomis šlaunimis kaskart vis aukščiau ir aukščiau, ir vis keisčiau jaudindamos bei svaigindamos; tai ko galų gale tie jo pirštai ieško, ką jie ras? Kur sustos? Ir kuo, Jonyt, visa tai baigsis?..

Man pačiai buvo keista – na vėliau šį įvykį apmąstant, – jog kaip tik dabar, pačiu svarbiausiu, paties didžiausio susikaupimo ir visiškos atsakomybės momentu, – elgiausi taip, prisipažinsiu, nevalingai ir bedvasiškai, jau nusivylusi pačia savimi ir pasidavusi mane apėmusiai beprasmybei... Tarsi iš anksto susitaikiusi su tuo, kas dar turėtų įvykti... Kuo visa tai – na tas pilvo preso masažas – baigsis? Juk, *helpai* tu mano, ne visada ir ne visos akis drasko!.. Ne visos klykia, šaukiasi pagalbos, kitos jaučia – o gal net žino: taip bus... Turės taip būti, dabar ar kurį kitą kartą, kažkurį, *helpai*, pirmąjį kartą, tai gal jaučiau ir aš? O pasąmonėje – net žinojau?

Kadangi ir iš tiesų nė karto kiek nors garsiau nesurikau, nesišaukiau pagalbos, tik nevalingai spursčiojau tuose kibiuose savo trenerio gniaužtuose – na kai jis, staiga išsitiesęs ir abiem rankom pakėlęs nuo masažo stalo, pernešė mane ant šalia buvusios sofos ir čia paguldė, – paskui tokiais pat drąsiais, pasitikinčiais ir jokių prieštaravimų tiesiog nepaisančiais judesiais – ak, vienu judesiu, vienu staigiu mostu, – nusmaukė kelnaites; dabar jos, tos juodos gimnastės kelnytės, nelyginant kokia skęstančiųjų vėliava, kadarojo vien ant kairės kojos, vien ant didžiojo tos kojos piršto, niekaip nenukrisdamos; treneris jau pūtavo į veidą...

Ne, ne, nerėksiu!.. – kažkas, rodės, gniaužte užgniaužė burną, lyg butelį kamščiu tą mano burną kimšte užkimšo; ne, ne, ne!.. Nes visi, šauksmus išgirdusieji, čia subėgs, visi internato vaikai, kurie tik bus šį vakarą namuos; ką jie apie mane pagalvos?! Ką šnekės? Apie tą, anot jų, per aukštai nosį užrietusią dešimtokę?.. Mm... gimnastę; štai dėl ko *fizrukas* vežasi ją į visokias varžybas!.. *Litovočką... fašistką!*..

Šitaip stabdė, tramdė mane tasai kažkas, kurio įvardyti, *helpai* tu mano, nė šiandien negalėčiau, nes visi mes tą kažką, tik kiekvienas kitonišką, savyje turime; ir todėl nešaukiau, tylėjau, tuo pat metu nevalingai ieškojau kitų būdų, kaip galėčiau priešintis; neradau...

Nors kažkas – tik jau kitas „kažkas“, jutau, vis dėlto šūkčiojo, – ir net mano balsu, vis kartodamas kažkokį kitą „ne!“ – tik ne taip garsiai, jog tą „ne!“ kas nors – be manęs pačios – girdėtų; o dar vienas, visai man svetimas „kažkas“ (nors žinau, žinau: kas), – murdė, gniaužčiojo, trynė, skaudino ir dusino mane, pūsčiojo į veidą garus, žybčiojo liepsnojančiomis akimis, jo (žinau, žinau: kieno) kietai sučiauptos ir jau nė nevirtelinčios lūpos net su pabrėžiamu nirtuliu brukčiojo tą atsargų savo šypsni į manąsias lūpas: pasaususias, prasižiojusias ir baimingai krūpsinčias; ne, ne, ne!

Ne?

Deja, Jonyt, vargše *sirotk*a: taip! Nelaimingoji mokyklos gimnaste: taip! Vien taip, taip – sakė man tos pusiau pramerktos, visai svetimos, mano veidą grėžte grėžiančios akys, taip, *Jonka*, darysim tik šitaip, – pro sukąstus dantis sunkė šypseną slepiančios visai svetimo žmogaus lūpos; taip, dabar, – *gimnastka Jonka*, – bus jau tik šitaip; užsimerčiau...

Blogai padariau, jog užsimerčiau, tai supratau daug vėliau, tą įvykį prisimindama, – nes užsimerkusi negalėjai matyti to mūsų *fizruko* veido, kuris, vaizdavaus, turėjęs būti kaip mūsų apipešiotas, seniai jau pastipusio šuns Dogo, kai šis tarp anglių murdė iš kažkur atsineštą, bet dar gyvą balandį. Ar balandę, nesvarbu, tai buvo, aišku, šuniškas darbas, bjauriai šuniškas, itin žiaurus, tačiau šuns snukis atrodė patenkintas; gal tas veido – ak, snukio, snukio – vaizdas dar būtų mane pažadinęs? Paskatinęs rėkti, tą veidą draskyti, spardyti treneriui į tarpukojį, bėgti?! Gal...

Tai kuo aš kitokia?! – prisiminiau mamą – na tą nelemtajį kartą, kai aš ir sesulė Lina nuo mūsų „šešiolikos laiptelių“ viršaus išvydom pakeltas ir į šalis praskėstas jos kojas – lyg apversto stalo... O tarp kojų – krūpsinti, kažko stenantį traktorininką Grišą; prisiminimai, *helpai*, buvo juodi. Ir pikti, galėjau suplėšyti save, sudraskyti į mažiausius skutelius; taigi aš nenorėjau! Aš nelindau prie *fizruko*, tai jis kibo prie manęs! Ir ne vien kibo, bet ir privertė mane šitaip pasielgti, šitaip, *Jonka*, niekingai! Kodėl, kodėl neišbraižei tų jo gyvuliškais geiduliais aptekusių akių? Kodėl nerėkei, nestūgavai kaip sužeista vilkė, nespardei jo tarpukojo?.. Kai jis tave *nasiloval*?

Šitaip mane graužė seniai regėtas, dabar akyse skaudžiai atsikūręs mamos, to baltomis kojomis aukštyn apversto stalo, ir to, keistai susikūprinusio, stenančio Grišos vaizdas; aš, pritūpusi ant sofos kraštelio, net iki kelių nuleidusi gėdos vis stipriau varstomą galvą, kentėjau; šviesiosios mano kasos sviro iki grindų... Nuo kūdikystės Raižių miškuose augintos ir kasdien pintos mano kaselės – dabar jas galiu nusikirpti!.. Teks nusikirpti tas vaikiškas žvilgančias kasas, šį vakarą regėjusias mano, kitiems gal rodės, vis dar drovios *pereselenkos*, nuosmukį; nusikirpsiu kasas, sumesiu į ugnį drabužius – šitus, gimnastikos!.. Tegu plika nuoga vaikščiosiu, tačiau – sudeginsiu! Nieko vai nieko neturi likti, kas primintų man šį tokį, Jonyt, šlykštų įvykį!..

Pasukau į šoną galvą, dirstelėjau į *fizruką*; mano akys liepsnote liepsnojo... O jis... treneris? Jis, Jonyt, ramus, jam čia nieko neįvyko, ničnieko!.. Sėdi, šliurpčioja nosimi, šypčioja... šitas piktas, žiaurus diedas, *nasilnikas**, prieš minutę ar dvi nusiritęs nuo manęs...

(Kokia tai baisi vulgarybė: *nusiritęs*; tačiau juk gyvenimas – ką tik patyrei, elito Jone, už bjauriausių žodžius vulgaresnis...)

*Fizruk*as, kad ir jau *nusiritęs* nuo tavęs, štai ir vėl glamžo tau, vargšei, krū-

* Prievartautojas (*rus.*).

tis! Ryte rydamas tave tais gašliais veizolais! Nė kiek nesivaržydamas! Abi krūtis vienu metu, abiem rankom! Vėl, vėl, vėl! Apakėlis, pamišėlis... O tu?!

Aš? Tai, žinoma, keista, tačiau aš... aš, *helpai*, nieko neįsivaikau! *Helpai*, patikėk, – ničnieko! Anas jaudinamai saldus – ak, su baime, su išgašciais sumišęs – jausmas, na jo pirštams it degtukams prie krūtų prisilietus, buvo kažkur – ar nekeista – dingęs, ištirpęs, išnykęs iš atminties, – tarsi jo niekada nė nebūčiau jautusi; tik abi krūtis dabar man skaudėjo... Tik sopėjo, diegė, gėlė, tik nykiai veržė ir dilgčiojo, tarsi daužomas akmenimis ar brūžinamas dilde... Skaudėjo – ak – ir kitur...

„Pasakysiu Jelenai Ivanovnai! – tariau tūžmingai atstumdamą jo rankas, o akimis ieškodama kelnaičių; liemenėlę mačiau likus ant masažo stalo... ant kairės šlaunies – o dievulėli – mačiau ir ištryškusio kraujo šlaką; ir vėl užsimerkiau... Ir jau pajutau nenumaldomą ryžtą surikti... – Ir savo draugėms! Visoms, visoms! – šūkčiojau. – Tegu pasisaugos tokio trenerio! Tegu žinos, koks jūs žmogus! Koks pasileidęs! Jūs, jūs, jūs!..“

„Ir kokia tu!.. – vis dar šypsodamasis atsakė. Bet jau buvo atsistojęs, pajėjęs toliau nuo manęs, nugara atsirėmęs į masažo stalą; skruostai išraudę, akys primerktos. – Šituose reikaluose, *Jonka*, visi mes vienodi!..“

„Ne visi!.. – papurčiau galvą, net stebėjau, iš kur atsiranda tiek drąsos. – Jūs – mokytojas! Treneris! Tai ir kitas jūs šitaip... masažuojate?“

„O ne! – ir jis, *fizrukas*, krestelėjo galvą – juodais, dabar visaip susitaršiusiais plaukais; ir dar siauriau prisimerkė, akių beliko matyti gal trečdalis. Ir tas blukus. – Kitų – ne-e!.. Kadangi, *Jonka*, kitų aš nemyliu!..“

„Kaip... nemylite? Visas jūs, manau... mylite! Verčiate mylėtis!.. Kaip šiandien mane!“

„O ne, *Jonka!*.. – papurtė tuos pašiauštus savo plaukus. – Kitas mokau, treniruoju varžyboms! Bet myliu... – žengtelėjo prie manęs ketindamas apkabinti, tačiau aš jau buvau atsistojusi. Ir net apsimovusi kelnaites... – Myliu, *Jonka*, tave vieną... tokią spurdančią didelę žuvį...“

„Spurdančią žuvį?! Mane?!“

„Tave, *Jonka!* Spurdančią it didelė žuvis! Ką tik sugauta žvejo!.. Besivartanti jo saujoje!..“

„Aš... saujoje?! Jūsų?!“

„Ne, ne... žinoma: ne-e!.. Aš myliu tave, geriausią mūsų mokyklos gimnastę!.. Jei patinka: favoritę!.. Suprask tai, *Jonka!*..“

„Ne, ne, ne!.. Ir nesuprantu, ir nesuprasiu! Niekada!“

„Bet, *Jonka*, – kodėl?“

„Todėl, kad aš jums – žuvis! Tik žuvis! Pasmerkta – ak – spurdėti!..“

Kalbėjau, bent man taip atrodė, jau kaip galėdama ramiau, iš lėto dėliodama žodžius. Norėjau savo treneriui – na tam prievartautojui – įgelti. Kadangi kaip nors sugėdinti, jaučiau, negalėsiu. Jis nesusigės.

„Tu klysti, *Jonka!*.. – vėl papurtė plaukus. – Tu smarkiai, *Jonka*, klysti!.. Rūpi tu man tik viena! Tik tu!.. Tu, tu ir tu!.. Kitos, *Jonka*, man tik mokinės, tik sportininkės!.. O tu... brangioji!..“

„O aš... Aleksandrai Petrovičiaus?“

„Jau sakiau, *Jonka!* Aiškiai sakiau: myliu!.. Ir prašau: nevadink manęs jokiais Petrovičiais, vadink Aleksu!.. Tiesiog Aleksu, ir tiek! Beje, tai vakarietiška: Aleks...“

Aleks, nes tai vakarietiška; grįžau į bendrabutį, susirangiau lovoje, užsitempiau antklodę ant akių; Aleks... Sapnavau baltą balandę – ašarų pil-

nomis akimis balandę – ir ją purtantį Doga, Aleks; per pačią pirmąją pertrauką tarp pamokų viską papasakojau Nadiai. Nes nutylėti tų mūsų mokytojo masažų aš tiesiog negalėjau, jie mane varė iš proto. Jelenai Ivanovnai nieko nesakiau, nors iš pradžių knietėjo išsipasakoti; galvojau apie tai ilgai... Ir vis dėlto nutylėjau, kalbėti apie tai neleido visais mokyklos koridoriais mane lydinti gėda; o mūsų leningradietė „literatė“ atrodė man esanti aukščiau visų žemiškų purvų... Nadia... Geriausia mano draugė Nadia, žinojau, sugebės (taip buvo savo tėtės išmokyta) laikyti liežuvį už dantų; išklausė net be aiškiau regimo susidomėjimo...

„Na ir kas?.. – gudriai šyptelėjo; kalbėjomės po aukšta, tačiau apšiurusia palme mūsų mokyklos koridoriaus gale, kiti vaikštinėjo atokiau. – Su kuo nors pradėti vis tiek tektų... Geriau su tai suprantančiu, ne su kokiu... mm... *zanūda**!“

(Tai gal toks *zanūda* buvo tavo Rozukas? – magėjo paklausti. Jeigu Nadia sako, jog su juo viskas baigta? Gal ir „baigta“ todėl, kad Algis štai jau metai, kai studijuoja Irkutske? Bet kalbėjomės juk ne apie Rozuką...)

„Tai gal... – pasidomėjau. – Ir tau... teko?“

„Ar su *fizruku*?“

„Na taip. Kalbam apie jį!..“

„Ne, man neteko... Nors, teisybę sakant... – Nadia patylėjo. – Siūlė, bet aš pasakiau, jog pranešiu tėvui...“

„Tai jis... turi tėvą?“

„Kvailė! Savo tėvui! Tėtei! Jo čia visi bijo... Jeigu papurtytų tokį Aleksuką... (Ji nesakė: *Sašenka*, nors ne *pereslenka*, rusė; pasakė europietiška: Aleksuką...) Nenutuokiu, kas iš to mūsų *fizruko* liktų, jeigu mano tėtė imtųsi... Nors kiti bijo ir Aleksandro Petrovičiaus...“

„O to... kodėl?“

„Todėl, kad jis savas ten!“

„Kur, Nadia... ten?“

„KGB! Ar girdėjai apie namą – KĖGĖBĖ? Centre, šalia Lenino paminklo?..“

„Tai... kas?“

„Nenorėk, *Jonka*, žinoti! Nes jeigu pasikvies...“

„Mane?!“

„Tave... o ką?“

„Tik... kam? Kuriems galams kviestų?..“

„O tiems: neleis tau iš čia išvažiuoti, ir viskas!.. Tada sužinotum, koks tai per namas!..“

„Taigi visi išvažiavo!.. – vos ne dusdama ištariau. – Jau beveik visi, Nadia! Išvažiuosiu ir aš, tuoj po egzaminų! Dabar tai jau tikrai! Valdžia juk leidžia!..“

„Valdžia leidžia, o KGB – gal ne! Valdžia – vienoda visiems, o KGB – ne visiems! Oi nevienoda, ne! Ar ką nors supratai?.. Dar suprasi!..“

„Tu čia man prikalsi...“

„Ne daugiau negu žinau! Tik tiek! Aš visada, *Jonka*, tau kalbu tik tai, ką žinau! Ir viską jau pasakiau!..“

„Viską?“

* Nuobodėlis (*rus.*).

„Taip! Ką žinojau: viską! Nes daugiau aš nieko nežinau! O nuo šiol mažiausiai žinosiu apie tuos tavo masažus!.. Tačiau ir tu apie tai, ką iš manęs išgirdai, niekam nė gu gu!.. Pagaliau: su Aleksandru Petrovičiumi iš tiesų geriau negu su koku piemišu!.. Bent suaugęs, žino, kaip elgtis!.. Nesisnargliuoja!“

„Na... tu pasakysi!..“

„Pasakysiu ir dar šį bei tą... – Nadia gudriai sumirksėjo, šituos jos mirksnius žinojome visos. – Juk tu, *Jonka*, nesunkiai galėtumei... net visai lengvai tą... Aleksą... kur tik panorėjus nusivesti. Lyg tą veršelį už grandinės...“

„Nusivesti? Aš? *Fizruką*? Lyg veršelį?“

„Taip! Žinoma, jog: taip! – net supliaukšėjo delnais Nadia. – Kad ir į *Zagsą**!..“

„I... *Zagsą*?! Tai ko, *podružka*, – į *Zagsą*?!“

„Kvailė! Susirašyti!“

„Su... rusu?! – net išsižiojau; tai ką sakytų man mama? Pati pabėgusi su Griša? „Už ruso – tik per mano grabą! Per tikros tavo mamos katalikės grabą!“; tai kur, mamyt, tas grabas dabar? Tačiau aš... – susipurčiau viduje, Nadia to nepastebėjo. – Tačiau, *podružka dorogaja*, aš... lietuvaitė Jonė. Aš – ne ir dar kartą: *ne-e!*“

„O kas – jei su rusu? – Nadia tik kryptelėjo galvą. – Mano tėtė taigi rusas, bet mama – ne... Aš tai tikra rusė, nemanyk!“

„Tu rusė – žinau!.. O mama? Kas, jei ne rusė?“

„Vokietė! Mano mama, *Jonka*, tikra vokietė, iš Pavolgio. Kaip ir tu – *pereselenka*... Tik tu apie tai – niekam! Net su tėte mes apie tai nesikalbam...“

O Frosia? Rusė? – norėjau klausti, tačiau toks klausimas, tuoj supratau, būtų kvailas; koks čia tavo, Jonyt, reikalas?

Tai dėl to tu, Nadiuša, taip laisvai kerti vokiškai!.. – staiga pagalvojau. Ir todėl tavo mama vis tose sanatorijose! Toliau nuo tėtės darbo ir namų! Nes rusai – tegu kiti, ne tavo tėtė, – vokiečių, ak, nekenčia! Bet su *fizruku* aš... *podružka* mano *dorogaja*... su rusu ir dar *nasil'niku*...

„Niekai ir niekados!.. – šuktelėjau. – Grįšiu į Lietuvą... tada... Žodis!..“

„Kvaiša! – *podružka* tik gūžtelėjo pečiais. – Duoda jai pyrago, o ji sako, kad akmuo! Bent pažaisti, manau, galėtum!.. Kol dar esi čia, kol apie tave tenai, – mostelėjo į vakarų pusę, kur turėtų būti Lietuva, apie ją su Nadia, žinoma, pasikalbėdavom, – niekas ir niekada nesužinos! Grįši kaip angelas švari! Kaip tavo nupiešti amūrai!..“

Ta-a-a-ip! – atsidusau, dabar aš supratau, kur būsiu įkliuvusi. Į kokias pinkles. Balandė.

Nuėjau į tualetą, ten buvo tuščia. Atsisėdau ant unitazo, nukoriau galvą ant kelių ir, nieko jau nebesivaržydama, pradėjau garsiai bliauti...

* Civilinės metrikacijos biuras (*rus.*).

DIANA ŠARAKAUSKAITĖ

41

vėjais mano Veisiejai vėjais

sesei

1

*tas miestelis vietos namai žmonės nieko neatpažįstu
 nors medžiai tie patys į mane jie daugiau nepanašūs
 kad ilgėliau būčiau čia buvus rankos nuo kaštono neatkėlus
 gal būčiau įaugus kamienais suaugus įsišaknijus
 kas čia gyveno mylėjo nusižudė keliu praėjo
 visi ir viskas buvo mano –
 dabar svetima
 viskas dabar tavo
 bus svetima –*

*kada kas ką apleido
 namai veidus prarado sukniubo su dulkėmis susimaišė
 žmonės išmirė prie stalų pasikeitė vietomis
 dar gyvi ir vis gyvi mano galvoje jie seniai palaidoti
 medžiais tapo mano tėvai medžiai mano tėvai
 kaip duoną jų rieves atriekiu laužau ir dalijuosi
 tau dangaus man dangaus tokios platybės
 dangaus laively supasi mano mamos akys ežerai*

*žuvų šukelėm plaukus sau šukuoja
 jos delnai ostija iškelta pakylėjimui
 visur ieškau jos kūno kvapo neskaltiu skraisčių
 nérinių bažnytinių nosinaičių kad nakčiai užėjus
 galėčiau panerti ten ir neišnirti –
 basomis namo basomis dangumi basomis
 pakniopstomis vis klupdama kliūdama
 už jų jų kaulų –*

*kaip surūdijusios vinys
 kurias kažkas išnaudojo ištraukė iš sijų sąnarių
 tokios išdidžios jos sergėjo namų ramybę sienų tvirtumą
 vėjai sniegai plikšalės piktžaidės svetimgyvenimis laikas
 bandė jas o dabar sulenktomis kupromis guli sau
 nežiburiuoja nespinduliuoja neblyksi tik vis tikis
 kam dar pervėrus delną įsikibus į pėdą
 kad dar kur nuneštų į kokią kelionę
 tarp žemės ir žmogaus*

*tarp manęs ir žemės
 liko skirsnis knygos nugarėlėje raidės susistumdžiusios
 susigrūdę priemiestinio autobuso keleiviai
 tokie apsunkę nejudrūs svetimoje erdvėje
 bet jie grįš į namus savo laukus gyvulius
 kaip dievai stosis prieš būsimus tvanus teismus
 iškilmingai šaknysis jų kojos tvirtos amžinos
 su medžių šaknimis susikibs ir niekas neišvers
 tokio augalo dievožmogausgyvulio
 tarp jų norėčiau stotis jų užvėjų glaustis užtarimo melsti
 neparklupdyta išsirašius visus atodūsius*

2

... Sakau: mano Motina. O galvoju apie jus, o Namai...*
*kas numirė išsikraustė išėjo ir negrįžo
 kaip man skaudėjo tas ritualas
 čia esi
 čia nukeliamos durys pervaikščiojami namai
 kirviai pokši perstatomos gegnės
 kitos užuolaidos vėliavos kiti kvapai
 iškeičiami išverčiami su šaknimis tėvai ir motinos
 gatvės nutraukiamos pervardijamos pavardės
 sudraskomi giminytės lopšiai tinklai
 o dabar ir tai jau neskauda
 kaip nebūta esu*

* Oscaras Miłoszas

mano tik ežeras mano
 dangaus atspindys ežero atspindyje ežeras danguje
 debesys ant bangų ir mano veidas saulėj subėgantis
 mėnulio takais pranykstantis
 motinoje ir tėve jų danguje ir dugne –
 nebandyk ištraukti šaknys taip giliai įsikirtusios
 kur gėlas vanduo šaltiniai su paslėptu nuo akių
 nusėdusiu švelniavilniu dumbliu ant kriauklių akmenų
 su gelmenų žuvimis susikibę neatskiriamai

aukso duknos sidabro plunksnos raibai raibuliuoja
 mėnulio saulėje sugrįžtu į pirmąsį pavidalą
 nėra vardo kuriuo pašaukus atsiliepičiau
 plaukiu iš tokio tolio kaip laumžirgis atsargiai
 minčių krašteliais kad nepažadinačiau savy miegančio vaiko
 mažos mergaitės iš Veisiejų prie alyvų alėjos
 ji taip užsiverktų užsikūrciotų ji mirtų žinodama
 kad to miestelio nėra
 taip kaip nebuvo

3

man buvo šešeri
 vaistinėje išgirdau apie tą vaiką
 stovėjau eilėje vaistų kvapas
 mamos kvapas tėtės kvapas
 rintis vatinė ramybė
 ir girdėjau žodžius –

mirė
 nuėjo priegulio
 užmigęs nepabudo

tai buvo berniukas
 gyveno už tilto nežinau jo vardo niekada su juo nežaidžiau
 bet nuo tol iki šiolei vis jis grįžta ir grįžta man priminti kažką
 sako

mano dvynys kriauklėle ežero dugne atspindinti saulę
 nuplėštas laumžirgio sparnelis
 jau tada vis galvodavau apie jo išėjimą miege
 ir negalėjau susitaikyti nurimti norėjau išardyti tą suokalbį
 ranką paduoti nurengti jo iškilmingus baltus rūbelius
 išbaidyti aptūpusias varnas atplėšti langus
 tas smaigiantis smalkinis gelių kvapas
 mažytis geltonsmėlis kapelis butaforinių vainikų dzeržgėjimas
 vis mane vejasi visur atranda įrėžia lapo kraštu

*prie kiekvienos raidės susirango ant mano kelių
kaip trečias vaikelis įsmigęs į erdvę jo kūnelis –*

*rakštimi geluonimi pasiutusio gyvulio įkandimu kalaviju
vis veria ir veria pasaulio neteisybė mano širdį*

4

*ir nebūdama ir akių neturėdama apgraiбомis skaitysiu
kraštovaizdį
viską atpažįstu užčiuopiu jūsų gyvenimus gruoblėtus kapus
smengančius*

*susiraukšlėjusius namelius išklypusias gatveles
mano miestelis kur Judita V. rašė
...Veisiejus kaip Veneciją apėjome...*

*namai mano tarp keturių vėjų septyniais kalavijais perverta
vieta keliais*

*botagais vežimais užplakta ištrypta išpustyta
gaisrais paleista ir išgryninta*

*toks mano miestelis jo grožis ir istorijos siaubas
medžiai ramūs vaiduokliai tadais dangų rėmę rangos ant žemės
žmonės rateliu visi sukamės susikabinę gimę ir išgyvenę
tuo metu toje
vietoje rojaus pakraščiuose su gyvųjų pakastų širdžių tuksenimu
kur aš braižiau klases ir strykčiojau ant neišmylėtų kūnų
su išpjaustytom žvaigždėm nupjaustytais lytiniais organais
šuliniai kur mes nuo augimo apsvaigę palenkę galvas šaukėmės
savo vardų*

o ataidėdavo ten sumestųjų kūnų dejonės

*septyniasdešimtųjų rajoninės šventės
alkoholizmas vėmalai rusiški keiksmi
viskas ten mano romantizmo saule nudažytuose piešiniuose
su rankenomis kur korėsi kaimynai
murkdėsi merdėjo pigaus vyno pamazgų kasdienybėje
negalėdami pakelti praeities net velėnos stojosi ant galvų
nuo jų aimanų po žemėmis
mano miestelis mano lopšys vėjuos įsiūbuotas
aš niekur nebuvau kur buvo gražesnis kraštovaizdis žmonės
liepos*

*niekur kur mano siela neatgijo tūkstančiais atbalsių
aš praeidavau pro našles senutes kurios lauždavo keleivinių
sėdėdavo pritrupėjusiomis sterblėmis
valgydavo laužydavo dvylikapeikius batonus*

*balandžiai aptūpdavo visi vieni kitus maitindavo
 našlės tai jos motinos šventosios miestelio aikštėje
 praėjusios pro išguldytus vaikus balandžiai taikos karvedžiai
 aptukę mažom
 galvom dideliais kūnais tupsendavo kąsnio reikalaujavo
 ir kraujas taip susimaišęs šitose vestuvėse laidotuvėse
 po žeme ir ant žemės kad niekas jau neatpins kas ką žudė
 mirė už Lietuvą gyvenę už Lietuvą Lietuvai išnaudoję Lietuvą
 išspaude
 paskutinį atodūsį sau ir Lietuvai
 kurie jūs buvot sūnūs ir dukros karvedžiai karveliai
 ruslietuviškų žodynų linkėjimais motinų išžaginiu grasinę
 karvedžiai
 beveidžiai kaip atsiskaityti atsirokuoti atsidalyti
 su kaulais jaunais kūnais bežodžiu žolėm tapusiu legionu
 taip norėčiau paklausti jei būtų ko klausti*

*ar jie dabar gyvena Dieve tavo namuose
 savo gražiausiuose metuose rūbuose
 ar jie nuėjo pas tave kaip gulėję Veisiejų skvere
 ar Magdalena savo plaukais pridengė jų išniekinimą
 mano šventoji iš Veisiejų bažnyčios altoriaus
 ašaromis nuplovus brolių rankas*

5

*ateikit visi pamiršti nereikalingi gyvenimo sudėvėti
 jūsų godojimai tokie dideli ir reikšmingi
 kasdienybėj pjuvenom virstančio išdrožto Dievo akyse
 man visada reikėjo tų svetimų gyvenimų
 aš juos velku kaip žlugtą reikia audinio gelumbės
 kad nutvilkčiotų pirštų galai pajustų paliktus įspaudus
 kad širdį nudiegtų man reikia tų gyvenimų juoko
 almančio tik kad almėtų man reikia tų nuotraukų
 kur visi gražūs lyg žengiantys į dangų
 jų drabužiai gestai minos pasitempimas
 ne šios žemės rimties
 man patinka sustoti autobusų stotelėje
 tik žiūrėti neturėti jokių judėjimo planų užmačių
 visi mes ratu vis ratu ir ratu
 jungiamės sukamės šokis kuris įsuka žemę
 mes ja sotinamės ištraukiam su motinų pienu
 tą prėską pilką kaip pelenas žiemkentės skonį
 atsimitinam sau ir būsimiesiems
 susinešiojam sutrupam palengvėl išsitrindami iš atminties*

*tik skausmas po skausmo nesudyla dedasi į grūmojimą
amžinybei iškeltas kumštis šauksmas
bet ir jis tik griežlės čirptelėjimas prieš dalgį
ir dainos kaip nebūta ir toliais gulasi
išguldyti joriuoja mano sielos kareiviai
niekam nežinomi jų vardai liks
nučiupinėtų senų rožančių karoliukuose
motinų susiraukšlėjusių burnų murmėjime
našlių skarelių juoduose trikampiuose*

*mano miesteli
tik tavo medžių šakų raizginy dangaus fone
neišryškintame juodai baltam negatyve dar gyva
prisisiurbus visais pirštais čiulptuvais
traukiu iš tavęs tą pieną susimaišiusį su krauju
istorijų pernykščiai lapai smenga slegias sunkėja tręšta
jau žinau nebūti dosnu kaip ir būti*

*gyvenimas nei garsas
nei žodis tapęs šviesa
tylos dangtis bekraštis
dangaus neatkels*

LEVAS KOVARSKIS

47

Šokių mokytojos laidotuvės

A p s a k y m a s

Stovėjau žydų kapinėse, laidojome šokių mokytoją. Pasimirė gana jauna, paliko vyrą su trim vaikais, mažiausiajam sukako aštuoneri. Žmonių grupelės stovėjo prie kažkokio pastato, primenančio koplyčią be kryžiaus, kuriame buvo pašarvota mirusioji, daugelis atsisveikinančiųjų buvo viduj, bet visi ten netilpo. Apeigų pabaigos belaukiant prailgo, tačiau visų veidai tebebuvo rimti, net vaikų. Paskui du vyrai, užsidėję kipas (taip ir nesupratau, ar jie irgi žydai, ar ne), atvežė karstui padėti vežimėlį keturiais ratais: du – dviračio, kiti du – vaikiško vežimėlio.

Aš protu mirusiosios ir jos šeimos gailėjau, bet širdim nieko nejaučiau. Viskas man čia atrodė keista. Stovėjau tvarkingai, stengiausi rankas laikyti priekyje, nors tai nebuvo patogu ar man įprasta, retsykiiais su žmona persimėsdavau keliais žodžiais.

„Protoplazmos maišeliai, galvojau sau, genų pagaminti iš purvo ir Saulės šviesos. Šį kartą Žemei atsigręžus šia puse į Saulę (turėjau galvoje „išaušus šiai dienai“), maišelių būrelis apsitraukė šviesą sugeriančiu audiniu (beveik visi buvo juodais drabužiais, tik mano kelnės buvo šviesios, aš dėl to šiek tiek gėdijausi) ir susibūrė šioje vietoje. Kas juos verčia taip daryti? Tik jau ne gra-

---

Levas Kovarskis gimė 1950 m. Vilniuje. 1973 m. baigė medicinos studijas Vilniaus universitete, vedė ir su žmona išvažiavo dirbti į mažą pietų Lietuvos miestelį. Vėliau grįžo į Vilnių, tapo psichiatru ir psichoterapeutu. 1990 m. L. Kovarskis kartu su nedidele grupe bendraminčių išvažiavo į Helsinkį studijuoti psichoanalizės.

Šiuo metu dirba Helsinkyje psichiatru, psichoterapeutu ir psichoanalitiku. Visada domėjosi grožine literatūra, jaunystėje norėjo būti rašytoju, bet tam, anot paties L. Kovarskio, „sutrūkdė noras moksliskiau pažinti žmogaus sielą; prireikė laiko suvokti, kad gera grožinė literatūra giliausiai ją ir atspindi“.

„Metai“ L. Kovarskio prozą spausdina pirmą kartą.

vitacinė ir ne elektromagnetinė jėgos, kurios Pasaulyje yra esminės. Tačiau kaip tos esminės jėgos taip sudėliojo atomus ir susuko laukus, kad visi čia susirinkę maišeliai dabar beveik vienodai raukia savo paviršius (liūdnius veidus) ir tuoj užkas į žemę vieną užvakar nustojusį judėti?“

Matyt buvau pradėjęs perdėm dėmesingai apžiūrinėti žmones, nes vienas vyras įsistebeilijo į mane, o paskui, liūdnei šyptelėjęs, vos pastebimai man linktelėjo. Aš taip pat linktelėjau. Man reikėjo eiti į jau seniai sutartą susirinkimą. Šokių mokytoja užvakar krito negyva per pamoką, tad, kai tariausi dėl susirinkimo, negalėjau to numatyti. Bet, galvojau, laidotuvės – gerbtina priežastis, galiu kiek vėluoti, visi supras. Būtų gerai paspausti ranką našliui ir vaikams, pažiūrėti jiems į akis. Nors ką ypatinga jose pamatysi? Nuleidau žvilgsnį į žemę ir toliau sau mažčiau.

„Tiksliu pagalvojus, tai jie – net ne protoplazma ir ne atomai, tik šiaip neapibrėžtos bangelės; egzistencijos tikimybė jiems tapo tikrove tik dėl to, kad jie vienas kitą pažino. Taip bent jau aiškina kvantinė fizika. Jų kaip ir nėra, jie – tik sustingusi tikimybė.“

Čia mintyse susipainiojau, nes žmona atkreipė dėmesį į mūsų seną pažįstamą, kurios aš jau nepažinau, paskui staiga iš koplyčios pradėjo virsti žmonės, netrukus turėjo išnešti karstą. Daugumos veidai – nesupratau, ar nuo tvankumo, ar nuo jausmų, – buvo įraudę, visi laidotuvininkai elgėsi labai santūriai, atrodė liūdni, kelios moterys verkė ir tuo iš kitų išsiskyrė. Žmona pasakė, kad šokių mokytoja buvo mėgstama ir kad tos moterys tikriausiai yra jos mokinės.

„Aha, stebėdamas vienos moters ašarotą veidą pamaniau, iš šito varva sūrus vanduo.“ Mintis man pačiam pasirodė pernelyg šiurkšti, šventvagiška. Juk žinojau, ką ta moteris jaučia, spėjau, kad ji galvoja apie mirusiąją ir kad jos mintys sielvartingos bei skaudžios. Tuo metu mažčiau apie juodą visatą ir per ją sklindančias spalvingas bangas, apie tolimas žvaigždes ir galimą Dievo buvimą – kažko, kas žino, kaip kas ir dėl ko yra, net gali šį tą pakeisti. Ta verkianti moteris ir juodas vežimėlis ant ratukų, koplyčios stogas ir saulės šviesa, ir mudu su žmona, greitai ir netikėtai pasenę, ir mūsų duktė, kuri kažkada lankė mirusiosios pamokas, – viskas buvo Jo sugalvota ir stebima. Apsireiškęs mums tik neaiškiu ilgėsiu, Jis vilnijo per mūsų kūnus bei mintis ir viską žinojo.

„Per gražiai ir per mistiškai, pagalvojau. Niekam nėra įrodymų.“ Mat kadaise įsivaizduodavau, kad netrukus galėsiu visa tai nepriekaištingai logiškai išdėstyti, juodu ant balto užrašyti taip, jog niekam neliktų abejonių, priešingai, visiems pasidarytų aišku, kas yra teisybė ir gyvenimo tikslas. Aš ir dabar galvojau, kad galėčiau tai padaryti, tik trūksta laiko. Jį atima kasdieninis darbas, pinigų kalimas. Tai, jog tokiam svarbiam reikalui – gyvenimo prasmės supratimui – galėtų trūkti laiko, atrodė neįtikėtina ir žadino blogą, depresinę, nuojautą, kad ir aš pats esu protoplazmos maišelis.

Duktė neatėjo į laidotuves. Ji nenorėjo (niekad artimai su mirusiąja nebendravo) ir mudu su žmona nemanėm, kad jai būtina dalyvauti. Šie samprotavimai priminė man senelės mirtį ir laidotuves, į kurias nėjau (taip nusprendė mano mama), nors giminaičiai stebėjosi – nebebuvo mažas, man buvo sukakę vienuolika metų. Senelė ilgai sirgo demencija, dažnai nesuprato, kur esanti, porą kartų pasituštino kambarį, kelis sykius gulėjo psichiat-

rinėje ligoninėje, kur dvokė šlapimu ir prakaitu, ligoniai, aprengti smirdančiomis, nudėvėtomis pižamomis, vaikščiojo ant kalniuko mažame kieme, užtvėrtame metaliniu tinklu, ir beprotiškai elgėsi – penktojo dešimtmečio pa-baigoje psichotropinių vaistų dar nebuvo. Aš su tarnaitė porą kartų lankėme senelę ligoninėje (vėliau dažnai pagalvodavau: kodėl lankiau ne su mama?). Buvau mylimas senelės anūkas, ji mane, galima sakyti, užaugino, bet aš jos retsykiais nekenčiau, ir kai ji susirgo silpnaprotyste, kai kartą (gal du) likome kambaryje dviese, rodžiau jai liežuvį ir visaip iš jos tyčiojau, senelė žiūrėjo į mane nesuprasdama, kodėl taip darau (tai mačiau iš jos akių), ir (taip tada jaučiau ir iki šiol manau) galvodama, ar patyčios jai tik vaidenasi, ar jas tikrovėje regi. Kitaip tariant, variauju ją iš proto tiesiogine šių žodžių prasme.

Kai dabar kapinėse vėl visa tai prisiminiau, širdgėla taip smarkiai suspaudė man širdį, jog protu neapdrėpiau kaltės jausmo ir minčių apie genus, atomus bei tikimybių bangas. Apsidairiau, kad prasiblaškyčiau.

– Lauki F? – paklausė žmona.

– Taip, – atsakiau, nes iš tiesų minioje akimis ieškojau F.

– Jie tikriausiai tebėra viduj, – tarė žmona.

Aš ir pats maniau, jog jis su Rb (F mergina ir mano žmonos drauge) koplytėlėje klausosi kalbų, bet vis tiek jo dairiausi, kad negalvočiau apie senelę.

Žmonės vis dar plūdo iš koplytėlės lauk, mudu pasitraukėme, kad jiems būtų kur stovėti. Laidojimo bendrijos (yra tokia žydų bendruomenėje) nariai išėjo rimtais veidais, vis ką nors patvarkydami, įkandin jų – stora apsi-vertusi moteris, kaip vėliau paaiškėjo, geriausia mirusiosios draugė, globojusi pastarosiomis dienomis našlaičius. Tuojau tarp durų pasirodė karstas ir jo nešikai: velionės vyras, vyresnis sūnus, keli kiti vyrai. Velionė turėjo daug sverti, buvo stambi moteris, kadaise dėl to stambumo jai teko palikti baletą. Tad vyrai ėjo palinkę, diržai buvo įsirėžę į juodus švarkus. Pagalvojau: „Jiems sunku nešti, tai jiems trukdo įsijausti į momento tragiškumą ir dėl to jie turėtų jaustis nepatogiai, kaip aš dėl savo šviesių kelnių.“ Kartu prisiminiau: prieš daugelį metų, kai mirė mano geriausias draugas, netikėtai (net sau) žmonai pasakiau: „Mano draugas toks ir toks (ištariau draugo vardą ir pavardę) vakar pakratė kojas“, ir nusijuokiau. Tuomet žmona manęs nesuprato. Dabar, pagalvojau, tikriausiai suprastu.

Pamačiau F. Jiedu su Rb, nešami iš koplytėlės virstančios minios, slinko ratu ir netrukus atsidūrė šalia mūsų. Linktelėjome vieni kitiems santūriai, nors tai ir nebuvo paprasta, nes džiaugiausi matydamas draugus. Matyt, ir jie džiaugėsi, kitaip vargu ar būtų atsidūrę taip arti mūsų. Pažvelgiau į F veidą, norėjau pamatyti, kaip jam sekasi rimtį išlaikyti. Gerai sekėsi, jis apskritai nei vaidina, nei per daug įsijaučia, nežinau, ką jis iš tikrųjų galvoja ir jaučia šitokiais atvejais, turiu galvoje, kiek leidžia sau galvoti ir jausti tai, kas galvojasi ir jaučiasi. Užtat Rb stovėjo atvirai skausmingu veidu, nors numaniau, kad nekantrauja aptarti su mano žmona šokių mokytojos mirtį, jos paskutines dienas, vaikų reakcijas ir panašiai. Atsigrėžiau į žmoną. Iš jos veido nesupratau, ką ji jaučia, atrodo įsitempusi ir įsiklausiusi į save. Spustelėjau jos alkūnę ir pažvelgiau į karsto nešikus. Mokytojos vyras buvo plikai nusiskutęs plaukus, vis dėlto kipa laikėsi ant pakaušio. Duktė ašarojo, vyresnis berniukas buvo rimtas, jaunesnis atrodo suglumęs.

„Ir kaip tat yra visatoje, – galvojau, – juk tuoj spausiu pažįstamiems ran-

kas, kalbėsiu, keisiu veido išraišką, kitaip tariant, judinsiu kūną, kiti judins savo kūnus ir, nors tiesiogiai mūsų kūnai vieni kitų nelies (išskyrus rankų paspaudimus), visas šis protoplazmos šokis bus gražiausiai suderintas. Tą dermę sukurs ne mechaniniai kūnų susilietimai ir ne sklindančios bangos (nors žmonės, žinoma, kalbės), bet jausmai ir mintys, kurias, tikimės, spėsime slypinti judesiuose ir ištartuose žodžiuose. O spėliosime pagal analogiją: mes patys taip elgtumėmės dėl to, jog šitaip galvotume ir jaustumė (čia tai bent epistema!). Tačiau jausmus ir mintis sukelia kalio, natrio bei kalcio molekulių judėjimas mūsų neuronuose, transmiterių koncentracija sinapsėse, o tos molekulės susidaro iš atomų, šie – iš dar mažesnių dalelių, kurios jau yra ne dalelės, bet bangos, bent jau tol, kol aš jų nesustabdau savo pažinimu, kitaip tariant, pats jų nesustingdau (arba kiti nesustingdo). Tada tos bangos pavirsta dalelėmis ir visu Pasauliu, ir mes tai vadiname gyvenimu. Tik kodėl jis pasibaigia?“

Apskritai mintis buvo teisinga, bet labai jau ilga, raizgi ir tarytum „apie nieką“. Stebėdamas, kaip juodi kūnai juda įkandin vežimėlio su karstu, paklausiau savęs, kam man tos minties iš viso reikia, kodėl nenoriu matyti liūdinčių žmonių, atsisveikinančių su mirusiaja? Kam man tie atomai? Pirmiausia man – tarsi atsakymas – toptelėjo mintis, kad sergu vėžiu. Šis atsakymas į daugelį panašių klausimų man jau įprastas. Šį kartą mintis apie vėžį labai jau aiškiai rezonavo su laidotuvėmis. Ir vis dėlto ji toptelėjo netikėtai, todėl mane kiek sukretė. Iš tikrųjų mane žeidė toks akivaizdus ryšys tarp mirties baimės ir filosofavimo. Numaniau, kad ši baimė gali būti visų filosofijų priežastis. Jau seniai įtariau: filosofų slaptas tikslas – įrodyti, jog mirties iš tikrųjų nėra. Aš netikiu pomirtiniu gyvenimu, kaip paskutinis įrodymas netikėti man buvo vėžio operacija, tiksliau – narkozė, po kurios pabudęs klausiau, ar tuoj operuos. Sužinojęs, jog operacija jau atlikta, pagalvojau, kad jos metu galėjau numirti, nejučia išnykti. Tačiau nenoriu tikėti, jog pasibaigs Viskas. Kaip rašo dabartiniai filosofai, tai man yra kontraintuityvu (prieštarauja intuicijai). Jie, filosofai, mano, kad intuicija yra vertingas pažinimo instrumentas, bet aš tuo abejoju. Prisiminkime kad ir intuityvų spėjimą, jog sunkus daiktas krinta greičiau už lengvą. Galilėjus (ar kas kitas) įrodė: taip nėra. Antra vertus, kad ir ką jis būtų įrodęs, visi žino, – nuo krintančio sunkaus daikto būtina greičiau pasitraukti, tad šiuo požiūriu intuicija neapgauna. Bet rėmiausi ne vien intuicija, negalėdamas tikėti, kad pasibaigs Viskas. Juk ir dabar dalyvavau eiliniame eksperimente, įrodančiame, jog taip nėra: mokytoja mirė, mes ją laidojome, aš stovėjau ir galvojau, bijojau vėžio ir filosofavau – kaip sakoma, *cogito ergo sum*. „Net išmintingiausias nesupras“, – prisiminiau Ekleziasto išvadą. Širdies gilumoje laikiau save vienu išmintingiausių žmonių ir iki šiol tikėjau, kad galiu *suprasti*, bet dabar pradėjau tuo abejoti. Ar aš iš tiesų *suprasti* norėjau, ar tiesiog geidžiau, jog viskas būtų kaip nors kitaip, negu yra dabar, – net ir tuo suabejojau.

Tas noras, kad būtų kitaip, man priminė per televizorių matytą tigrę. Ją miške buvo užspeitę medžiotojai, norėjo pagauti zooparkui, ruošėsi užmesti tinklą, bet tigrė manė, kad ją tuoj užmuš, buvo besusitaikanti su šia lemtim – lėtai gulėsi ant pilvo ir plačiai atmerktom akim žiūrėjo tiesiai į kamerą. Tas jausmas ir mintis „jau Viskas“ (noras, kad būtų kitaip) atsispindėjo jos akyse, visam snukiui suteikė tokią išraišką, kurią, man rodės, kiekvienas turėjo

suprasti. Maniau, medžiotojams derėtų pasitraukti. Žinojau, jog pati tigrė, pamačiusi tokią stirnos snukio išraišką, nepasitrauktų, bet ramiausiai ir gal net pasimėgaudama stirnelę užmuštų. Ir aš kartais gaudau žuvį vien tam, kad pajusčiau kitame valo gale judesius, reiškiančius tą patį, ką reiškė miške užspeistos tigrės snukis.

Paprastai per laidotuves stoviu šalia duobės – noriu geriau matyti apėigas, stipriau jausti. Iki šiol dalyvaudavau tik labai artimų žmonių laidotuvsė, todėl man savaime garbinga vieta prie kapo atitekdavo. Porą kartų net pirmą žemės grumstą į duobę mečiau. Apie laidotuves ir jų papročius kažkada norėjau parašyti esė. Mat žinojau, kad dauguma papročių yra kilę iš maginio mąstymo, jų tikslas – apsaugoti nuo mirusiųjų pykčio ir keršto. Pavyzdžiui, garsiai raudoti reikia todėl, kad įtikintum mirusiuosius, jog jų mirtimi tikrai nesidžiaugi (nors iš tikrųjų dažnai džiaugiamasi palikimu, tuo, kad pats dar esi gyvas, ir pan.). Raudos neužtenka – kuo artimesnį žmogų laidoji, tuo daugiau visokių jausmų patiri. Todėl ant kapo reikia užrūginti sunkų akmenį, kad velionis neprisikeltų. Esu skaitęs ir apie vadinamąsias racionalias priežastis – kad žvėrys nesuėstų, kad ligos nepriliptų. Bet juk ir nuo žvėrių mirusysis buvo saugomas dėl to, jog „sveikas“ nukeliautų į aną pasaulį. Ir jam geriau, jei nukeliaus ten nepažeistu kūnu, ir gyviesiems ramiau. Vaikystėje, prisimenu, pasakojimas apie nupjautą juodąją ranką man buvo vienas baisiausių. Anais laikais žmonės ligas suvokdavo kaip mirusiųjų kerštą. Dar: po mirties paprastai keliama puota, artimieji kartu valgo. Manoma, šis paprotys išliko nuo tų laikų, kai gentainiai kartu suvalgydavo mirusįjį, gal net patys jį nužudę. Per šermenis prie mirusiojo būtina budėti, matyt, bijoma, kad neprisikeltų. Po laidotuvių reikia tam tikrą laiką gedėti, tikima, jog velionio siela tuo metu dar nerimastingai klaidžioja po apylinkes ir pavydžiai stebi artimuosius. Kai liūdi, turi nieko neveikti, nevalgyti, barstyti plaukus žemėmis ar pelenais, plėšyti nuo savęs drabužius. Matyt, dėl to, kad įtikintume mirusįjį, jog ruošiamės įkandinėti jo iškeliauti, nes gyvenimas be jo mums nemiela, kitaip sakant, dėl to, kad jis mums nepavydėtų. Atrodo, pavydas yra išskirtinis mirusiųjų charakterio bruožas. Net artimiausieji (ypač jie), kai numiršta, pasidaro pikti, pavydūs, kerštingi ir klastingi. Dar yra paprotys per gedulą uždengti namuose veidrodžius. Spėju, kad netyčia nepamatytum atspindyje nederamai linksmos savo veido išraiškos. Reikėtų kada nors paskaityti apie tai plačiau. Visi tie papročiai ir jų kilmė yra gerai ištirta. Pabandžiau prisiminti, ką Frezeris apie tai rašo „Aukso šakoje“, bet nieko neprisiminiau, baisiai jau stora knyga.

„Šiaip ar taip, pagalvojau, papročiai yra vientisi, daug ką paaiškina jausmais, santykiais, ateitį supina su praeitim. Animizmas, prisiminiau terminą, ne, pasitikslinau, panpsichizmas, va kaip tai vadinasi.“

– Dieve, – sumurmėjau, – koks tu nuobodus!

– Ką? – atsisukdama paklausė žmona.

Man jau reikėjo skubėti, susirinkimas – po dvidešimties minučių, maždaug tiek užtrukčiau į jį nuvažiuoti. Tai pasakiau žmonai.

– Važiuk, – tarė ji, – apeigos dar ilgai tęsis.

Aš stebėjau šokių mokytojos vyrą. Jis iš prigimties nebuvo žydas, priėmė judaizmą, kai vedė šokių mokytoją, gal net daug vėliau, aš tiksliai nežinojau ir nenorėjau dabar to klausti nei žmonos, nei Rb. Vyras kažką darė prie kapo

duobės, bent jau greitu žingsniu nuėjo į kitą jos pusę. Našlio veidas, priešingai nei daugumos laidotuvininkų, nerodė jokių ypatingų jausmų, buvo dalykiškas, gal kiek susimąstęs ir pabalęs. Aš dėl to pajutau jam simpatiją. Prisiiminiau, kartą per vieną žydų religinę šventę kažkur svečiuose jis, užsidėjęs ne kipą, bet skrybėlę, labai greitai ir, matyt, taisyklingai hebrajiškai meldėsi, laiku ir vikriai darė viską, ko reikalavo apeigos – paėmė taurę, nusiplovė rankas ir t. t. Atrodė truputį juokingai. Tuomet aš jo dar nepažinojau. Skrybėlė, vikrumas apeigose ir nežydiški veido bruožai nelabai tarpusavy derėjo. Taisyklinga (jei tik ji buvo taisyklinga – aš visai nemoku hebrajiškai ir nepraktikuoju jokios religijos) kalba ir apeigų žinojimu jis džiaugėsi ir didžiavosi lyg koks geras futbolo žaidėjas, rodydamas vaikams kamuolio valdymo triukus. Neprisimenu, ar jo, ar kito pažįstamo – irgi priėmusio judaizmą olandų bankininko – aš paklausiau, kodėl jis tai padarė. Man atsakė, kad judaizmas yra nuoseklesnė ir aiškesnė religija. Mintyse ilgai vartaliojau tą atsakymą. Galiausiai priėjau išvados, kad abu jie pakeitė religiją dėl to, jog to norėjo jų žmonos. „Ak, tos žmonos žydės! – pagalvojau. – *Yidishe mamės*.“ Žodžiai *yidishe mamė* visada spusteldavo širdį. Tam, kas tokią *mamę* yra turėjęs, jie skamba kaip idioma – posakis neišverčiamas tiems, kurie tokios *mamės* neturėjo. Akimirksniu pagailo, kad duktė neturi *yidishe mamės*. Akies kampeliu dirstelėjau į žmoną, pagalvojau apie jos ir dukros santykius ir giliai atsidusau: ne, niekuo, išskyrus nerimą dėl dukros, ji neprimena *yidishe mamės*; duktė, garbė Viešpačiui, auga kur kas už mane sveikesnė.

Mano motina mirė prieš septynerius metus. Aš spėjau atskristi kelios valandos prieš jos mirtį. Kai įėjau į kambarį, ji sunkiai, kriokdama kvėpavo, plaučiuose gargaliavo skystis. Dvi ją slaugiusios moterys puolė man aiškinti, kad ji guli be sąmonės jau kelios dienos, anksčiau vis prašėsi namo, o kai jai atsakydavo, jog ji ir yra namie, purtydavo galvą ir vėl kartodavo: noriu namo. Jau keleri metai motinai progresavo silpnaprotystė, ir moteriškės pasakojo apie norą namo kaip apie eilinį demencijos požymį. Aš jų klausiausi ir nekantriai laukiau, kad jos išeitų. Mamos noro namo aš nelaikiau silpnaprotystės požymiu. Esu vienturtis, jau daug metų gyvenau toli, mamą aplankydavau retai, o ji kelis pastaruosius mėnesius sapnuodavo savo tėvus, brolių ir prieš karą turėtus namus Kaune arba vaikystės namus Šilalėje. Pagaliau moterys išėjo. Aš paėmiau mamą už rankos ir tariu: „Mama, tai aš, aš atskridau.“ Ji giliai atsiduso, atsipalaidavo, bet netrukus ir vėl pradėjo gargaliuoti. Tebelaikiau ranką, kažką kalbėjau, ji niekaip nereagavo, ir tai man buvo itin keista, sunkiai pakeliama. Kadaisė kažkas man buvo sakęs, jog labai baisi yra skenduolio mirtis, taip pat ir mirtis nuo plaučių uždegimo. Žiūrėdamas į ją apie tai galvojau. Paskui išsiviriau kavos ir vėl atsisėdau prie mamos lovos. Galvojau apie eutanazijos teisėtumą ir nusprendžiau, kad ne, ji – neteisėta. Mama vis kriokė, gargaliavo ir nekreipė į mane jokio dėmesio. Prisileidau į vonią karšto vandens ir į ją atsiguliau. Pro uždarytas vonios kambario duris girdėjau, kaip mama kriokė, galvojau, pašoksiu, jei garsas pasikeis. Nepririkė. Išsimaudęs vėl sėdėjau šalia mamos. Vakare kažkuriuo momentu ji nustojo kvėpuoti.

Papurčiau galvą ir apsidairiau. Prie kapo duobės tebevyko apeigos, mirusiosios vyras kiek pabalusiu veidu žiūrėjo į duobę. Darbininkai su kipom ant pakaušių nulipo nuo smėlio krūvos ir pradėjo leisti karštą į duobę. Sun-

kumas užgulė man širdį, prisiminiau Homerą, kuris, rašydamas apie prašmatnias Hektoro laidotuves, mini raudoti prisakytas tarnaites. Jis rašo, kad tarnaitės, viešai apraudodamos Hektorą, iš tiesų aprauda savo dalią. Man jau tada, jaunystėje, ši mintis pasirodė gili.

Dabar aš, stovėdamas tamsiai apsirengusių žmonių minioje, suvokdamas virš manęs ir po manimi (anoj pusėj Žemės rutulio) plytintį dangų (su žvaigždėmis, kvazarais, juodosiomis skylėmis, matomais ir nematomais spinduliais, bangomis, erdvėlaikiu, stringais), kuriame veikia Niutono, Kopenhagos, tikimybės, chaoso, setų teorijų ir kiti fizikos bei matematikos dėsniai, aš įkyriai rutuliojau mintį apie jėgą, kuri jungia mano suspaustą širdį su pabalusiu velionės vyro veidu, žemės gniūžto dunkstelėjimu į karsto dangtį, žmonių skruostais riedančiomis ašaromis ir nuleistomis galvomis. Ši jėga jungė raudančias tarnaites su Achilu, Homeru ir manimi, dabar dalyvaujančiu šokių mokytojos laidotuvėse. Jau seniai supratau, kad absurdiška įsivaizduoti tą jėgą esant kitokią nei kitos, pavyzdžiui, traukos ar elektros. Dabar buvau bepradėdas įtarti, jog ji gali būti esminė, nesuprantamu būdu svarbiausia Pasaulyje. Mene, anot Rn, svarbiausia – *perplėšta širdis*. Aš laikiausi tos pačios nuomonės.

„O! – nusistebėjau. Vėl mąstau apie meną!“ Tai mane suezino. Mintys apie priežastingumą, jungiantį į visumą fizinį pasaulį ir žmonių sielas, kas kartą beprotiškai išsidriekdavo mano mąstymo laukuose.

Namie turėjau daug Rn ir L darbų. Kad ir kur būčiau gyvenęs, jie šildė namus, taip kaip kažkada šilumos gimtajam miestui teikė giminaičiai ir draugai. Tai supratau tik po daugelio metų, kai vienas miestas, kuriame gyvenau, taip ir liko svetimas, jo gatvės man buvo šaltos, nežadino atminties. Tačiau iki šiol dar neatsakiau į klausimą, ar Rn ir L menai man yra tokie svarbūs, kad juose yra *perplėšta širdis*, ar priešingai – man užgauna širdį prisiminimai apie kartu su šiais menininkais išgyventą praeitį. Šią estetikos mįslę įminiau taręs, jog atsakymas į šiuos klausimus yra vienas ir tas pats. Pairusi visuma (šiuo atveju – draugystė) ilgisi savo vientisumo – tai ir yra *perplėšta širdis*. Didžiavausi šia išvada. „Ak, tie genties sapnuotojai! – galvojau. Sokratas buvo teisus: poetai ne patys rašo, bet jų ranką demonas vedžioja.“

Genties sapnuotojais vadinau menininkus ir rašytojus. Maniau, jie buvo jautresni žmonės, prisiėmę misiją įkvėpti gentainių protus ir jausmus vienam svarbiam tikslui – medžioklei, kelionei, mūšiui. Tam neužteko suvokti ir išreikšti bendrą geismą. Reikėjo tą suvokimą bei geismą dar ir pateikti taip, kad jis užgožtų baimes ir abejones, suvienytų genties žmones su supančiu pasauliu, visais įmanomais ryšiais susietų geismą ir jo objektą. Geidžiamą tikslą reikėjo pažinti, pajusti; pačiam tarsi tapti juo. Tik tada galėjai rasti kelią į jį. Tokį pažinimą galėjo suteikti tik jautraus, sakyčiau, net baikštaus žmogaus sapnas. Todėl atsirado genčių sapnuotojai – menininkai. Jie vėliau, kai tapo šamanais, pradėjo imti už sapnavimą atlyginimą, nuo to laiko prasidėjo meno išsigimimas, kuris truko iki pat impresionistų – paskutinių tikrų sapnuotojų, paskui menas visai sužlugo. Na, žinoma, tai tik tiesos dalis. Visada rasis jautrių žmonių, kurie apsiims viešai sapnuoti. Blogiausia būna, kai kas nors ima vaidinti, jog sapnuoja, bet iš tikrųjų pasakoja ar paišo tai, už ką gentainiai daugiau dovanų atneša. Tokie žmonės iškreipia tiesą

apie Pasaulį ir jos troškimą, o tai, maniau, nežinia kuo gali baigtis. „Suskaldytą visumą nėra paprasta atkurti, galvojau, reikia ieškoti nutrauktų tiesos siūlelių, o juos gali rasti tik ta Rn *perplėšta širdis*, virpanti nutrukusiom gyslom.“

Tu, kuris dabar skaitai šias eilutes, jau, be abejo, supratai, kad apie tai aš nemąščiau per šokių mokytojos laidotuves, kad pasinaudoju laidotuvėmis kaip kabliuku, kuriuo traukiu mintis ir rodau mus rišantį siūlą, virpančių gyslą, – noriu, jog tu pajustum jos tikrumą ir įtampą. Tariesi valdą savo žvilgsni, bet mano gysla prikausto ją prie šių raidžių, tariesi pats sukiojąs galvą, o mano gysla štai ją lenkia į priekį. Juk aš tavęs nė pirštu neliečiu, bet veikiu tavo raumenis, judinu tavo rankomis daiktus! Gaila, aš ne Dostojevskis, ne Kafka – tada tai jau tikrai tave pririščiau taip, kad tą jėgą, apie kurią kalbu, pripažintum.

Šokių mokytojos vyras, šiaip jau teisininkas, vienu metu rašė (jis man apie tai pasakojo) serialus televizijai, bet aš nė vieno nebuvo matęs. Nesigailiu, nes, priešingai nei žmona, nelabai serialus vertinu. Jie, žmona sako, praskaidrina niūrią kasdienybę. Kadangi tokių žmonių pasaulyje daugėja ir serialų kuriama vis daugiau, galima spėti, jog žmonėms labai trūksta gyvenime ryšių (tų pačių gyslų, bet nebūtinai nutrauktų ir kraujuojančių). Kitas serialų rašytojas pasakojo, kaip rašydamas kokį sudėtingesnį scenarijų jis braižo ant specialios lentos įvairiaspalves kreives – siužeto linijas, kaip tos linijos turi susikirsti serijose, kad žiūrovui būtų įdomu, ir kaip galų gale viskas turi būti *klafyje*. *Klafis*, kiek supratau, yra specifinis žodis. Pradedant filmuoti epizodą prieš kamerą dryžuotu pagaliuku trenkiama į juodą lentelę. Ta lentelė vadinama *klafiu*, skambus trinktelėjimo garsas yra impulsas pradėti filmavimą. Girdėjau, dabar naudojamas jau kitas prietaisas šiam garsui sukelti. Kai filmuojama daug epizodų, kartais užmirštama kokia nors detalė, pavyzdžiui, filmuojant nuo lango pusės, nepakabinamas ant sienos paveikslas, kuris kabėjo, kai buvo filmuojama nuo durų. Tuomet sakoma: filmas nėra *klafyje*. Turima galvoje, kad jis nėra vientisas ir aiškus kaip *klafio* garsas. Paklausiau to kito rašytojo, ar visos jo brėžinių linijos prasideda viename taške – domėjausi grafine visumos išraiška. Jis atsakė, kad ne, ir tai mane kiek nuvylė. Mat esu kažkur skaitęs, jog visata, galimas daiktas, atsirado dėl to, kad kažkokio garso banga suvirpino protomateriją, susispietusių į vieną tašką. Man atrodė, būtų labai gražu, jei ir visos siužeto linijos išeitų iš vieno taško, tarsi iš to pirminio, kuriame kadaise buvo visas Pasaulis. Atrodytų, kad Viską pradėtų *klafio* trinktelėjimas.

Kaip toliau pasakojimą tęsti? Laidotuvių aprašinėti nebe noriu. Šiandien buvo gera diena, ir pagaliau nuo laidotuvių praėjo jau daugiau kaip mėnuo. Ir juk ne apie laidotuves aš rašau, bet apie tą jėgą, kuri galbūt yra stipresnė už mirtį (šiai minčiai negalima leisti išsikeroti – labai jau viliojanti), kuri sušaukia į kapines liūdinčius žmones, iš taško pagimdo visatą ir peteliškę patelę suveda su patinėliu. Turiu galvoje bandymus su feromonais. Kažkurios rūšies peteliškių patinėlis „užuodžia“ patelę už daugelio kilometrų. Dabar neprisimenu, kiek tų kilometrų, bet prisimenu, kad jis, patinėlis, pradeda skristi patelės kryptimi tada, kai kubiniame oro metre yra maždaug viena feromono molekulė. Man tai skamba beveik antgamtiškai: ar ta viena mole-

kulė netyčia pataiko patinėliui į šnervę, ar jis kaip nors kitaip gauna žinią apie patelės buvimą netoliese – praneša kokia nors specifinė virpesių banga, ar dar kuris galas? Kad ir kaip ten būtų, įsivaizduokite: du protoplazmos maišeliai, atskirti erdvėje dešimčių kilometrų, juda vienas kito link. Kas juos suveda, kokia jėga? Feromono molekulė skleidžia bangą, ši pasiekia ūselį (ar kuo ten tas patinėlis uodžia?), paliečia nervo receptorių ir juo paleidžia impulsų seriją, kuri keliauja nervine skaidula į lytinių hormonų įaudrintas smegenis ir sužadina jose (ar reikėtų jau šitoje vietoje vartoti žodį *jame – patinėlyje?*) norą ar jausmą, t. y. priežastį, kurią, jeigu apie mane kalbėtume, aš pavadinčiau, pavyzdžiui, meile. Patinėlio smegenyse atsiradusi nauja elektrinių impulsų bei cheminių reakcijų serija nervinėm skaidulom vėl išplinta po visą jo kūną, žadina liaukas, verčia tankiau plakti širdį ir kvėpuoti (ar drugeliai turi plaučius? Pamiršau viską, ką žinojau iš biologijos, bet čia tai nesvarbu). Šiame įvykių kauzalinės grandinės taške jau arba pats drugelis gali pavadinti savo būseną meile, arba jį stebintis žmogus-tyrėjas pastebės pakitimus jo fiziologijoje, bet svarbiausia (mano manymu) – jo sparnai pradeda plakti kitaip, pakeičia kryptį, jis ima skristi patelės link.

Taigi – *skaitytojau, nemiegok!* – dėl tos vienos feromono molekulės du *maišeliai* atsidurs greta ir pasidaugins, užpildys erdvę ir gal pakeis Žemės paviršių, ir t. t. Per molekulę (tokią mažą, vienintelę kubiniame oro metre) pasireiškė jėga, apie kurią kalbu. Nors feromono pavyzdys liudija lytinį instinktą, kurį gražiai vadinau meile (neteisėtai), tačiau ta pati jėga galioja ir kitiems instinktams bei apskritai visiems mūsų norams, net vadinamiesiems patiems aukščiausiems idealams – meilei artimui, tėvynei ir Dievui, smalsumui, alkiui ar pavydui.

Kyla klausimas – labai svarbus klausimas: kur šioje grandinėje (kai ji veikia manyje ir per mane) esu aš? Ar galiu nesukti pas patelę, nekeršyti, nevalgyti? Kai impulsai išplinta mano smegenyse, sužadina mano kūną, daužosi mano širdy, ar galiu neplakti sparnais, galvoti ir apsispręsti kitaip, negu jie liepia? Ir – tai svarbiausias visų laikų klausimas: KURIUO ATVEJU AŠ VEIKSIU PAGAL TĄ PERPLĖSTOS ŠIRDIES PASAULĮ VIENJANČIĄ JĖGĄ IR KURIUO ATVEJU – PRIEŠ JĄ? Kada tarnausiu Dievui, kada – velniui? Šakės, galvojau (tas žodis buvo madingas aštuntojo dešimtmečio pradžioje), šakės. Ir išminčius nesupras. Tačiau iš tiesų vis dar tikėjaisi, kad suprasiu, tik reikia nenustot galvoti.

Mano žmona nesutarė su mano motina. Laimė, joms ir neteko kartu ilgai gyventi, tik (jei žodis „tik“ čia tinka) kelerius metus, kai grįžom iš kaimo į Vilnių. Atvirai jos niekad nesipyko, bet žmona motinos nemėgo, manau, jos bijojo. Gal ir vertėjo bijoti, nes motina buvo didelė manipulatorė, dramaturgė ir nuoširdi apsimetėlė, kai kurie ją vadino *sterva*. Ji mokėjo siekti savo tikslo nelabai paisydama kitų, apskritai ji mažai ko paisė, nebent manęs ir savo brolio – garsaus chirurgo. Kadais dar privengė savo motinos – mano senelės. Jei gerai atsimenu, tai kaip tik po senelės mirties mama pradėjo romaną su vėliau išgarsėjusiu rašytoju, kuris nekentė tarybų valdžios ir ne tiek rašė, kiek žuvį gaudė, bet parašė visgi tiek, kad išgarsėtų. Dėl politinių pažiūrų jo kūrybą retai spausdino, tačiau ir disidentu jis netapo. Tvardovskio (tuomet – žymus rusų poetas) žmona pavadino jį „minkštuoju disidentu“, ir jis išsikeičęs manęs ir mamos paklausė: „Ar ji galvoja, kad man

derėtų sėsti į kalėjimą, ar kuris galas?“ Motinos meilužis buvo įdomi ir graži asmenybė. Jo gyvenimo istorija buvo romantiška: jis patyrė kolektyvizaciją Rusijos pietuose, 1937-ųjų ČK siautėjimą Maskvoje, karą, koncentracijos stovyklas, partizanų kovą, NKVD tardymą. Deja, apie jį negaliu daugiau rašyti, nors ir norėtusi. Atrodo, jis ir motina mylėjo vienas kitą. Mano motina išsiskyrė su mano tėvu, bet rašytojas su savo žmona – ne, nes turėjo mylimą sūnų, kurio nenorėjo palikti be tėvo. Jis Maskvoje jau turėjo vieną be tėvo užaugusį sūnų, kurį „padarė“ dar prieš karą, būdamas aštuoniolikos, penkiolika metų už save vyresnei moteriai. Vėliau jis pabandė suburti iš mūsų (jo mylimo sūnaus, mano motinos ir manęs) vieną šeimą. Kai jis mirė, ši „šeima“ iširo. Žmona išvežė palaikus į jo gimtinę, pati su vaikais išsikėlė į Maskvą.

Dėl to, kad išsiskyrė, aš ant mamos nepykstu, nors gailiuosi, jog užaugęs nebeturėjau savo „namų“. Pykstu už nepagarbą tėvui ir už jo apgaudinėjimą, kurio dalyvis savotišku būdu ir aš esu. Gal dėl to, šiaip jau dievindamas Šekspyra, niekad nemėgau Hamleto. Šis man visada atrodė pretenzingas tuščiažodžiautojas. Užtuot apsisprendęs ir kardu nusmeigęs naująjį karalių, savo tėvo žudiką, o motiną uždaręs vienuolyne, jis įvelia į asmeninę dramą pusę karalystės, moralizuoja, filosofuoja, žudo palyginti nekaltus žmones (kuo taip jau labai prasikalto Ofelijos tėvas, kad jį reikėjo žudyti?), tampa savo draugų bei mylimosios mirties priežastimi ir galop pats žūsta. Apgailėtinas menkysta. Verčiau būtų išvykęs kur nors į Prancūziją ar Šveicariją.

De mortuis aut bene aut nihil (apie mirusiuosius gerai arba nieko). Bet iš tikrųjų yra priešingai: apie mirusiuosius rašyti lengva, jie nei pyksta, nei santykius nutraukia. Tačiau jei gyvieji sužino, ką apie juos galvoji, santykiai gerokai pasikeičia. Todėl, skaitytojau, nelauk, kad dėl tavo apšvietos pradėčiau draskyti savo, mano žmonos, dukros ar draugų širdis ir iš jų pinti gyslą, per kurią tau minėtos jėgos suteikčiau. Antra vertus, kaipgi tu ta jėga patikėsi, jei jos nepajusi? Čia ir slypi išminties paradoksas, pranašų amato gudrybė. Kaip sako persų Dezatiras: „Jei tavęs klaus, kas yra pranašas, sakyk: tai tas, kuris padeda man pažinti savo širdį“ (tau – tavo širdį, skaitytojau). Arba, kaip kažkada sakydavo mano pirmasis (šiuolaikinės profesijos) mokytojas: galima rašyti ir savo krauju, bet, jei gali pasirinkti, geriau rašyk svetimu. Tačiau kas gi sutiks atverti tau širdį, jei tu jam savos neatversi? Sako, taip būna psichoterapijoje ar psichoanalizėje. Gal ir būna. Jei būčiau tikras rašytojas, tai rašyčiau apie save ir savo artimuosius, apsimesdamas, jog rašau apie kitus. Žinoma, artimieji nujaustų tiesą ir būtų įskaudinti, bet guostųsi, kad kiti nesupras, apie ką rašiau. O tai, kad apskritai apie juos parašyta, glostytų jų savimeilę, kaip man ją glostė Rd rašinėjimais apie mane.

Mat Rd, susipažinęs su manimi per mūsų bendrąjį draugą L (tiksliau – priešingai: aš su juo susipažinau, nes iniciatyva buvo mano), aprašė mane savo knygoje mano tikroju vardu, dėl ko dėjausi baisiausiai ant jo persiutęs, nors smegenyse tebeskambėjo motinos meilužio žodžiai, kuriais jis, kai jo kūrinių nespausdino, guodėsi: „Ir jūs tebūsitate įžymūs vien tuo, kad gyvenote tuo pačiu laiku kaip ir aš ir mane pažinojote“ (manau, jis ką nors citavo). Taigi nors mintis buvo įžeidi, sau sakiau: „Ką gali žinoti, gal tik tu ir teliksi įžymus, kad jis apie tave parašė.“ Tačiau vis tiek ketinau paduoti jį į teismą, jog neatsiklausęs pavartojo mano tikrąjį vardą. Laimė, tuo metu jau

ilgesniam laikui išvykau iš Lietuvos, tad ketinimas liko neišpildytas, dėl to ir man pačiam palengvėjo. Po kelerių metų, kai Rd lankėsi šalyje, kur gyvenau, ir man paskambino, pakviečiau jį į svečius, paskui kartu nuėjome į restoraną sraigių valgyti – Rd buvo didelis gurmanas, o aš pirmą kartą gyvenime ragavau tų sraigių. Nors iš tiesų labai džiaugiausi jį sutikęs (anuomet dar mažai kas iš Lietuvos pas mus lankydavosi), laikiau garbės reikalu jam išdėstyti, kad pykstu ant jo už mano vardo kūrinyje vartojimą. Jis klausėsi niūroku veidu ir nieko nesakė, neatsiprašė. Kodėl jis tą mano vardą pavartojo, nežinau. Jo rašiniuose esu šalutinis personažas – pusiau mokslininkas, pusiau mistikas ir žiniuoonis. Taip ir nesupratau, ar jam anuo metu padarė įspūdį mano domėjimasis kai kuriomis mokslo sritimis, ar tiesiog mano gana banalus vardas jam pasirodė tinkąs į porą kito prototipo vardui.

Mat jau tuo metu, dar gerokai prieš išvykimą svetur, mąsčiau apie dvasios bei materijos vientisumą ir savo draugo L, kuris buvo ir menininkas, ir fizikas, klausiau, kaip, derinant atrankos dėsnį ir setų teoriją, galima aiškinti sistemos, kurioje veikia atranka, vystymosi kryptį (ketinau įrodyti, jog bet kuri atranka materializuoja gamtos dėsingumą – dvasią). L man yra didžiausias pažįstamas eruditas. Pamąstęs jis atsakė, kad pats nežinąs, bet turįs draugą, kuris tikriausiai gali šį bei tą šiuo klausimu pasakyti, nes domisi viskuo. Prisiminkite, jog tada nebuvo interneto, mes visi gyvenome Tarybų Sąjungoje, kurią dabar vadiname Sovietų, pabrėždami, kad ji buvo rusų primesta, tai yra – „ne mūsų“. Tuomet ir pasaulinė mokslo bei grožinė literatūra mums buvo beveik neprieinama. Todėl man padarė nemažą įspūdį, jog yra žmogus, protingesnis už L ir dar galintis šį bei tą pasakyti tokiu ypatingu klausimu. Iš tiesų netrukus L paskambino ir pasakė, kad jo draugas Rd patarė perskaityti vieną knygą. Neprisimenu, kur tą knygą gavau, bet tai buvo knyga, kurios man kaip tik reikėjo. Pajutau Rd didelę pagarbą ir paklausiau, kuo jis užsiima. L atsakė, kad rašo. Rd, ko gero, buvo pirmas žmogus, kuriam papasakojau apie savo Pasaulio apmąstymus ir bandymus moksliskai susieti dvasią su materija. Jis klausėsi kiek paniuręs ir, kaip man pasirodė, pavydžiai.

– Manai, tavo profesija gali visa tai aprėpti? – paklausė jis.

– Aišku, gali, – atsakiau, – juk tai akivaizdu.

Jis papurtė galvą. Supratau, kad Rd yra skeptikas, bet aš tikėjau savo teismumu, tad man jo skepsis buvo nė motais.

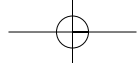
Dabar pasenęs, persirgęs vėžiu, praleidęs daug metų svetimijoje, taip ir nesuprastoje šalyje, stovėdamas šalia mylimos žmonos per šokių mokytojos laidotuves ir stebėdamas apie kapo duobę šmirinėjantį jos vyrą, jau nebebuvau toks optimistas. Ekleziasto ir Rd niūrūs žodžiai „...ir išmintingiausias nesupras...“ skambėjo ir lyg patyčia, ir lyg paguoda. Bet aš buvau užsispyręs, tikėjau savo tiesa. Gal tai ir dvelkė misticizmu, gal tuomet tai ir pajuto Rd. Bala nematė, kad jis savo rašinių personažą pavadino mano vardu. Gal tai buvo net teisinga, kaip teisingas buvo Picaso pasakymas apie jo nutapytą Gertrūdos Stein portretą: „Jūs tokia tapsite.“ Vieni sugeba rašyti svetimų krauju, kiti tik savu. Jei rašinys nepasiseka, iš rašančiojo lengva šaipytis: „Ir Saulius tarp pranašų...“ Beje, Saulius man visados atrodė žmogiškesnis už Dovydą. Piemenėlis atėjo, kai viskas jau buvo padaryta, o valstybę sukūrė

Saulius. Dovydas giedojo Dievą liaupsinančias psalmes, Saulius, jaunystėje bandęs pranašauti, iš tikrųjų ieškojo Dievo. Manau, Dievas galiausiai suprato (gal tik po Urio mirties), kad Dovydas Jam pataikauja, bet iš tiesų Jo nemyli, ir todėl neleido jam statyti šventyklos. Nepaisant to, Jis (Dievas) vertino Dovydo nuopelnus ir suteikė jam daug garbės. Jų santykiai visgi liko dviprasmiški – gal dėl to ir Jėzui teko mirti ant kryžiaus.

Misticizmo nekenčiau, jis man atrodė tikros išminties priešingybė, saviapgaulė, pasinaudojanti žmogaus prigimčiai būdingu artumo poreikiu ir jo nelemtu įtaigumu. Nors Jakobas Biomė man kėlė šiokią tokią pagarbą, apskritai niekinau tuos, kurie pasiduodavo įtaigos kerams ir atsižadėdavo blaivaus proto mainais už tariamą artumą. Parsidavėliai. Garbinau Occamo skustuvą, determinizmo principą ir mokslo galią. Religinė egzaltacija yra duona tų, kurie nedrįsta keisti Pasaulio, bijo materijos. Aš tuo metu tariausi nieko nebijęs, nors tai buvo netiesa – savo baimes gerai žinojau, dėl kai kurių save niekinau. Vėliau polinkį religinei egzaltacijai pradėjau sieti su dešinės smilkinio skilties dirginimu stipriu magnetu. Mat tyrėjas įrodė, kad toks dirginimas daugeliui žmonių sukelia stiprų jausmą, tarsi kažkas, nepaprastai svarbus ir reikšmingas, būtų netoliese – žmonės nerimastingai ima jo ieškoti. Tyrėjas, kiek prisimenu, šį fenomeną siejo su religiniu jausmu. Temporaliniai epileptikai, galvojau, motinos juos žindė, bet nelaikė glėby, neieškojo jų žvilgsnių ir nesidžiaugė jais, tad jiems ir išsivystė dešinės skilties nepakankamumas. Mano motina buvo gana egzaltuota būtybė, ji pusiau juokais pasakodavo, kad mane žindydamą bandė skaityti knygą, senelė ją už tai barė. Man būdavo neįmanoma to pasakojimo klausytis. Ji dar pasakodavo, kad aš skaudžiai kandžiojau, paskui tapau aikštingas, bet vėliau buvau griežtai perauklėtas.

Tėvas dievino mokslą, ypač fiziką. Jis užsidegdavo ant kampe stovinčio išklypusio juodo stalo lempą, atsiversdavo knygas, prirašytas matematinių formulių, kuriose kartojosi gražus integralo ženklas bei paslaptingos graikų alfabeto raidės, ir dailiai nusmailintu pieštuku braižydavo panašius ženklus ant gelsvo popieriaus lapų. Ten, kampe, švytėdamas įkvėpimo kupinu veidu jis atsiskirdavo nuo mūsų – manęs, senelės ir mamos, pasinerdavo į kitą, tikrąjį, pasaulį. Kepleris, Niutonas, Maksvelas, Plankas, Boras ir Feinmanas, lydimi biliardininko Koriolio (argi šis vardas neskamba pasakiškai?) ir Laplaso (maniau, jog jis – meksikietis), kartu su jo visažiniu demonu grūdosi prie jaukiai apšviesto stalo. Jie nereikalavo sau nei meilės, nei ištikimybės, nebandė sukimšti man į gerklę kotleto ir nešaukė pro langą, nekėlė man gėdos prieš kiemo draugus, tik žaidė prizmių vaivorykštėmis ir ieškojo amžinos bei ramios teisybės. Nė vienas jų nepadėjo tėvui suprasti, kad mama jam neištikima ir myli kitą. Kuo akivaizdesni darėsi jos įsimylėjimo ir neištikimybės ženklai, tuo kruopščiau tėvas smailindavo pieštukus, tuo vingriau raitė integralo ženklus. Tėvo galva vis pagarbiau ir švelniau linko prie burtų knygų, o jo jaukiai apšviestą kambario kampą gaubė vis tirštesnis debesis. Kurį laiką, matyt, tikėjau, kad mokslo burtai išgelbės mus nuo artėjančios katastrofos. Bet ilgainiui tirštasis debesis pavirto kone apčiuopiama migla, kurią nesustodamas perskrodavo pergalingas motinos žvilgsnis. Reikėjo rinktis, ir aš pasilikau šiaupus.

Prieš kelerius metus supratau gyvenimo prasmę. Šituo atradimu niekam, išskyrus žmoną, nepasigyrčiau, o žmonai jis nepadarė didelio įspūdžio. Tačiau

jis aukštyn kojom apvertė mano gyvenimą. Nepriekaištinga samprotavimų logika bei universali išvada, mano galva, visiems laikams (jei tik nebus rasta prieštaraujančių faktų) viso Pasaulio žmonėms nušviečia jų vietą ir poelgių prasmę.

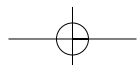
Prisipažink, skaitytojau, dabar manai, jog aš juokauju. Jei patikinčiau tave, kad kalbu rimtai, pradėtum įtarti, jog sergu silpnaprotyste ar didybės manija. Tavo teisė, neginčiju. Bet ar gali bent valandėlę rimtai pasvarstyti: „O jeigu dabar šis žmogus iš tikrųjų atvers man gyvenimo prasmę, sutvirtins mano širdį tikru žinojimu, atsakys į klausimą, kas aš ir kam gyvenu?“ Tikriausiai galvoji: „Tai sakyk gi, ko vilkini. Išdėstyk reikalą, tada ir nuspręsiu, ką man galvoti.“ Tu teisus, dabar man derėtų išdėstyti reikalą. Bėda tik, kad, jau supratęs gyvenimo prasmę, perskaičiau porą kvantinės fizikos populiarinimo straipsnių, kurie privertė mane suabejoti, ar tik nebūsiu suklydęs itin svarbiu – sąmoningumo – klausimu. Ak, kaip painu, kaip painu! Bet jeigu jau pradėjau, nebegaliu trauktis, pasakysiu tau, skaitytojau, kokia yra gyvenimo prasmė.

Taigi apie gyvenimo prasmę

Manau, kiekvienas (arba beveik kiekvienas) sutiks, kad mes, kaip sakoma – šimtu procentų, nežinome, ar yra Dievas. Tai reiškia: nežinome, ar, be mūsų, dar kas nors mąsto, suvokia priežastingumą ir prasmę (yra sąmoningas), džiaugiasi, sielvartauja, trokšta, svajoja, nori ir norus įgyvendina. Užtat žinome, kad kiekviename žmoguje visa tai vyksta. Dėl tos abejonės (kad ir kokia maža ji būtų) privalome elgtis taip, tarsi mūsų sielos būtų vienintelė vieta Pasaulyje, kurioje jaučiama, mąstoma ir sprendžiama, o mūsų kūnai – vieninteliai Pasaulio sąmonės įrankiai. Turime jaustis vieninteliu visatos protu, vienintele širdimi, vienintele sąmoningai valdoma ranka. Todėl, savaimė suprantama, esame ir atsakingi už tai, kas visatoje vyksta, nes galbūt niekas, be mūsų, ja nesirūpina. Nesvarbu, kad ji – didelė, o mes – maži. Pasirinkimo nėra: jei esi sąmoningas ir lieki namuose vienas, tai vienas už juos ir atsakai. Galaktikos sukasi begalybėje, žvaigždės sprogsa ir subliūkšta, Pasaulis trykšta neišpasakyta galia ir stebuklais. Bet galbūt jis beprotis ir beširdis, be mūsų – besielis ir visai bejėgis? Gal kartu su kitais žmonėmis (ir gyvūnais?) esame vienintelė būties forma, kuria Pasaulis pats save suvokia, vertina, teisia ir sprendžia? Tai ir yra mūsų ir jo santykių prasmė. Bent jau tol, kol nepaaiškės, kad yra kitaip. Kaip pasakė poetas:

*Sudėsiu laužą prie Pasaulio krašto,
Kur mintys stingsta ir virsta baime.
Pašviesiu nuodėguliu į amžinybę
Ir prisiminsiu, kad esu dulkė.
Bet šia mintim juk prilygsiu Viešpačiui –
Kol mirtį galvosiu, vis būsiu gyvas!
Dievas gražus tik kauliukais žaidžia,
Tai aš prie laužo Pasaulį saugau.*

Bet ką gi aš dabar darau, ką išvedžioju? Kur ta Rn minėtoji *perplėstos*

širdies gysla – ar aš ją pamečiau? Priešingai, galvoju, kad šiuo momentu esame pačioje širdyje, jos viduje. Nes siūlau mums, skaitytojau, dar garbingesnę vietą, nei tą, kurioje buvome prieš Galilėjaus, Darvino bei Froido atradimus. Verčiu mus tuo, kuo dar nesame buvę – Būties veidrodžiu ir svarstyklėm, gal net jos kūrėjais. Ir dargi bandau tai atlikti mokliškai, logiškai, be mistikos. Vienu plunksnos brūkštelėjimu (rašau, žinoma, kompiuteriu) gražinu mums karūną. Argi ji nevilioja? Tačiau yra vienas „bet“. Ar atkreipėi dėmesį į žodelius „gal net“ („gal net jos kūrėjais“)? Ak! Tame mažame „gal“ slypi visa mano abejonė.

Kaip sako mano draugas E (Rn prasitarė, jog E yra jo dvasinis mokinys), pinigų reikia laikyti protestantiškoje šalyje, o gyventi katalikiškoje. Šis teiginys, kad ir teisingas, atrodo, turi mažai ką bendra su ankstesnėm pastraipom, gal tik tai, jog aš niekaip negaliu suprasti, ar E bent kiek rūpi gyvenimo prasmės klausimas. Jis pašėlusiai klajoja po pasaulį. Dabar, pavyzdžiui, gyvena Kanadoje, bet dirba Haiityje, retsykais apsilanko Japonijoje bei kitoje šalyse. Siuntinėja įstabius, ypatingus atvirukus, kurių esu jau surinkęs pilną albumą. Skaitydamas jo laiškus bei nuotraukomis iliustruotas „ataskaitas“, kurias retkarčiais gaunu elektroniniu paštu, jaučiuosi taip, lyg vienu metu žiūrėčiau fejerverką ir Felinio filmą. Sakiau jam: jei Žemę kada nors aplankytų ateiviai ir norėtų suprasti, kas yra žmogus, jiems reiktų parodyti E laiškus. Ir vis dėlto nesuprantu, ar jam rūpi gyvenimo prasmė bei *perplėsta širdis*. Kartais, atrodo, rūpi. Sykį, pavyzdžiui, atsiuntė laišką, kuriame parašė, kad buvo pargriuvęs ir skaudžiai užsigavęs kelį, o pro šalį ėjusios senutės kanadietės gailėjosi jo prancūziškai, bet jam iš rankų buvo iškritęs į purvą ką tik pirktas keptas viščiukas ir labai skaudėjo užgautą kelį, tad jis neįstengė senutėms šypsotis ir tuo momentu norėjo atsidurti Vilniuje. Kitą sykį parašė, jog Kinijos jūroje jam įkando nuodingas unguirys ir E vos nemirė, pakliuvo į lignonę. Kadangi draugas visada rašo žaismingu stiliumi, sunku suprasti, ar jam reikia užuojautos, dažniausiai, daug negalvodamas, atsakau jam taip pat žaismingai, mėgdžiodamas jo stilių. Tik jau išsiuntęs laišką susigriebiu, kad jam, ko gero, rimtai skauda ir gal vertėjo rašyti kitaip. E beveik niekuo dėtas čia, šokių mokytojos laidotuvėse, nebent tuo, kad yra man mielas ir mano kiemelyje sudainavo *Ha Tikva* (Izraelio himną) hebrajiškai. Kodėl jam, lietuviui, reikėjo mintinai mokytis *Ha Tikva*, neturiu nė menkausio supratimo.

Kita vertus, jis gan laisvai, tuo pačiu stiliumi (kaip ir apie unguirio įkandimą bei kelio sumušimą), kartą pajuokavo apie daktarą Mengelę, tada pajutau gomurio džiūtį ir šaltį pilve, kaip tik ties diafragma, kur senovės graikai įsivaizdavo slypint žmogaus sielą. Tada supratau (tiksliau, tiesiog pajutau), kad nesu ir tikriausiai jau niekad nebūsiu laisvas. Maniau, jog esu tuos praėjusias įvykius apmąstęs ir supratęs, bet ne: tebebuvo toks pat, kaip ir prieš penkiasdešimt dvejus metus, kai teta N, anksčiau minėto motinos brolio chirurgo žmona, man aiškino, kad negalėsiu vesti lietuvės, nes jie (lietuviai) „mus žudė“. Tad tokios tokelės, mano skaitytojau lietuvi (juk rašau lietuviškai, vadinasi, pirmiausia tau). Motina sakė, jog ne, būta ir lietuvių, kurie gelbėjo žydus, nors jiems patiems grėsė mirtis, o tėvas pridūrė: „Nekreipk dėmesio, visa tai nesvarbu.“ Dėl tokio nuomonių nesutapimo pasidariau iš-

vadą, kad teta N vedybų klausimu yra kiek kvaištelėjusi, juolab kad ir šis klausimas man dar nebuvo aktualus, buvau kokių penkerių šešerių metų. Tačiau po kiek laiko kieme susipykau su mergaite, pradėjome vienas kitą vadinti *durniais* ir visaip kitaip pravardžiuotis (beje, mergaitė man patiko), ir ji pavadino mane žydu. Šio lietuviško žodžio dar nebuvo girdėjęs. Namuose kalbėjomės daugiausia rusiškai, todėl galvojau, kad esu „jevrej“. Grįžęs namo paklausiau senelės, ką reiškia „žydas“ ir kodėl šis žodis tinka pravardžiavimui – ar galiu juo pravardžiuoti tą mergaitę? Tada atsitiko kažkas tiesiog neįtikėtina. Įsivaizduok, skaitytojau, jog tavo tikra senelė, paklausta, ką reiškia vienas ar kitas žodis, atsisuka į langą, pradeda kumščiu grūmoti ir šaukti kažką panašaus į „būkite jūs visi prakeikti!“ (o juk kalbama apie tau patinkančią mergaitę ir kitus kiemo draugus). Toks senelės elgesys mane trikdė, vertė iš naujo susimastyti apie N požiūrį į būsimas vedybas. Šiame naujame senelės (ji tuo metu dar nesirgo silpnaprotyste) pateiktame kontekste N jau anaip tol neatrodė nevisprotė.

Dažnai su žmona pasišnekame, kad mūsų tėvams karas ir prieškario laikotarpis buvo tiek pat artimi, kiek mums gyvenimas Lietuvoje prieš išvažiavimą svetur. Prieškaris, karas mūsų tėvams, ko gero, buvo realesni už pokario gyvenimą – taip ir mudviem su žmona gyvenimas „iki“ tebėra realesnis už gyvenimą „po“. Mes jų nesuprantame, kaip mūsų dukra nesupranta mūsų ir kaip apskritai vaikai nesupranta tėvų. Neįmanoma pajausti tai, ką jie jautė, kaip neįmanoma pajausti ir tai, ką dabar jaučia šokių mokytojos vyras, nors stoviu netoli jo ir, beje, pats mokytoją pažinojau. Kai negali jausti to paties, belieka užjausti, bet tai ne tas pats, nes užuojautą visada atskiedžia požiūris į *pirminį išgyventoją*. Dabar kai kurie menininkai nori išvengti to tarpininko – *pirminio išgyventojų*. Jie verčia mus uostyti ar stebėti išskyras, užuot supažindinę su tuo, kurio kūnas jas išskyrė; šiurpina baisios tikrovės nuotraukomis arba verčia žiūrėti kiną, nors patys pasišalina iš salės. Jei jų darbai padės man atjausti, pavyzdžiui, žmonos senelį tuo momentu, kai į jo trobą atėję *stribai* vilko jį į kiemą, murkdė baloj ir mušė tiek, kad jis liko paralyžiuotas, be to, atėmė visą jo žemę, kurios dalį jis paveldėjo, o kitą nusi-pirko už Amerikos šachtoje uždirbtus pinigus, tai va, jei jų menas padės man užjausti žmonos senelį, *stribus* bei iš klijimo egzekuciją stebintį jaunuolį – mano dar negimusios žmonos tėvą, sutiksiu ir išskyras uostyti, ir uždarame vagonėlyje valandą pasėdėti (L pasakojo, jog Italijoje kažkoks menininkas tokiu meno kūriniu įvarė žmonėms klaustrofobiją). Bet labai abejoju: mūsų padermę keičia ne kraujas, ne sperma ir ne šlapimas (esu buvęs parodoje, kur visa tai buvo siūloma uostyti), antraip būtume jau seniai pasikeitę. Galima įtarti, kad mūsų padermė keičiama virpančiom *perplėstos širdies* gyslom, jų susipynimu, tuo (na duokime sau visišką vaizduotės laisvę), ką vadiname kultūra. Čia tik svarbu, jog *nutraukytų gyslų* galai nenustotų virpėję, kad jų virpesys žmogui visada ir visur būtų pats svarbiausias dalykas. Bet ar tai įmanoma?

Nesu lankęsis Aušvico ar Dachau koncentracijos stovyklose. Jei būčiau lankęsis, gal galėčiau geriau suprasti savo tetą N ir grūmojančią senelę, ir net tėvą, taip įkyriai tvirtai kartojantį, kad „visa tai – niekai“. Nors, manau, laikui bėgant esu juos gerai supratęs. Pirmą kartą Mengelės burnos džiūtį bei šaltuką ties diafragma pajutau trečioje klasėje, kai Vilniuje paupy buvo

раста nužudyta mergaitė ir mano bendraklasis bei draugas J papasakojo, jog ją nužudė žydai (po nutikimo kieme jau žinojau, kad esu žydas). J dar papasakojo, kad žydai švirkštais ištraukė iš jos kraują. Paklaustas, kodėl jie tai padarė, atsakė, jog jie ištrauktą kraują pila į macą savo Velykoms. Žinojau, kas yra maca, pavasarį porą savaitių ją valgydavome, teko dalyvauti ir vienos šeimos pesacho šventėje. Dabar staiga paaiškėjo, kad mano tėvai, dėdės ir tetos kasmet žudė po vaikelį lietuvių ir maišė jo kraują į mano valgomą macą. Įsivaizduok, skaitytojau, jog sužinai, kad tavo tėvai kasmet nužudo po žyduką vaikelį ir įmaišo jo kraują į velykinį paplotėlį, kurį tu suvalgai. Argi paslaptingu šiurpuliu nesuvirpėtų širdis? Čia jau nežinia, kieno ir kokia širdis plėšiama, tik kraujai tyška. Mūsų laikais skausmą gal palengvintų samprotavimas apie vampyrus, galėtum sau tarti: „Aa, taigi priklausau vampyrų giminei!“ Paskui nebekamuotų vadinamasis identiteto klausimas.

(Beje, kaip tik dabar, rašydamas šiuos sakinius, sėdžiu lėktuve šalia moters, kuri teigia, kad jos tautinis identitetas labai stiprus ir ji kasdien ypatingomis pastangomis jį *palaiiko*. Paklausiau, kas per daiktas yra tas identitetas, ir ji, slėpdama pasididžiavimo šypseną, paaiškino, jog tai yra žinojimas, kas ji tokia ir kas jai priklauso, kas ne. Nesusilaikiau nepasiteiravęs, kodėl jai nereikia kasdien *palaiyk*ti savo piršto mažylio – juk jis yra jos dalis, o va pats laikosi, kol niekas nebando jo nupjauti (beje, pjaunamas jis paprasčiausiai skauda). Galva yra dar svarbesnis identiteto atributas, bet ir jos žmogus *nepalaiiko*, kol ji nepradeda skaudėti. Ar tik identitetas nebus kokio nors natūraliai tau priklausančio daikto atitrūkimo ar kitokio sutrikimo požymis?)

Bet tuomet, 1960-aisiais, dar nebuvo filmų apie vampyrus, tad identiteto klausimas, kaip ir daug kitų, pakibo ore. Parėjęs namo, paklausiau mamos, ar J sako tiesą, ji atsakė, kad ne. Dėl visa pikta to paties paklausiau tėvo, jis gan griežtai patvirtino mamos žodžius. Pasiteiravau, ar galėtų būti, jog tai tiesa, bet juodu to nežinotų, arba man dar negalima būtų to pasakoti, nes gal taip yra buvę kada nors senovėje. Man pasirodė, tėvas truputį pabalo, kai man atsakė: ne, neabejoju, taip nėra. Buvo apie ką susimąstyti, tėvas paprastai nemeluodavo. Kitą dieną pasakiau J, kad kraują iš mergaitės gal kas nors ir ištraukė, bet į macą žydai jo tikrai nepylė. J tik paslaptinai nusišypsojo ir atsakė, jog jie (žydai) dar ir Jėzų nužudė. Nežinojau, kas yra Jėzus, ir J paaiškino, kad tai Dievas. Teko vėl teirautis namiškių, ir tėvas, kiek įdirgęs, tarsį jam mano klausimai jau būtų atsibodę, bet visgi, keistokai šypsodamasis ir nežiūrėdamas į mane, tarė: „Pasakyk J, kad Jėzus buvo žydas.“ Pasakiau kitą dieną. Tada kiek pabalo ir griežtai prabilo J. Jis paaiškino, jog Jėzus buvo lietuvis, kilęs iš kaimo netoli Šiaulių. Pasaulis darėsi gana keistas: žmonės balo, griežtai kalbėjo, jutau jų tokią pat, kaip prieš kelerius metus tetos N ir grūmojančios senelės, silpnaprotystę. Nusprendžiau veikti ryžtingai ir pasiūliau J paklausti mokytojos. Iš pradžių jis atsikalbinėjo, bet paskui sutiko, tad pamokos pabaigoje (tai buvo lietuvių kalbos pamoka) kartu priėjome ir paklausėme. Mokytoja atsakė, kad Jėzus buvo žydas, bet tai neturi jokios reikšmės, nes Dievo nėra. Aš atsakymu buvau patenkintas, tėvas liko teisus, bet J pasakė, jog mokytoja arba pati nežino, arba jai liepta taip kalbėti (tuomet spėjau – liepė mokymo dalies vedėjas B, kuris mums kėlė baimingą pagarbą). J pažadėjo tiksliai sužinoti, kuriame būtent Lietuvos kaime Jėzus gimė. Istoriją apie statinę, prikalinėtą vinių, išgirdau po

kokių dvidešimties metų iš man simpatiškos bendrakursės (na ir sekasi, ar ne?), kuri tikėjo, kad prieš karą žydai tokiose statinėse rideno nuo kalnelio krikščionių vaikus. Mano žmona vaikystėje panašių istorijų taip pat daug girdėjo. Dar vėliau klaidžiodami po Seirijų apylinkes, mudu aptikome akmenį, ant kurio užrašyta, jog šioje vietoje vokiečių okupantai nužudė 2000 tarybinių piliečių. Senyvas ir labai suktas vyras (jo name nuomojomės kambarius) mums papasakojo, kas ir kaip Seirijuose per karą įvyko. Dar po kelerių metų L man papasakojo, kaip, SS kareiviams naršant namus, nėščia lietuvio girininko žmona slėpė šalia savęs duknose ketverių metų žydų berniuką – L sesers būsimą vyrą. Iš tėvo giminių Kaune žuvo tik viena atsisakiusi bėgti teta, mat buvo įsitikinusi, kad medicinos seserims nieko nenuteks. Tačiau motinos giminaičiai Žemaitijoje visi buvo išžudyti, mačiau prieškarinę nuotrauką, kurioje jie, gal dvidešimt žmonių, nufotografuoti per kažkokią šventę.

Čia jau nesuprasi, kokios jėgos veikia – ne kokie neaiškūs virpesiai, ne feromonai kubiniame oro metre. Širdys plėšomos ne menais, bet dorojamos elektriniais grūstuvais, raudona masė tėsikiama į kosminę erdvę ant kvazarų ir galaktikų (gal dėl to ir atsirado *raudonasis poslinkis*), visata sustingsta pašiurpusi, o Rn rastos ir taip vertinamos *perplėstos širdies* gyslės liaujasi virpėti. Didelė meno bėda: stebuklingos gyslos dingsta tarp paprastų, metafora susimaišo su tikrove. Gelbsti tik prisiminimas apie Daną, mano pirmąją erotinę meilę. Buvau kokių penkerių šešerių metų ir žaisdamas Lenino (dabar – Lukiškių) aikštėje klausiausi senelės ir jos draugės apkalbų, taip pat ir apie priešais sėdinčią merginą. Ją per karą išgelbėjo ir, kiek prisimenu, įsidukrino garsus vaikų gydytojas. Danos smuiko, draugės violončelės futliarai buvo atremti į suoliuką, matyt, merginos buvo ką tik išėjusios iš konservatorijos. Buvo pavasaris, abi merginos, atlošusios galvas ir prisimerkusios prieš saulę, šnekėjosi ir tyliai juokėsi. Antroji buvo už Daną gražesnė (vėliau ją vedė garsus muzikantas S), bet man kažkodėl, gal dėl ką tik girdėtos romantiškos istorijos, labiau patiko žiūrėti į Daną. Prisimenu, staiga mečiau žaislus, atsiguliau ant suoliuko, nuo kurio buvo matyti tingus ir švelnus Danos profilis, ir mane apėmė toks saldus jaudulys, kokio dar niekad nebuvau patyręs.

Susirinkimas, į kurį iš laidotuvių delsiau eiti, turėjo įvykti restorane. Prie skanių, gražiai patiektų valgių bei ilgai gomurį šildančio vyno mes, keli išrinktieji (valgėme ir gėrėme už draugijos pinigų), turėjome apmąstyti bei aptarti planus ir ateitį. Man buvo siūlomas įdomus darbas ir garbingos pareigos. Apmaudu, bet man mažai terūpėjo draugija ir jos poskyriai, kuriuose turėjau nuveikti tą įdomų darbą, miestas, kuriam šis darbas turėjo būti naudingas, ir visa šalis, kurioje gyvenau. Tikėjausi, kad mane supantys žmonės nepastebės, kokie jie man svetimi ir nesuprantami. Kol būnu su jais – šnekuosi, šypsauosi, dėmesingai klausausi, – dar pusė bėdos: lyg ir bendraujame. Bet kai tik išsiskiriu, jie man tarytum pradingsta, atsiduria kitoje erdvėje. Labai retai jie savaime ateina man į galvą, dažniausiai tik tada, kai prispiria reikalas, bet ir tuomet vangiai, tarytum per prievartą. Gali, žinoma, kaltinti svetimą kalbą (man vis dar sunku ja kalbėti ir suprasti greitai kalbančius) bei kultūrą, gali sakyti, kad neturime bendro konteksto. Bet vis dažniau pagalvoju, jog tai paprasčiausia senatvė: *perplėstos širdies* gysla manyje apmiršta. Jai trūksta jėgų naujiems ūgliams leisti, trūksta gyvybingumo. Ka-

daisė ši ryšio su atplėšta dalimi ieškanti gysla būtų prakirtusi asfaltą, krauju sudrėkinusi dykumą – ir leidusi ūglį į beorę erdvę. Dabar ji ieško sau šiltnamio. Seniau mano *perplėstos širdies* pusė, apsvaigusi nuo savo pulsavimo, tikėjo: jeigu net kitos pusės ir neatrastų, jos smūgiai priverstų rezonuoti visą pasaulį, iš jo suformuotų tą jos prarastąją dalį. Ak, ta kvaila mano pusširdė, ak, kvailas aš! Nežinojau, kad širdys susijungia visai kitaip – retom akimirkom blyškios gyslės virpėdamos suderina viena kitos dažnį ir amplitudę. Nereikia rezonuoti ar skambėti unisonu, nereikia gluminti pasaulio. Reikia tik rasti bendrą – darniai skambančią – melodiją. Ten, kur darniai skamba melodija, Pasaulis pasidaro permatomas. Gyslės susijungia, prisi-pildo kraujo, ima šakotis, prasiskverbia iš vieno širdies skilvelio į kitą ir sudaro vieną širdį. Čia, žinoma, slypi ir pavojus. Mat gali prarasti savo *perplėstos širdies* dalį, jei ji per daug suaugs su kita. Virpėsi ne savo virpesiu, širdis gyvens, bet tavęs nebebus, kas tuomet ja ir Pasauliu rūpinsis?

Dabar tu, skaitytojau, tikriausiai manai, kad aš šneku miglotomis metaforomis, klimpstu į paties taip nekenčiamą misticizmą. Atsakysiu štai ką: pagalvok, ar tau būtų lengviau atpažinti savyje tas „širdis“, „gyslas“ ir virpesius, jei tau juos aiškinčiau, pavyzdžiui, separacijos-individuacijos ar *attach-mento* teorijų terminais? Žinoma, gal jaustum man daugiau pagarbos ir prisiverstum skaityti, galvodamas, kad studijuoji garbingą mokslą. Bet iš tiesų, ar „pirminė omnipotencija“ tau reikšmingesnė už „sulipusią širdį“?

Taigi buvau pasiryžęs parduoti savo žinias ir laiką už pinigus ir už savo svarumo jausmą, bet nuoširdaus supratimo nesitikėjau, Pasaulis liko miglotas, nepermatomas. Mes, žmonės, elgiamės tartum valstybės: prekiaujam, keičiamės parodom, verčiame vieni kitų knygas, keliaujam, susipažįstam, steigiame atstovybes, siunčiame žvalgus. Jei kas nors su tavim bendrauja, gali neabejoti, kad jis iš tavęs kažką gauna, ir jei tau pačiam smagu leisti laiką su kitu žmogumi, gali būti tikras, jog ir pats iš jo kažką gauni. Atrodo, kiekvieno mūsų smegenų slaptose skiltyje sėdi mažytis buhalteris, kurio kol kas nerado neurologijos ir psichologijos mokslai. Šis buhalteris gana tiksliai skaičiuoja apyvartą ir reguliariai pateikia hipotaliamui biudžetinę ataskaitą. Kai kurių žmonių buhalteriai sukčiauja. Prisimenu, kai dar Vilniuje dirbau vienoje įstaigoje, mes, bendradarbiai, kartu vaikščiojome į kavinę ir paprastai vienas mūsų užsakydavo kavos visai kompanijai (šaly, kur dabar gyvenu, tai stačiai neįmanoma, kiekvienas visada moka už save, ir aš iki šiol negaliu prie to priprasti). Vilniuje mokėdavome maždaug paeiliui, nors eiliškumo niekas nepaisydavo. Ginčytis irgi netekdavo, pasakydavai: „Šiandien aš moku“, ir viskas. Draugijoje žmonės keitėsi, vis atsirasdavo toks, kuris niekad nesisiūlydavo mokėti arba amžinai pateikdavo kokią nors priežastį, kodėl negali mokėti. Syki, kai tas pats žmogus jau kelintą kartą pasakė, jog užmiršo piniginę, kažkas jo paklausė: „Ar tu iš viso ją turi, gal susimetę tau nupirktume?“ Aš susigėdau, palaikiau pastabą dideliu netaktu ir vėliau papriekaištavau klausiusiajam, kam taip negražiai kalbėjo. „O ką, – atsakė jis, – negi amžinai už jį mokėsiu?“ Susidomėjau psichoeconomika ir pradėjau skaičiuoti, kas kiek kartų mokėjo. Paaiškėjo, lemiamas skaičius yra keturi. Deramai neatlikęs statistikos analizės (grupės dydis, demografinis dalyvių pasiskirstymas, reprezentatyvumas, kavos kaina ir kt.), negaliu daryti ir vertingų apibendrinimų, bet pastebėjau: jei keturis kartus iš eilės jauti, kad

X turėtų mokėti, bet jis vis nemoka, ketvirtąjį kartą didelėje kompanijoje kas nors neiškenčia ir pasako sąmojingą pastabą.

Taigi, vidiniai buhalteriai skaičiuoja gana tiksliai, moka ir kreditą paskaiciuoti ir, kaip įsitikinau, visada išsireikalauja sau to, kas jiems priklausos, kartais nepaprastais būdais, net sugriaudami žmogaus, kuriam dirba, gyvenimą. Viena tokia S ištekėjo už alkoholiko. Jis dar turi kitą moterį, savo žmonai S kartais ir užvožia. S – protinga moteris, kažkada buvo tikra gražuolė, galėtų susirasti dešimt negeriančiųjų. Vaikams prieš draugus gėda: tėvas stotelėje apsvėmęs, prie žmonių kabinėjasi. Pinigų vyras uždirba ne daug, abejoju, ar jie dar kada sugula, bet kai seniau suguldavo (ji man kartą prasitarė), vyras darydavo anaipol ne tai, kas jai patiktų. Čia gali suabejoti visa psichoekonomikos teorija: ką S iš to visko turi? Ketinau jau teorijos atsisakyti, kai S pasipasakojo, kad jos tėvas paliko namus dėl motinos priekaištų. S tuomet buvo trejų ir pusės metų, bet į jos atmintį įstrigo paveikslas: tėvas, vilkintis geltonais marškiniais, nueina gatve neatsigręždamas, tame paveiksle dar dalyvauja, anot jos, „fizinis troškimas“, jog jis atsisuktų ir į ją pažiūrėtų. Gyvenimas pasisuko taip, kad jie daugiau nebesusitiko. Būdamą jau suaugusi, S išsiruošė pas tėvą į kitą šalį, bet kaip tik tuo metu jis mirė. Nesugebėjau išsiaiškinti, kieno skolą ir kam S buhalteris moka, tik supratau, jog apyvertą sudėtingai skaičiuoja jau kelios kartos.

Kad ir kaip ten būtų, vieni pasirengę daug ką paaukoti už šlovę, kiti – už pinigus, treči – už seksą, yra net ir tokių kaip S, kurie pasiryžę aukoti už meilę. To daryti nereikia. Jei kada nors parašysiu dvasinės ekonomijos vadovą, pabrėšiu: meilė nėra konvertuojama ir jos apyvertą reikia skaičiuoti itin atsakingai. Jei tavo buhalteris sako, kad per mažai jos gauni, – nedelsdamas reikalauk kompensacijos; jei kito žmogaus buhalterio apskaičiavimais esi skolingas, tuojau pats darykis auditą. Seksas irgi nėra gerai konvertuojamas, gal kaip tik dėl to, jog taip glaudžiai susijęs su meile – arba ją pažadina, arba pats nuo jos užsiplieskia; dėl to, manau, ir prostitucija nėra gerbtina profesija.

Jaučiu, skaitytojau, vis dar nesupranti, kodėl prie šokių mokytojos laidotuvių ir jėgos, judinančios protoplazmą, kergiu visus tuos palyginimus apie šalis ir valiutas. Bandysiu paaiškinti pavyzdžiais.

Įsivaizduok, kad Latvijoje išsiveržė didžiulis ugnikalnis (norėjau rašyti – Rusijoje, bet kur tu rasi tokį ugnikalnį, kuris ją užlietu) ir per sekundę visa Latvija pradingsta. Kas vyksta Lietuvoje? Kažkieno šeima kaip tik ilsėjosi Jūrmaloje, Sodra pervedė pinigus už latviškus vaistus, bet Lietuva jų negaus, Lietuvos atstovybė Latvijoje pradingo, daug kas investavo dideles lėšas į kokią nors latvišką biznį – tos lėšos irgi pradingo, mūsų bankuose ir pramonės įmonėse guli latvių pinigai – ką su jais daryti, kam jie dabar priklauso? Ką veiks žmonės, mokantys latviškai, iš kur imsime šprotų, kokiais keliais dabar važiuosime į Estiją ir Suomiją, kaip po ugnikalnio išsiveržimo į Pabaltijį žiūrės JAV ir ES, kai iš trijų dingo viena valstybė. O užvis svarbiausia – ar toje išdegintoje žemėje kažkas augs, ar dar kas kada apsigyvens? Va taip ir šokių mokytojai. Ačiū Dievui, man ji buvo tarsi koks Monakas: esu ten porą sykių apsilankęs, mačiau kazino, gailiuosi, kad nespėjau apsilankyti Žako Kusto vandenyno muziejuje, ir tiek. Bet jos vyrui ir vaikams ji – kaip Latvija.

Yra mano samprotavimuose ryšys ir su ta protoplazmoje veikiančia jėga.

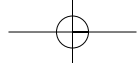
Gal – Latvijai susprogus – Lietuva ir išsikapstyti iš ją užgriuvusio sielvarto, baimės, sąmyšio, prekių stokos ir perversmo rinkoje padarinių. Ne be apmaudo ir pykčio, nors pykti ir nebūtų ant ko. Galų gale Lietuva tikriausiai suskaičiuotų visus pradingusius traukinius, pinigus ir vaistus, apverktų mirusiuosius, padėtų našlaičiams, atkalbėtų maldas, atstovėtų tylos minutes. Bet (sic!) Lietuvoje liktų Latvijos ambasada. Ką ji veiktų? Be savo šalies, be lėšų, niekam nereikalinga. Iš pradžių ambasados žmonės dar jaustųsi reikalingi – dalyvautų gausybėje apeigų, visiems aiškintų, kas ir kaip nutiko, gedėtų. O toliau? Kas jie, koks jų ryšys su kitais? Vėl labai svarbus samprotavimų momentas: jeigu jie sugebėtų pasijusti visų buvusių ir esančių latvių, visos buvusios šalies ir tautos svarbiausiais atstovais, jie galėtų, pavyzdžiui, kreiptis į Lietuvos vyriausybę pagalbos, prašyti paramos. Lietuva tą paramą gal net suteiktų, tik – kokią? Pastatytų paminklą buvusiai kaimyninei valstybei, bet juk Vyriausybės nariai galvotų ir taip: „Paminklą pastatėm, užuojautą pareiškėme, tačiau atstovybės pastatas – neblogas, galėtų latviai ir kur nors kitur persikelti, ir ką išvis su jais toliau daryti?“ Latvijos ambasadorių ir kitus ambasados darbuotojus vis rečiau kvieštų į balius ir nacionalines šventes, jiems tektų susirasti kokį paprastą darbą, kalbėti latviškai nebebūtų prasmės, jų vaikai taptų lietuviais arba svetur išvažiuotų, veikiausiai į Ameriką. Beje, su Amerika susietas variantas Nr. 2: ji, Amerika, nenorėdama, kad tuščią žemę užplūstų rusai, įkurdina Latvijos ambasadą Vašingtone, spausdina latviškus pasus ir įsteigia internetu transliuojamą latvių televiziją bei radiją (tai nebrangiai kainuotų).

Pasitaikė proga, pasigirsiu, iš tikrųjų turiu Lietuvos pasą, gautą dar tuo metu, kai Lietuva savo pasų neturėjo, naudojosi tarybiniais. Jį 1991 metais Niujorke pasirašė Lietuvos Generalinis konsulas Anicetas Simutis ir atsiuntė man ten, kur tuomet gyvenau. Jei kas nežino, paaiškinsiu, kad Lietuvos konsulatas išbuvo Amerikoje nuo prieškario laikų. Kartais galvoju, kad vaizduotė – tarsi matematika: kaip nėra tokios matematikos šakos, kuriai anksčiau ar vėliau nebūtų rasta atitiktens fizikoje, taip ir neįmanoma įsivaizduoti ir to, ko iš tikrųjų kada nors neatsitiktų.

Trečias variantas: Lietuvos vyriausybė nusprendžia įsteigti Latvijos muziejų ir surinkti jame viską, kas susiję su Latvija, be to, ugnikalnio išsiveržimo dieną paskelbia Latvijos diena. Lietuvos piliečiai kasmet tą dieną mini Latviją, kviečia į svečius likusius gyvus latvius ir geria į jų sveikatą.

Atleisk, skaitytojai! Žinau, kad visi mano pateikti vaizduotės kūriniai ir samprotavimai yra netaktiški, gal net užgaulūs keturių valstybių piliečiams (ypač Latvijos). Bet juk supranti, tai tik pavyzdys, nieko daugiau, tik palyginimas, kuris, tikiuosi, mums abiem padės geriau suprasti šokių mokytojos laidotuvių įvykius.

Pirmasis iš trijų mano pateiktų scenarijų reiškia visišką Latvijos užmarštį. Mainai nebevyksta, nėra jokio racionalaus pagrindo Latvijai egzistuoti, ji išnyksta iš Pasaulio. Taip nutinka žmogui, kuris mums nebuvo reikšmingas. Antras scenarijus – tai žmogus, kuris visiems buvo itin reikšmingas, dėl to tapo simboliu, tad ir po mirties gali tarnauti gyviesiems. Taip nutiko Jėzui, Mahometui ir Leninui. Tik trečias scenarijus (sąmoningai palaikomas atminimas) išsaugo Latviją – kitą žmogų, mirusįjį. Išsaugo daug maž tokių, koks jis buvo. Tačiau koks yra išsaugojimo motyvas? Kam reikalin-

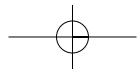
ga Latvija be prekių, geležinkelio ir uosto? Kam ir dėl ko ji gali rūpėti? Peršasi gražus atsakymas: meilei. Girdi, tik meilei rūpi išsaugoti atmintį, ypač apie tai, ką vadiname siela. Reikėtų gal sakyti „psichika“, pabrėžtume samprotavimų moksliskumą, mat žodis „siela“ siejamas daugiau su dieviškais dalykais, „psichika“ – su materialiaisiais (kai kas siūlo šiuo tikslu vartoti žodį „protas“).

Ufff! Na štai, net pačiam keista: atsidūriau samprotavimų taške, kuriame viskas – Latvija, žmogus, medis, namas, gamtovaizdis etc. – egzistuoja kaip ir dviem būdais. Vienas gali pranykti, antras – likti (atkreipk dėmesį, lietuvių kalboje veiksmažodis „likti“ ir daiktavardis „likimas“ turi bendrą šaknį). Tai štai – likimas abiejose metamorfozėse turi kažką bendra su meile. (Ovidijus į galvą lenda, tiesiog stebuklas, kaip mintys lyg pumpurai sproginėja, gal aš nesveikas?) Nemanyk, skaitytojau, kad nesu girdėjęs apie dualizmą ar reprezentatyvumą, tik mano mintys iš šio konteksto jau krypsta į poną Leibnicą. Pažadėjau pastatyti tave į Pasaulio centrą – įrodyti, kad esi Pasaulį organizuojanti monada. Ir įrodysiu. Paragausi tikrojo monizmo.

Žiūrėk: kas yra ta Latvija arba (gal jau laikas palikti latvius ramybėje) Lietuva? Žemės plotas? Bet va lenkai buvo net Vilnių užėmę, dabar Kaliningrado sritis, kurią vadiname Mažąja Lietuva, tam žemės plotui nepriklauso, bet Lietuva vis yra. Žmonės? Betgi manęs ten nėra, o ji yra. Kasdien joje kas nors pasikeičia, kas nors nugriaunama, pastatoma, bet žodis vis tas pats – Lietuva. Ir ne vien žodis, pats žinai. Jei šokių mokytoja niekada nebūtų šokusi, nebūtų mokiusi vaikų šokti, kieno laidotuvėse dabar dalyvaudčiau? O ir tu, skaitytojau... Tik dabar susivokiau, kad į tave kreipiuosi familiariai: gerbiamasis skaitytojau, mielasis skaitytojau, bet juk iš tiesų nei aš tave gerbiu, nei tu man mielas – esi nepažįstamas, ir tiek. Ne! Suklydau. Tu jau nebesi man nepažįstamas: argi neperskaitei iki šitos vietos to, ką parašiau, argi mes nesidalijome mintimis ir jausmais? Aš tavęs nepažinčiau, negerbčiau ir tu nebūtum man mielas tik tuo atveju, jei būtum metęs skaityti arba net nebūtum šio rašinio į rankas paėmęs, bet, laimė, tikrai žinau, kad taip nėra. Žinau, nes jei šiuo (būtent šiuo!) momentu neskaitai, vadinasi, nesi ir tas, į kurį kreipiuosi, nesi skaitytojas.

Tačiau tęsiu nutrauktą mintį: pavyzdys – aš. Tarkim, tu mane pažinojai prieš dešimt metų, ir manykim, kad aš ne itin pasikeičiau, tik kiek pastorėjau ir praplikau, bet nesunkiai mane atpažinsi. Sužiksi: „La (arba A, arba Jc, arba Lv, arba Lo, nes visais tais vardais savo gyvenime aš paeiliui vadinausi ir prisistatinėjau žmonėms)! Sveikas, kaip gyvuoji?“ Ir aš tau atsakysiu: „Sveikas!“ Tačiau – pagalvojus – kodėl gi tu mane šauki, kodėl aš tave sveikinu? Juk mumyse per daugelį metų visi atomai pasikeitė, visos anos molekulės suiro, naujos susikūrė. Iš to manęs, kurį prieš dešimt metų buvai apkabinęs, žinok, nieko neliko. Ką gi tu, į mane žiūrėdamas, atpažinai? Ir ką aš pažinau tavyje?

Santykį, vien santykį, mielasis, – tai gryna matematika. Plaukų ir kaktos, akių ir lūpų, nosies ir ausų santykis. Kaip detektyviniame filme, kur liudytojas prašomas atkurti nusikaltėlio portretą, taip tavo fotorobotas tau kuria mane. Jo analoginėje, digitalinėje ar cheminėje kartotekoje keliomis trupmenomis užrašyta mano išvaizda ir siela. Šis mano portretas, išlikęs tavyje,

man labai svarbus, net svarbesnis už mano paties atomus ir molekules. Nes jei aš noriu iš viso *būti* (o aš juk noriu), tai mano atomų ir molekulių sankau-
pa privalo būti atpažįstama. Man pačiam ir kitiems. Net jei atomai ir mole-
kulės kažin kur klajotų mano pavidalu, bet nei aš, nei tu, nei kas nors kitas
manęs nepažintų, kas man iš to, ar ne? Atpažinimas (naujas pažinimas,
prisiminus, kas jau buvo pažinta) yra visas mūsų gyvenimo ir visos Būties
turinys. Tik kituose (net jei tie kiti yra mano paties viduje) mes gyvi, tik dėl
santykio ir meilės, nes vien jai rūpi tą santykį išsaugoti. Meilė yra tiesiogini-
nis žinojimas, kad kitas yra arba kažkada buvo manęs dalis, arba dar ja taps,
kaip mano dalimi tapo išgelbėtoji Dana, L, Rn, Rd, teta N, senelė, mama, tėvas,
bendrakis J, Anicetas Simutis, Vilnius, Lietuva ir (galiausiai) šalis, kurioje
dabar gyvenu, ir net žmonės, apie kuriuos rašiau, kad jie man nereikšmingi,
bet juk taip rašiau beveik tik iš pavydo: žinau, jiems sava tėvynė miela ir
suprantama taip pat, kaip man kadaise buvo suprantama Lietuva (nepaisant
nė to, kad ilgai nežinojau, jog daugeliui jos gyventojų Jėzus yra Dievas).

Dabar jauti, skaitytojau, kaip pagaliau susikaupia jėga, jungianti proto-
plazmos *maišelius* ir spaudžianti iš jų sūrų vandenį, tarsi vientisą mozaiką
ima sudaryti *perplėstos širdies* skausmas, būtinas meno kūriniumi (juk šis yra
forma, siekianti pripažinimo ar atpažinimo), identitetas (santykių visuma),
meilė (tiesioginis žinojimas) ir pažinimas. Ar jau pradedi suprasti, kad visa
tai yra prarastos visumos įvairūs aspektai – jos ilgesys, jos ieškojimas.

Tie fotorobotai mumyse kartais yra neįtikėtinai tikslūs ir gyvena savo
gyvenimą kaip kokie golemai. Tėvas pasakojo, kad ilgose jūros kelionėse,
norint žinoti laivo koordinatas, būtina žinoti ir tikslų laiką kažkuriame kita-
me Žemės paviršiaus meridiane. Dėl to seniau, kol dar nebuvo išrastas radi-
jas, tokiu meridianu buvo sutarta laikyti įsivaizduojamą liniją, einančią per
Grinvičo miestelį, o laivai vežiodavosi tikslūs laikrodžius, kurie visada rody-
davo Grinvičo laiką. Kasdien dvyliktą valandą tokio laikrodžio rodomą laiką
lygindavo su saulės pakilimo virš horizonto aukščiu. Įgulos ir laivo likimas
priklausė nuo to laikrodžio tikslumo. Tokie pat svarbūs ir fotorobotai mu-
myse. Tikiu, kad iki pat motinos silpnaprotystės aš tiksliai žinojau, kiek ji
manęs išsiilgusi, žinojau, kada jau žūt būt reikia jai skambinti. Kartais iš-
laukdavau iki paskutinės akimirkos (mat čia, naujoje šalyje, ilgą laiką trys
šėimos turėjome vieną telefoną, be to, skambinti į kitą šalį buvo didelė pra-
banga). Ragelyje išgirdavau: „Kaip gerai, kad paskambinai, aš kaip tik kė-
liau ragelį tau skambinti.“ Mūsų laikrodžiai mušė vieną laiką, jos golemas
manyje (fotorobotas, šalies atstovybė) gyveno pagal jos sielos judesius. Tikiu,
jog gan tiksliai žinojau, ką ir kodėl ji jaučia ir galvoja. Tik vieną kartą, prisi-
menu, atsitiko kažkas nelaukta: vasarojau Palangoje su ta pačia teta N bei
jos sūnumi (mano pusbroliu, kuris prieš porą metų mirė Amerikoje) ir
mamos visai nelaukiau, tik staiga sustoja pro šalį važiuojanti mašina ir iš jos
iššoka mama – jiedu su broliu (tetos N vyru) nusprendė padaryti mums
staigmeną. Prisimenu, man į veidą pliūptelėjo karščio banga, dusinamai pra-
dėjo daužytis širdis, o dėdė sušuko: „Žiūrėk, kaip jis paraudo, jis tave myli!“
Sunku įsivaizduoti didesnę netaktą, bet va tokie jie buvo – mama ir jos bro-
lis, kiti mano giminaičiai.

Mūsų šeima dabar turi net tris mobiliuosius telefonus, tai pasididžiuo-

damas esu užrašęs aukso spalvos dažais ant mano sukurtos skulptūrėlės pjedestalo. Užrašiau prisiminęs „Tūkstantį ir vieną naktį“, kur kalifas vis liepia ką nors užrašyti aukso raidėmis akies kamputyje (mane visada labai stebino pastarasis išsireiškimas). Skambiname vieni kitiems kasdien.

Turiu net valtį, tiesa, seną, aptriušusią, bet užtat didelę, dyzeliniu varikliu, su kajute ir tikru šturvalu. Plaukiuju jūroje ir mintyse kartais kalbuosi su tėvu. Jis, mano tėvas, buvo romantikas: jo akys dažnai sudrėkdavo (beje, kaip ir mano) nuo įvairiausių dalykų – Šuberto serenados „Tyykiai skrenda maano dainos peer nakčia pas tave...“, Heinės eilėraščių, Mopasano apsakymų, Klondaiko aukso ieškotojų didvyriškumo, mamos grojamų Šopeno valsų, Ruže de Lilio – karininko, sukūrusio *Marselietę*, – ūmaus įkvėpimo (Stefano Cveigo „Vienos nakties genijus“), bet dažniausiai nuo radijo *Call Izrael* (Izraelio balso). Radijas stovėjo tėvų miegamajame ir kai tėvas jame užsidarydavo, netrukus pasigirdavo tylus braškesys, šnypštimas, ir trumposiomis bangomis (31, 33, 41 ir 49) į miegamąjį atsklisdavo kiek liūdnoka ir prakilni melodija – la-la-la-laaa-laaa-la-la-laaa. Tuo momentu, kaip jau minėjau, tėvo akys sudrėkdavo, bet pamatęs, kad aš tai pastebėjau, jis nusišypsodavo ir paklausdavo: „Ką?“ O paskui pasiguosdavo: „Na ką tu čia dabar, visa tai niekai.“ Dviguba komunikacija, kaip pasakytų psichologai.

Tiesą, kalbėjau apie valtį ir jūrą. Gal dešimt metų tėvas statė valtį. Ant grindų paklodavo didelius milimetrinio popieriaus lakštus, juose nusmailintu pieštuku stebuklingai tiksliai išpašydavo valtės korpuso dalis. Tuos lakštus susikaupęs derindavo tol, kol piešiniai sudarydavo vientisą borto atvaizdą. Tėvas rimtu dalykišku veidu iš visų pusių apžiūrinėdavo piešinius ir sakydavo, kad ši valtis nebus jūrinė – per maža, tačiau Trakų ežeruose ir Kuršių mariose plaukioti tiks. Kai tėvas mirė, iš jo antros žmonos sužinojau, kad jis kažkokią valtį buvo pasidaręs (gal nusipirkęs) ir net plaukiujo ja Trakų ežeruose kartu su tos antros žmonos sūnėnu. Vėliau, skurdui užėjus, ją teko parduoti. Apie tą valtį pats tėvas man niekad nepasakojo. Anas sūnėnas gyveno Rusijoje, Pavolgyje, ir vėliau išprotėjo, bet jau buvo suspėjęs nusipirkti valtį, giminaičiai neišmanė, kur ją dėti. Tėvas jau gulėjo mirties patale, aš syki, sėdėdamas prie jo ir norėdamas jį prablaškyti (tėvą kankino baisūs skausmai), papasakojau, jog šalyje, kur dabar gyvenu, parduodama guminė valtis su *yamahos* varikliu (mano tuometinė svajonė). Nelaukiau atsakymo, abejojau, ar jis apskritai mane girdi – tai prarasdavo, tai vėl atgaudavo sąmonę. Bet jis staiga pramerkė akis, nusišypsavo ir pasakė:

- Aš tau ją nupirkčiau, jei galėčiau.
- Ką? – nusistebėjau.
- Aš tau ją nupirkčiau, jei galėčiau, – aiškiai pakartojo tėvas ir vėl užsimerkė.

Paskutinius metus jis nugyveno skurde, tie metai Lietuvai buvo sunkiausi po Nepriklausomybės atkūrimo. Metęs savo profesiją ir Feinmano vadovėlius, tėvas su pažįstamu biznieriumi važinėjo po užsienį ir anam vertėjavo. Jie nakvodavo mašinos kabinoje degalinių aikštelėse, bet tėvas taip ir nepraturtėjo. Užsidirbo tiek, kad galėjo nusikristi į Izraelį. Ten aplankė brolius (mano dėdes) ir jų šeimas. Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, visi broliai ten išvažiavo, o jis liko Vilniuje. Mums susiklostė šitaip.

Mano gerbiamasis ir mielasis skaitytojau, galėčiau papasakoti dar daug įdomių istorijų, bet staiga supratau, kad priėjau šio rašinio pabaigą – gal jau „laikas mėtyti akmenis ir laikas juos rinkti“. Jei jau perskaitei rašinį iki šios vietos, tai gysla, rišanti Homerą, verkiančias tarnaites, šokių mokytojos šeimą, mane, mamą, tėvą, draugus, išprotėjusį tėvo antros žmonos sūnėną, mamos meilužį ir visus kitus mano paminėtus asmenis, be to, dar niūrų rudeninį laidotuvių dienos dangų, darbininkus su kipom, vežimėlį keistais ratais ir visą šalį, kurioje gyvenu, tai va ši *gysla* įpinta dabar ir į tavo sielą. Manau, turėjai progos apmąstyti ir suprasti (labai tikiuosi, kad ir supratai), kas ji yra ir kaip veikia.

Dėl visa pikta – nors ir paprastą dalyką – dar sykį paaiškinsiu: ta gysla, kuria teka jėga, lenkianti tavo galvą prie šitų raidžių ir renkanti žmones į kapus, yra atskirų dalių slaptas žinojimas, kad jos sudaro visumą – erdvę, kurioje jūromis plukdomi chronometrai, laiką, kai valtyje šnekamasi su tėvu. Slaptas, nes yra tik tikimybė – gal laikrodis jau seniai neberodo Grinvičo laiko, gal tėvas paskutiniaisiais metais taip pasikeitė, jog visai kitaip su manimi kalbėtų. Slaptas žinojimas tampa viešas, tikimybė virsta tikrove tik tuomet, kai ją pažįsti, padarai savo gyvenimu, likimu. Pažinimas tikimybės bangą paverčia kauzaliteto grandimi – jei manimi netiki, pasiklausk fizikų.

Jei, skaitytojau, nori įrodymų, tai štai vienas jų: prisipažink, jog dabar norėtum mane pamatyti, daugiau apie mane sužinoti – koks mano tikrasis vardas, kurioje šalyje gyvenu, kas šiame rašinyje tiesa, o kas melas. Ir aš, žinok, norėčiau tave pamatyti – kas tu toks, kaip atro dai, kuo gyveni? Stringas šoktelėjo tarp mūsų, skaidri akimirka, kibirkštėlė. Ar ja įkursime laužą ir mėtysime nuodėgulus į amžinybę, – neaišku. Bet jau sukūrėme iš nebūties būtį, santykį, mudviejų dvasią gryninančią bendrą sąmonę, epistemą. Šis ryšys, sakau tau, yra pirminis, visa ko pradžia. Fizikai tai jau atrado (Kopenhagos interpretacija ir stringų teorija), matematikai apskaičiavo (setų teorija ir Banaho erdvė), o psichoanalitikai iš to net gyvena, bet nei vieni, nei kiti nesuprato, kad tai ir yra Būties pradžia bei jos esmė. Tik aš supratau, nes visą laiką apie tai mąščiau, štai dabar ir tau papasakojau, žinok į sveikatą.

Dar pasakysiu, kad iš laidotuvių išėjau taip ir nepareiškęs užuojautos mirusiosios šeimai. Broviausi pro juodais drabužiais apsirengusius žmones, nežinojau, ar dera linksėti, ir krimtausi nesuvokdamas, ką jie apie mane, taip besielgiantį, galvoja. Palei kapinių tvorą patraukiau mašinos link. Dar atsigrėžiau, iš tolo pamačiau juodą minią, mirusiosios vyro nugarą ir kipos skritulėlį ant jo pakaušio. Akimirkai prisiminiau mamą, tėvą, savo ligą vėžį, panorau atsidurti šalia žmonos, būti su ja ir visa minia ten, kapinėse, bet atsisėdau už vairo ir pasukau raktelį.

MARIJA DOČKUTĖ

Present Simple

*...greit lapkritis baigsis
ir rūkas ant namo tūps prieblandos bitėm.
ir liūdna – lyg einant kačiukų
prie upės su tėvu skandinti.*

*...ir tėvas paskendo, greit lietūs
duš, stiklo šukelėm pavirtę,
miegosim ilgai, lyg paliepus
kažkam dar šį rytą nemirti,*

*nerimti, netapti iš žodžio
kažkuo, ką galėtum paliesti.
...greit lapkritis baigsis, kuproto
dievuko į žemę nusviestas.*

*jei klaus, nebeskraido bitutės,
aš / tu gyveni, jis / ji miršta.
...bus dienos prie lovos sutūpę
labai paprastai – present simple.*

Marija Dočkutė (g. 1990) šiais metais baigė Panevėžio J. Balčikonio gimnaziją. 2008 m. Lietuvos 40-ajame jaunųjų filologų konkurse už geriausią poeziją apdovanota I laipsnio diplomu. Eilėraščių publikavo „Literatūroje ir mene“.

Avinėlio

bet tik tark žodį
ir mano siela pasveiks

*tai tik pelenas krinta ant odos,
o atrodo, lyg griūtų trys tiltai.
man baisu. tu mane apkloki
ir lyg avinėlių pagirdyk,*

*kai naktis ir kai sniegas, ne kraujas,
sirpsta pirštų galiukuose šaltas.
kai iš naujo – ir vėl nieko naujo,
ir iš naujo – aš kaltas aš kaltas – –*

*ar nekaltas? dabar nieks nežino.
tik pasibaigė, ponios, spektaklis.
jau užveskite, ponai, mašiną,
iš žaizdų man išlakite naktį,*

*ar bent žodį – ir sveiks mano siela,
kai iš naujo – neturim neturim
nekaltų, bet nekaltas juk miega
avinėlio kraujas ant durų.*

Atstumams

*bekarščiuoją maži troleibusai,
benutylančios rudenio fleitos
tyliai bus – kad tu net nepabusi,
o ir žiemos bus spėję praeiti –
gal nueit iki arktinio poliaus,
gal vos tik iki gatvės žibinto –
tie atstumai kas rytą kartoja,
o kas dieną tik rytas pakinta
tyliai taip – lyg iš delno gegutė
lestų žvilgantį nemigos sniegą,
ir sakau – kartais reikia nebūti,
kartais būtino nieko nelieka,
tik atstumai toliau nei per žodį
ir gilau nei per tylą nušvinta.
raibuliuojantis kraujas po oda
susirango prie gatvės žibinto.*

Apie pasileidėlę Žizelę, kuri pranyko

73

*Vis dažniau taip nutikdavo: sėsdavo veidu į jūrą
ir vanduo vis aptėkšdavo plaukus,
ir raidės, žmonių parašytos,
tyliai gesdavo kaip švyturiai, kai į juos nebežiūri,
ir kaip mylimos blėsdavo, kai atsirasdavo kitos.*

*Vis dažniau taip nutikdavo: nebegalėjai atskirti,
kur tinklai, o kur rūbai, kai supdavos priplaukoj valtis;
negalėjai surasti to vieno vienintelio irklo,
kai per smėlį nuslysdavo žiedas nebūto paparčio;*

*o ant rankų – nei žiedo, nei kūdikio: tarsi gniūžtelė
jūros dumblių ant molo, nakčia gintarais nubarstyto.
Vis dažniau taip nutikdavo, kol vieną kartą Žizelė
merkė kojas į vandenį ir paprasčiausiai išnyko.*

*O po to
verkė vyrai ir juokė jū moterys – tarsi pamatę
žvaigždę krentančią ir pakuždėję jai didelį norą.
Tik vaikai kartais naktį sapnuodavo mėlyną katę,
vis dar ieškančią niekad šiam kaime nebuvusio molo.*

Rudeninis

*tavo rankos per šaltos, kai lyja,
kai ruduo brauko pirštais per gatvę,
kai vanduo brauko pirštais per stiklą,
o į smilkinius tvinsta vienatvė
tarsi stringantis kraujas aorta,
kai dangus taip žemai, tarsi kristų,
tavo raidės mane atkartoja,
pakabina ant sienos lyg Kristų.*

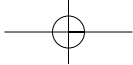
*tavo rankos per šaltos, kai sninga,
tavo žodžiai – sušlapę degtukai.
kai ta meilė labai nelaiminga,
o ant miesto toks didelis rūkas,
ir tik tirpstančio ledo degtinė
pūko sniegenom suspurda saujoj,
kai ta meilė labai paskutinė,
tavo rankos nebūna iš naujo,*

*ir daugiau nebebūna, kai sninga,
ir kai lyja, daugiau nebebūna.
kai po truputį žiemos atpinga
ir po truputį krenta karūnos
svetimoms karalienėms po kojom
ar į vidurį svetimo miško,
tavo sniegas mane atkartoja –
iš dangaus krenta žemėn
ir tirpsta.*

Seniai matytam draugui

*kaip gyvenu? šiek tiek sergu, vos vos
pakosčiu. nesijaudink, nieko rimto
man nenuitiko, nepakelt galvos
neteko dar, nors ir sunku, kai švinta,
ir temstant kiek sunku, bet nieko tokio.
praeis, žinau, ne vienasyk praėjo,
ką aš veikiu? aplenkdamą golgotas
šiek tiek pavaikštau kvepiančiom alėjom,
pasirenku kaštonų – nieko rimto
man nenuitiko. ar ilgiuos? ilgiuos truputį.
gal kiek labiau betemstant negu švintant.
gal kiek labiau ilgiuos tavęs per liūtį.
bet ką jau, juk žinau, praeina viskas.
dabar ruduo, kiek šalta, kiek pakosčiu.
tiesa, vis dar liepsnoja mano tiltai,
bet vis rečiau prisimenu paglostyt
liepsnelės liežuvelį šiurkščiavilnį
ar šiurkščių vilną, adaton įvertą.*

*kur gyvenu? šią žiemą būsiu Vilniuj,
ar gyvenu? dar nežinau, ar verta.*

INGMAR BERGMAN

75

Rudens sonata

Iš švedų k. vertė ZITA MAŽEIKAITĖ

Prologas

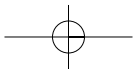
VIKTORAS. Kartais stoviu ir stebiu savo žmoną, bet ji to nežino. Ji mėgsta sėdėti štai ten, prie kampinio lango, dabar tikriausiai rašo laišką savo motinai. Kai ji pirmą kartą įžengė į šį kambarį, pasakė: „Čia gera, čia man norėtūsi būti.“ Mes buvom pažįstami vos kelias dienas, Trondheime vyko vyskupų konferencija, ji ten dalyvavo kaip kažkokio bažnytinio laikraščio atstovė. Mudu susitikome per pietus, aš jai papasakojau apie atokią savo kleboniją. Ji taip susidomėjo, kad aš net išdrįsau jai pasiūlyti, kai baigsis konferencija, ten nuvažiuoti kartu kokią nors priešpietę. Kelyje jos paklausiau, ar nenorėtų už manęs ištekėti. Ji nieko neatsakė, bet kai mes įžengėme į šį kambarį, ji atsigręžė į mane ir tarė: čia gera, čia man norėtūsi būti. Nuo to laiko mudu ramiai, tyliai ir gyvename šitoj klebonijoje. Eva, žinoma, papasakojo man apie ankstesnę savo gyvenimą. Po brandos egzaminų ji studijavo universitete, buvo susižadėjusi su vienu gydytoju ir kartu pragyveno net kelerius metus, ji parašė dvi nedideles knygas, susirgo džiova, dėl to nutraukė sužadėtuves ir persikėlė iš Oslo į mažą miestelį Norvegijos pietuose, ten pradėjo dirbti žurnalistė. (*Suradęs paima jos knygutę*) Čia jos pirmoji knygelė, man ji labai patinka. Štai ji rašo: „Reikia išmokti gyventi, aš to mokausi kiekvieną dieną. Didžiausia kliūtis yra ta, kad aš nežinau, kas esu, vaikštau apgrai bom, tarsi akla. Jei kas nors pamiltų mane tokią, kokia esu, galbūt išdrįsčiau įsižiūrėti į save.“ (*Toliau nebeskaito*) Norėčiau kada nors jai pasakyti, kad myliu ją be jokių išlygų, bet nesugebu, vis bijau, kad ji nepatikės, man trūksta reikiamų žodžių.

Pirma scena

1

EVA. Parašiau laišką savo mamai! Gal galėčiau tau jį perskaityti, aš tau netrukda?

VIKTORAS. Ne, ne, atėik čia ir sėskis. Uždegsime lempą. Dabar jau

aišku, kad atėjo tikras ruduo. Palauk, aš tik išjungsiu radiją, popietės koncertas.

EVA. Gal tu nori paklaustyti iki galo, aš ateisiu ir vėliau.

VIKTORAS. Ne, aš labiau norėčiau, kad tu paskaitytum savo laišką.

EVA (*skaito*). Vakar mieste netikėtai sutikau Agnes, ji čia atvažiavus su vyru ir vaikais aplankyti tėvų. Ji man pasakė, kad mirė Leonardas. Miela Mamyte! Aš puikiai suprantu, kaip tu siaubingai dabar jauties. Agnes dar pasakė, kad tu kaip tyčia po savo koncerto tada ilseėjaisi Askonoje. Aš paskambinau Paului ir sužinojau tavo adresą. (*Patylėjusi*) Norėčiau tavęs paklausti, gal tu sutiktum kelioms dienoms ar savaitėms atvažiuoti pas mus į Bindalį. Būtinai atvažiuok, jeigu tik gali ir turi ūpo. Kad tavęs neišgąsdinčiau ir tu iš karto mano kvietimo neatmestum, pasakysiu, kad klebonija labai erdvi. Turėtum atskirą kambarį su visais patogumais. Pas mus jau tikras ruduo, kelias naktis buvo šalna, beržai pagelto ar net paraudo, raiste prisi-rinkom paskutinių tekšių. Bjauresnio oro dar nepranašauja, dienos kol kas saulėtos, švelnios. Mes turime puikų pianiną, tu čia galėtum skambinti kiek tik širdis geidžia. Argi tau nebūtų smagu porą savaitių pagyventi ne viešbu-tyje? Mieloji Mama, pasakyk, kad atvažiuoji! Mes čia šokinėsime apie tave ir lepinsim kaip tik begalėdami.

Mes taip ilgai nesimatėm.

Spalį jau bus septyneri metai!

Nuoširdžiausi linkėjimai nuo Viktoro. Ir nuo manęs,

Tavo duktė Eva.

2

(Šarlotė atvyko anksčiau, negu jie tikėjosi. Vienuoliktą ryto ji privažiuoja prie geltono ilgo klebonijos pastato. Eva tuo metu stovi prie laiptų, vedančių į antrą aukštą. Iš lauko nepastebima, ji pro langą mato, kaip motina neskubė-dama išlipa iš automobilio, sustoja prie bagažinės. Kažko dvejoja, nejudą.)

EVA (*kieme*). Mama, mieloji, sveika atvykus! Kaip smagu, kad tu čia, aš tiesiog netikiu. Ilgiau pas mus pabūsi, ar ne? Dieve, kokie sunkūs tavo krepšiai. Ar pasiėmei savo natas? Kaip aš džiaugiuosi, turėsi ir mane pamokyti, turbūt neatsisakysi! Mama, mieloji, tu atrodai pavargus. Žinoma, ko čia stebėtis, tokia kelionė. Viktoro dabar nėra, nemanėm, kad tu taip anksti atvažiuosi.

3

ŠARLOTĖ. Aš visą paskutinę parą sėdėjau prie Leonardo lovos. Jį kama-vo nežmoniškai skausmai, nors kas antrą valandą jam suleisdavo vaistų. Kartais jis net imdavo verkti, mirties nebijojo, tiesiog verkė iš skausmo. Praėjo visa diena, sulaukėm vakaro. Prie tos ligoninės vyko kažkokie staty-bos darbai, ten kažką grėžė, kalė, daužė; kepino saulė, o ant lango – nei ža-liuzių, nei kokios užuolaidos. Vargšas Leonardas, jam buvo gėda, kad nuo jo sklinda blogas kvapas. Mėginom rasti kitą palatą, bet kai kurie skyriai buvo uždaryti remontui. Vakare triukšmas kieme nutilo. Kai nusileido saulė, ati-dariau langą. Bet lauke dar buvo pragariškas karštis, jokie vėjelio. Atėjo pro-

fesorius – senas Leonardo draugas. Atsisėdo galvūgaly ant kėdės ir pasakė, kad jis nebeilgai kentės, dabar jam leis vaistus jau kas pusvalandį, kad, nejausdamas skausmo, galėtų užmigti. Profesorius dar patapšnojo Leonardui per skruostą ir pasakė, jog vakare eina į Bramso koncertą, o paskui dar apsilankys čia. Leonardas paklausė, ką jie ten gros, profesorius atsakė, kad bus koncertas smuikui ir violončelei: Šneiderhanas ir Starkeris, tada Leonardas paprašė pasveikinti Janošą ir pasakyti, kad jis norėtų palikti jam savo violončelę „Coltermann“, seniai ketinęs tai padaryti. Profesorius išėjo, vėl pasirodė skyriaus seselė ir suleido Leonardui vaistų. Ji dar sakė, kad man derėtų bent kiek užkąsti, bet aš nebuvo alkana, mane ta smarvė tiesiog pykino. Leonardas valandėlei užsnūdo. Atsibudęs paprašė, kad išeičiau iš palatos ir pašaukė budinčią seselę. Ji tuoj pat atėjo švirkštu nešina. Po kelių akimirų ji priėjo prie manęs koridorių ir pasakė, kad Leonardas mirė. Aš dar sėdėjau prie jo visą naktį. (*Pauzė*) Aštuoniolika metų jis buvo mano draugas, o sykiu išgyvenom trylika, nė karto neištarėm vienas kitam piktesnio ar griežtesnio žodžio. Dvejus metus jis žinojo, kad mirs, kad išgyti nėra jokios vilties. Aš stengdavausi kuo dažniau nuvažiuoti į jo vilą prie Neapolio, jį aplankyti. Visada jis būdavo malonus, dėmesingas, džiaugėsi mano sėkme. Mūdu pasišnekėdavom, pajuokaudavom, pagrodavom kamerinės muzikos, jis beveik nekalbėdavo apie savo ligą, o aš neklausinėdavau – žinojau, kad jam tai nepatinka. Vieną dieną jis ilgai žiūrėjo į mane, paskui nusijuokė ir pasakė: „Kitais metais šituo laiku manęs nebebus, bet aš vis tiek visada liksiu su tavimi, galvosiu apie tave.“ Kokie mieli tie jo žodžiai, Leonardas mėgdavo būti šiek tiek teatrališkas. (*Pauzė*) Negalėčiau tvirtinti, kad jaučiu didelį gėdulą. Jo mirtis buvo ir laukta, ir trokštama. Kartais, žinoma, aš pajuntu slogią tuštumą. Bet nevertėtų šitaip įsijausti. (*Nusijuokia*) Kaip tu manai, ar aš labai pasikeičiau per tuos septynerius metus, kol mes nesimatėm? Taip, plaukus aš, suprantama, dažau, Leonardas nenorėjo matyti manęs jau žilstančios, bet šiaip, rodos, esu tokia pati, o kaip tau atrodo? Šį kelnių kostiumą aš nusipirkau Ciūriche, norėjau ilgai kelionei automobiliu kokio patogesnio drabužio, pamačiau jį vienoj vitrinoj Bahnhofstrasėj, įėjus pasimatavau, jis man pasirodė kaip nulietas ir neįtikėtinai pigus. Ar tau jis neatrodo dailus?

EVA. Taip, mieloji mama, net labai dailus.

ŠARLOTĖ. Na, dabar man reiktų viską išsikrauti, gal padėtum įnešti tą krepšį, jis velniškai sunkus, man nuo tos kelionės tiesiog gelia nugarą. Gal čia kur atrasime porą lentų pakišti po čiužiniu, aš, kaip tu žinai, privalau miegoti kietesnėj lovoj.

EVA. Tos lentos jau pakištos. Mes dar vakar tuo pasirūpinom.

ŠARLOTĖ. Nuostabu. (*Sustoja*) Kas tau yra, Eva? Mažute, tu verki? Palauk, leisk man pažiūrėti. Tau kažko liūdna? Vaikeli mano, dėl ko tu čia grau-dinies? Gal aš ką nors kvilau pasakiau, tu gi žinai, kokia aš plepė!

EVA. Apsiverkiau iš džiaugsmo, kad aš vėl su tavim.

ŠARLOTĖ. Na tai apsikabinkim, kaip tada, kai tu buvai dar maža. Aš tik kalbu, kalbu apie save, bet dabar tu man turėsi viską papasakot. Eva, mieloji mano. Leisk, aš į tave pasižiūrėsiu. Man rodos, per tuos metus tu labai suliesėjai, tu visai nelinksma, kaip matau, turėsi pasakyti man, kas tau yra. Eime, atsisėskime čia, tu neprieštarausi, jei aš užsidegsiu cigarete? Na tai sakyk, kaip čia tau sekasi, mažoji mano Eva?

EVA. Man viskas gerai. Net labai gerai.

ŠARLOTĖ. Ar judu čia nesijaučiat per daug nuo visų atsiskyre?

EVA. Mums užtenka darbo parapijoj – ir Viktorui, ir man.

ŠARLOTĖ. Taip, suprantama.

EVA. Aš dar groju bažnyčioj. Praėjusį mėnesį surengiau muzikos vakarą. Grojau ir žmonėms pasakojau, ką aš čia groju. Vakaras labai pavyko.

ŠARLOTĖ. Galėsi ir man kada nors pagroti. Kai turėsi noro.

EVA. Aš labai norėčiau.

ŠARLOTĖ. Turėjau penkis koncertus mokiniams Los Andžele, jų „Music Hall“. Kiekvienam koncerte – trys tūkstančiai vaikų. Aš grojau jiems ir pasakojau. Tu net neįsivaizduoji, kokio aš ten sulaukiau pasisekimo. Bet įtampa tiesiog siaubinga.

EVA. Mama, aš turiu pasakyti tau vieną dalyką.

ŠARLOTĖ. Taip.

EVA. Helena yra čia. *(Pauzė)*

ŠARLOTĖ *(piktai)*. Tau reikėjo parašyti, kad ji čia. Nelabai dora iš tavo pusės pateikti man jau įvykusį faktą.

EVA. Jei aš būčiau tau pasakius, kad ji čia, tu nebūtum atvažiavus.

ŠARLOTĖ. O aš manau, kad būčiau atvažiavus.

EVA. Aš esu įsitikinus, kad tu nebūtum.

ŠARLOTĖ. Tau ne gana, kad mirė Leonardas? Kam reikėjo tą vargšę Leną dar čia atsigabenti?

EVA. Jau treči metai, kaip Lena čia gyvena. Aš tau rašiau, kad mudu su Viktoru nusprendėm paklausti Lenos, gal ji norėtų su mumis gyventi. Juk aš tau rašiau.

ŠARLOTĖ. To laiško, matyt, aš negavau.

EVA. Arba nesiteikei perskaityti.

ŠARLOTĖ *(staiga apsiraminus)*. Čia, kaip matau, tu jau pradedi mane kaltinti.

EVA. Taip.

ŠARLOTĖ. Aš dabar jos nepajėgsiu matyti. Bent jau šiandien.

EVA. Mama, mieloji! Lena – nuostabus žmogus, jai tik sunku kalbėti, bet aš išmokau suprasti, ką ji sako. Aš pabūsiu kartu ir tau išversiu. Ji labai tavęs pasiilgus, baisiai norėtų susitikti.

ŠARLOTĖ. Viešpatie, bet juk jai buvo visai gerai toje slaugos ligoninėje.

EVA. Tačiau aš pasiilgdavau jos.

ŠARLOTĖ. Tu įsitikinus, kad jai pas tave geriau?

EVA. Taip, jai čia geriau. Ir aš turiu kuo rūpintis.

ŠARLOTĖ. Ar jai nepasidarė blogiau? Norėjau pasakyti, ar jos?.. Ar jos?.. Ar jos būklė dabar nepablogėjo?

EVA. Aišku, pablogėjo. Juk tokia jos liga.

ŠARLOTĖ. Na, tai eime, pasisveikinsim.

EVA. Tu tikrai to nori?

ŠARLOTĖ *(nusišypso)*. Man tai siaubingai nemalonu, bet aš nebeturiu kitos išeities.

EVA. Mama!

ŠARLOTĖ. Man visada sunku su žmonėmis, kurie nesugeba motyvuoti.

EVA. Tu čia kalbi apie mane?

ŠARLOTĖ. Gali suprasti kaip nori. O dabar eime.

4

ŠARLOTĖ. Lena, mažute. Dabar aš tave apkabinsiu ir pabučiuosiu. Paminsiu tavo rankas ir štai šitaip uždėsiu sau ant pečių. Aš dažnai apie tave galvoju. Kiekvieną dieną.

HELENA (*kažką sako*).

EVA. Helena perspėja, kad jai skauda gerklę, ji bijo, kad tu neužsikrėstum.

ŠARLOTĖ (*dar kartą pabučiavus ją*). O aš nebijau jokių bacilų. Sirgau sloga gal prieš dvidešimt metų. Koks gražus tavo kambarys. Koks nuostabus vaizdas. Toks kaip ir pro mano langą.

HELENA (*kažką pasako*).

EVA. Lena paprašė, kad nuimčiau jai akinius ir tu galėtum geriau ją apžiūrėti.

ŠARLOTĖ. Aš tave ir taip matau.

HELENA (*vėl kažką sako*).

EVA. Ji norėtų, kad tu rankom suimtum jos galvą ir gerai pasižiūrėtum.

ŠARLOTĖ. Taip bus gerai?

HELENA. Taip.

ŠARLOTĖ. Aš be galo džiaugiuosi, kad Eva rūpinasi tavimi. Aš to nežinojau, maniau, kad tu – vis toj ligoninėj. Aš net ketinau prieš išvažiuodama tave aplankyti. Bet čia geriau tau, ar ne?

HELENA. Taip.

ŠARLOTĖ. Dabar mes kiekvieną dieną būsime kartu.

HELENA (*laiminga*). Taip.

ŠARLOTĖ. Tau ką nors skauda?

HELENA. Ne.

ŠARLOTĖ. Kokia graži tavo šukuosena.

HELENA (*kažką sako*).

EVA. Čia tik tavo garbei, mama.

ŠARLOTĖ. Aš dabar skaitau nuostabią knygą apie prancūzų revoliuciją. Jei norėsi, galėsiu ir tau paskaityti. Susėsime verandoj ir aš tau paskaitysiu. Ar norėtum?

HELENA. Taip.

ŠARLOTĖ. Paskui gal pasivažinėsim automobiliu. Aš pirmą kartą šiame krašte.

HELENA. Taip.

ŠARLOTĖ. Aš tiek daug esu apie tave galvojus.

HELENA (*kažką pasako ir nusijuokia*).

ŠARLOTĖ. Ką ji sako?

EVA. Lena sako, kad tu esi pavargus ir tau šiandien nereiktų taip stengtis. Ji mano, kad tai tau kainavo jėgų.

ŠARLOTĖ. Ar Lena turi laikrodį?

EVA. Žinoma! Štai – prie jos lovos!

ŠARLOTĖ. Lena, štai tau mano rankinis laikrodis. Man jį dovanojo vie-

nas gerbėjas, jam pasirodė, kad aš visada vėluoju. Ar Lena su mumis vakarieniaus?

EVA. Ne, pagrindinį vakarienės patiekalą aš jai dažniausiai atnešu pietums. Be to, žinok, ji nori suliesėti. Toj lignoninėj ji per daug valgydavo.

HELENA (*vėl kažką nori pasakyti*).

EVA. Lena sako, kad...

ŠARLOTĖ. Palauk, aš supratau, ką ji norėjo... Plaštakė daužos į langą! Argi ne taip?

5

ŠARLOTĖ (*likusi viena*). Kodėl aš jaučiuosi taip, lyg turėčiau karščio. Kodėl man norisi verkti. Kaip viskas idiotiškai kvaila. Atvažiuoti čia, dar jaustis pažemintai. Jausti sąžinės graužatį. Ak, tie amžini sąžinės priekaištai. Juk taip skubėjau atvažiuoti. Ir ko aš čia tikėjau? Taip beviltiškai troškau, nedrįsdama net sau prisipažinti? Dabar palįsiu po dušu, paskui valandėlę snustelsiu ar bent atsigulsiu į lovą ir pabūsiu užsimerkus, o prieš vakarienę apsilvilsiu ką nors gražaus. Eva galės įsitikinti, kad jos sena mamulė puikiai išsilaikius. Nėr čia ko graužtis, jau po keturių. Velniai rautų. Sėdi lovoj ir žiūri į mane tom savo didelėm akim. Apkabinau jos galvą ir pajutau, kaip liga tampo glebius jos kaklo raumenis. Velnias!.. Aš nebegaliu jos pakelti, atsinešti į savo lovą ir nuraminti kaip tada, kai jai buvo treji. Tas iškamuotas suglebęs kūnas – ir tai mano Lena. Tik jau be ašarų, velniai jas griebtų. Jau penkiolika po keturių. Palįsiu po dušu, ir ateis visai kitos mintys. Sutrumpinsiu savo viešnagę. Ir keturių dienų – į valias. Tiek dar aš ištersiu. Paskui – į Afriką, kaip buvau žadėjęs. Koks negerumas. Koks skausmas. Iš tikrųjų skausmas. Palauk... Juk tas skausmas kaip antroje Bartoko sonatos dalyje. (*Niūniuoja pati sau*.) Taaip. Aš tuos taktus groju per greitai, tai aišku. Turėtų būti štai taip: priešaktis pam pam, tik po to jau rangosi kančios gyvatėlė. Lėtai, be jokių ašarų, ten jau nebeliko ašarų, o gal jų net nebuvo. Panašu, kad taip. Jeigu visa tai pasitvirtins, mano buvimas klebonijoje turės šiokios tokios vertės. Apsilvilsiu raudoną suknią, tiesiog iš piktumo, Evai atrodo, kad po Leonardo mirties man derėtų dėvėti ką nors ramesnio. Mano kūnui, šiaip ar taip, dar nieko netrūksta. Gal jis ir nebėra toks patrauklus, bet dar elegantiškas. Kai nuvyksiu į Afriką, aš... O gal man geriau – į Kretą, aplankyčiau Haroldą. (*Nusijuokia*) Jis, žinoma, paršas, tas mano mielasis Haroldas, bet skaniai gamina ir žino, kaip gyventi. Aš dar šį vakarą jam paskambinsiu, būtinai tai padarysiu, juk po tų kelių nuobodžios malonės valandų smagu bus paplepėti. (*Ūmai*) Kodėl aš tokia bjauri, vis pikta ir pikta. Juk Eva ir Viktoras tokie malonūs, jie taip džiaugiasi, kad aš čia esu. O tas Viktoras – net labai mielas. Tai verksnei Evai tikrai pasisekė. Toks puikus vyras. Dabar dar paaiškės, kad dušas nebeveikia! Ne, vis dėlto veikia.

6

EVA. Kokia keista ta mano motina, kažkokia nesuprantama! Kad tu būtum ją matęs, kai aš pasakiau, kad Lena gyvena čia, su mumis. Ta jos šypseną. Įsivaizduok sau, ji pasistengė net nusišypsoti, nors buvo nustebus ir nusi-

gandus. O paskui, kai jau atsiradam prie Lenos kambario durų, – tikra artistė prieš eidama į sceną. Siaubingai bijo, bet moka tvardyti. Spektaklis buvo nepakartojamas. Kaip tau atrodo, gal mano mama – kažkokia bejausmė? Tai ko ji čia atvažiavo? Ko tikėjosi septynerius metus mūsų nemačiusi? Ko laukė? Ir ko *aš pati* galėjau tikėtis. Žmogus niekada nenustoja vilties.

VIKTORAS. Aš taip nemanau.

EVA. Negi artumas tarp motinos ir dukters niekada neišnyksta?

VIKTORAS Kai kam tikriausiai išnyksta.

EVA. Kai tik praveri vaikystės kambario duris, staiga kaip koks baisus vaiduoklis tave sugriebia, nors jau esi pamiršus, kad durys į tą kambarį dar apskritai yra. Kaip tau atrodo, ar aš jau pakankamai suaugęs?

VIKTORAS. Aš nežinau, ką reiškia būti suaugusiam.

EVA. Ir aš nežinau.

VIKTORAS. Suaugęs lyg ir turėtų mokėti derinti savo svajones ir viltis. Kai esi jau suaugęs, nieko nebetrokšti.

EVA. Tu taip manai?

VIKTORAS. Ir galbūt nustoji stebėtis.

EVA. Tu atrodai toks protingas, kai sėdi įsikandęs tą senovišką pypkę. Tu tai jau neabejotinai suaugęs.

VIKTORAS. Aš su tuo nesutinku. Mane kasdien kas nors nustebina.

EVA. Kas gi tave nustebina?

VIKTORAS. Pavyzdžiui, tu. Be to, aš dar turiu daug absurdiškų svajonių ir vilčių. Ir, žinoma, su jomis susijusių troškimų.

EVA. Troškimų?

VIKTORAS. Aš vis dar ilgiuosi tavęs.

EVA. Kokie gražūs tie žodžiai! Deja, realiai nieko nereiškiantys. Aš užaugau tarp gražių žodžių. Štai „skausmas“ – gražus žodis. Mano mama nesupyksta, nebūna nusivylus arba nelaiminga, bet ji vis „jaučia skausmą“. Tu irgi mėgsti tokius žodžius. Čia, ko gero, tavo profesijos poveikis. Kai tu sakai „aš tavęs trokštu“, nors aš stoviu šalia, man tai kelia įtarimą.

VIKTORAS. Tu puikiai žinai, ką aš turiu omenyje.

EVA. Ne, nežinau. Jeigu žinočiau, tau net į galvą neateitų pasakyti – aš tavęs ilgiuos.

VIKTORAS (*nusišypsodamas*). Tai tiesa.

EVA. Ji ir parodo, kad aš beveik tokia pat protinga kaip ir tu, gal net protingesnė, bet tai mažai ką tepasako. O dabar aš einu į virtuvę ruošti veršienos kepsnio. Mama visada sakydavo, kad aš prastai gaminu, ką jau ką, bet pavalgyti ji mėgsta. Kartą ji su tokiu amerikiečių impresarijum visą naktį šnekėjo apie padažus. Abu jie man pasirodė tokie egzaltuoti.

VIKTORAS. Man atrodo, tu gamini...

EVA. Nuostabiai. Ačiū, mielas. Aš dar turiu nepamiršti savo mylimai mamytei paruošti kavos be kofeino. Aš vis stebėdavausi, kodėl ji negali užmigti. Dabar nujaučiu priežastį. Jeigu tokia moteris normaliai išsimiegotų, jos gyvybingumas sugriautų pasaulį, bet gamta, matyt, pasirūpino taip, kad nemiga ją šiek tiek apramintų. (*Išeina ir vėl grįžta*) Tu pamatysi, kokia išsipusčius ji ateis vakarienės. Atkreipk dėmesį, dailus jos drabužis turės mums subtiliai priminti, kad ji, nepaisant visko, yra vieniša ir gedinti našlė.

EVA. Mama, mieloji, kokia graži tavo suknia!

ŠARLOTĖ. Ar ji man tinka? Aš vis maniau, kad raudonos negaliu nešioti, bet vieną dieną sutikau seną draugą Samuelį Parkenhurstą, jis man ir sako: „Šarlote, aš – ką tik iš Dioro rudens kolekcijos, jie ten turi tokią raudoną suknią... Kaip tik tau.“ Aš paprašiau, kad jis ją parūpintų, ir ji iš tikrųjų man tinka. Esu išalkusi kaip vilkas.

EVA. Tikiuosi, tu būsi patenkinta. Aš iškepiu veršienos kepsnį. Tokį tu mėgdavai.

ŠARLOTĖ. Nuostabu. Pagaliau po tų visų viešbučių galėsiu žmoniškai pavalgyti.

VIKTORAS. Taip. Na, tai pakelkime taures. Mieloji Šarlote, už tavo atvykimą į mūsų kleboniją. Nuoširdžiausiai linkime, kad tau čia būtų jauku, kad tu čia ilgiau paviešėtum.

ŠARLOTĖ (*angliškai*). Alio, Paulai, čia tu? Taip, tu iš tiesų trukdai. Mes čia sėdim prie stalo. Ne, vakarieniam. Taip, šiame krašte vakarienė valgoma penktą. Kalbėk aiškiau. Kažkas vis traška. Iš kur tu skambini? Iš Nicos? Ką tu ten veiki? Žiūrėk, nepralošk mano pinigų. Ką sakai? (*Dalykiškai*) Taip, aš turiu, bet tegul jie nesitiki, kad viskas bus taip lengva kaip praėjusį kartą. Pasveikink juos ir pasakyk – man skirtas atlygis tegul lieka toks pat kaip anksčiau, be tavo komisinių ir kelionės išlaidų. Jie dar turėtų padengti ir mano išlaidas, viskas ten pašėlusiai brangu, tiesiog nuskurdino mane. Ir dar – tegul jie repeticiją numato taip, kad man būtų patogų. (*Žiūri į savo kalendorių*) Aš važiuosiu iš Miuncheno, galėtume repetuoti šeštadienį ir sekmadienį prieš pietus, jeigu Varviso užsispyrtų daryti dvi repeticijas. Aš nenorėčiau išspausti iš savęs paskutinių jėgų, susisiektis gana prastas, turi visą dieną praleisti oro uostuose. Pasitikrinsiu, man reikia akinių – po galais, kurgi aš juos padėjau? Eva, pažiūrėk, gal jie liko ant staliuko prie lango. Ačiū, Eva, mieloji! Tu tik pažvelk į mane. Senutė užsideda akinius. Ne, man tai nepriimtina. Ta diena man laisva, tu ir pats tai žinai. Net nemėgink, man net į galvą neateitų. Čia esu pasižymėjusi: laisva, laisva, laisva. Kiek jie, sakei, sumokės? Po velnių. Jeigu jie gali surengti tą „suknistą“ koncertą antradienį, tegul bus taip. Tu dar primink, kad už pakylos įrengtų tualetą, kad man nereiktų siusioti į gėlių vazą, taip taip, daugiau jokių barokinių pilių. Dieve, padėk tau, Paulai. Trisdešimt trys laipsniai? Žiūrėk, tu ten nepervark. Prisimink – mes jau nebe jaunikliai. Myliu tave, tu ir pats žinai. (*Padeda ragelį*)

Čia mano agentas, jis toks malonus. Dabar jis – vienintelis mano draugas šiame pasaulyje. Ne, ačiū, aš konjako negersiu, tik lašelį viskio prieš vakarinę cigaretę. Aš galėčiau padėti nukraustyti stalą.

VIKTORAS. Mes juk sakėm, kad lepinsim tave.

ŠARLOTĖ (*atsisėda prie pianino*). Koks puikus senovinis instrumentas, koks puikus skambėjimas. Matyt, ką tik suderintas! (*Pagroja*) Dabar aš tikrai geros nuotaikos. Be reikalo taip jaudinausi.

EVA. Ką tu nori tuo pasakyti, mama?

ŠARLOTĖ (*su ašarom akyse*). O kaip tu manai, mergyte mano? Negi tu nesupranti, kaip aš jaudinausi susitikdama su tavim po septynerių metų? Aš taip siaubingai bijojau, visą naktį negalėjau užmigti ir, kai išaušo rytas, net ketinau paskambinti ir atšaukti savo kelionę, jei tu nori žinoti.

EVA. Bet, mama!

ŠARLOTĖ. Gal tu manai, kad aš esu geležinė? Ačiū, man porą gabalėlių cukraus. Toji kava be kofeino ne itin maloni, bet ką jau darysi – kitaip neužmigčiau. Matau, tu skambini Šopeno preliudus. Būk tokia gera, paskambink mums.

EVA. Gal ne dabar, mama.

ŠARLOTĖ. Eva! Nebūk vaikiška. Pagrok, suteik man džiaugsmo.

VIKTORAS. Eva, mažute, tu anądien pati sakei – norėtum, kad mama tavęs paklaustų. Negi pamiršai?

EVA. Na, jeigu jūs taip norit. Bet man labai toli iki... Aš tik noriu pasakyti, kad čia bus gryna saviveikla, jokios technikos. Aš nekreipiu dėmesio į pirštų padėtį, kaip čia parašyta. Aš taip nesugebėčiau.

ŠARLOTĖ. Mieloji! Gana tų atsikalbinėjimų. Sėskis ir pradėk.

EVA (*skambina Šopeno preliudą Nr. 2 a-mol*).

ŠARLOTĖ. Mieloji mano Eva.

EVA. Tai viskas, ką tu gali man pasakyti?

ŠARLOTĖ. Ne, ne, aš tiesiog sujaudinta.

EVA (*nudžiugusi*). Tai tau patiko?

ŠARLOTĖ. Tu man patikai.

EVA. Nesupratau.

ŠARLOTĖ. Dar ką nors paskambink. Mums čia dabar taip gera.

EVA. Aš norėčiau ką nors išgirsti apie savo klaidas.

ŠARLOTĖ. Tu nepadarei jokių klaidų.

EVA. Bet juk tau nepatiko, kaip aš pagrojau tą preliudą.

ŠARLOTĖ. Kiekvienas gali suprasti savaip.

EVA. Žinoma. Tačiau aš norėčiau išgirsti, kaip tu tai supranti.

ŠARLOTĖ. O kam tau to reikia?

EVA (*primygtinai*). Todėl, kad aš to prašau.

ŠARLOTĖ. Tu jau pradedi pykti.

EVA. Aš tik nusiminiau, nes jaučiu, kad tu nematai prasmės man aiškinti, kaip tu supranti šį preliudą.

ŠARLOTĖ. Na, jeigu jau taip nori. (*Ramiai*) Techniškus dalykus praleiskim, jie nebuvo labai jau prasti, nors tau vertėtų daugiau dėmesio kreipti į Kortoto aprašytą pirštų padėtį, – kai groji Šopeną, tai tikrai padeda atskleisti kūrinį. Tiek jau to, apie tą problemą nebešnekėsiu, verčiau pakalbėkim apie patį kūrinio supratimą.

EVA. Na?

ŠARLOTĖ. Eva, Šopenas nėra sentimentalus! Taip, jausmai jo stiprūs, bet ne perdėtai jausmingi. Tarp sentimentalumo ir jausmų – tikra praraja. Tavo pagrotas preliudas – apie tramdomą skausmą, bet ne svajingumą. Turėtum būti ramesnė, aiškesnė, net griežta. Tarsi turėtum karščio, bet mokėtum vyriškai tvardyti. Štai, pažiūrėk, pirmieji taktai. (*Rodo į gaidas ir skambina*) Man skauda, bet aš to nerodau. Trumpa atvanga. Tik akimirka,

ir vėl kančia lygiai *tokia pat*, nei didesnė, nei mažesnė. Bet tvardyti reikia iki galo. Šopenas išdidus, sarkastiškas, ūmus, iškamuoatas, įtūžęs, tačiau labai vyriškas. Jis nepanašus į jausmingą moterėlę. Tačiau štai ši preliudą reikia groti beveik *bjauriai*. Jo negalima dailinti. *Jis turi skambėti nedarniai*, sunkiai, arba jis turi būti baigtas tarsi vargais negalais. Štai taip, įsiklausyk. (*Dar kartą pagroja tą dalį*)

EVA. Suprantu.

ŠARLOTĖ (*beveik nusizėminus*). Nepyk ant manęs, Eva.

EVA. Kodėl aš turėčiau pykti? Priešingai.

ŠARLOTĖ. Aš jau keturiasdešimt penkerius metus groju tuos siaubingus preliudus. Ir vis dar yra paslapčių, kurių aš nesuvokiu. Bet aš neketinu pasiduoti.

EVA. Kai buvau maža, aš beprotiškai tavim žavėjausi. Paskui pavargau nuo tavęs ir nuo to tavo pianino per visus tuos metus. Dabar aš vėl tavim žaviuos, tik jau kitu atžvilgiu.

ŠARLOTĖ (*sarkastiškai*). Vadinasi, vilties dar yra.

EVA (*rimtai*). Taip, žinoma.

VIKTORAS. Man Šarlotės analizė atrodo viliojamai patraukli, bet Evos supratimas man – svarbesnis.

ŠARLOTĖ (*patenkinta nusijuokia*). Už tuos žodžius Viktoras gaus bučinį.

VIKTORAS (*droviai*). Aš tik pasakiau savo nuomonę.

9

EVA. Aš prie šito kapo ateinu kiekvieną šeštadienį. Jeigu nešalta, kaip šį vakarą, pasėdžiu ant suoliuko ir atsiduodu mintims. (*Pauzė*) Erikas nuskeno telikus dienai iki savo ketvirtojo gimtadienio. Mūsų kieme yra senas šulinys, jis buvo užkaltas, bet Erikas kažkaip atkrapštė dangtį ir įkrito. Mes jį greitai suradom, bet jis jau buvo miręs. Viktoras taip ir neįstengė su tuo susitaikyti, tarp jo ir Eriko buvo ypatingas ryšys. Aš iš pradžių gedėjau jo kažkaip išoriškai. Bet širdies gilumoje visą laiką jutau, kad jis tebėra čia, kad mes vis dar esame arti vienas kito. Man tereikia šiek tiek susikaupti, ir jis atsiranda. Kartais prieš užmigdama jaučiu, kaip jis alsuoja man į veidą arba ranka paliečia mano skruostą. Tau neatrodo, kad aš egzaltuota? Aš suprasčiau, jeigu taip mane vertintum. Bet man tai visiškai natūralu. Jis dabar gyvena kitokį gyvenimą, bet mudu galim susisiekti kada panorėję, mums nėra jokių ribų, nėra jokios neperžengiamos sienos. Kartais aš, žinoma, klausiu savęs, kaip atrodo tas kitas pasaulis, kuriame mano berniukas gyvena, alsuoja. Suprantu, to neįmanoma nupasakoti, tai jau – išlaisvintų jausmų pasaulis. Viktorui sunkiau negu man. Jis prisipažįsta, kad nebegali tikėti Dievą, nes Dievas leidžia vaikams numirti, sudegti, išprotėti, žūti nuo kulkos ar nuo bado. Aš mėginu aiškinti jam, jog tarp vaikų ir suaugusiųjų nėra jokio skirtumo, suaugusieji yra tokie pat vaikai, tik privalo apsimesti suaugusiais. Man žmogus – nepaprastas Dievo kūrinys, tarsi kokia mums nesuvokiama mintis; į žmogų sudėta viskas – patys aukščiausi ir patys žemiausi dalykai, kaip ir pats gyvenimas, žmogus yra Dievo paveikslas, bet Dievuje yra visko, o tas viskas – tarsi kokios galingos jėgos, dėl to sukuriami velniai, šventieji, pranašai, tamsuoliai, menininkai ir visokie maištininkai.

Viskas greta, visa veržiasi viena į kitą. Tai tarytum kokie begaliniai, nuolat besikeičiantys raštai, tu supranti, ką aš norėčiau pasakyti. Turėtų būti neribota gausybė tikrovių, ne vien ta, kurią mes suvokiam siaurais savo pojūčiais, begalė tikrovių, jos supa, gaubia viena kitą, maišosi, susipina tiek vidumi, tiek išore. Tik baimė ir perdėtas protavimas verčia mus išvelgti kokias nors ribas. *Jokių ribų nėra*. Nei mintims, nei mūsų jausmams. Ribos atsiranda tik iš mūsų baimės. Ar tau taip neatrodo? Kai tu groji tą lėtąją Bethoveno sonatos fortepijonui dalį, turėtum pajusti, kad atsiduri lyg beribiam pasauly, begaliniam judėjime, kurio iki galo neapreprsi. Čia panašiai kaip Jėzui. Jis griovė įstatymus ir draudimus su tokiu jausmu, kokio anksčiau niekas nebuvo girdėjęs – tai meilė. Žinoma, žmonės išsigando, supyko, juk tie, kurie bijo, beveik visada mėgina pabėgti nuo užplūdusio neįprasto jausmo, nors anksčiau jie vaikščiojo ir beprotiškai ilgėjosi tų išsekusių, mirusių savo jausmų.

10

ŠARLOTĖ. Mane suima baimė, kai girdžiu ją taip kalbant. Ji tokia egzaltuota, tiesiog peržengia visas proto ribas. Koks įsitikinimas! Bendrauja su savo vaiku ir mano, kad jau įminė pasaulio mįslę, rado atsakymą į visus klausimus.

VIKTORAS (*šypsosi*). Taip, taip.

ŠARLOTĖ. Tu neturėtum leisti, kad ji šitaip klaidžiotų.

VIKTORAS. Ką nori pasakyti?

ŠARLOTĖ. Man susidaro išpūdis, kad Eva labai nelaiminga. Kurią nors dieną jai gali pasirodyti, kad viskas yra blogai, ir padaryti nebeįpataisomą kvailystę.

VIKTORAS. Tu rimtai šitaip galvoji?

ŠARLOTĖ. Taip, aš rimtai tau sakau.

VIKTORAS. Ji dabar viršuje, pas Leną?

ŠARLOTĖ. Ji turi paruošti ją nakčiai.

VIKTORAS. Sėskis, Šarlote, pasėdėk valandėlę ir paklausk, aš pamėginsiu paaiškinti, kaip žiūriu į savo žmoną.

ŠARLOTĖ. Aš jau atsisėdau. Nagi?

VIKTORAS. Kai aš paprašiau Evos tekėti už manęs, ji tiesiai pasakė, kad manęs nemyli. Aš paklausiau, gal ji myli ką nors kitą. Ji atsakė, kad niekada nėra mylėjusi jokio žmogaus, kad nesugeba mylėti. (*Pauzė*) Mudu su Eva pragyvenome čia net kelerius metus, buvom malonūs vienas kitam, nemažai dirbome, per mano atostogas važiuodavom į užsienį, paskui mums gimė Erikas. Mudu jau buvom praradę viltį susilaukti savo kūdikio, kalbėjom apie galimybę įsivaikinti... (*Pauzė*) Taip tatai. Būdama nėščia Eva visiškai pasikeitė. Pralinksmejo, pasidarė švelni, atvira. Šiek tiek aptingo, apleido parapijos darbą, nustojo grojus pianinu. Atsisėdavo čia, į šį krėslą, pasidėdavo kojas ant kėdės ir stebėdavo, kaip šviesa keliauja per kalnus ir fiordą. Mudu staiga pasijutom be galo laimingi – atleisk, kad aš taip sakau, – mudu tikrai buvom laimingi, ypač lovoj. Aš dvidešimčia metų vyresnis už Evą, jau maniau, kad mano gyvenimas apsigaubęs tarsi kokia pilka plėve, tu tikriausiai supranti, ką noriu pasakyti. Man rodos, girdėjau save sakant: taip tatai, toks

tatai gyvenimas, taip viskas ir baigsis. Bet staiga viskas pasikeitė, atsitiko kažkas nepaprasta... (*Pauzė*) Kažkas nepaprasta... (*Pauzė*) Atleisk, Šarlote, man iki šiol nelengva apie tai... (*Pauzė*) Taip. Tai buvo keleri labai sėkmingi metai. Kad tu būtum tada pamačiusi Evą. Kaip tik tada...

ŠARLOTĖ. Aš prisimenu tuos metus, kai gimė Erikas. Tada įrašinėjau Mocarto sonatas ir koncertus fortepijonui. Neturėjau nė vienos laisvos dienos.

VIKTORAS. Taip. Suprantu. Mes vis kviesdavom tave, bet tu, deja, neturėdavai laiko.

ŠARLOTĖ. Taip.

VIKTORAS. Kai Erikas nuskendo, toji pilkuma dar labiau patamsėjo. O Eva viską suvokė savaip.

ŠARLOTĖ. Savaip? Kaip – savaip?

VIKTORAS. Evos jausmai išliko gyvi, bent jau taip atrodo. Ji šiek tiek sulyso, pasidarė kampuota, nepastovios nuotaikos – kartais ją ištinke pykčio priepuoliai. Bet man ji neatrodo egzaltuota arba keista. Gal kiek savotiškas jos įtikėjimas, kad sūnus tebegyvena šalia. Ji retai apie tai kalba, tikriausiai nenori manęs įskaudinti, o man iki šiol tebeskauda. Bet tai, ką ji kalba, atrodo, tiesa. Aš tikiu tuo, ką ji sako.

ŠARLOTĖ. Žinoma. Juk tu esi pastorius.

VIKTORAS. Tas menkas mano tikėjimas gyvas tik jos dėka.

ŠARLOTĖ. Atleisk, gal aš tave buvau užgavus.

VIKTORAS. Nieko tokio, Šarlote. Aš esu išsiblaškęs ir nepastovus, ne toks, kaip tu ir Eva. Dėl to aš kaltinu tik patį save.

11

ŠARLOTĖ. Kaip manai, gal man šiandakt čia užtektų tik poros stiprių migdomųjų? Aš taip ir padarysiu. Pas jus taip ramu, tylu, tik lietus šnara į stogą. Dviejų mogadono ir dviejų valiumo man tikrai pakaks.

EVA. Ar turi visko, ko tau reikia?

ŠARLOTĖ. Viskas gerai. Mano sausainiai, mineralinis vanduo, grotuvas, kasetės, du detektyviniai romanai, ausų kamštukai, raištis ant akių, papildoma pagalvė ir mano kelioninis pledas. Gal tu norėtum paragauti tikro šveicariško šokolado – ką tik iš Ciūricho. Prašau, imk du gabalėlius.

EVA. Ačiū, mama, aš nelabai mėgstu šokoladą.

ŠARLOTĖ. Stebiuosi. Kiek atsimenu, vaikystėj tu buvai pamišus dėl visokių saldumynų.

EVA. Helena mėgo saldžiai, o ne aš.

ŠARLOTĖ. Tuo geriau, man daugiau liks.

EVA. Tai labanakt, mama.

ŠARLOTĖ. Labanakt, vaikuti, ačiū tau už šitą vakarą. Tavo Viktoras – tikrai žavi asmenybė. Turėtum jį saugoti.

EVA. Aš ir saugau, mama.

ŠARLOTĖ. Judu laimingi? Jums viskas gerai?

EVA (*kantriai*). Mama, mieloji. Viktoras – geriausias mano draugas. Nežinau, koks būtų gyvenimas, jeigu jo neturėčiau.

ŠARLOTĖ. Jis sakė, kad iš pradžių tu jo nemylėjai.

EVA. Jis taip ir pasakė?

ŠARLOTĖ. Pasakė. O ką?

EVA. Tiesiog truputį stebiuosi.

ŠARLOTĖ. Argi čia kokia paslaptis?

EVA. Ne.

ŠARLOTĖ. Bet tau nepatinka, kad jis man tai pasakė.

EVA. Viktoras nelinkęs kam nors atsiverti.

ŠARLOTĖ. Mudu kalbėjome apie tave.

EVA. Jei tu nori ką nors sužinoti, gali manęs paklausti. Patikėk, aš pasi-
stengsiu būti atvira.

ŠARLOTĖ. Vaikeli mielas, neišpūsk iš to burbulu. Ko čia stebėtis, kad se-
nai tavo mamai norisi žinoti, kaip sekasi jos dukrai. Mudu kalbėjome apie
tave labai jau švelniai ir gražiai, gali neabejoti.

EVA. Aš vis negaliu suprasti, kodėl tu nepalieki žmonių ramybės.

ŠARLOTĖ. Man rodos, aš ir taip per ilgai buvau palikus tave ramybės.

EVA (*šypsosi*). Čia jau tu tikrai teisi.

ŠARLOTĖ. Nebelieskime šiandien tų graudžių temų. Paskui man ir
migdomieji nepadės.

EVA. Dar galėsim kitą kartą pasikalbėti.

ŠARLOTĖ. Žinoma. Dabar apkabink mane ir pažadėk, kad nepykysi ant
senos savo mamos.

EVA. Pažadu.

ŠARLOTĖ. Aš juk myliu tave, supranti.

EVA (*draugiškai*). Aš taip pat tave myliu.

ŠARLOTĖ. Nėra taip jau smagu likti vienišai, aš tau pasakysiu. Šiek tiek
pavydžiu tau ir Viktorui.

EVA. Taip.

ŠARLOTĖ. Po Leonardo mirties aš jaučiuosi velniškai vieniša. Tu gali tai
suprasti?

EVA. Taip, aš suprantu.

ŠARLOTĖ. Ne, ne, ne. Aš tuoj susigraudinusi pravirksiu, bet mes jau su-
tarėm – šį vakarą jokios jausmų audros. Žinai, šitas detektyvas nėra toks
prastas. Čia toks naujas rašytojas, Adamas Krečinskis. Girdėjai apie tokį?

EVA. Ne.

ŠARLOTĖ. Aš sutikau jį Madride. Jis dėl manęs buvo tiesiog pamišęs. Aš
vos atsigyniau. Tiesą pasakius, per daug ir nesigyniau. Labanakt, mažoji
Eva.

EVA. Labanakt, mama.

ŠARLOTĖ. Jis buvo susižavėjęs manimi kaip beprotis, sakė, jog aš –
gražiausia moteris jo gyvenime. Ir ką man beliko daryti?

EVA. Pasakyk, ar anksti norėtum pusryčių.

ŠARLOTĖ. Dėl manęs nesirūpink.

EVA. Bet juk aš *noriu* tave palepinti.

ŠARLOTĖ. Na, jeigu jau taip reikalauji.

EVA. Stiprios kavos, pašildyto pieno, dvi riekelės juodos vokiškos duonos
su Jarlsbergo sūriu ir dar baltos, paskrudintos su medum. Argi ne taip?

ŠARLOTĖ. Dar stiklinę šviežių apelsinų sulčių.

EVA. Ačiū, kad priminei, būčiau pamiršus.

ŠARLOTĖ. O, nėra taip būtina...
 EVA. Labanakt, mama! Gausi ir sulčių.
 ŠARLOTĖ. Labanakt, mieloji.

12

ŠARLOTĖ (*viena*). Dabar būtų pats laikas žvilgtelti į mano sąskaitas. (*Išsiima raudoną užrašų knygutę*) Reiktų pasakyti Brameriui, kad jis investuotų tuos pinigus, kuriuos paliko Leonardas. Namas taip pat šio to vertas, tu, mielas, niekada nesirūpinai nei savo pajamom, nei išlaidom, buvai pakilęs virš visų žemiškų rūpesčių, visas problemas palikdavai Šarlotei. „Šarlotte, tu labai protingai tvarkai mūsų pinigus, tu – mano tikras finansų ministras.“ O vieną sykį supykęs pasakei, kad aš per daug šykšti. Gal ir esu šykštuolė. Su pinigais esu atsargi. Tai mano senelio, motinos tėvo, ūkiškas kraujas ir protas. Trys milijonai septyni šimtai trisdešimt penki tūkstančiai aštuoni šimtai šešiasdešimt šeši frankai. Tik pamanyk, koks tu, Leonardai, turtingas buvai. Niekada nebūčiau pagalvojus. Ir viską palikai tai savo senai Šarlotei. Bet ir aš dar turiu vieną kitą grašį. Kartu sudėjus išeis daugiau kaip penki milijonai. Tai ką man daryt su tais pinigais? Nupirksiū Viktorui ir Evai gražų automobilį. Kiek jie dar gali važinėti tuo laužu, kurį mačiau kieme stovintį. Tiesiog pavojinga... Pirmadienį nuvažiuosim į miestą ir išsirinksim naują. Tegul jie pasidžiaugia. Ir mane pradžiugins. (*Žiovauja*) Jau darausi rami ir mieguista. Dar truputėlį paskaitysiu tą Adamo knygą ir gesinsiu šviesą. Čia tikrai tylu. Lietus, atrodo, liovėsi. Taigi. (*Skaito*) „Ji oriai ir nebyliai ištiesė jam raudoną savo nekaltybės gelę, jis paėmė ją be entuziazmo, nors visą popietę spoksojo į jos mažas stangrias krūtis ir vešlias šviesias putytės garbanėles, kyšančias pro bikinio kraštą.“ Viešpatie, koks šlamštas! Tas Adamas – tikras idiotas, nors dėl manęs tiesiog galus darėsi. (*Nusišypsojusi*) Bet gal geriau man pačiai nusipirkti naują automobilį, o mercedesą atiduoti Evai ir Viktorui? Į Paryžių galėčiau grįžti ir lėktuvu, ten aš nusipirkčiau naują, kam čia man tokį kelią vairuoti. (*Žiovauja*) Rytoj rimtai kibsiu į Ravelį, Dieve, kaip aš pastarosiom savaitėm apsileidau, tiesiog nedovanotina. (*Užsimerkia*) Nuobodus žmogus tas Viktoras, pilkas kaip Josefas, dar pilkesnis. Tokie tik nuobodulį kitam įvaro. Žinoma!

(Durys atsidaro. Šarlotė išsigąsta. Į kambarį įlekia Helena, puola ant motinos, ji tokia sunki ir stipri. Jos grumiasi. Ir čia Šarlotė prabunda.)

13

EVA. Mama, kas atsitiko? Girdėjau, tu riktelėjai, bet kai įėjau į kambarį, tavęs ten neradau.

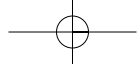
ŠARLOTĖ. Be reikalo tave prikėliau, sapnavau tokį nemalonų sapną. Aš sapnavau, kad...

EVA. Na?

ŠARLOTĖ. Ne, aš jau nebeprisimenu, kaip ten buvo.

EVA. Aš mielai su tavim dar pabūsiu, jeigu tu nori pasikalbėti.

ŠARLOTĖ. Ačiū, mieloji, ne. Aš šiek tiek pasėdėsiu ir nusiraminsiu. Tu eik sau ir gulkis.

EVA. Taip ir padarysiu.

ŠARLOTĖ. Eva!

EVA. Taip, mama!

ŠARLOTĖ. Tu tikrai mane myli?

EVA. Žinoma. Juk tu – mano motina.

ŠARLOTĖ. Tai nenuoširdus atsakymas.

EVA. Tada aš atsakysiu į klausimą klausimu. Ar tu myli mane?

ŠARLOTĖ. Taip, aš myliu tave.

EVA. Tai netiesa. (*Šypsosi*)

ŠARLOTĖ. Tu kaltini mane, kad aš tavęs nemyliu.

EVA (*neatsako, tik žiūri į ją*).

ŠARLOTĖ. Ar tau toks kaltinimas neatrodo absurdiškas?

EVA (*vis dar žiūrėdama į ją*). Tai nėra kaltinimas.

ŠARLOTĖ. Tu savęs nekaltini, kad Viktoro nemyli?

EVA. Aš tada pasakiau Viktorui, kad jo nemyliu. Tu tik *vaidini*, kad myli. Toks yra skirtumas.

ŠARLOTĖ. O jeigu aš esu kupina geriausių norų?

EVA. Dabar aš jau nesuprantu, ką tu čia nori pasakyti.

ŠARLOTĖ. Jeigu aš nuoširdžiai tikiu, kad myliu tave ir Heleną?

EVA. Tai neįmanoma.

ŠARLOTĖ. Tu atsimeni, kai aš atsisakiau karjeros ir nusprendžiau būti namuose?

EVA. Aš dar nežinau, kas buvo blogiau: kai tu buvai namie ir vaidindavai žmoną ir motiną ar kai važinėdavai į gastroles. Kuo ilgiau galvoju, tuo labiau įsitikinu, kad tu buvai sukūrusi mums tikrą pragarą – ir tėčiui, ir man.

ŠARLOTĖ. Nieko tu nežinai apie mano ir tėčio santykius.

EVA. Mūsų tėtis buvo nustelbtas, pasidaręs toks pat nuolaidus kaip aš ir visi kiti.

ŠARLOTĖ. Tai netiesa. Mudu su tėčiu buvome laimingi. Josefas buvo mieliausias, geriausias ir švelniausias pasaulyje vyras. Jis mylėjo mane, o aš bet ką būčiau dėl jo padariusi.

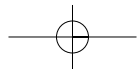
EVA. Žinoma. Tu jį apgaudinėjai.

ŠARLOTĖ. Aš jo *neapgaudinėjau*. Buvau įsimylėjusi Martiną ir išvažiavau su juo aštuoniems mėnesiams. Manai, kad tas laikas man buvo rožėmis klotas?

EVA. Bet, šiaip ar taip, aš turėdavau vakarais sėdėti šalia tėčio, guosti jį; būdavau priversta nuolat kartoti, kad tu, nepaisant visko, jį tebemyli ir tikrai dar grįši, man tekdavo skaityti tavo laiškus. Tokius ilgus, švelnius, humoro ir meilės kupinus laiškus, juose tu aprašydavai įdomiausius savo kelionių nuotykius. Mes sėdėdavom kaip kokie naivūs idiotai, skaitydavom tuos laiškus du ar net tris kartus ir tikėjom, kad nėra nuostabesnio žmogaus už tave.

ŠARLOTĖ (*nustebusi, bet nepraradusi savitvardos*). Eva, tu nekenti ma-
nęs.

EVA. Aš nežinau. Aš tokia sutrikus. Prabėgo septyneri metai, tu staiga

atvažiuoji... Aš džiaugiasi, kad tu atvažiuosi. Matyt, kitaip tai įsivaizdavau. Turbūt maniau, kad tu esi vieniša, nuliūdusi. Nežinau. Tikriausiai jaučiausi suaugus, taip aiškiai mačiau tave, save, Helenos ligą ir mūsų vaikystę. Dar bar suprantu, kad tai – tik didžiulis chaosas. (*Pauzė*) Labanakt, mama. Neverta prisiminti praeities. Per daug skaudu ir nėra prasmės.

ŠARLOTĖ. Tu čia pažėrei man daugybę kaltinimų ir išėini!

EVA. Nes viskas vis tiek per vėlu.

ŠARLOTĖ. Kas – per vėlu?

EVA. Nieko negalima pakeisti.

(Staiga įsivyravusią tylą persmelkia gailus, pratisas, beveik nežmogiškas garsas. Šarlotė nusigandus žiūri į savo dukterį. Eva sako: „Helena prabudo, aš užlipsiu pas ją, pažiūrėsiu, gal jai ko reikia.“ Ji, žinodama kelią, skuba per tamsų namą, jai nereikia šviesos, lauke – sustingusi mėnesiena. Visiškai tylu, jokio vėjo, jokio paukščio balso. Eva atsargiai praveria Helenos kambario duris. Jos dejonė nutyla. Eva uždega stalinę lempą. Helena, atsirėmusi į pagalves, sėdi širma atskirtoje lovoje, Helenos kaklas, pečiai trūkčioja, ji kandžioja lūpas. Akys stipriai užmerktos, ji miega. Eva atsargiai ją pažadina. Helena pramerkia akis, pamažu atsitokėja, grįžta į savo tikrovę, nori kažką sakyti, bet susilaiko. Eva klausia, gal ji norėtų atsigerti, Helena papurto galvą, užsimerkia. Vėl užmiega. Traukuliai išnyksta, veidas pasidaro ramus. Eva sėdi prie sesers, žiūri į ją. Paskui užgesina lempą. Bet vis dar žiūri į seserį.)

14

EVA. Tau aš buvau tik lėlė, su kuria žaisdavai turėdama laiko. Kai aš susirgdavau ar tau nusibosdavau, tu palikdavai mane auklei arba tėčiui. Pati užsidarydavai ir grodavai, niekas tavęs negalėdavo trukdyti. Aš stovėdavau už durų ir klausydavausi. Kai darydavai kavos pertraukėlę, aš vis dėlto išdrįsdavau įsmukti pas tave, norėdavau įsitikinti, kad tu dar egzistuoji. Tu būdavai draugiška, bet atsiribojusi. Aš ko nors paklausdavau, tu neatsakydavai. Sėdėdavau ant grindų, žiūrėdavau į tave, tu buvai tokia didelė ir graži, kambarys vėsus, žaliuzės nuleistos, lauke vėjas šlamina vešlius medžių lapus, viskas kažkaip nerealu, kažkoks žalsvas blizgesys. Kartais išplaukdavom su tavim pasiirstyti po įlanką, tu būdavai apsvilkus ilgą baltą suknelę plačia apskrita iškirpte, pro kurią matėsi daili tavo krūtinė, tu būdavai basa, plaukus supynus į storą kasą, tu mėgai žiūrėti į vandenį, jis buvo skaidrus ir šaltas, net būdavo matyti didžiuliai akmenys ant dugno, jūržolės, žuvys, tavo plaukai sudrėkdavo, rankos būdavo šlapios. Tu visada buvai tokia graži, todėl ir aš norėjau būti tokia pat. Stengiausi kuo daugiau apsirengti. Bijojau, kad aš galiu tau nepatikti, man atrodė, kad esu bjauri, liesa, kampuota, didelėm karvės akim, storom atsikišusiom lūpom, buvau be antakių ir be blakstienų, rankos per ilgos, kojos per didelės, plačiais pirštais, o... ne, aš visą laiką maniau, kad atrodau tiesiog šlykščiai. Bet tu beveik niekada neparodydavai, kad „tau bent kiek rūpi mano išvaizda, tik vieną kartą man pasakei“: man regis, tu turėjai būti berniukas, ir nusijuokei, kad man nebūtų liūdna. Bet aš vis tiek nusiminiau. Visą savaitę pasislėpus verkiau, nes tu

neapkentei ašarų – ypač kai verkdamo kiti. Staiga vieną dieną tavo kelionių lagaminai atsirasdavo apačioj, prie laiptų, tu kalbėjai telefonu man nesuprantama kalba, aš nueidavau į vaikų kambarį ir meldžiausi, prašiau Dievo, kad kas nors atsitiktų ir sukliudytų tavo kelionę – mirtų senelė, imtų drebėti žemė arba sustotų lėktuvų varikliai – bet tu panorėjus visada išvažiuodavai, tą dieną durys būdavo atlapotos, visur traukdavo skersvėjis, namiškiai kalbėdavo vienas per kitą, galiausiai tu prieidavai prie manęs, apkabindavai, pabučiuodavai, priglausdavai, vėl pabučiuodavai, pasižiūrėdavai į mane ir nusišypsodavai, tu gardžiai kvėpėdavai kažkokiu svetimu kvapu ir pati pasidarydavai svetima, tu būdavai kelyje, nebematydavai manęs, atrodydavai, kad man sustos širdis ir aš mirsiu – toks baisus skausmas, rodės, niekada nebepatirsiu džiaugsmo, nors būdavo prabėgusios vos penkios minutės, kaip ištversiu tuos du mėnesius, verkdavau įsikniaubus tėčiui į kelius, o jis sėdėdavo nejudėdamas, uždėjęs savo švelnią ranką man ant galvos, šitaip sėdėdavo ištisas valandas ir rūkydavo senovišką pypkę, apgaubdavo mus dūmais, kartais pasakydavo: šį vakarą eisim į kiną; arba: šiandien, man rodos, būtų ne pro šalį po vakarienės pasmaguriauti ledais. Bet man nerūpėjo nei ledai, nei kinas, man atrodė, kad aš jau mirštu. Šitaip slinko dienos, savaitės, mudu su tėčiu puikiai dalydavomės tokia vienatve, pagaliau mes ir neturėjome ko vienas kitam pasakyti, bet su juo būdavo ramu, niekada nepajusdavau, kad aš jam trukdau. Kartais jis būdavo šiek tiek susirūpinęs, aš nežinojau, kad jis turi ekonominių bėdų, bet visada, kai prieidavau, jo veidas nušvisdavo, mudu pasišnekučiuodavom, kartais jis tik patapšnodavo per skruostą, jo ranka buvo balta, maža, būdavo, jis sėdi ant odinės sofas kartu su dėde Otu, gurkšnoja konjaką ir tyliai kalbasi, aš net stebėdavausi, ar jie tikrai girdi vienas kitą, dar ateidavo tavo brolis, dėdė Haris, jie žaisdavo šachmatais, tada pasidarydavo ypač tylu, būdavo girdėti, kaip name tiksi visi trys skirtingi laikrodžiai. Kai likdavo kelios dienos iki tavo sugrįžimo, aš taip jaudindavausi, kad net pakildavo karštis, bijodavau, kad rimtai nesusirgčiau, juk aš žinojau, kaip tu bijai sergančių žmonių. Paskui, kai parvažiuodavai, aš vos beįstengdavau sutvardyti savo džiaugsmą, nebegalėdavau nė žodžio ištarti, tu nekantraudama net pasakydavai: Eva nelabai džiaugiasi, kad jos mama vėl namie. Mano veidas tiesiog įkaisdavo, mane išpildavo prakaitas, bet aš vis tiek nieko negalėdavau ištarti, nerasdavau žodžių – mūsų namuose tu valdei visus žodžius. Aš mylėjau tave, man rodos, mirtinai tave mylėjau, bet abejoju tavo žodžiais. Kažkaip instinktyviai suvokiau, kad tu dažnai negalvoji taip, kaip sakai. Tavo toks gražus balsas, mama, kai buvau maža, aš jausdavau jį visu kūnu, tu kalbindavai mane ir kartais pykdavai, kad negirdžiu to, ką man sakai. O aš tik klausydavausi tavo balso, nesuprasdama, ką sakai. Aš nesuprasdavau tavo žodžių, nes jie nesutapdavo su tavo akių išraiška ar balso tonu. Baisiausia, kad tu šypsodavais, kai būdavai supykus. Nekęsdama tėčio, jam sakydavai „mielas mano drauge“, pavargus nuo manęs ištardavai – „mylimas mano vaikelis“. Čia niekas nesutapdavo.

Palauk, mama, leisk man pasakyti iki galo, žinau, esu šiek tiek apsvaigus, bet jei nebūčiau gėrus, niekada nebūčiau pasakius to, ką pasakiau. Kai neteksiu drąsos ir drovėsiuos kalbėti arba nutilsiu ir dar imsiu gėdytis to, ką būsiu pasakius, tada jau tu galėsi kalbėti ir man aiškintis, aš klausysiu ir

pasistengsiu suprasti taip, kaip visada stengiausi klausytis ir suprasti. Nepaisant visko, man buvo gera būti mažu tavo vaiku. Aš neklydau tave mylėdama. Tu buvai man pakanti, nes galėdavai sau išvažiuoti. Tik aš niekaip nesupratau vieno dalyko – tavo ir tėčio santykių, pastaruoju metu aš daug apie judu galvojau, jūsų bendras gyvenimas man iki šiol yra paslaptis. Kartais atrodo, kad tu buvai visiškai priklausoma nuo tėčio, nors jis buvo silpnesnis už tave, tu kažkodėl rodei jam pagarbą, tačiau manęs ir Helenos niekada negerbei. Tu lepinai tėtį, kalbėdavai apie jį taip, lyg jis būtų sukurtas iš nežemiškos materijos. Juk tas mūsų tėtis buvo tik menka vidutinybė – mielas, kuklus, nepiktas. Kaip supratau, tu ne kartą apmokėjai tėvo skolas. Argi ne taip?

ŠARLOTĖ. Taip.

EVA. Man dar atrodo, kad ir tėtis turėjo tam tikrų nuotykių, aš dar prisimenu tris svetimas damas, kurios ateidavo pas mus ir sėdėdavo svetainėj, kai tu būdavai išvykus į gastroles. Viena jų vadinosi Marija van Eik, ji, atrodo, buvo tavo mokinė?

ŠARLOTĖ. Taip, tarp tėčio ir Marijos buvo santykių. Jie buvo trumpi ir visai nereikšmingi.

EVA. Ir tau nerūpėjo tos istorijos?

ŠARLOTĖ. Ne, aš neturėjau pagrindo pykti ant tėčio už tuos kelis epizodus. Be kita ko, jis turėjo neblogą skonį. Tu prasitarei, kad tėtis buvo vidutinybė. Tai – žiaurus ir neteisingas vertinimas, tai rodo, jog tu nepažinėjai tėčio. Jeigu būtų kitaip susiklosčiusios aplinkybės, Josefas būtų buvęs vienas garsiausių Europos architektų, bet jis buvo per daug subtilus ir padorus. Jis nusileido vyresniam savo broliui, kuris nė per pusę nebuvo toks gabus, tikra nelaimė, kad jie abu paveldėjo tavo senelio firmą. Josefas niekada nenorėjo bartis, valdingai įrodinėti savo nuomonę. Bet jis turėjo nuostabių sumanymų, suprojektavo, pavyzdžiui, koncertų rūmus Kopenhagoje, o gal ir Osle, ne, iš tiesų rūmai turėjo stovėti Lione, visi tada sakė, kad tai būtų buvęs vienas gražiausių pastatų, sukurtų ketvirtajame dešimtmetyje, paskui prasidėjo karas ir tas projektas žlugo. Vargšas Josefas, jam viskas, ko tik jis besiimdavo, nepasisekdavo. Jis buvo *iš tikrųjų didis* žmogus, o ne vidutinybė. Kodėl tu tokia skeptiška, Eva? Tu manim netiki?

EVA. Argi tai turi kokią nors prasmę? Tavo žodžiai tinka tavo tikrovei, o mano – manajai. Sukeisi tuos žodžius, ir jie taps beverčiai.

15

ŠARLOTĖ. Tu anksčiau sakei, jog aš save apgaudinėjau. Man rodos, kad tu neteisi. Pačiai sau aš niekada nemelavau. Mūsų santykiai iš tiesų buvo siaubingi: man skaudėdavo nugarą, aš negalėdavau gerai pasiruošti, koncertai būdavo prasti, aš praradau kelis svarbius pasiūlymus. Net pradėjau manyti, kad mano gyvenimas yra beprasmis. Ir dar mane graužė sąžinė dėl tavęs ir Josefo. Argi neidiotiška buvo tųsytis iš miesto į miestą, klausytis priekaištų, justį gėdą, kai tuo metu galėjau sau ramiai sėdėti namie su jumis. Tu vėl ironiškai šypsaisi. Aš stengiuosi sakyti tiesą, kalbėti, ką galvoju, paskui man nerūpės, ką tu apie mane manysi. Vieną kartą reikia pasakyti, vėliau galbūt mes niekada apie tai nekalbėsime.

EVA. Aš pasistengsiu suprasti.

ŠARLOTĖ. Kai buvau Hamburge, grojau Bethoveno Pirmąją, ji nėra labai sudėtinga, viskas ėjo gerai. Po koncerto mudu su senuoju Šmisu, tu žinai, tas dirigentas dabar jau miręs, nuėjom į vieną užėigą skaniau pavalgyti, mes dažnai taip darydavom. Užsisėdėjom, pavalgėm, išgėrėm, aš buvau patenkinta, atsipalaidavus, beveik nebejutau skaudamos nugaros, Šmisas tada pasakė: Kodėl tu nenori likti namie su vyru ir vaikais, juk tu galėtum gyventi respektabiliai, kam tu leidiesi, kad tau priekaištautų, tave žemintų? Aš pažiūrėjau į jį, o paskui nusijuokiau. Negi tu manai, kad aš šį vakarą *taip prastai* skambinau? Ne, aš taip nemanau, atsakė šypsodamas. Bet aš vis dar negaliu pamiršti 1934-ųjų rugpjūčio aštuonioliktos. Tau tada buvo tik dvidešimt, mes grojom Bethoveno Pirmąją Lince, atsimeni tą vakarą, lauke karšta, trisdešimt penki, salė prisigrūdusi, mes grojome kaip dievai, orkestras tiesiog degte degė, po koncerto žmonės atsistojo, susižavėję šūkavo, trypė, orkestras sugrojo tušą. Tu vilkėjai raudona paprasta suknele, plaukai tau siekė iki juosmens. Buvai žvali ir nė kiek neišvargus, tau atrodė, kad tą kūrinį mes galim pakartoti dar penkis kartus, ir vis tiek – tau nė motais. Kaip tu tai prisimeni? – paklausiau. Esu užsirašęs ant savo partitūros, atsakė Šmisas. Mėgstu pasižymėti svarbius išgyvenimus.

Grįžusi į viešbutį negalėjau užmigti. Trečią valandą ryto paskambinau Josefiui ir pasakiau, kad aš jau apsisprendžiau: baigsiu visas keliones, liksiu su juo ir tavim, ir būsime tikra šeima. Josefas labai apsidžiaugė. Abu susijaudinę verkėm, šnekėjom gal net porą valandų. Štai kaip buvo. Patikėk – be jokios apgaulės. Gal aš naivokai įsivaizdavau, kad gyvenimas ir tai Šarlotei Andergast gali suteikti maloningą išeitį. Žinoma, tai buvo klaida. Po mėnesio supratau, kad esu per sunki našta ir tau, ir tėčiui, kad vėl trokštu kur nors išvažiuot. Laikui bėgant apsiraminau, ėmiau duoti pamokas, rūpėjo tavo auklėjimas, padėjau tėčiui tvarkyti jo reikalus. Vasarom gyvendavom namelyje šcheruose – tu tikriausiai atsimeni. (*Eva linkteli, lyg norėtų šypsotis, bet neįstengia*) Mes buvom laimingi, bent aš taip manau. O gal ne taip? Tu nesijautei laiminga?

EVA (*purto galvą*). Ne, aš nebuvo laiminga.

ŠARLOTĖ (*atsidūsta*). Nors sakydavai, kad tau niekad nebuvo taip gera.

EVA. Aš nenorėjau tavęs nuliūdinti.

ŠARLOTĖ. Na, matai, kaip išeina. (*Nusijuokia*) Tai kokią klaidą aš tada padariau?

EVA. Tu nepadarei jokios klaidos! Tu kaip visada buvai žavi. Bet man tu buvai siaubinga. Aš buvau keturiolikos, o tu, neturėdama geresnio užsiėmimo, visą savo tramdomą energiją paskirdavai man. Kaltinai save, kad buvai mane apleidus, todėl stengeisi kaip nors atsigriebti. Aš priešinausi kiek tik galėdama, bet neturėjau jokio šanso. Aš mylėjau tave ir visą laiką tikėjau, kad tu esi teisi, o aš – ne. Prisimeni, ką tu darei? Tu niekada nesakydavai tiesiai, vis kalbėdavai užuolankom. Kasdien vos ne kas valandą prieidavai šypsodamasi, juokaudama, visada švelni, dėmesinga, gal šiek tiek susirūpinusi. Kiekviena smulkmena žadindavo meilę, tavo energiją. Buvau truputį susikūpinus, nes per greitai augau. Tu liepei užsiiminėti gimnastika, pratimus mes, žinoma, darydavom kartu, nors ir sakydavai, kad tau skauda nugarą. Turėjau spuogų, buvo mano brendimo metai, čia tuoj pat atsirado

odos daktaras, geras šeimos draugas, jis paskyrė kažkokių tepalų, tinktūrų, nuo to mane net pykindavo, oda dar labiau paraudo. Manei, kad aš nesugebu tvarkyti ilgų plaukų, tau atrodė, kad aš jų neprižiūriu, todėl ir nukirpai mane kuo trumpiau, tai buvo siaubinga, aš pati sau atrodžiau kaip kari-katūra. Bet baisiausia – tu dar įsikalei, kad mano dantys kreivi, ir pasirūpinai, kad man įdėtų lankelį, atrodžiau kaip kokia kvaiša. Paskui pradėjai aiškinti, kad aš jau suaugusi mergina ir neturėčiau nešioti ilgų kelnių ir megztinio, man derėtų vilkėti suknelę, kurią tu pasiūdinai ar pati pasiuvai, net nepaklausus, ar ji man patinka, tačiau aš neišdrįsau tau pasakyti „ne“ – nenorėjau tavęs nuliūdinti. Tu kišdavai man tokių knygų, kurios man visai nepatikdavo, jos buvo ne mano protui, aš prisiversdavau skaityti, paskui mudvi turėdavom aptarti. Tu aiškinai, pasakojai, o aš vis tiek nesuprasdavau, apie ką tu kalbi, tiesiog bijojau, kad vieną dieną perprasi mane ir pamatysi, kokia aš kvaila. Jaučiausi lyg paralyžiuota, bet vieną dalyką aiškiai supratau: ten nebuvo manęs, nė vieno milimetro, kurį būtų galima mylėti ar bent jau pripažinti. Tu buvai tarytum apėssta, aš dariausi vis bailesnė, vis labiau sugniuždyta. Aš jau nebežinojau, kas esu, nes kiekvieną akimirką stengiausi tau įtikti. Pasidariau kaip kokia negrabi marionetė, kurią tu valdei, sakydavau tai, ko tu norėdavai, mėgdžiodavau visus tavo judesius, kad mane labiau vertintum, nediršdavau nė vienos akimirkos būti savimi, net ir tada, kai likdavau viena, pati nepritariau tam, kas buvo mano esybė. Tai buvo siaubinga, mama, net ir dabar, kai kalbu apie tuos metus, aš tiesiog krūpčioju. Buvo siaubinga, bet tai dar ne viskas. Aš dar nesupratau, kad nekenčiu tavęs, buvau absoliučiai įsitikinus, kad mudvi mylime viena kitą ir kad tu viską geriau už mane išmanai. Kaip aš galėjau tavęs nekęsti? Todėl mano neapykanta virsdavo beprotiška baime. Aš sapnuodavau košmariškus sapnus, kramtydavau nagus, kuokštais roviausi plaukus, norėjau išsiverkti, bet negalėjau – nieko iš savęs neišspausdavau, net rėkti negalėjau, tik kvėkščiojau, lyg būčiau dusinama, dažnai tai mane pačią dar labiau gąsdino. Vieną dieną tu apkabinai mane, atsisėdai šalia ant sofos, apsiašarojai ir pasakei, kad tau neramu dėl mano vystymosi ir mums reiktų dėl to pasikalbėti su koku nors maloniu daktaru. Supratau, – tavo manymu, man jau pasimaišė protas, dėl to pajutau net savotišką melancholišką palengvėjimą. Tu nuvedei mane pas psichiatrą, tokį seną, pavargusį dėdulę baltu chalatu, visą tą laiką, kol mes kalbėjomės, jis vedžiojo apie storą savo pilvą dideliu peiliu laiškams atidaryti. Paskui pradėjo klausinėti manęs apie seksualinį gyvenimą, aš net nesupratau, apie ką jis kalba, – dar nebuvau turėjus nė pirmųjų mėnesinių, – prisiverčiau kažką sugalvoti. Atrodo, jį gerokai nustebino mano erotinis skonis ir perversinės fantazijos. O gal jis perprato mane, bet nenorėjo skaudinti. Jis buvo malonus, geranoriškas, sakė, kad man derėtų galvoti apie tai, kad mama myli mane ir linki visa ko geriausio, bet tai pati jau žinojau.

ŠARLOTĖ. O aš tada išvažiavau savais keliais su Martinu. Šito tu niekada negalėjai suprasti?

EVA. Aš apie tai net negalvoju.

ŠARLOTĖ. Bet tau atrodė, kad aš jus palieku.

EVA. Taip.

ŠARLOTĖ. Ar tu niekada... (*Nutyla. Pauzė*)

EVA (*tyli*).

ŠARLOTĖ (*tyli*).

EVA. Tu prisimeni Stefaną?

ŠARLOTĖ. Žinoma, Stefaną prisimenu! Judu tikrai nebūtumėt sugebėję auginti kūdikio.

EVA. Mama! Man jau buvo aštuoniolika. Stefanas – suaugęs, mylėjom vienas kitą, mes būtume susitvarkę...

ŠARLOTĖ. Ne, jūs nebūtumėt susitvarkę.

EVA. Mes būtume susitvarkę, *mudu norėjome vaiko*, bet tu viską sugriovei.

ŠARLOTĖ. Netiesa. Velniai mane rautų, netiesa. Tėtį aš vis įtikinėjau, kad mes privalom atsižvelgti, turim palaukti. Negi tu nematei, kad tas tavo Stefanas – avigalvis, beveik kriminalinis niekšelis, jis tik mulkino tave.

EVA (*su neapykanta*). Tu neapkentei jo nuo pirmos akimirkos, nes matei, kad aš jį myliu, kad galiu išsprūsti iš tavo glėbio, tu padarei viską, kad tik suardytum mudviejų santykius. Nors vaidinai supratingą, kuria galima pasitikėti.

ŠARLOTĖ. O vaikas?

EVA. Stefanas, kai sužinojo, kad aš laukiuosi, labai pasikeitė.

ŠARLOTĖ. Tavo Stefanas prisigėrė, pasiėmė mano automobilį, įvažiavo į girią ir buvo nuteistas už tai, kad vairavo girtas, – *tokia* reakcija į tavo neštumą.

EVA (*įsiutus*). Tu manai, kad taip viską žinai? Gal girdėjai mudviejų pokalbius, gulėdavai po lova, kai mes būdavom kartu, ar tu apskritai suvoki, ką kalbi? Ar tau nors kartą rūpėjo įsigilinti į kito žmogaus mintis ir jausmus? Ar tau apskritai rūpi bent kokia kita gyva būtybė, išskyrus pačią save?

ŠARLOTĖ. Tokius kaltinimus aš esu girdėjęs jau ne vieną kartą.

EVA. Stefanas buvo ne toks kaip kiti, jis buvo daug geresnis ir padoresnis.

ŠARLOTĖ. Tikriausiai dėl to pavogė tą nedidelę Rembranto graviūrą ir dar spėjo kažkam užstatyti, dėl to ir melavo tau apie savo vaikystę, jaunystę, apie dramatiškas šeimos aplinkybes, paskui su draugeliais įsilaužė į mūsų vasarnamį, prisigėrė ten, prikaulino.

EVA. Visa tai atsitiko *po to*. Ar jau tu pamiršai? Gal jau nebenori prisiminti, kaip tau pavyko uždaryti mane po aborto į psichiatrijos kliniką, kaip tu pati pranešei policijai, kai Stefanas, norėdamas su manim pasikalbėti, atėjo į vilą.

ŠARLOTĖ. Jeigu tu tikrai būtum norėjęs to vaiko, aš tavęs niekaip nebūčiau privertus darytis aborto.

EVA. O kaip aš galėjau tau pasipriešinti? Tu nuo pat vaikystės plovei man smegenis, aš visada vykdžiau tavo valią, buvau baili, nepasitikinti savim, man vis reikėjo pagalbos ir paramos.

ŠARLOTĖ (*nusigandusi*). O aš *maniau*, kad tau padėjau. Buvau įsitikinęs, kad abortas – vienintelė tavo išeitis. Iki šios akimirkos buvau įsitikinęs. Koks siaubas, šitiek metų nešiotis tokią neapykantą! Kodėl anksčiau tu nieko nesakei?

EVA. Todėl, kad tu manęs nesiklausydavai. Todėl, kad tau būdingas eskapizmas, tu – jausmų invalidė, iš tikrųjų tu jauti pasidarygėjimą manimi ir Helena, nes esi beviltiškai užsisklendusi savyje, visada stoji pati sau skersai kelio, todėl, kad tu nešiojai mane šaltose savo iščiose, o paskui rūpinaisi šlykštėdamasi manim, todėl, kad aš mylėjau tave, bet tau vis atrodė, jog esu bjauri, nenusisekus ir negabi. Tau pavyko sužaloti mane visam gyvenimui,

lygiai taip, kaip tu pati esi sužalota, tu įnikdavai į visa, kas jautru ir neapčiuopiama, kiekvieną sutiktą gyvą būtybę tu stengdavaisi uždusinti. Užsiminei apie mano neapykantą. Tavo neapykanta buvo dar didesnė. *Ji ir dabar nė kiek ne mažesnė.* Aš buvau maža, lengvai formuojama, pilna meilės. Tu pririšai mane prie savęs, tau reikėjo tos mano meilės taip, kaip tu meilės reikalavdavai iš kitų. Aš buvau beginklė. Viskas vyko dėl meilės, tu vis kartojai, kad myli mane, tėtį, Heleną. Tu valdei tos meilės išraišką, gestus. Tokie žmonės kaip tu... Tokie žmonės yra gyvybiškai pavojingi, tokius reiktų tiesiog uždaryti ir padaryti nekenksmingais. Motina ir duktė – koks baisus jausmų, sumaišties ir naikinimo derinys. Viskas įmanoma, viskas daroma iš didelės meilės, iš rūpesčio. Motinos ydas paveldi dukra, už motinos klaidas sumokės dukra, motinos nelaimė taps dukters nelaimė, kaip kokia bambagyslė, kurios neįmanoma nukirpti. Dukters nelaimė taps motinos pergale, dukters liūdesys – slepiamu motinos pasitenkinimu.

(Helena prabunda nuo Evos balso. Ją suima baimė, sesers balso tonas ir tembras gąsdina ją. Ji mėgina išsikepurnėti iš patalų, persisveria per aukštą lovos kraštą ir nuslysta ant grindų, paskui, atsiremdama alkūnėmis ir keilais, prišliaužia prie durų, pavirsta ant šono, guli uždusęs ir visa virpa.)

EVA. Mes gyvenom pagal tavo sąlygas, tenkinomės šykščiai atmatuotu maloningu tavo palankumu. Manėm, kad gyvenimas toks ir turi būti. Vaikas visada vienišas, jis nieko nesupranta, jaučiasi bejėgis, jis dar negali suprasti, nieko neišmano, jam niekas nieko neaiškina, iš pradžių – ta žeminanti priklausomybė, o paskui – atsiribojimas, nebeperžengiama siena, vaikas šaukia, bet nieks neatsiliepia, niekas neprieina, ar tu gali tai suvokti?

ŠARLOTĖ. Tokį mano paveikslą tikriausiai sukūrė siaubinga tavo neapykanta, argi ne taip? Negi iš tikrųjų manai, kad visa tai – gryna teisybė?

EVA (*užsidengia veidą delnais ir purto galvą*).

ŠARLOTĖ. Tu dar prisimeni savo senelę, mano motiną? Ne, žinoma, tu jau pamiršai, kai ji mirė, tau buvo tik septyneri. Senelį tu geriau prisimeni, man atrodo, kad tu visai gražiai su juo sutarei.

EVA. Aš bijojau senelės, ji buvo tokia didelė ir kūnu, ir dvasia. O senelis man buvo mielas.

ŠARLOTĖ. Taip. Tau taip atrodė.

EVA. O tau atrodė kitaip?

ŠARLOTĖ. Ne, taip aš negalėčiau pasakyti. Mano motina ir tėvas buvo garsūs matematikai, jie buvo apkerėti ir savo mokslo, ir vienas kito. Jie tada dominavo, buvo nerūpestingi ir gerai nusiteikę. Į mus, dar vaikus, žiūrėjo nepaprastai geranoriškai, tik be jokios šilumos arba rimtesnio susidomėjimo. Neprisimenu, jog kuris nors kada būtų prisilietęs prie manęs ar mano brolių – paglostęs ar bausdamas plekštelėjęs. Aš nieko nenučiuokiau nei apie meilę, nei kas yra švelnumas, glamonė, artumas, šiluma. Aš tik per muziką turėjau galimybę išreikšti savo jausmus. Dabar kartais guliu naktį negalėdama užmigti ir galvoju, ar apskritai aš gyvenau. Koks nuostabus jūsų gyvenimas, fru Andergast, kai kas pasako, norėdamas man būti malonus. Jūs suteikiate žmonėms tiek daug džiaugsmo. O aš manau sau: *aš negyvenu, aš negimiau, aš buvau tiesiog išstumta iš savo motinos kūno, kuris vėl užsivėrė ir tuoj pat*

atsigrįžo į tėvą, aš neegzistuoju. Kartais klausiu savęs, ar taip atsitinka visiems, gal kai kurie turi didesnių gabumų gyventi? Galbūt kai kas iš viso negyvena, vien tik egzistuoja?

EVA. Kiek laiko tu taip save grauži?

ŠARLOTĖ. Prieš trejus metus aš susirgau, tu galbūt to nežinai, man buvo kraujo užkrėtimas, du mėnesius Paryžiuį gulėjau ligoninėj. Leonardas atšaukė savo koncertus ir visą laiką budėjo prie manęs. Aš buvau arti... taip, aš vos nenumiriau. Paskui prirėikė daug laiko, kol... išgyvenau savotišką depresiją ar kažką panašaus.

EVA. Bet, mama, aš nieko nežinojau.

ŠARLOTĖ. Nebuvo reikalo man tavęs jaudinti. Šiaip ar taip, mudu su Leonardu gavom progą pasikalbėti, laiko užteko į valias. Iš tiesų kalbėjo Leonardas. Aš tik klausiausi ir stengiausi suprasti. Iš pradžių buvo tikrai nelengva. Beje, aš sugebu būti dvasinga, jeigu to reikia. Bet apie sielos dalykus niekada per daug nemąščiau. (*Atsidūsta*) Man buvo tarsi pirmos klasės pamokos, nors aš nebuvau gera mokinė. Man vis rodės, kad Leonardas kalba visokius vėjus, bet man buvo malonu, kad Leonardas sėdi ant lovos krašto. (*Nusišypso*) Jis turėjo begalinę kantrybę. Nors kartais pasakydavo, kad esu didelė kvaiša, jis negalėjo suprasti, kaip aš tapau tokia gabi muzikė. (*Pauzė*) Galiausiai man pavyko susidaryti šioki toki savo pačios paveikslą: *aš niekada nesuaugau, mano veidas ir kūnas sensta, atmintį išsaugojau, įgijau patirties, bet kai susiduriu su akivaizdžiais dalykais, jaučiu, lyg nebūčiau gimus.* (*Pauzė*) Aš neprisimenu nė vieno veido, net savo. Kartais mėginu atkurti savo motinos veidą, bet neįstengiu... Žinau, kad ji buvo stamboka, tamsiaplaukė, mėlynakė, didelė nosim, putliom lūpom ir aukšta kakta, bet aš negaliu sujungti tų dalykų į visumą, aš jos nematau. Aš taip pat negaliu prisiminti tavo, Helenos ar Leonardo veido. Žinau, kad pagimdžiau tave ir tavo seserį, iš tų gimdymų mano atminty teliko skausmas... bet koks buvo jo skonis – nebe pamenu. (*Pauzė*) Kartą Leonardas pasakė... gerai neprisimenu. „Jauti tikrovę reikia gabumo, – pasakė jis. – Dauguma žmonių tokio gabumo neturi, gal taip ir geriau.“ Ar tu supranti, ką aš norėjau pasakyti?

EVA. Manau, kad suprantu.

ŠARLOTĖ. Taip, tai iš tikrųjų... (*Nutyla*).

EVA (*patylėjusi*). Kas iš tikrųjų?

ŠARLOTĖ. Iš tikrųjų keista.

EVA. Keista?

ŠARLOTĖ (*stebėdamasi*). Tavęs aš niekada nebijojau.

EVA. Nesuprantu.

ŠARLOTĖ (*giliai nustebusi*). O aš taip norėjau, kad tu manim pasidomėtum, kad apkabintum, pabūtum prisiglaudus, apramintum mane.

EVA. Bet juk aš buvau dar vaikas.

ŠARLOTĖ. Argi tai turi kokią nors reikšmę?

EVA. Ne.

ŠARLOTĖ. Aš mačiau, kad tu myli mane, ir troškau tave mylėti, bet negalėjau, nes bijojau tavo reikalavimų.

EVA. Kad aš nekėliau jokių reikalavimų.

ŠARLOTĖ. O aš *maniau*, jog tavo reikalavimai bus tokie, kokių aš negalėsiu išpildyti. Jaučiausi negrabi lyg invalidė. Aš nenorėjau būti tavo motina,

norėjau, kad tu suprastum, jog esu tokia pat bejėgė kaip tu, tik daug skurdesnė, bailesnė.

EVA. Tu sakai tiesą?

ŠARLOTĖ. Taip, aš girdžiu save sakant tokius dalykus, kurių anksčiau nebūčiau ištarus. Gal aš meluoju, gal vaidinu, o gal sakau tiesą, aš pati nežinau, Eva. Nebežinau. Esu sujaudinta, sutrikus. Gal tai nuo Leonardo mirties. Ar nuo Helenos ligos. O gal nuo tos siaubingos tavo neapykantos. (*Pajutusi baimę*) Eva, būk man gera! Man taip skauda!

EVA. Žinau, kad skauda.

ŠARLOTĖ. Ko tu taip žiūri į mane?

EVA. Tuoj pasakysiu.

(Helena vargais negalais atidaro duris, šliaužia koridorium, atsiduria prie laiptų, guli paslika tamsoj, klausosi dviejų moterų pokalbio.)

ŠARLOTĖ. Sakyk, apie ką tu galvoji.

EVA. Galvoju apie Heleną ir Leonardą.

ŠARLOTĖ. Nesupratau.

EVA. Nesupratai?

ŠARLOTĖ. Jie beveik nepažinojo vienas kito.

EVA. Mama!

ŠARLOTĖ. Mes kartu buvom tik Bornholme per vienas Velykas.

EVA. Tu tada po trijų dienų išvažiavai.

ŠARLOTĖ. Atsimenu, tada lijo. O gal net snigo.

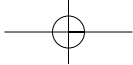
EVA. Mama!

ŠARLOTĖ. Aš turėjau groti Bartoko Pirmąją Ženevoje su Ansermetu. (*Pauzė*) Man labai rūpėjo laiku ten nuvažiuoti. Turėjau ramiai pagroti visą koncertą su tuo senuoju ponu. Gal aš išvažiavau anksčiau. Juk oras buvo bjaurus. (*Ilga pauzė*) Leonardas buvo prastos nuotaikos. Ir tu buvai ne itin žvali.

EVA. Mama!

ŠARLOTĖ. Nesuprantu, kam tu verti mane prisiminti tas idiotiškas Velykas. Iš tavo balso jaučiu, kad aš turėčiau dėl kažko pajusti gėdą. Atleisk man, bet...

EVA. Tu su Leonardu atvažiavai ketvirtadienį, mes praleidom nuostabų vakarą, grojom, dainavom, gėrėm vyną, juokėmės, žaidėm kažkokį stalo žaidimą, kurį radome drabužių spintoj. Helena gerai jautėsi, ji buvo su mumis, kartu džiaugėsi, atrodė miela ir laiminga. Ir Leonardas užsikrėtė jos linksmumu, kalbėjo, juokavo su ja, ji iš karto jį įsimylėjo, jiedu sėdėjo iki vėlumos. Rytą Helena man pasakė paslaptį, kad Leonardas pabučiavo ją. Prieš pietus Leonardas ir Helena važinėjosi automobiliu, buvo Didysis Penktadienis, oras šiltas, ramus, tikra pavasario diena, negi tu pamiršai, mama? Kai jiedu linksmi, įraudę nuo saulės sugrįžo atgal, tu kalbėjai telefonu, tu visą rytą kažkam skambinai. Kai jiedu įžengė į prieškambarį ir Leonardas pasodino Heleną ant kėdės, tu nutraukei savo pokalbį ir pasakei: „Helena, padėkok Leonardui, kad jis tau buvo toks geras.“ Helena nusijuokusi tarė: „Mama, tu taip su manim kalbi, lyg man būtų aštuoneri metai. Net graudu.“ Tada tu visai kitokiu balsu pasakei: „Pagirtina, kad tu nepraradai humoro

jausmo.“ Paskui lyg niekur nieko tu tęsei pokalbį telefonu. Po pietų Leonardas išėmė iš krepšio vieną knygą. Tai buvo Mocarto biografija, jis ėmė garsiai skaityti Helenai, sykiu aptarė iliustracijas. Paskui tu kelias valandas repetavai Bartoko koncertą. Ketvirtą atėjai pas mane užsiplikyti arbatos. Dar pasakei: „Tu matei Heleną! Kokie jie abu žavūs. Net graudu.“ Per vakarienę turėjom svečių. Leonardas pasigėrė ir ėmė griežti Bacho siuitas, jis buvo ne toks kaip visada, tarsi pastambėjęs, ap sunkęs, švelnus ir siaubingai girtas, jis griežė prastai, bet vis tiek gražiai. Helena sėdėjo prieblandoje ir tiesiog švytėjo, aš to dar nebuvau regėjęs. Svečiai išsiskirstė mirtinai pavargę ir melancholiški. Naktį mudvi išėjom pasivaikščioti, tu vis pasakojai apie kažkokią fantastišką kelionę, rodos, į Keniją, nebepamenu, gerai aš nesiklausiau, vis galvojau apie Heleną ir Leonardą. Kai mudvi grįžome, jie tebesėdėjo kaip ir anksčiau – kiekvienas savo kampe, židinyr ir žvakės jau buvo beveik užgesusios. Pastebėjau, kad Leonardas apsiverkęs, jis net nesistengė slėpti susijaudinimo. Helena buvo geriau užsimaskavusi, ji kalbėjo su mumis ramiu, kiek pavargusiu, abejingu balsu. Tu nuėjai miegoti, o aš padėjau Leonardui užlipti laiptais. Mes sustojom prie jūsų miegamojo durų, jis atsigrėžė, pasižiūrėjo į mane ir pasakė: „Įsivaizduoji, ten, apačioj – plaštakė, ji daužosi į lango stiklą.“ Kai vėl nusileidau pas Heleną, ji sėdėjo visiškai rami, tiesi – nė šešėlio jos ligos. Aš niekada nebepamiršiu jos veido, mama, *aš niekada nepamiršiu jos veido*. Ryte tu išvažiavai į Ženevą, keturiom dienom anksčiau nei mes buvom sutarę. Siautėjo baisi pūga. Lėktuvas neskrido, bet tau pavyko gauti vietą kelte. Aš nuvežiau tave į uostą. Prieš lipdama į laivą, tu lyg tarp kitko pasakei: „Aš paprašiau, kad Leonardas ilgiau čia pasiliktų, mačiau, kad jis Helenai daro gerą poveikį.“ Tu dar nusišypsojai, ir mudvi apsikabinom. Bet Leonardas staiga pasidarė neramus ir nelaimingas. Jis buvo išsiblaškęs, nemandagus, sėdėjo palėpės kambary ir dirbo. Vėlykų rytą jis pasigėrė ir nugriuvo nuo laiptų, tai šiek tiek pataisė jam nuotaiką, paskui išėjo į lietu ir ilgai vaikščiojo, grįžo išsiblaivęs. Priėjo prie Helenos ir pasakė, jog po kelių valandų turės išvažiuoti, bet jie dar pasimatys, jis paliks jai prisiminimui tą Mocarto biografiją. Paskui jis paskambino į Ženevą ir pusę valandos kalbėjo su tavim. Tą patį vakarą jis išskrido paskutiniu reis. Naktį mane išgąsdino kraupus garsas. Taip verkė Helena. Ji skundėsi, kad jai nežmoniškai skauda klubus ir dešinę koją. Jai net atrodė, kad nebeišters iki ryto, aš suradau kokių tik beturėjom vaistų nuo skausmo, bet niekas negelbėjo. Penktą rytą turėjau paskambinti greitajai.

ŠARLOTĖ. Tai aš, vadinas, kalta, kad Helena susirgo.

EVA. Taip. Aš taip manau.

ŠARLOTĖ. Negi tau atrodo, kad Helenos liga...

EVA. Taip.

ŠARLOTĖ. Tai tu rimtai?..

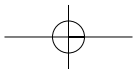
EVA (*tyli*).

ŠARLOTĖ (*netekusi žado*).

EVA. Kai Helenai buvo vieni metukai, tu palikai ją. Vėliau tu nuolatos mus palikdavai. Kai Helena rimčiau susirgo, tu išsiuntei ją į tą slaugos ligoninę.

ŠARLOTĖ. Ne, tu neteisi...

EVA (*ramiai*). O kur aš neteisi? Jei gali ką paneigti, sakyk. Pažvelk į mane, mama. Geriau įsižiūrėk į Heleną. Tu neturi kuo pasiteisinti, mama. Tėra tik viena tiesa ir vienas melas. Ir jokio atleidimo čia negali būti.

ŠARLOTĖ. Bet aš niekada sąmoningai...

EVA. Aš netikiu tuo.

ŠARLOTĖ. Tu neturi teisės manęs kaltinti.

EVA. Tu visada taikai sau ypatingas išimtis. Lyg tu būtum sudarius su pačiu gyvenimu nuolaidų sutartį, bet *kada nors* tu įsitikinsi, kad tavo sutartis vienpusė. Tau teks pripažinti, kad esi kalta, kaip ir visi kiti.

ŠARLOTĖ. Kuo aš kalta?

EVA. Aš nežinau. Esi kalta, ir tiek.

ŠARLOTĖ. Nebepataisomai?

EVA (*neatsako*).

ŠARLOTĖ. Tu negalėtum prie manęs prieiti? Manęs apkabinti. Man pasidarė baisu. Mieloji mano, ar tu galėtum man atleisti už tai, ką aš padariau ne taip. Aš pamėginsiu pasikeisti. Tu pamokysi mane, mudvi kalbėsime, kalbėsime ilgai. Tu padėk man. Aš nebeištversiu, *tavo neapykanta tokia negaillestinga*. Aš daug ko nesuvokiau, buvau savanaudė, kartais vaikiškai bijanti. Tu nors paliesk mane, mušk, jeigu taip nori. Mieloji mano, padėk man!

(Nutilusiam name girdėti šauksmas. Tai Helena šaukia savo motiną. Eva ir Šarlotė puola į prieškambarį, skuba tamsiais laiptais į viršų. Eva pribėga pirmoji, bet sesuo atstumia ją, linksta prie motinos, kuri glaudžia savo galvą prie sergančios dukters krūtinės.)

16

ŠARLOTĖ (*kalba telefonu*). Atleisk, mielasis Paulai, kad aš taip anksti tau skambinu. Turiu kalbėti tyliai, kad niekas negirdėtų. Būk toks geras, padaryk man didelę paslaugą. Kai nueisi į savo kontorą, pasiųsk man telegramą, pareikalauk, kad aš nedelsdama atvykčiau į Paryžių ar kur kitur. Aš čia daugiau nė dienos nebeištversiu, bet negaliu išvažiuoti kaip niekur nieko, man reikalinga priežastis. Surask kokią tik nori, mielasis Paulai, tau gi sekasi kurti istorijas. Bet aš jau turiu baigti, čia viskas taip brangu. Viso labo, mielasis, ir iš anksto dėkoju už pagalbą.

(Ji atsargiai šmurkšteli į savo kambarį ir uždaro duris. Eva nepastebėta girdėjo tą pokalbį.)

17

ŠARLOTĖ (*traukinyje*). Malonu, Paulai, kad tu sutikai važiuoti su manim į Bretanę. Nebūčiau ištvėrus savo vienatvės. Nežinau, man atrodo, kad toj šiaurėj, tame Bindalyje, mane ištiko nemenkas šokas. Ten radau ir savo dukterį Heleną, o to visai nesitikėjau, jos liga dar labiau sustiprėjus, ir kodėl ji nemiršta. Gal tau pasirodys žiauru, kad aš taip kalbu? Tu mane gerai pažįsti, juk taip? Aš niekada neapvyliau tavęs, nesu atšaukus nė vieno koncerto. Tu gali manim pasitikėti, ar ne?

EVA (*viena*). Privalai pati save guosti, nėra ko tikėtis, kad kiti tau padės užėjus liūdesiui. Taip jau yra, matyt, turi išsiverkti tyliai, kad nieks negirdėtų.

ŠARLOTĖ (*traukinyje*). Paulai, dar paklausk manęs valandėlę. Dar ne-

užmik! Kritikai sako, kad aš – labai dosni muzikė. Niekas jautriau nepagros Šumano koncerto fortepijonui. Arba didžiosios Bramso sonatos. Aš savęs ne-
taupau. O gal – priešingai? Tokios idiotiškos mintys – vis lenda į galvą.
Paulai, tikiuos, tu ne dėl to su manim, kad tau nepatogu atsisakyti.

EVA (*viena*). Vargšė mama, išlėkė kaip be galvos, atrodė kažko išsigandus,
pavargus, staiga taip paseno, veidas susiraukšlėjęs, nosis paraudus nuo aša-
rų. Daugiau nebematysiu jos, aš atbaidžiau ją.

ŠARLOTĖ (*traukinyje*). Paulai, pažvelk į tą kaimelį, į tuos žiburius lan-
guose, žmonės ten užsiėmę vakaro darbais, verda vakarienę, vaikai ruošia
pamokas. O aš jaučiuosi tokia atitolus nuo viso to, visada ilgėdavausi namų,
bet kai sugrįžti į juos, supranti, kad kažko kito ilgėjaisi.

EVA (*viena*). Jau tuoj sutems, darosi šalta, reikia grįžti namo, paruošti
vakarienę Viktorui, Helenai. Aš negaliu dabar numirti. Bijau savižudybės,
gal Dievas dar panorės kam nors mane panaudoti, jis ir ištrauks mane iš to
kalėjimo. Turėčiau būti pasirengus.

ŠARLOTĖ (*traukinyje*). Žinai, Paulai, tos mano dukters Helenos labai
gražios akys, tokios ryškios, žvilgsnis tyras, ji paveldėjo Josefo akis, kai ran-
kom suimi jos galvą, ji dar sugeba sutelkti žvilgsnį. Ir kaip ji įstengia gyven-
ti ir kančias kęsti, ar tu supranti? Mano gyvenimas iš tikrųjų buvo puikus, o
jos? Man viskas gerai, tiesa, jaučiuosi šiek tiek melancholiška, to aš nega-
lėčiau paneigti, bet sykiu jaučiuosi gerai, aš nelinkus per daug sielotis ar
gilintis į save, šiaip ar taip, turiu gyventi.

EVA (*staiga sustoja*). Tu palietei mano skruostą? Kažką sakai man į ausį?
Tu dabar su manim? Mudu niekada viens kito neapleisim.

ŠARLOTĖ (*šypsosi*). Tu visada toks mielas, Paulai, ką aš be tavęs dary-
čiau. Ir ką tu veiktum be manęs. Pats žinai, kokios įkyrios tos smuikuotojos, –
amžini verkšlenimai. O jau tas garsas, kai jos repetuoja.

EVA. Helenos langas šviečia. Tikriausiai Viktoras ten kalbasi su ja, iš jo
pusės gražu, jis toks mielas, turbūt aiškina Helenai, kad mama išvažiavo.

Paskutinė scena

VIKTORAS. Helena, aš tau norėčiau pasakyti vieną dalyką. Šarlotė iš-
važiavo priešpiet. Mes nenorėjom tavęs žadinti, nuo tų vaistų tu taip giliai
miegojai, naktis tau buvo tokia nerami. Todėl mes – jau sakiau – nenorėjom
tavęs žadinti.

HELENA (*kažką sako*).

VIKTORAS. Tavo motina prašė už ją atsiseikinti. Ji buvo nusiminus, su-
trikus, verkė.

HELENA (*kažką sako*).

VIKTORAS. Eva dabar išėjo pasivaikščioti prieblandoje prieš vakarienę. Ji
jau apsiraminu, beveik patenkinta, man rodos, ji net džiaugiasi, kad Šarlotė
išvažiavo.

HELENA (*kažką sako*).

VIKTORAS. Aš nežinau, Helena mieloji. Eva buvo per daug užsimojus.
Per daug tikėjosi iš to susitikimo su savo motina, man širdis neleido jos per-
spėti. Todėl mums ir nepasisekė.

HELENA (*labai stengiasi kažką pasakyti*).

VIKTORAS. Nesuprantu, ką tu sakai.

HELENA (*virpėdama kartoja savo klausimą*).

VIKTORAS. Tu sakai, kad norėtum... Ko tu norėtum?

HELENA (*dar labiau susijaudinus mėgina sakyti tą patį*).

VIKTORAS. Tu stenkis kalbėti ramiau, mieloji, kad aš galėčiau suprasti.

HELENA (*pradedą rėkti, ją vis labiau tampo mėšlungis, tarpais girdėti atskirų žodžių nuotrupos. Ji kramto jau kraujuojančias lūpas ir žiūri maldaujančiom akim*).

VIKTORAS. Eva! Greičiau ateik, Helenai priepuolis. Paskubėk.

(Helenos riksmas vis šaižesnis, beveik nežmogiškas, ji blaškosi kėdėj, kol ta parvirsta, Helena jau guli ant grindų. Jos kūnas riečiasi, rankos krypsta į šonus, iš burnos plūsta putos ir kraujas. Viktoras ir Eva veltui mėgina ją apraminti, pro kietai sukąstus jos dantis įsprausti vaistų.)

Epilogas

VIKTORAS. Kartais aš stoviu čia ir stebiu savo žmoną, bet ji to nežino. Ji tokia nusikamavusi, pastarosios naktys buvo tiesiog baisios, ji beveik nemiegojo. Ji sako, kad niekad neatleis sau, kam išvarė motiną. Man vis nepavyksta su ja pasikalbėti, viskas pavirsta tik žodžiais, tuščiom frazėm. Aš privalau būti šalia, matyti, kaip ji kenčia, bet nieko negaliu padėti.

EVA. Tu kažkur išeiini?

VIKTORAS. Nueisiu į paštą pasiimti man atsiųstų knygų.

EVA. Gal būsi toks geras ir įmesi šį laišką.

VIKTORAS. Mielai. Parašei Šarlotei?

EVA. Gali paskaityti, jei nori. Aš užlipsiu valandėlei pas Leną.

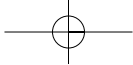
VIKTORAS (*skaito*). *Aš suprantu, kad neteisingai su tavim pasielgiau. Sutikau pilna visokių priekaištų, o ne švelnumo. Paskui kamavau tave prikeldama seną neapykantą, kuri nieko nebeturi bendra su tikrove. Per visas tas dienas aš dariau klaidą po klaidos ir labai prašau, kad man atleistum. Helena suvokia kur kas giliau. Ji linkusi duoti, o aš – reikalauti. Ji priartėjo prie tavęs, aš nutolau. Staiga supratau, kad man reikėtų rūpintis tavim, kad visi tie seni dalykai – praeitis, aš niekad tavęs nepaleisiu, niekada tavęs nepaliksiu vienos. Nežinau, ar šis laiškas tave pasieks, ar tu perskaitysi jį, gal jau viskas pavėluota. Bet aš vis tiek tikiu, kad mano praregėjimas – ne veltui. Vis dėlto egzistuoja savotiška malonė. Tai nepaprasta galimybė rūpintis vieni kitais, padėti vienas kitam, parodyti švelnumą. Turėtum suprasti, aš niekada tavęs nebepaliksiu, neleisiu tau dingti iš mano gyvenimo, aš būsiu užsispyrus! Neatsižadėsiu to net ir tada, jeigu tai būtų per vėlu. Bet aš manau, kad dar ne vėlu. Neturi būti per vėlu.*

Forio, 1977 m. liepos 27 d., antradienis

Versta iš:

Ingmar Bergman. HÖSTSONATEN.

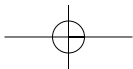
Stockholm: Bokförlaget Pan/Norstedts, 1978

IMELDA VEDRICKAITĖ

Girtuokliai, juokdariai ir šventieji pamišėliai

Prieš metus knygų aptarimo pokalbyje nuskambėjo replika apie šiuolaikinėje lietuvių literatūroje įsigalintį infantilizmą. Jei tiksliai suvokiau, infantilizmą, plūstantį iš rašytojus dominančios nepakankamai svarios tematikos ir jos paviršutiniškos plėtotės. Renkuosi šią „nebrandumo“ temą kaip simptomišką šiuolaikinei lietuvių prozai ir pažvelgsiu tik į vieną jos atspalvį – į svaigulį, išviešinantį kūrėjo–pamišėlio–juokdario ir karaliaus (valdžios) santykį. Spėju, kad toks šiandienos pasakojimas plečia savo regradą kartu naikindamas ir skirtumą tarp normos ir jos pažeidimo, nebetarnaujančio vertei atnaujinti. Jis daugiau dėmesio skiria kasdienybės būsenoms, jų mikrokaitoms ir ne-prasmybei. Viskas autoriui įgauna vienodos vertės. Randasi ir kiek kitokia dominavimo aistros artikuliacija (netgi jos antipodas – pasitraukimas iš jėgos lauko, ryškiausias Andriaus Jakučiuo „Tėvynėje“). „Mažąjį“ žmogų papildo į sceną išėjęs pabrėžtinai antipatiškas žmogus. Jis pats herojiškai liudija savo silpnumą ir žaismingai deklaruoja pasitraukimą iš dabarties visuomenėje įsitvirtinusių šizofreniškos dvigubos moralės kanonų. Jo visos aistros ir patirtys – ir egzistenciškai svarbios, ir bergždžios – autoriui tampa vienodai vertingos. Daugelis elitinių rašytojų atnaujina savotišką *dendi* įvaizdį (Juozas Erlickas, Herkus Kunčius, Kęstutis Navakas). Tai teikia jiems prabangią galimybę be varžymosi „kalbėti“ apie iki jų (ir į juos panašių, kaip antai Sigitas Parulskis) buvusias pernelyg intymias ar nereikšmingas, todėl dažniausiai tekstui neatrenkamas–nesukonstruojamas „patirtis“. Beje, šiai *dendi* būdingas stilistinis multiplikavimasis lyg ir prieštarauja jų skiepijamam prozos žvilgsnio atnaujinimui per vis intymesnę kalbėseną.

Visgi šioje skirties tarp sakralumo ir profaniškumo niveliacijoje vis dar gyvuoja šventojo pamišėlio, girtuoklio ir juokdario vaidmenys. Tačiau jie tolsta nuo šventojo svaigulio pašaukimo, primindami už netobulos pasaulio tvarkos pasislėpusį jos „kaltininką“. Į viešumą iškeliamas valdžios, eroso ir alkoholio svai-

gulus pasitenkina „savistaba“, patirties fiksavimu, o ne pranašyste ir *sacrum* atsivėrimu. Ši samplaika įelektrina tarp kitų ir Donaldo Kajoko, Ramūno Kaspavičiaus, Andriaus Jakučiūno, Herkaus Kunčiaus, Kęstučio Navako praėjusių metų knygose vaizduojamą pasaulį, tiksliau – jų personažų žvelgimo prizmes, kaip tikimasi(?), skaitytoją šokiruosiančias ar viliosiančias susitapatinti.

Ieškodama būdų interpretuoti (prisijaukinti) A. Jakučiūno „Tėvynę“, pribloškusią intymia kalbėsena, itin originalių įvaizdžių gausa ir asmenybės entropijos fiksais, kaip prisiekęs snobas pasieškojau „saugaus“ atstumo – „geriau išmanančiojo“ instancijos. Grįžtelėjau į kitos literatūros padanges ir atsiverčiau slavistų pranešimų rinkinį, skirtą kvailiams ir bepročiams slavų literatūrose. Piotro Fasto mintis apie Grigorijaus Kanovičiaus romanų pamišėlius pasirodė itin simptomiška ir šiandienos „pamišėliškai“ lietuvių literatūrai: „Žmogus, praradęs viską, dar turi tikėjimą, bet praradęs tikėjimą – nieko nebeturi. Pamišimas, kuris jo tuomet laukia, tampa tolygus visiškai žmogiškumo destrukcijai, vidinės koherencijos prarasčiai, o ją „dieviško pamišimo“ atveju ir užtikrina tikėjimas“ (Fast P. *Obłęd w powieściach Grigorija Kanowicza // Obraz głupca i szaleńca w kulturach słowiańskich.* – Warszawa: UW, 1996. – P. 125).

Praėjusių metų pamišėlių ir juokdarių istorijose galima aptikti visą spektrą jų tikėjimo ir nusivylimo būsenų. Viena „skaudžiausių“ – A. Jakučiūno romanomonologas „Tėvynė“ (kabutės ironiškos, nes „vienaskaitos pirmasis asmuo yra literatūrinės fikcijos elementas“, – kaip skelbia šiam A. Jakučiūno romanui giminigas Jerzy Pilcho svaigusis romanas „Stiprusis angelas“, 2002). Vos metai skiria du A. Jakučiūno romanus „Servijaus Galo užrašus“ ir „Tėvynė“, plėtojančius, nepaisant skirtingų veiksmo scenografijų, šventojo pamišimo temą. Pirmosios knygos fone – egzotiškoji autoriaus vaizduotės „rekonstruota“ Roma, antrosios – viena diena bei buto sienomis (lova-tėvynė) apribota alkoholiko išpažintis. Rašytojas pabrėžtinai demonstruoja vaizduotės sutramdymą. Jis atsisako spalvingos antikinės epochos kaip kaukės priebėgos, kad sąmoningai supaprastinta, turpizmo perkošta kalba dar kartą prabiltų šįkart apie alkoholio, o ne meilės ir poezijos svaiginamą sąmonę. Apsvaigusiojo monologas, kaip tikėtina iš svaigulio tradicijos, turėtų paliudyti jo blaivesnį už blavų „realybės“ suvokimą, kritišką santykį su išviešinamomis gyvenimo ne-prasmybės konvulsijomis ir blykstelėti įkvėpimo tiesa. Jis turėtų praskleisti racionalaus mintijimo uždangą, slepiančią dieviškąją išmintį. „Tėvyniškis“ patikina, kad kažkas kalba per jį („<...> norėčiau valdyti savo smegenis. Labai nemalonu, kai jos elgiasi taip, kaip atrodo tinkama joms, o ne man, todėl jaučiuosi mažumėlę sugniužęs“, p. 107). Tačiau jo bylojimai toliau už glorifikuojamą savinaikos aistrą nenuveda. Mirties jis laukia kaip gimimo, kitaip tariant, pats gyvenimas suvokiamas kaip mirties paralelė. Šventojo bepročio Servijaus Galo meilė skleidėsi įvairialypių politinių-religinių įvykių fone, kol išaiškėjo jos iliuzionizmas. „Servijaus Galo užrašuose“ vertės branduolį kaip tik ir sudarė šis efemeriškas aistros nupliekistas pasaulis. Vertingas pats jo spindesys, nepaisant banalios realybės, į kurią jis tapo nukreiptas ir kurios fone liko „degraduotas“ kaip kuriančiojo fantazijos padarinys. Jis mezgėsi poetinės kalbos (bepročio aiškiaregystė, poetiniai žaidimai ir pokalbiai su mokytoju) plotmėje ir persiliejo į kūno geismą kaip kraštutinė susitapatinimo su mokytojo idėjomis išraiška. „Servijaus Galo užrašuose“ susiduria keli jausmo „rakursai“, kelios vertybių hierarchijos, nebūtinai meilę ir atsidavimą kaip dieviškumo emanaciją laikančios aukščiausia vertybe. Ši poliglosija, palyginti su „tėvyniško“ monologu, sukuria pasaulio pilnatvės ir pasakojimo atvirumo iliuziją. Angeliško paukščio-poeto meilės tragizmas „Servijaus Galo užrašuose“ transformavosi į šė-

tonišką paukščiukų čiulbėjimą, kankinimo įrankį „Tėvynėje“. Dienos (šviesos, gyvybės klegesio, dieviškumo-šėtoniškumo) naštos nepakeliančiam „tėvyniškiui“ gyventi neįmanoma, o mirti per anksti. „Tėvynėje“, balansuojant ties gyvenimo ir mirties riba, kaip tik meilė, tiksliau – vien jos ilgesys, tapo kad ir neaiškiai artikuliuojamu, bet numanomu pasakojimo pozityvu šalia laukiamos mirties.

„Tėvynė“ – tai kalbėjimas apie stebuklą, kuris gali perkeisti nuopuolį (abejingumą?): „Visame šiame beprasmybės šėlsme neišdrįsiu pasakyti, kad dar kažko noriu“ (p. 196). Trokštama „mažmožio“, kabinamasi į buto scenerijos detales kaip į desperatui siunčiamus dieviškus ženklus (žiedlapis, pipiras, kamuolys), kurie apverstą žlungančio gyvenimo kryptį: „<...> visur matau daug daugiau simbolių, nei jų yra iš tikrųjų – buvau tapęs tariamų ženklų dešifravimo mašina, kuri, žinoma, neturi jokios ateities“ (p. 159). Tai neoromantinis sprendinys, išspraus tas į antipeizažišką sceneriją. Laukiama Kito pasirodymo kaip atsiliepimo į „bjaurume skęstančio kūno šauksmą“: „O man tikras išsigelbėjimas būtų žmogus. Deja, jis neateis“ (p. 116). Kadangi susitikimas su Kitu neįmanomas, telieka atsiribojimo kaip apsisaugojimo galimybė. Ir A. Jakučiūno (Didonė), ir H. Kunčiaus (Robertikas iš apsakymo „Havanos kreidos ratas“) personažai pakartoja tą patį magišką ginties gestą: jų vaizduojami vieniši trapūs vaikai „ginasi“ nuo pasaulio, brėždami apie save, kaip tiki, stebuklingą gynybos ratą. Galbūt A. Jakučiūno „tėvyniško“ moliuskisėkas seilėjimasis savo kiaukute-bute, susitelkimas į kūno ir ne-kūno paviršius, magiškasis „tžššš“, nutraukiantis pavojingai svaigų mintijimą (neveikiančio televizoriaus, obuolio muliažo ir purvo dėmės ant sienos kontempliacijos), irgi yra savisauga, žmogiškosios vertės gintis. Bet nuo ko ginamasi? „Absoliutaus niekio riba“, medituojant dviračio griaučius ir siurrealių požeminių garažų keliamą siaubą, įtaigiau A. Jakučiūno pajausta dviejų šermukšnių „vartuose“. Tai kone vienintelis peizažiškas fragmentas į interjerą („vidujybė“) – subjekto nuaistrintas aistras – susitelkusiame romane. Personažo keliavimas pirkti alkoholio – vienintelis tėvyniško išsiveržimas iš „tėvynės“. Tarp sapno ir apsvaigimo nuo alkoholio jis patiria žudantį tamsos siaubą: „<...> abudu tie medžiai atrodo kaip vientisas ir anaipol ne gamtiškas darinys, kažkokie kažkur vedantys vartai, skylė, kurios prigimtį, rodos, galėtų atskleisti tik šarlatanai arba žiniuoniai... mane jie visuomet užburia <...> šie šermukšniai manęs dar niekad nuo nieko neapvalė – bent šiedu. Jei atvirai, aš jų bijau. <...> tamsos siaubas perveria kūną lyg tobulai išaštrintas samurajaus kardas. Tai pati baisiausia iš visų tamsos rūšių, kokias tik esu matęs. Tai – svorio, tirščio ir spalvos neturįs vakuumas, antitezė viskam, ką lig šiol esu patyręs <...> Teks sukaupti visas jėgas, kad tam kažkam, kas sukūrė tą šakų, lapų ir traškesių karaliją, atrodyčiau ramesnis, tvirtesnis, saugus“ (188).

Tačiau atrodo, kad mirtis ir „vienatvės klaidas“, pasmerkiantis „nuolankiai kęsti pernelyg lėtą savo likimą“, paryškintas raginimu *neužmiršti mirti* (taip jis verčia *memento mori*), tėvyniškiui nėra egzistenciškai svarbus – kitaip jis netaptų žaidybišku, eksperimentiniu. Kad ir besislepiančias lovos įsčiose nuo pasaulio (televizoriaus) skleidžiamų chimėrų, jis visgi jaučiasi esąs išskirtinis ir todėl nešantis pasauliui slaptą prasmę, o tai reiškia ir atsparumą mirčiai: „Mintis, kad aš nesu išskirtinis, kėsinosi į pačius mano egzistencijos pamatus. (Jei ne tikėjimas, kad esu išskirtinis, jau seniai būčiau nusidaigojęs koku nors man prieinamu būdu.)“ (p. 154).

Mirties baimę pranoksta malonumas, sukeltas akibroktos pasauliui, iš kurio kalbantysis jaučiasi išstumtas. Todėl malonumo ieško kaip juokdarys – jis sau pačiam falsifikuoja gyvenimą-pasakojimą (klastoja vaikystės prisiminimus, imi-

tuoja savižudybę) ir „eksperimentuoja“ su pasauliu: „<...> aš juk ir nebūčiau nusiteikęs sakyti tiesos <...> nesistengčiau nuo savęs nei nuo klausiančiojo slėpti, jog šneku nei ši, nei tą. Tai – vienas mėgstamiausių mano žaidimų. Svarbiausia, kad pašnekovas būtų supratingas ir nepradėtų manęs kaltinti“ (p. 163).

Jis svajoja netgi sugluminti kitą demonstruodamas visuotinį pasaulio falšą – obuolio muliažu supermarketo vaisių skyriuje tėvyniškis „gundo“ pasaulį suprasti savo paties apgaulingumą (vartotojiškumo kritika?). Tik keista, kad A. Jakučiūno ekscentriškasis girtuoklis šią misiją atlieka tarsi slaptasis agentas, neišeidamas į viešumą, ignoruodamas adresatą (minią?), kuriam ir skiria savo „eksperimentą“. Šia anonimino užsimaskavimo poza (skirta tradicinei juokdario misijai atlikti) siekiama patvirtinti savo vaidmens autentiškumą, unikalumą ir nesuinteresuotumą. A. Jakučiūno ekscentriškasis girtuoklis racionaliai viešina pasaulio nenormalumą – viešų ir privačių normų sankirtą. Tai ji turėtų išskelti laukiamą stebuklą, prie kurio skaitytojas artėja kartu su merdinčios, apgirtusios sąmonės srautu. A. Jakučiūnas „Tėvynėje“ meistriškai išbalansuoja įtampą, atrodytų, visiško sąstingio ir pakrikimo atmosferoje. Tai pasakojimas be intrigos ir be atomazgos, kurios laukiantis skaitytojas yra priverstas užsihipnotizuoti. Deja, A. Jakučiūnas tik pakartoja daugumos „švento pamišimo“ fabulų klišę. Jis pasitelkia klasikinį šviesos simbolį, kaip *sacrum* ženklą (peroksidiniai prostitutės plaukai, paskui kuriuos patraukia apie medituotą elektros lemputę užsi-svajojęs „herojus“). Mikroįvykių prisodrintame pasakojime taip kompensuojamas atomazgos trūkumas. Jos iš tiesų nėra, meldimas „trumpam įsisprausti į amžinybę“, kad galima būtų saugiai sugrįžti atgal, – neįmanomas.

J. Erlicko „Bajorų“, atvirai varijuojančioje pranašo-juokdario misiją Lietuvos provincijoje, nuskamba tarsi A. Jakučiūno „Tėvynės“ parodija: „Girdėjau, kad viskas praeina, todėl vis daugiau laiko praleidžiu lovoj. Turi gi būt nepraeinančios vertybės!

Praeinantiems namiškiams dažnai parodau save ir paaiškinu gulimosios padėties ypatumus. Niekas nenori klausyt. O juk sakau tiesą“ („Senieji lietuviai. Naujas mąstymas“, p. 156).

Šiai tragiškai „Tėvynės“ svaigulio tonacijai priešingi Kęstučio Navako optimistiniai eilėraščiai-blevyzgos („Iš gyvenimo garstyčių ir krienu“). Barų įkvėptys išsiliejusios į literatūros barus, žaidimas ženklo sutartinumu, kalbos prasmų sąlygiškumais dėl pačios žanrinės apimties fiksuoja trumpus svaigulio pliūpsnius. Šio rinkinio žaidybinis transas primena grakštų kalambūrą, žodžių pasiansą, albuminį pokalbį su ju „cecho nariais“. Tai savotiškai „saugi“ savęs stigmatizacija, pažabotas šėlsmas, malonumo siekiantis rimavimas. Jo eilėraščių ritmika pati savaime veikia kaip jukinantis alkoholio fermentas („Aš rašau kas man lemanas“ – „Dosnumas“, p. 26). K. Navakas irgi išviešina dvigubą viešo ir privataus gyvenimo standartą, tačiau tai daro frivoliškai pašiepdamas viešąsias normas, primindamas nuo jų išsisukančius gyvybingus, skaitytojų patirtis bendravardiklinančius „privatius“ kalbos įpročius.

Ramūnei Kasparavičiui romane „Molinė patranka“ ir apsakymuose pavyksta išlaikyti tą pačią dionizišką linksmybės žaismę. Tačiau ja autorius tik pasinaudoja, kad įtvirtintų tikėjimą kūrėjo pastangų verte. R. Kasparavičius diagnozuoja nūdienos lietuvių sąmonės būklę ir už šelmiško juoko galbūt slepia desperaciją, ieškodamas lietuvių tapatumo ir žmogaus vertės „postsovietiniame“ pasaulyje. Jo kalba svaigina kaip kokteilis iš barokinių epitafijų ir slaviškų keiksmų, miraklio fragmentų ir girtuoklių erotizuotų tostų. Kalba pasauliui sugrąžina užmirštą, o gal niekada ir nepažintą intelektualų Europos barbarą, žaidžiantį

savo paties archaizuotomis būsenomis – lietuvių legendų ir pasakų intonacijomis, tarme ir žargonu. Šiame balsų koliaže išsikristalizuoja eroso įmagnetintas kūrėjo-girtuoklio santykis su pasauliu, laukiančiu naujai apvaisinsiančio kūrybos pliūpsnio (erotiškas molinės patrankos šūvis). Šis kūrybos aktas turi pakeisti mąstymo istoriją – vis ta pati nemari pasaulį gelbstinčio grožio tikyba. R. Kasparavičiaus pasakotojas romane ir apsakymuose sovietinio režimo patirtis nuolatos permąsto pokalbio su pačiu savimi ir skaitytoju forma. Jis taiko į bendrą istorinės atminties klodą, ko nerastume deklaratyviai individualistinėje, netgi narciziškoje A. Jakučiūno „Tėvynėje“.

Iš juokdario stichijos (iš sovietinių patirčių melagingumo ir dviprasmybės) R. Kasparavičiaus personažai semiasi jėgų balansuoti situacijose, kurios iš anksto žmogiškumą pasmerkia pralaimėti. R. Kasparavičius ir H. Kunčius tęsia pokario temą – suaktualina prievartos ir aukos, heroizmo ir degradavimo, žmogiškumo ir jo žlugimo motyvą. Jų novelėse taip pat esama ir heroizmo kaip svaigulio (erotinio bei sadistinio), afekto interpretacijų. Dviem novelėmis apie lietuvių partizanų (R. Kasparavičiaus „Visų gražiausia“ ir H. Kunčiaus „Timūras ir Maratas“) tęsiasi kontroversiškas dialogas su vis dar psichologinio ir literatūrinio atstumo „nenuškausmintą“ rezistencijos istorija. Juoba kad šį įsijautrinimą palaiško konteksto įtaka, kurią H. Kunčius panaudoja „dokumentiniam“ groteskui sukurti. Romantinis partizanų heroizmas, valdžios institucijų „pasisavintas“ kaip ritualui vertingas istorinės atminties ženklas, tampa „privalomas“, „programiškas“, „auklėjantis“ ir kartu praranda žmogišką matmenį, apie kurį primygtinai kalba literatūra. Novelės „Visų gražiausia“ kalbėsenų koliaže R. Kasparavičius derina istorikų, psichologų ir partizanų kalbų fragmentus ir išryškina jau romane nuskambėjusią temą: žodis turi galios veikti netgi ir sužvėrėjusį, „amžino įšalo“ – emocinės tuštumos, bankrutavusios idėjos, marazmo – pasaulį.

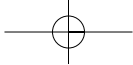
Romantinio įsitikinimo, kad žodis keičia pasaulį, antipodas – H. Kunčiaus nuosekliai tęsiamas sovietinių chimėrų paradoksas apsakymų ir novelių rinkinyje „Išduoti, išsižadėti, apšmeižti“. Pernai pasirodžiusį jo romaną „Nepasigailėti Dušanskio“ laikiau dvigubai negatyviu karnavalu, kurio groteskas neteikia jokio katarsio. Šiandien atrodo, kad katarsio autorius ir nesiekia. H. Kunčius tiesiog tęsia savotišką totalitarinės sąmonės chimėrų dauginimą: jo vaizduotės teritorija išsiplėtė nuo Vilniaus Lenino aikštės (minėtas romanas) iki Kubos ir Kinijos, o laikas garma atgal – nuo Lenino paminklo „nuskraidinimo“ iki Prahos pavarario ir Peterburgo „Auroros“ šūvio. Tačiau kintant geografijos ir laiko riboms, H. Kunčiaus pasakojamose istorijose nepakito seksualumo ir valdžios dominantė. Sovietinio idiotizmo kalbos klišės H. Kunčius panaudoja specifiniam sąmonės apsvaigimui atkurti. Jis tiesiog mėgaujasi optimistinėmis manipuliuojančios socializmo kalbos intonacijomis ir kuria makabriškus – proto bei kūno prievartos – vaizdinius. Šią „ekstazišką“ kalbos specifiką adekvačiai gali suvokti tik tą laiką atsimenantis ar jį iš tekstų gerai pažįstantis (tai turbūt tas pats) skaitytojas. H. Kunčiaus kuriama blogio ir gėrio kovos, blogio triumfo misterija persikelia už paties teksto ribų. Šokiruodamas perversiškais erotiniais-sadistiniais vaizdais, autorius greičiausiai siekia išgauti pozityvią skaitytojo atmetimo reakciją (tai primena buvusio vieno drastiškiausių televizijos herojų – Algio Greitai – kadais įtaigaus ir pagaulaus juodojo humoro kultivavimą). Tačiau tokia atmetimo reakcija juoba neįmanoma, nes atmesta turėtų būti latentinė žmogaus prigimties dalis, kaip tik ir leidžianti tęstis H. Kunčiaus vaizduojamam šėtono triumfui. H. Kunčius pirmojoje rinkinio novelėje kalba apie visais laikais nesenstančią Judo pasekėjų misiją: „Jei Kryžių kalne neapdairiai apsireikštų Jėzus Kristus, įduo-

čiau. <...> Sąlygos mums palankios: trečiasis tūkstantmetis vos prasidėjo, o mes vis dar jauni, energingi“ (p. 10). „Visomis prasmėmis nekorektiškas lietuvių rašytojas“ H. Kunčius, „pasirodantis“ savo paties kūrinyje, jaučia, kad „patologinis geismas europeitizuotis – atavizmas, erzinantis uodegikaulis“. Todėl jis modernizuoja Europos verčių pamatą, t. y. apverčia *meilės, tikėjimo, vilties* trejybę ir formuluoja naują priesaką – *išduoti, išsižadėti, apšmeižti*. Taip skamba naujasis komunizmo prievartą patyrusių žmonių manifestas. Kad būtų įgyvendintas, tereikia rasti naująjį Kristų („Mavromati. Dingstis nusikalsti“, „Havanos kreidos ratas“). Komunizmo auka tampa budeliu, ieškančiu aukos.

Iš dominavimo ir prievartos lauko į sapnų virtines, atspindžių atspindžius pasileidžia klaidžioti Donaldo Kajoko *new age* (Naujojo amžiaus) romano „Kazašas“ Izidorius Šalva. Jo sapnus irgi galime vertinti kaip svaigulį, pranašautojo buvimą tarp mirties ir gyvenimo (D. Kajokas pasirenka moto Ezros Poundo žodžius: „<...> atsakymas: nei mirtis, nei gyvenimas“). Autoriaus valia jis įkurdinamas po vonegutišku stiklo gaubtu saloje (jau minėto magiškojo apsaugos rato invariantas, nuoroda į pasakojimo sukonzentravimą „vidiniame kosmose“?). Kaip ir A. Jakučiūno romane, pasirenkamas izoliuotos vietos vaizdinys žada surrealistinį pasakojimą. O tekanti upė, kurios fone pasineriama į sapną ir pabundama (vienas į kitą persiliejančių sapnų paralelė), susieja laiko vienakryptį tekėjimą su jo pasikartojimų šokiu (sapnas–pabudimas–sapnas). Upė tampa ekranu, į kurį projektuojamas gyvenimo kaip sapno mirgesys. D. Kajokas esė ir prozos rinktinėje „Lietaus migla Lu kalne“ (2002) citavo savo rankraščių fragmentą, kuris yra itin giminiškas „Kazašui“: „Plaukiau meditacijos valtele nurimusia savo sąmonės jūra ir neturėjau nė menkiausio rūpesčio. Neieškojau atsakymo, nes neišivaizdavau nė vieno klausimo; neišmaniau, kas yra troškimas, tad negalvojau ir apie išsipildymą. Plaukiau drauge su Laozi, su Bodhidharma, su Pranciškum iš Asyžiaus, su genialiuoju Vanu Fo, su vėju, su savimi be savęs, savimi-ne-savimi.“ („Apie dendžio lazdelę ir nuostabią bejėgystę“, p. 165).

„Kazašo“ pinklūs klaidžiojimai po vaizdų, spalvų ir demoniškų personažų perkrautas vizijas, savotiškas literatūrinės Hieronimo Boscho pragaro transkripcijas, kreipia į vienintelį klausimą – „Kaz-aš“, „Kas-aš“. Izidorius, dailininkas, prekijas, vienuolis, tironas imperatorius, ieško jo tapatybę sunaikinusio demoniškojo Kazašo, dar vadinamo inkvizitoriumi, tobuluoju kariu. Trilerio užuomazgą autorius netrunka neutralizuoti. Jis pasitelkia dviprasmybę atspindžio principu sutapatinančią demonišką lėmėją su jo ieškančiu sapnuojančiu tapytoju Izidoriumi. D. Kajokas, panašiai kaip ir R. Kasparavičius „Molinėje patrankoje“, įtraukia skaitytoją į mintijimą apie „išsikūnijantį“ kūrinio ženkliskumą. D. Kajokas šiame romane varijuoja Dievu tapsiančio žmogaus temą, siejamą su kuriančiu žmogumi, su pačia kūrybos, kaip savęs tobulinimo, pastanga, o ne šios pastangos pėdsaku – daikto „gamyba“. Kūrinys čia tampa visatos atspindžiu, kuriame keliauja didieji meistrai magai. M. Žvirgždas recenzijoje „Kazašo šalyje“ („Aidai“, 2008, Nr. 1) šią pastangą – raugerškio žiedo tapymą – taikliai pavadino mandala.

Visą romano pasakojimą įrėmina ne tik sapno ir pabudimo, kad vėl sapnuotų, kaita, bet ir kreipiniai „Rabi“. Ši dialogo situacija kaip tiltas permetama į kontekstą, minimą knygos anotacijoje. Išpažinties ir kvotimo samplaika žymi valdžios ir pavergimo santykį, iš kurio stengiamasi išeiti. D. Kajoko Izidorius pakartoja legendą apie Vano Fo persikėlimą į paties nutapytą upę (Kristaus dangun žengimo paralelė?). Autorius kuria bulgakovišką vaizdinį – Izidorius su mokytoju ir kelionės palydovu pasitraukia ne tik į sapną, bet ir į susikurtą visatą, taip

nutraukdamas prievartos ir pavergimo ratą. Ir R. Kasparavičiaus, ir D. Kajoko romanuose minimas tūkstantmečių virsmas (gal iš čia ir judviejų apokaliptinis karnavalas), abiem rūpinti realybės ir žodžio sąveika, jų abipusis poveikis gali būti vertinama kaip paslėptas ryšys su įsikūnijusio Dievo laiku.

Visų šių knygų personažus sieja apsvaigimas, stipresnės ar silpnesnės ekstazės, įstrigimas į svaigulį primenančią būseną, kaip tai nutinka A. Jakučiūno „Tėvynėje“. Kad ir kaip vertintume svaigulio tradicijos tąsą praėjusių metų kūrinuose, ji gyvybinga ir, atrodo, jos šaltiniai nesenka visų plunksnos „infantilų“ naudai ir gėrovei.

Ar apsvaigėlių žodis taps „paklausia preke“ (kūnu)? Ar karnavalo žaismė nūsės populiariosios literatūros tekstuose kaip „adaptuotas“, nebereflektuojamas gyvenimo „atspindys“ – nežinia. Bet tikėtina, kad šis grėsmingas, patekęs į populiariosios literatūros apyvartą, atspindys sužadins ir pozityvią permainą, kuri pasireikš didesniu įsipareigojimu skaitytojui, elitinės literatūros akiratyje.

Mieli skaitytojai,

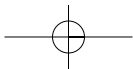
neužmirškite paskutiniam š. m. ketvirčiui

užsisakyti

Lietuvos rašytojų sąjungos žurnalo „Metai“.

Prenumeratą priima visi Lietuvos pašto skyriai.

Mūsų indeksas 5049.

Mūza padiktuoja poetui...

Poetas Tomas VENCLOVA atsako į literatūrologo Tomo ANDRIUKONIO klausimus

– Viename interviu esate sakęs, kad su poetais bendraujama per jų tekstus. Ar Jūsų vertimų knyga „Kitaip“ (2006) yra viena tokio pašnekesio formų, ar šis teiginys galioja tik originaliems tekstams? Gal vertimų knygos pavadinimą galima suprasti ir taip: „Tomas Venclova kitaip“?

– Be abejo, versdamas bendrauji su verčiamais poetais per jų tekstus – netgi labiau negu juos skaitydamas, nes geriau pajunti teksto raumenis ir gyslas. Knygos pavadinimą galima suprasti įvairiai, tinka ir Jūsų interpretacija. Dvi svarbiausios interpretacijos būtų tokios: pirma, tai *ne mano* poetika, o verčiamų autorių; antra, tai vis dėlto *ne visai jų* poetika, nes aš ją, norom nenorom, transformuoju pagal savo vidinius įpročius.

– XX a. tiek į literatūrologijos, tiek į filosofijos dėmesio centrą iškilo dialogo problema – kiek Jums ji aktuali? Kurie mąstytojai Jums artimiausi? Kiek rašant tekstus Jums svarbus yra dialogas su tradicija, mokytojais, bendraamžiais? Ar toks dialogas veikia patį tekstą?

– Dialogo sąvoka po M. Bachtino virto mūsų amžiaus filosofinės (ir, beje, sociologinės bei politinės) abėcėlės dalimi. Tokia ji yra ir man, tad šiuo atžvilgiu, manau, nesiskiriu nuo daugumos. Dažnai kalbos apie dialogą jau padvelkia banalybe. To stengiuosi vengti, nors turbūt ne visada išvengiu. Beje, dialogas nėra visraktis ir išsprendžia ne kiekvieną sunkumą. Šiandien populiarus terminas „polilogas“ yra netikęs, nes priešdėlis „dia“ neturi nieko bendra su sąvoka „du“: jį galima rasti žodžiuose „diagonalė“, „dialektika“, taip pat „diavolos“ (priešininkas, velnias) ir daugelyje panašių.

Dialogas su tradicija, mokytojais, bendraamžiais visada buvo literatūros ir bet kokio mąstymo šerdis. Jis pasireiškia, be viso kito, intertekstualumu (citomis ir pan.). Intertekstualumas mąstymui ir literatūrai, ypač poezijai, irgi įgimtas, bet nuo XX a. pradžios tiek patys autoriai, tiek kritikai jį pradėjo labiau pabrėžti. Be to, su juo įvairiai eksperimentuojama. Tai, žinoma, darau ir aš.

Kurie mąstytojai man artimiausi? Nesu filosofijos žinovas. Skaičiau Platoną, šį tą Aristotelio, R. Descartes'o, B. Spinozos, I. Kanto, J. G. Fichte's, S. Kierkegaard'o, F. Nietzsche's, L. Wittgensteino... G. W. F. Hegelio ar M. Heideggerio neįveikiau, nors apie jų mąstyseną šokių tokių supratimą gal ir turiu. Esu perskaitęs gana daug rusų mąstytojų, tokių kaip N. Berdiajevas, bet tai ne tiek filosofija, kiek, sakyčiau, teologinė publicistika. Turiu pasakyti, kad „vokiškam“ mąstymo stiliui, kuriam dabar pasiduoda prancūzai (J. Derrida) ir kiti, neišskiriant lietuvių, esu gana alergiškas ir linkstu sutikti su tais anglų mokyklos mąstytojais, kurie jame įžiūri pirmiausia pseudoproblemas ir tuščiažodžiavimą.

– Ar dabartinėje jaunesnės kartos anglakalbėje poezijoje matote poetų, potencialiai galinčių lygintis su vyresniaisiais: Seamusu Heaney, M. Strandu, Dereku Walcottu ir kt.?

– Galima būtų suminėti keletą ar net keliolika vardų, nebūtinai jaunesnės kartos, negu Jūsų išvardytieji. Gana būdingas dabartinei poezijai yra regionalizmas: S. Heaney vartoja grynai airišką medžiagą, D. Walcottas bando kurti Karibų salų mitologiją (čia jo pirmtakas ir, beje, svarbus mokytojas buvo St. Johns Perse'as). Gal ne visai įvertintas yra australietis Les Murray. Mano manymu, vidutiniškos kokybės, bet kylantis poetas yra airis Paulis Muldoonas, už jį turbūt stipresnis kitas airis Eamonas Grennanas. Minėtini, žinoma, Robertas Pinsky, Robertas Hassas, Charles Simicas. Bet šiaip jau dabartinės anglakalbės (ir bet kokios kitos) poezijos entuziastas nesu. Tai, kas dabar rašoma, dažnai yra ne eilėraščiai, o nežinia kokį tikslą turintys ir nežinia kam skirti tekstai. Lieku „aukštojo modernizmo“ (T. S. Elioto, W. H. Audeno, B. Pasternako, O. Mandelštamo, Cz. Miłoszo, J. Brodskio) šalininkas.

– Paskutinėje Jūsų eilėraščių knygoje esama nemaža tekstų, parašytų verlibru – ar šis judesys link „laisvesnės“ formos yra kitas logiškas žingsnis išbandžius įvairias griežtas formas, ar tą lemia kitos priežastys? Verlibras rašantįjį atpalaiduoja ar, priešingai, priverčia dar labiau įsitempti, kai jau nėra formos įpareigojimo? Kokius pavojus ir pranašumus matote rašant tiek metrinės eiles, tiek verlibru? Esate sakęs, kad tekstas Jums prasideda nuo ritmo, o kokios Jūsų verlibro ypatybės?

– Verlibru rašyti man žymiai sunkiau nei tradicinėmis eilėmis: grynai techninio darbo gal ir mažiau, bet patenkinamą rezultatą pasiekti – grynas vargas. Mano laisvosiose eilėse visada išlieka ritmas – turbūt jose būtų nesunku išskirti šio ar kito tradicinio metro variantus. Be to, verlibre keliu sau papildomų techninių užduočių, kurios dažniausiai lieka mano paslaptis – skaitytojas jų nepastebi. Pavyzdžiui, eilės skirstomos į vienodo dydžio (kartais labai ilgas) strofas, jose savaip skirstomos vyriškos ir moteriškos klauzulės ir pan. Taigi lieka kai kurių, dažnai griežtų suvaržymų. Chaotiško verlibro nepakenčiu.

– „Sankirtoje“ (2005) pasirodo neseniai pasitraukusių kūrėjų vardai: Cz. Miłoszas, S. Sontag, taip pat grįžtama ir prie J. Brodskio, A. Achmatovos. Ar nutrūkęs asmenybių ryšys gali būti tęsiamas tekstu, ar tai – tik ryšio konservacija?

– „Sankirtos“ eilėraščiai, dedikuoti Czesławui Miłoszui ir Susan Sontag, rašyti dar jiems esant gyviems. Bet, žinoma, yra ir eilėraščių, susijusių su mirusiųjų atminimu. Asmenybių ryšys iš viso yra subjektyvus dalykas: man jis, be abejonės, atrodo visai kitaip negu partneriui, o partneriui pasitraukus į anapus keičiasi nebent tai, kad ryšys nustoja būti dvipusis (ir tai dar klausimas).

– Ar pritartumėt W. H. Audenui, sakydam, kad poezija nieko nekeičia? Net jeigu ji – skydas, nes skydas irgi praktiškas daiktas, – tokiu jis išlieka net tuomet, kai jį pagamina ir pats Hefajstas?

– W. H. Audeno žodžiai – įspūdinga formulė, bet vis dėlto tai perdėjimas. Poezija istorijoje yra ši tą keitusi, nors lėtai, aplinkiniais keliais ir dažnai ne taip, kaip poetas norėtų. Žinoma, tai atsitinka ne kiekvienam, nors nebūtinai didiesiems. Rouget de Lisle'is arba Eugène Pottier tikrai pakeitė istoriją – kitas klausimas, kokia linkme. Kažkada rašiau, kad poezija yra skydas: turėjau ome-

nyje pirmiausia tai, kad ji gina poetą ir skaitytoją nuo amžiaus spaudimo, nuo indoktrinacijos ir panašių dalykų (deja, poezija gali pasitarnauti ir indoktrinacijai: Salomėjos Nėries „Poema apie Staliną“ suviliojo ne taip jau mažai – daugiau, negu esame linkę manyti – jaunų sielų, tegu ir ne visam laikui). Be to, eilėraštis keičia kalbą, o kalba yra vienas iš istorijos variklių.

– Poezijos ir sakralumo santykio (ne)būtinybė: ar įmanomos geros eilės be sakralinio matmens? Gal poeto eilėraščius galima laikyti asmeniniu testamentu, o, pavyzdžiui, jo vertimus, asmeninę antologiją – apokrifais?

– Labai geros eilės visada įgauna sakralinį matmenį, net jei jos būtų, pavyzdžiui, satyrinės, kaip Horacijaus ar Martialo. Man vertimai yra tiek pat asmeninis dalykas, liudijimas apie save, kiek ir originalūs eilėraščiai. Beje, ne tik eilėraščiai. Visa, ką žmogus palieka kitiems, įskaitant poelgius, yra jo asmeninis testamentas.

– Nereti yra poezijos palyginimai su išpažintimi: galbūt poezija turi išperkamosios galios – ar ji (jos rašymas, buvimas su ja) gali pateisinti gyvenimą, ar net atpirkti gyvenimo klaidas?

– Nemanau. Žinoma, jei gali aukščiausiam Teisėjui šį tą parodyti, tai savo gyvenimą šiek tiek pateisini. Čia nesvarstysiu klausimo, ar tas Teisėjas realus, ar įsivaizduojamas (gal tai istorija, gal net tu pats). Bet už klaidas vis vien reikės atsakyti, net jei būtum genijus. Be to, poezijoje esama distancijos, kuri ją skiria nuo tiesioginės išpažinties (jei ta distancija dingsta, tai labai blogai).

– Kokią įtaką Jūsų eilėraščiams daro kelionės? Turiu galvoje ne aki-vaizdžiausią, tematinį aspektą, – ar kelionių, kito, kitokio erdvėlaikio patirtys keičia Jus tiek, kad šioji įtaka atsispindėtų tekstuose?

– Kelionės, jeigu jos nėra grynai turistinės, praplečia sąmonę, o tai poetui naudinga – kaip, beje, kiekvienam. Bet sąmonę plėsti galima ir kitais būdais, kad ir skaitymu. Man labai įtartinas tik sąmonės plėtimas tais būdais, kuriuos siūlė A. Rimbaud ir siurrealistai, pavyzdžiui, narkotikais (Lietuvoje iš narkotikų daugiausia vartojamas tik alkoholis, ir kur kas didesniais mastais, nei galėjo įsivaizduoti patys narsiausi siurrealistai). Iš pradžių tai gali kiek padėti gaminant metaforas, bet visa tai gana greitai baigiasi ne tik etiniu, bet ir kūrybiniu degradavimu. Pavyzdžių žinome visi. Tiesa, į nieką nenorėčiau mesti akmens, jau vien dėl to, kad esu pats nemažai gėręs (nuo to mane atpratino emigracija – joje alkohikai tuoj pat pražūva, o Lietuvoje jie ilgai plūduriuoja visuomenės paviršiuje).

– Ar Jums atrodo svarbus vadinamasis *table-talk* žanras – kokios šio žanro teigiamybės ir galimybės?

– Ar kalbate apie *interview*, ar apie dienoraščius? *Table-talk* sąvoka gali daugmaž (nors ne visada) tikti ir vienam, ir kitam. Žanras įdomus, bet, kaip ir visi žanrai, reikalauja savitvardos bei savikontrolės, nuo kurios Lietuvoje dabar, deja, atsipalaiduojama (ir tuo, ko gero, netgi didžiuojamasi).

– Kiek poetui svarbi jo biografija? Ar ji gali būti vienu poeto tekstų kokybės rodikliu? Kiek Jums artimas J. Brodskio požiūris, kad Mūza diktuoja Fortūnai, t. y. kad kalba veikia biografiją, ir kuri yra tikroji poeto biografija?

„Poetas yra savo paties mito herojus“, – sakė J. Brodskis. Gal tą mitą kuria pats poetas ar kas nors iš šalies? Kokia Jūsų patirtis?

– Biografija, žinoma, nėra tekstų kokybės rodiklis, bet gali virsti dar vienu (ir svarbiu) tekstu. Kartais ji gali net užbraukti kitus tekstus (man, sakykime, saugumiečio eilėraščiai niekada nebus tarp mėgstamųjų, nors nuoširdaus komunisto, kad ir V. Majakovskio, eilėraščiai gali būti). Mūza dažnai padiktuoja poetui kaip pasielgti ar kokia elgsena jam nepridera. Už tai turime jai būti dėkingi.

Dažniausiai poetas sąmoningai ar ne visai sąmoningai pasirenka mitinį archetipą, pagal kurį organizuoja savo gyvenimą, ir čia svarbu nesuklysti. Jei teisingai pasirinkai, aplinka padeda tą mitą plėtoti – į jį „sugula“ visi svarbieji tavo biografijos įvykiai. Esu beveik nuo vaikystės pasirinkęs labai populiarių mitą – Odisejo (J. Brodskis, beje, ne tokį populiarių – Enejo). Kol kas mano biografija, net grynai asmeninė, su tuo mitu daugmaž sutapo.

– Savo pasaulėjautą esate apibūdinę kaip postkatastrofinę – ar „žiemai“ pasibaigus ji koregavosi?

– Iš tiesų ne, kadangi katastrofa *buvo*, ir nieko čia nepadarysi.

– Ar jaučiate ryšį su literatūros procesais Lietuvoje? Gal išvelgiate joje jaunų gabių rašytojų (karta po A. Marčėno ir S. Parulskio)?

– Ryšį, deja, juntu silpnokai. Anaipol ne visus jaunuosius lietuvių poetus perskaitau, kadangi mažais tiražais išleistas knygas nelengva gauti, kita vertus, deja, *a priori* žinau – daugelio jų kokybė vidutiniška, taigi geriau eikvoti laiką dar neperskaitytiems pasaulio klasikams (o jų niekad nepristigs). Kiekviena karta turi ir turės savo lyderius, nors bendrasis lietuvių poezijos lygmuo man dabar neatrodo aukštas, ir apie daugelį jos garsenybių esu gana prastos nuomonės. Savitas poetas man atrodo Gintaras Grajauskas, bet jis jau beveik „išėjo į klasikus“. Patiko Patricija Šmit ir Paulius Norvila.

– „Kitaip“ pratarinėte rašote, kad taisėte vertimus. Ar savo originalius tekstus irgi taisote? Jei taip – kiek tie taisymai esmingi? Ar taisymas visuomet yra tikslingas, pasiteisinantis? Ar pataisytas tekstas yra tas pats, ar jau kitas?

– Žinoma, taisau, bent jau stengiuosi pašalinti kalbos, kirčiavimo ir panašias klaidas. Stengiuosi nepersistengti, nes žinome daugybę atvejų, kai poetas (sakykime, J. Aistis, taip pat ir B. Pasternakas) savo ankstyvesnius eilėraščius „nutaisė“. Grynai formaliu požiūriu tekstas darosi kitas net pakeitus ar išbraukus vieną skyrybos ženklą, bet realiai čia galioja „plikio paradoksas“: neįmanoma pasakyti, kiek plaukų turi iškristi, kad žmogų galėtum vadinti plikiu.

– Ačiū už pokalbį.

Požiūriai

1. Artėja 2009-ieji – Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetis. Kokias mintis žadina Lietuvos nueitas kelias? Koks ir kas esu aš, lietuvis, dabar?

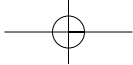
2. Kokie esame Europos kultūroje ir literatūroje? Ar turime dvasinių resursų būti saviti, įdomūs patys sau ir kitiems? Ar pačios Europos dvasia tebėra didinga?

3. Kaip gyvenate kiekvieną savo dieną? Ar kūrybinį darbą lydi socialinio saugumo jausmas, o gal atvirksčiai – baimė ir nerimas dėl ateities?

KORNELIJUS PLATELIS

1. Įvardijimas – tai daikto perkėlimas į kultūros ženklų sritį. To vardo paminėjimas – tai liudijimas, kad šioje srityje daiktas jau tapo atpažįstamas. Tas faktas man kažkokių ypatingų jausmų nekelia. Juolab kad Lietuva nepasiminėjo pati, o buvo paminėta kitų. Lietuviai nepasiminėjo, nes nebuvo išvystę tam reikalingo aparato – rašto ir (arba) to rašto laikmenų arba neįjutė poreikio, nematė reikalo tiems dalykams plėtoti. Šio poreikio stoka būdinga ir LDK laikams: valstybė neįtvirtino lietuvių kalbos, nesukūrė lietuviškos švietimo sistemos. Tai man taip pat nežadina entuziastingų minčių. Tad Lietuvos kelias per tą tūkstantmetį buvo kupinas neesminių pergalių (čia gal per stipriai, bet tegu taip ir lieka vaizdingumo dėlei) ir esminių netekčių. Turiu omeny – iki tos akimirkos, kai Lietuva atsirėmė į savo pačios kultūrą ir kalbą, t. y. pati neįsisteigė tegu tam tikru atžvilgiu virtualioje kultūros ženklų (Platonas pasakytų – idėjų) erdvėje. Tuomet ir pergales, ir netektys įgijo visai kitą prasmę, tapo kur kas esmingesnės.

Pavadinau kultūros ženklų erdvę virtualia, nes ji niekada nesutampa su realiu pasauliu. Tai veikiau mūsų individualius įsivaizdavimus apie pasaulį vienijanti sistema. Kaip ženklų sistema gali vienyti lietuvius, jei ji neišreikšta lietu-

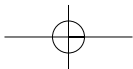
vių kalba? Kiek juos gali vienyti, pavyzdžiui, istorija, puikiai parodo mūsų aristokratijos ir bajorijos likimas Žečpospolitos laikais. Laimei, mūsų kalba, tikriausiai dar prieš Brunono nugalėjimą, buvo gerai išvystyta ir įtvirtinta iš lūpų į lūpas perduodamuose tekstuose bei garsuose. Tokią iš ten ją perėmė mūsų ankstyvoji literatūra. Tokią ir aš ją paveldėjau antrojoje XX amžiaus pusėje. O kad iki šiol šia kalba mąstau bei rašau tekstus, tai toks ir esu lietuvis – užkietėjęs, nenorintis nė girdėti apie buvimą kuo nors kitu. Žinoma, nenoriu pasakyti, kad manęs nedomina kitomis kalbomis besireiškiančios kultūros. Be jų turbūt nesuvisokčiau savo lietuviškoje kultūros ženklų erdvėje.

2. Kaip minėjau, europinės literatūros žaidimus kaip lygiaverčiai (turintys savo kalbą) partneriai pradėjome žaisti palyginti neseniai. Tačiau gerai išvystyta kalba ir tautosakos paveldas mums suteikė tvirtą pagrindą startui. Kiekvienas geras literatūros kūriny yra savitas, įdomus sau bei kitiems ir liudija jo autorių turėjus dvasinių resursų jam sukurti. Apie kokius nors kolektyvinius resursus kalbėti nenorėčiau, nors neneigiu, kad toks dalykas gali egzistuoti. O gerų tiek prozos, tiek poezijos kūrinių turime. Žinoma, jei insime jų kiekį lyginti su anglų, ispanų, italų, prancūzų, vokiečių ir keliomis kitomis literatūromis, teks pripažinti, kad esame parašę kur kas mažiau, na, ir gal ne tokių... Tačiau turime pagrindinį dalyką – kalbą, kuria galime tuos būsimuosius šedevrus kurti. Kitas dalykas – kaip, t. y. kam ją naudojame? Yra autorių, kurie, kaip koks J. Aputis, rašo per daug nesirūpindami europine savo kūrinių ateitimi ir sukuria nuostabių dalykų. Tačiau vis dažniau mūsų literatūroje kūrinyje pastebimos tendencijos flirtuoti su populiariąja literatūra, rašyti tikslinei auditorijai ir kitaip linksminti publiką. Nesakau, kad tai blogai, bet bijau, kad saviti ir įdomūs šitaip netapsime. Įvairios kūrybinio rašymo programos Europoje (ir ne tik joje) lėmė tam tikros literatūros, kuri jau vadinama euroromanais ir europoezija, atsiradimą. Nenorėčiau, kad lietuvių rašytojai į šiuos žanrus įneštų svarų indėlį.

Apie didingą Europos dvasią reikėtų paklausti kokio poeto romantiko. Aš geriau pasamprotausiu apie susikalbėjimą. Viešėdamas Japonijoje patyriau, jog dažnai visiems žinomi vardai ir aliuzijos mano eilėraščiuose japonams atrodė nesuprantami. O viešėdamas Argentinoje pastebėjau, kad ne tik literatūriniai kontekstai, bet ir mūsų mąstymas dažnai sutampa. To priežastis veikiausiai – bendra lektūra ir bendrojo lavinimo programos, t. y. tai, kokius kultūros ženklus perduodame iš kartos į kartą. Tad prie žmonių, kuriems būdinga Europos dvasia, reikėtų priskaičiuoti bent jau abiejų Amerikų dalį, Australijos ir gal net tokių šalių kaip Pietų Afrika gyventojų. O iš Europos išskaičiuoti tuos, kuriems vakarietiška civilizacija svetima. Taigi, nepaisant akivaizdžių Šiaurės–Pietų, Rytų–Vakarų kultūrinių skirtumų, man regis, bendras „vakarietiškas“ mentalitetas egzistuoja. Jį galima apibūdinti kaip kūrybingą, mąslų, laisvą, tolerantišką, kritišką, kiek ironišką santykį su savimi ir pasauliu. Jo pagrindinės vertybės – kūrybingumas, nedogmatinis mąstymas, tolerancija, vidinė laisvė – man priimtinos.

Bet klausiate tikriausiai ne to. Turbūt klausiate, ar postmodernistinės abejonės tikrovės realumu nepaplovė molinės romantiško koloso kojos. Ko gero, paplovė.

3. Kūryba teikia daug džiaugsmo – štai ir visas tavo atlygis. Rinkdamasis tokį gyvenimą puikiai žinojau, kad jis nebus prašmatnus, nors kitokių pasirinkimų irgi turėjau. Jei tik rašyčiau eilėraščius, žinoma, jausčiausi socialiai nesaugus.

Tačiau vien iš kūrybos negyvenu – dar turiu porą tarnybų. Nors šiaip Lietuvoje menininkai kol kas socialiai neapsaugoti, šie reikalai pamažu taisosi. Jau galioja įstatymas, apibrėžiantis meno kūrėjo statusą. Šiuo metu Seime veikia darbo grupė, kuriai priklausau ir aš, turinti pasiūlyti socialines garantijas vien tik kūryba užsiimantiems menininkams. Maža iliuzijų, kad visi mūsų norai bus išpildyti, juo labiau, kad siūlymams turės pritarti Seimas, bet tikiu, kad šie reikalai truputėlį pagerės. Svarbiausia – turime suvokti, kad menininkų socialiniai reikalai nepagerės, jeigu vien tik dejuosime, nesakydami, ko konkrečiai norime ir kaip siūlome tai įgyvendinti.

RAIMONDAS KAŠAUSKAS

1. Sukaktys, tikros ar sutartinės, retkarčiais reikalingos tautai ir valstybei, kad pažvelgtume į savo praeitį, ją apmąstytume. Taip pat ir ši, labiau simbolinė, išnirusi ar ištraukta iš amžių ūkanų. Tikrąją jos reikšmę parodys tai, kokiais naujais atradimais ir naujomis idėjomis bus apšviesta tautos ir žmonių sąmonė, kokie konkretūs, ilgaamžiai darbai padaryti įvairiose gyvenimo srityse, kaip pasiteisins įdėtas darbas, lėšos, viltys, pažvelgta į ateitį. Neseniai šventėme Mindaugo karūnacijos, Valstybės sukaktį, ta proga buvo iškelta Mindaugo asmenybė, šiek tiek lyg ir sumenko Vytauto nuopelnai, Vilniuje pastatytas paminklas, atsirado naujas tiltas ir kt. Kas bus padaryta dabar? Girdėti, jau išleista vertingų leidinių, tūkstantmetis sutaps su atstatytų Valdovų rūmų atidarymu, gal ir dar kas nors bus nuveikta. Tačiau kol kas neteko girdėti, kad būtų atkasta kas nauja, negirdėta iš mūsų istorijos, visuomenei pasiūlyta naujų, perspektyvių idėjų, siekių. Nebent mėginsime priminti ir Europai, ir pasauliui, kad tauta, vadinama tokiu vardu, naujoji Europos Sąjungos narė, su savo problemomis atsirado ne šiandien, ne iš niekur, bet istorijos metraščiuose egzistuoja tūkstantį metų. Tačiau ar kiti tai išgirs? Anokia čia naujiena, juk tiek pat ir daug daugiau metų egzistuoja ir kitos žemyno ir pasaulio tautos. Gal bus pastatyta kokių meniškų paminklų, naujų mokyklų, muziejų, bibliotekų, galiausiai užlopyti varvantys jų stogai, įdėti vėjų neperpučiami langai, už kurių menkus atlygius tegaunančios darbuotojos šąlančiomis rankomis išduoda žmonėms, tarp jų – ir vaikams knygas, daugiausia išleistas prieš kelis dešimtmečius – naujų nupirkti nėra už ką? Gal bus pradėtas vertinti sunkus bene svarbiausio mūsų šviesos nešėjo – Mokytojo – triūsas? Ir gal tūkstantmečio proga ne tik sostinėje, kuri kitais metais taip pat bus ir Europos kultūros sostinė, bet ir gūdžiuose krašto užkampiuose, kur tokios akivaizdžios mūsų gyvenimo žaizdos, bus padaryta reikalingų investicijų į tautos ir jos kultūros ateitį?

Manau, ši sukaktis, kaip ir daugelis kitų, paprastam žmogui nesukels jokių ypatingų dvasios pokyčių, pajautų, entuziazmo. Jam per akis kasdienių savo problemų ir bėdų. Na, vyks kažkas šventiška, triukšminga, gal atsiras papildomų nedarbo dienų, kas norės, galės pamatyti didingų renginių, Valdovų rūmus, visokių trumpalaikių instaliacijų, kas trokš, išgers alaus. Tačiau triukšmingų švenčių aidai greit nutyla, kartais palieka net nemalonių, panašių į pagirias nuosėdų.

Gilesni tautos, paprasto žmogaus sąmonės klodai sujudinami tikros, istorinės būtinybės, tokios kaip išsivadavimas, visuotinis džiaugsmas ar skausmas, bet ne dirbtinai organizuojami „iš viršaus“. Vargu, ar sukeltas triukšmas, kartais – veiklos imitacija, šiek tiek primenanti sovietmečio jubiliejų pompastiką, tiktai besiskirianti turiniu, kuo nors prisidės prie skurdokos, nuolatinių skandalų krečiamos tikrovės pašviesėjimo, plačiųjų gyventojų sluoksnių buitės pagerėjimo, paakins užgimti naujoms viltims vietoje jau priblėsusių. Kai kas jau ima ir pabosti, nors vos teprasidėjo. Girdėjau žmones klausinėjant, kada išnyks tie nusibodę, kad ir pasaulinių kompozitorių, veidai nuo Vilniaus troleibusų? Kieno tai išmonė, kiek kainavo? O kiek tokių išmonių dar galime sulaukti? Ką mūsų pačių kūrybai, kultūrai, galiausiai visam būviui suteiks kokios nors tolimos, brangiai kainuojančios estrados žvaigždės padainavimas, nuskambėsiantis vieną vakarą, po kurio ir ji pati kažin ar prisimins kraštą, kuriame dainavo? Be to, kaip girdėti, kai kurių švenčių rengimas vis pakvimpa kažin koku negeru kvapeliu. Ar tai mūsų lietuviško būdo savitumas, kai, vos tik pradėję ką nors daryti, iškart ir susivaidijame, kažko nepasidalijame? Juk čia ir pinigėliai, ir – nemaži, nors vis skundžiamasi, kad jų nedaug tepaskiriama iš valstybės (t. y. mūsų visų) kišenės.

Tai gal nė nereikia tokių švenčių, kai kosmetiniais pasišlavinėjimais, kaip ir prašmatniais užsienio parodų paviljonais, kurių paskui nėra kur padėti, dangstome dulkes, amžiais susikaupusį purvą ant savo kūno ir dvasios? Reikia, ir dar kaip, tik viską turėtume daryti kukliau, pagal galimybes, rūpestingai skaičiuodami būsimą naudą. Nes jei kelnių dugnas kiauras, žmogaus nepagražins nei plikbajoriškos ambicijos, nei iškrakmolyta „maniška“, net ir solidus frakas!

Jei mūsų tūkstantmečio (susieto kruvinu įvykiu, bet juk tie laikai buvo žiaurūs) proga padainuosime ir pašoksime patys sau savoje Europos kultūros sostinėje prie Katedros, jau ir tai bus neblogai. Gal žmonėms jų pačių gyvenimas trumpą šventės akimirką pasirodys gražesnis, šviesesnis, gal sumažės abejingumo savojo krašto likimui, jo istorijai, gal net pasiliks gerų prisiminimų ir ilgam laikui? Menu, kaip vienas senas, jau amžiną atilsį, alsėdiškis sovietų laikais vis atsidusdavo: ai, kaip tada, „prie Lietuvos“, buvo gražu Palangoje, – atjojo raitas Kęstutis, susitiko savo Birutę... Ir pats iš vaikystės menu aviacijos šventę Telšiuose, Eucharistinį Žemaitijos vyrų kongresą, tai įstrigo atmintyje kaip laisvos valstybės ženklai. Tad teatleidžia už šią šią skeptiškumą tie, kam nepatiks toks pakranksėjimas.

2. Nesu išsamiai susipažinęs su pastarojo, nepriklausomybės, dvidešimtmečio mūsų literatūros paplitimu Europos šalyse, bet kiek suvokiu iš ankstesnės patirties, bylojančios apie rašytinio žodžio, kitos kultūros sklaidą, nesu pernelyg didelis optimistas. Tiesa, širdį paglosto, kai išgirsti gerų žinių apie mūsų teatrų režisierių, jaunosios rašytojų, kino kūrėjų, dailininkų, muzikantų kartos pagarsėjimus, tačiau, nepamačius savomis akimis, sunku spręsti, kaip ten iš tikrųjų. Ar jau pralenkiame kitas tautas, ar bent, – tiek aukštuoju, elitinės, tiek ir žemesniuojų kasdienės kultūros lygmeniu išsiskiriame? Mat nuo seno sergame mažos tautos kompleksu, todėl norime būti žinomi, pastebėti, išgirsti, o menkiausia žinutė atrodo tokia svarbi, vos ne pasaulinės reikšmės įvykis. Kartais, ypač praeityje, taip norėdavosi pasigirti, pasipuikuoti, jog savindavomės net kitų kultūrų žmones, kurie iš tikro ar tik tariamai turėjo lašą lietuviško kraujo, čia gimė, buvo apsistoję. Kaipgi, juk mažai, galvą į saulę keliančiai tautai reikia atramos, smaiogo, padedančio kopti aukštyn, žadinančio orumą, savigarbą. Dabar čia mums

patalkina žiniasklaida, kai kurios knygų mugėse besireklamuojančios leidyklos, ir, norėdamos patenkinti visuomenės smalsumą, patriotinius jausmus, vaizduoja trokštamą kaip esamą. Tarsi jau užkariautume ne tik Europą, bet ir pasaulį. Nemenkinant tarptautinių mūsų kultūros pasiekimų profesinėje ar akademinėje srityje, į kai kuriuos pranešimus reikėtų žvelgti atsargiai, net kritiškai. Komercinė kelių paklausių, mugės rinkai pritaikytų knygų sėkmė (tartum kitoje mugėje didesnė sėkmė neištiks kitų šalių, autorių!) dar gali nereikšti tikro literatūros ir kultūros paplitimo, – ir tarp tų vidutinių vartotojų, kuriems skiriama, ir tarp negausių profesionalų.

Taigi – kokie esame? Ir koks mūsų mažos tautos atspindys tautų bendrijos veidrodyje?

Senatvėje, kol pajėgiu, stengiuosi pakeliauti. Ne tik amžinąja savo kryptimi – iš Vilniaus į Žemaitiją, kur nuo Kuršėnų taip atsigauna širdis, iki pat Baltijos, – bet ir ypač pasisvečiuoti pas senąją *lady* Europą.

Teko pakeliauti ir anais, sovietų, laikais, ir griežtai kontroliuojamose turistų grupėse, ir pavieniui. Menu, besilankant Edinburge kažkoks studentas pasiteiravo, ar pas mus, *Rusijoje*, visi tokie šviesūs kaip mes? Pas juos buvę armėnai, jie – tamsūs... Kaip su kostuvu per veidą! Bet juk reikia išverti, paaiškinti, kokია kalba kalbame, kokiais rašmenimis rašome. Tik kai imi dėstyti skaudoką savo tautos praeitį, pamatai, kad vakariečiui (ypač didelės tautos žmogui) neįdomu. Jis nebesiklauso. O čia ir kokio nors „saviškio“ ausis girdi. Dabar gal naivokai, bet mėgaujuosi išdidžiu jausmu, kad esu laisvas, laisvos valstybės pilietis, žmogus, europietis. Kad galiu nestabdomas važiuoti nuo Helsinkio iki Neapolio ir visur jaustis kaip namie. Tartum Europa būtų seniai manęs laukusi! Ir visi važiuojame, – kas gėrėtis šimtamečiais, gėlėmis išdabintais miestais, kas – „užsikalti“ eurų, kas galiausiai sukurti europietiškos šeimos, – čia ypač aktyvios lietuvaitės, skubančios pakeisti pavardes, prašnekti „su akcentu“. Lietuvoje iš tikrųjų nebėra šeimos, iš kurios kas nors neišvykęs į Vakarus. Ištrūkimas iš pabaisos gniaužtų rodosi kaip stebuklas, tokiu greitu imperijos subyrėjimu vis dar sunku patikėti, dar sunkiau – kad ją buvo įmanoma įveikti silpnomis savo rankomis. Kai išvydo trispalvę, ašaros biro ne vienam mano kartos žmogui. Ir nors netruko pasirodyti šiurpinančios, laukinės „laisvosios rinkos“ grimasos (išsilaisvino ne tik ėriukai, bet ir vilkai!), bet įsilieta į vieningąją Europą, į viso globalizuoto pasaulio erdvę, kur veikia du subjektai, – pasaulinis gamintojas, monopolistas, ir pasaulinis, jo įpirštus produktus perkantis vartotojas. Neiti į šį kelią reikštų tą patį, kaip laikytis pagonybės, kariauti su visu civilizuotu pasauliu.

Tiek daug įvyko per trumpą laiką – net galva svaigsta! Štai sakau ir pačiam sau, ir kitiems: Lietuvos valstybę turime branginti jau vien už tai, kad ji *yra*. Todėl, ypač svetur, apima siutas, kad mes patys jos, brangiausio mūsų turto, jos simbolių, net vardo negerbiame. Juk galėjome jos ir neturėti, jei tik būtume pavėlavę ištrūkti iš anos „sajungos“. Kai kada net šitaip kalbama: girdi, iš vienos sąjungos patekome į kitą, vos ne tokią pat, atsisakėme savo įstatymų, teisių, laisvių. Na, jei taip kalbėtų išlepę vakariečiai, galima suprasti, bet – mes, mes!.. Juk nėra jokio pavyzdžio, kad moderniojoje Europoje būtų išnykusi kokia nors, kad ir maža, tauta, valstybė, kai anoje „sajungoje“ jų – kiek nori.

Tačiau ar labai nuo anų laikų pasikeitė požiūris į mus? Ar žino apie mus kiti taip, kaip mes apie juos? Deja, Lietuvos daug kas kaip reikiant nepažįsta, nėra apie ją girdėjęs, painioja su kaimynais, net nežino, kur ji. Naujausias pavyzdys – čekai, kurių draugais dedamės, sumaišė su broliais latviais (1960 metais, menu, Prahoje nevadino kitaip kaip anoniminiais *tarybiniais žmonėmis*). Deja, taip

yra, ir nieko čia nepakeisi. Ne tik tie penkiasdešimt sovietinių metų, bet ir ištisi amžiai, kai buvome svetimųjų valdiniai, tebedangsto mus šešėliais. Jei sovietinėje mokykloje (ir ne tik joje) stengėmės surasti žemėlapyje kokią Afrikos valstybėlę, tai kiti mūsų neieškojo, nors ir europiečiams ne kažin kiek terūpėjome, atrodėme kaip vienas masyvas – nuo Baltijos iki Ramiojo vandenyno. Liūdna, skaudi tiesa, tačiau ne dėl savo kaltės nebuvo Europos tautų gyvenime, ir nors, kaip rašė Paulius Širvyis, „nebuvo niekur karo be vyrų nuo Sartų“, tačiau dažnai kovėmės už svetimas vėliavas, o patys likome bevardžiai!

Vargu, ar daugelis net iš europiečių galėtų apibūdinti, *kokie* esame. Tai kol kas težino tik mokslininkai, tyrinėjantys mūsų istoriją ir kalbą, krepšinio ar šiaip egzotikos mėgėjai. Na, gal Briuselio valdininkai. Kad ir kaip girtumėmės savo sena indoeuropietiška kalba, kad ir kaip gėrėtumėmės savim, turime pripažinti, jog esame to civilizuoto, tūkstantmetės kultūros žemyno paribio, netgi, – kad ir kaip būtų gaila! – provincijos gyventojai. Gal tai ir nieko baisaus – juk romėnai andai taip vadino dabartinį Provansą. Visi didieji išradimai, atradimai, idėjos, tikėjimai, politinės santvarkos, civilizacijos ir kultūros laimėjimai užgimė ir tebegimsta *ten*, o pas mus tik atplūsta, paspartina gyvenimo tempą, sukelia audras, kol it vandens ratilai nurimsta. Ir ne todėl, kad mes prastesni, mažiau gabesni už kitus, – stačiai mums taip klostėsi ir amžių (tūkstantmečio!) pradžioje, ir paskui. Mūsų gamta nėra egzotiška (nebent ne taip nuniokota), žmonių būdas neišreikštas kokiais genialiais, įsimenančiais meno šedevrais, o liūdintis Rūpintojėlis, toks brangus patiems, vargu ar ką pasako kitiems, ypač šiais laikais. Tautos įvaizdžiui sukurti nieko nereikia nei paprastų piliečių, nei aukštų politikų pasivažinėjimui, nei vienas kitas užsienio komandose žaidžiantis sportininkas: nebežais, bus užmirštas. Tiesa, mūsų Atgimimo vėliavos suplevėsavo pasaulio televizorių ekranuose, menu, išeiviai Kanadoje sakė, kad jie gali didžiulis savo kilme, nes kitataučiai juos sveikina, tačiau pasaulis toks didelis, laikas toks negailestingas, kad viskas, kas suspindi akimirka, netrunka išblėsti.

Tautos, jos žmonių įvaizdis kuriamas šimtmečiais, jis priklauso nuo gyvenimo būdo, gamtos, iškilių asmenybių, vaidmens istorijoje, nuo didžiųjų literatūros ir meno sukurtų simbolių. Pas mus šnekama apie dirbtinį įvaizdžio kūrimą, sudaromos komisijos, leidžiami pinigai, tik užmirštama, jog reikia sukti galvą ne dėl to, kaip turime *atrodyti*, bet kaip *būti*. Buvimas, augimas, žmonių gerovė yra ir įvaizdžio kūrimas: šitaip medžiai kelia viršūnes savame miške, maitinami savo dirvožemio. Įleisti šaknis į svetimą žemę ir kultūrą įmanoma, bet tam reikia laiko, galimybių. Todėl, jei medžiai išlakūs, matomi iš tolo. Gal dar šį tą pridės ir žiūrinčiojo vaizduotė. Deja, patys savo įvaizdžio beveik negalime susikurti, jį apie mus kuria kiti. Kaip ir mes apie kitus. Ir nereikia kaltinti veidrodžio, jei atrodai nekaip. Teks daug nuveikti gerinant savo piliečių būvį, kuriant kultūrą, įvairiopai reikštis, kad kiti apie mus sužinotų ir atpažintų. Ir pasikliauti paprasta, amžiais išmėginta kaimietiška kantrybe, kurios taip kratomės.

Bet dabar svarbiau – išlikti savimi, išsaugoti tai, kas sukurta per amžius, kad neišsisklaidytų, neištirtų globalinėje erdvėje. Tiesa, išlieka viltis, kad, spartėjant integracijai, rasis ir atoveiksmis – tautinių, etninių šaknų paieškos, priešinimasis suvienodėjimui. Tačiau patarėlė primena, kieno motina yra viltis... Ne vienas jaučiame, jog būtina daryti ką nors, nes laikas viską neša atgal, naikina, o žmonės ir tautos – siekia ne tik išsilaikyti, bet ir daugintis, plėstis. Jei to nedaro, už juos padaro kiti, aktyvesni, gyvybingesni. Pasaulis silpnesniam – ne prieglauda, bet kovos arena. Kaip mums, lietuviams, tai seksis? Juk mes taip mėgstame beždžioniauti, greit perimti svetimus papročius, kalbą, gyvenimo būdą. Pri-

siminkime, kaip neseniai sovietiniai valdininkai dėl karjeros kurdavo mišrias šeimas, kaip laužydavo svetima kalba liežuvį. Beje, kiek ir dabar gatvėse užrašų kitom kalbom, kaip eteris užtvindytas amerikietiškos popmuzikos, tarsi klausytojas pats negalėtų įsijungti kokios tikros anglakalbės stoties. Sako, net Prancūzija, didelė šalis, riboja savo erdvę svetimai įtakai, o mes – šitokie atviri visiems, kaip buvome, taip ir tebesame „internacionalistai“! Kodėl taip skubame ištirpti, tapti (rodytis?) panašūs į kitus, kalbėti „su akcentu“, būti *nė jokiais*, be savo veido? Pažvelkime į žemėlapi – mūsų etninių žemių ribos it žvėries išdraskytos, tirpome, o kiti plėtėsi mūsų sąskaita. Todėl paikiojantys žemaičiai (pats esu tikras žemaitis!) ne tik juoką kelia – tai dingstis rimtesnėms bėdoms: nutautę mūsų pačių rajonai gali pareikalauti regioninės autonomijos. Kitur tai jau vyksta.

Tik nekaltinkime paprastų savo žmonių. Ar kada nors buvo tokia staigi ir tokia gausi emigracija – iš atgimusios valstybės dėl mažos grupės „naujųjų“ (gal – „gerųjų“?) lietuvių egoizmo ir gobšumo sukurtos ekonominės prarajos (sakoma švelniau – „atskirties“) šalį paliko gyvybingiausia tautos dalis? Juk tai pakerta pačią mūsų egzistenciją! Į jų vietą jau važiuoja kiti, iš Rytų. Pageidaujamas pilietiškumas, Tėvynės meilė, tautiškumas turėtų reikštis kitokiu nei Sąjūdžio laikais būdu – rūpesčiu, kaip pagerinti *visos* tautos, ypač – vargingiausio žmogaus gyvenimą, ištiesti ranką saviškiui, tikram broliui, besikapstančiam iš amžino skurdo, apginti jį ne tik puolamą plėšiko, bet ir ieškantį savo valstybėje teisybės, ujamą įžūlaus, suponiškėjusio valdininko, praturtėjusio „laimės kūdikio“. Juk ir jis – toks pat lietuvis. Kaip jam atkurti savo vertės pajautimą, kad jis ne koks „runkelis“, bet galvojantis, apsišvietęs (dažnas – baigęs aukštąjį mokslą), Tėvynę mylintis žmogus, andai Sąjūdžio mitinguose, Baltijos kelyje laikęs trispalvę, užkėlęs į minkštas kėdes aukštus valdininkus, šalies turtą atidavęs milijonieriams? Ir štai jis pats turi bėgti, – ieškoti ne tik skalesnės duonos, bet ir pagarbos jo žmogiškam orumui, galimybių karjerai! Tačiau sava valdžia ir ten jo „nepamiršta“, – kažin kam šauna į galvą, kad jis jau nebegali būti *nė savos šalies pilietis*.

Tai kiek mes dar turime ir fizinių, ir dvasinių pajėgų, – jei neišbėgti kitur, į svečias žemes, tai bent išsilaikyti savojoje? Gal strateginiai, gyvybiniai tautos reikalai parūps šitaip garsinamo tūkstantmečio proga? O gal užteks tik šventinio triukšmo, šviesų žaismo, „žvaigždžių“ padainavimo prie Katedros? Tačiau būkime optimistai ir tikėkime, jog likimas ir šįkart bus palankus. Juo labiau, kad visos prielaidos yra, o jei nepasinaudosime suteikta proga, galėsime kaltinti tik patys save. Taip, kaip dabar kaltiname kunigaikščius, bajorus, besivaidijusius tarpusavyje, bet neįsitvirtinusius baltiškame pajūryje (net marionetiniai sovietinės Lietuvos „vadai“ prisimenami dėl nepaimto Karaliaučiaus!), išponėjusius ir nutautusius, galiausiai praūžusius ir valstybę, kurią po šimtmečių teko kelti iš šiaudinių pastogių išėjusiems mužikų vaikams. Bet iš svarstymų atgaline data – jokios naudos, todėl tie, kurie esame savo žemėje, kurie prisimename, kaip mūsų gentis it lapų sauja būdavo vėtrų blaškoma, kaip ją naikino karai, kaip jos miestus, kaimus išguldydavo maras, o mūsų pačių nebelikdavo Europos žemėlapiuose, privalome ir tikėti, ir jausti atsakomybę. Mūsų gyvybės šaknys – savoje žemėje, mūsų namai – mūsų valstybė, o ateitis – mūsų pačių rankose.

Gal, sakau, tautos šaknis padėtų saugoti tam tikras dvasios gilumoje glūdin-tis konservatyvumas, ištikimybė tradicijoms, pašalinei akiai nerodoma drausmė? Nešaukiu į fanatizmą, viduramžius, nekviečiu kartoti Eglės brolių keršto. Tačiau nesilaikyti dvasinės vienybės, susitarimo, moralinio įsipareigojimo savo bendruomenei, neteikti pagalbos silpnesniui saviškiui turėtų būti didelė nuodėmė. Prisiminkime išsisklaidžiusią, ilgai be savo žemės gyvenusią žydų tautą, jos su-

gebėjimą prisitaikyti pasaulio tautų bendrijoje, kurti idėjas, išradimus, kultūros vertybes, vystyti pažangą ir modernų būvį, išmokti kitų kalbų, ir – amžinos savasties, kone Mozės laikų nuostatų gerbimą, saugojimą. Ieškome pavyzdžių Skandinavijos tautų gyvenime. Jos pasiekė įspūdingų laimėjimų, sukūrė gerovę, tvirtą socialinę saugą, išlaikė savitą subkontinento dvasią. Jaunimas, žinoma, ne dėl skalsios duonos, bet dėl siekio pažinti pasaulį veržiasi iš savojo pusiasalio, tačiau dažniausiai sugrįžta, parneša naujo, tiesa, ne visada gero. Gal ir mes, būdami „tikrojoje“ Europoje, irgi suvoksime, kad ne viskas, kas auksu blizga, tikras auksas, bet iš daugelio savo bruožų tapsime pažįstami kitiems?

Kokia ta Europos dvasia, jos didybė? Kas, kada ir kaip ją kūrė? Cezaris, užkariavęs galus, sustojęs prie Reino, bet, sugrįžęs į Romą, užkapotas kurijoje? Karolis Didysis, parjojęs į Paryžių, sustingęs priešais Katedrą ant postamento? Šventoji Romos imperija? Napoleonas, plėtęs jos ribas ir idėjas, bet sušalęs Rusijos pusnyse? Kas ji mums, lietuviams? Algirdo, bakstelėjusio ietimi į Kremliaus mūrą, Vytauto, stačiusio prie Pietų Bugo gyvenvietes, bet vos nežuvusio prie Vorsklos, žygiai? Pažadėtoji Žemė, kurią galiausiai priėjome, į kurią, kad ir niurzgant „seniesiems“ europiečiams, buvome įsileisti? Pati Europa vienijosi ir skaldėsi, kūrė savo sakmes, runas, mitus, tai ir sudaro jos dvasią. Ji anksti pasiekė aukštą civilizacijos lygį, nukariavo, apiplėšė kitus žemynus, išnaikino ištišas gentis, pralobo, susikūrė gerovę, kultūrą, kol palengva, soti ir patenkinta, išlepo, užsnūdo minkštame guolyje. Ilgainiui jai darėsi sunku atjausti, net suprasti kitus, pakraščių nelaimėlius, tokius kaip mes. „Ar žinojote, su koku ilgesiu mes, pavergti, žvelgėme nuo savojo kranto į jūrą, už kurios gyvenote jūs, laisvieji?“ – paklausiau danų karininką, prieš keliolika metų Rukloje rengusį pirmą mūsų taikos palaikymo būrį. „Taip, mes tai žinojome“, – taisyklinga rusų kalba atsakė jaunas kapitonas, galbūt parengtas NATO veiksmams šiame, mūsų, krante, bet veikiausiai gintis savajame. Taigi jie žinojo. Bet kuo danai, belgai ar švedai galėjo mums padėti? Pasaulinius karo ir taikos žaidimus žaidė ne jie, bet didieji. Vadinasi, už tai, ką pasiekėme, turime dėkoti tik patys sau, nes tik po Maskvos pučo žlugimo tebuvome pripažinti. Dėl šventos ramybės Europa mus (net beveik keturių dešimčių milijonų lenkų tautą) paaukojo ne kartą.

Ar ne dėl to snūdo Europai naujaisiais amžiais nepasisėkė išsaugoti ramaus būvio? Išlepusiame, sename jos kūne rasdavosi ligų, netgi kildavo tokių beprotiškų utopijų kaip komunizmas ar fašizmas, kurios užvaldydavo, papirkdavo, išgalabydavo ne tik milijonus paprastų žmonių, bet ir daug humanistų inteligentų. Ne dvasingieji humanistai, bet patologiški maniakai, tokie kaip Stalinas, Hitleris, tapdavo jos valdovais. Dabar Europoje santykinai ramu, išskyrus nebent Balkanus, iš kur kilo ne vienas karas, ir Rusiją, nesuvaldančią neklusnaus, prieš šimtmečius užgrobtą Kaukazo. Dabar galime prisiminti egzotiškas, didingas, tarsi ne tokias kruvinas jos sakmes, žiūrėti pagal jas sukurtus filmus, klausytis R. Vagnerio operų. Europos dvasia mus traukė visais laikais, pagal ją ir mes, ir mūsų kaimynės tautos modeliavo savo gyvenimą ir kultūrą (iš lotyniškosios, ne iš bizantiškosios Europos priėmėme krikštą). Ir visada turėjome savo karštų Europos dvasios skleidėjų, misionierių, nešusių ir platinusių jos gyvenimo būdą, kultūrą.

Ar dabar jos dvasia, sukurta tokių genijų kaip Dantė, Šekspyras, Paskalis, Gėtė, Dikensas, Balzakas, Prustas, tokių jos mitologijos reiškėjų kaip T. Manas XX a., vis tokia pat didinga, ar ji – tik gidų turistams sekamos sakmės? Ar jos mąstysenoje, literatūroje, mene tebegyvuoja aukšti humanizmo idealai, išraiškos tobulumo pavyzdžiai, ar pseudointelektualūs, patologija ir seksu atmiešti rašy-

mai, eurovizijos žaidimai, sava ar iš anapus vandenyno atnešta popkultūra? Kaip gyvuos, kokio tvirtumo bus tas didelis, nepaslankus Europos Sąjungos darinys, tarsi įkūnijęs Cezario, Karolio Didžiojo, Napoleono vizijas? Dabar jis mums kaip ir NATO – užuoglauda nuo žvarbių rytvėjų. Tačiau šiais, globalizacijos, sumažėjusių nuotolių, reliatyvaus laiko šimtmečiais, dešimtmečiais viskas susikuria ir išyra greičiau, užtrunka trumpiau. Tai kaip turime galvoti apie savo ateitį, kai mename tūkstantmetę istoriją? Juk tą didelį, „dviejų greičių“ milžiną, tą valstybę–nevalstybę, kuri kartais šiaušiasi prieš Ameriką, bet, ištikus bėdai, turės vėl šauktis jos pagalbos, kartkartėmis sudrebina milijoninės išeivių iš jos kadaise nukariautų šalių masės. Tokie iššūkiai jai kada nors gali būti lemtingi, pakeisti etninę sudėtį, tikėjimą, papročius, – ateivių veidai netrukus šmėsčios ne tik eurovizijos scenose, bet ir ant Europoje sukurtų knygų viršelių. Galiausiai ją nesunkiai supriešina net rusiškos dujos. Tačiau gal tokie iššūkiai būtini, kad ji nubustų, atgaivintų savo buvusias galias ir ambicijas? Gal jai reikia kokių nors laukinių skitų, kaip rašė S. Jeseninas? Net ir mes, rytiniai europiečiai, nauji, tarsi išnirę iš nebūties Sąjungos nariai, reikalaudami užsistoti, sukeliame jai rūpesčių, žadiname.

Tačiau gal šiek tiek ir pajuokaukim, – ar verta sukti galvą, kas bus dar po tūkstančio metų? *Carpe diem*, kaip sakydavo išpaikinti, ateitimi nesirūpinantys romėnai. Gal istorija, iki šiol mums buvusi ne tik bloga, bet ir maloninga, kaip nors viską vėl gražiai sudėlios? O gal būsime laikai viską apvers aukštyn kojomis, tik mes nieko nebematysime, nebegirdėsime, ir mūsų negrauš sąžinė, kaip ir mūsų tolimųjų protėvių? Gal kaip nors išvengsime snaudalių, lengvabūdžių, lėbautojų likimo, ir Dievas mūsų taip skaudžiai nenubaus, kaip nubaudė savo paties tautą už nusilietą aukso veršį?

O jei kalbėsime rimtai, tai bent dorai ir sąžiningai atlikime tai, kas priklauso nuo mūsų dabar. Ir džiaukimės, kad vėl kertamas langas į literatūrinę ir kultūrinę Europos erdvę, – šįkart toliau, nei kaip dar buvo neseniai – iki buvusios Berlyno sienos. Ir kad kirtiklis – tvirtose jaunosios kartos rankose.

3. Vienas šių apie literatūrą išmanantis pažįstamas, pavartęs mano naują storą romaną „Laukimas“, nusistebėjo: „Tai vis dar rašai?!“ – „Kaip matai, – atsakiau. – O ką daugiau daryčiau, jei kitko nemoku?“ Žmogus gūžtelėjo pečiais, nusišypsojo keista, užjaučiančia šypsena ir daugiau nieko nebesiteiravo. Ką turėjo galvoje klausdamas, ką pamanė išgirdęs tokį atsakymą? Kad tebesu apsėstas keisto, ankstyvoje jaunystėje, net vaikystėje įsikalbėto užsispyrimo, kuris ilgainiui virto kažin kuo panašiu į darbą, net gyvenimo tikslu? Kad už tą darbą beveik nieko negaunu, nors visi už bet kokią darbą gauna?

Tačiau pasijutau taip, kaip pasijusdavau jaunystėje, kai troškau būti „garsus“, vadintis *rašytoju*, bet kieno nors paklaustas, *ką galima jūsų paskaityti*, sutrikdavau, net susigėsdavau, jog turiu išvardyti mažai tegirdėtas savo knygeles. Mano galva, rašytojai buvo tik tie, kurių veidai žvelgė iš vadovėlių, kurių vardai būdavo plačiai minimi. Todėl išmokau dangstyti savo veiklą tokiu neapibrėžtu žodeliu – *literatas*, tiesa, kurį laiką buvau žurnalistas. Norėdamas kaip nors pasiteisinti prieš patį save, prisiminiau seną pokalbį su Kaziu Jankausku, kai neatsargiai prasitariau, jog jis, toks geras rašytojas, tiek dėl nelemtai susidėjusių aplinkybių (areštas, lageris), tiek dėl kuklumo (sugrįžęs leido geras knygas, ypač – biografinius romanus), tartum liko nuošalėje. „Matyt, tiek tesu padaręs...“ – ištarė be kartėlio ir nusišypsojo išmintinga inteligentiško žmogaus šypsena.

Prisiminiau, kad ir pats esu šitaip rašęs: tik rašytojo knygos turėtų būti žinomos, o jis pats – nematomas, negirdimas. Bet kad ir tų mano knygų...

Taigi, vis dar teberašau...

Tai gal man jau atėjo tas saulėtas ruduo, kai viskas, kas andai draskydavo širdį, – noras būti pagirtam, ambicijos, nuoskaudos, pavydas (baltas, juodo neturėjau) baigėsi, it koks grėsmingas debesis nuslinko už girių? Iš tiesų, man kartais tarsi nebeegzistuoja nė gyva, prieštaringa, skaudoka šiuolaikinė tikrovė, – sakau, tesimurkdo joje kiti, jaunesni, kovojantys dėl vietos po saule. Ak, jau ir sielą užlieja tokia giedra, skaidri ramybė, atlaidumas žmonėms, jų klaidoms (ne niekšybėms!), kad žvilgsnis į būtį ir net buitį tapo filosofiskas. Man nebesvarbu triukšmingas literatūrinis gyvenimas, nebeskaitau kritikos straipsnių, nebent recenzijas, kuriose išdėstomas knygos turinys, idėjos, nustatoma meninė vertė. Juk pats visko ir neperskaitysi. Šiuo atžvilgiu man ypač patikimos, objektyvios atrodo R. Šerelytės kritinės pastabos. Na, šiek tiek gaila, kad kažkur pradingo tie du padaužos, Kastoras ir Poluksas, kurie, imituodami vulgaroką lietuviško postmoderno kalbėjimą, vis dėlto išsklaidydavo saldžius smilkalus, saviškių smilkomus saviškiams, ir kartais pamatydavai, jog karalius nuogas. Kažkam neįtiko? Bet juk kritikos reikia visokios, taip pat ir šitokios... O skaityti labiau traukia klasiką, antikos veikalus, Bibliją, mat širdis taip ilgisi pastovumo, amžinųjų tiesų. Tikrai – senatvė?! Kadaisė atrodydavo, kad tas metas, kai žmogus išmintingas, patyręs, kai viskas jam žinoma ir įveikiama, turėtų būti toks gražus. Gali sau leisti laiką be rūpesčių, kankinančių abejonių, net sunkaus kasdienio darbo. Ypač gerbiau mokytus, daug knygų perskaičiusius, įdomių žmonių pažinčius, svečių šalių pamačiusius žilagalvius.

Tai gal galiu mėgautis ir vienatve, netgi nuošale, kuri mane visada taip traukė? Iš prigimties jaučiu palaimą, kai, atsidūręs žmonių minioje, kur niekas manęs nepažįsta, bet aš visus tartum pažįstu, nes ir matau, ir girdžiu, ir jaučiu, lygu vilkėčiau nematomu padarantį drabužį. Visą gyvenimą dvasioje jaučiausi vienišius, vandenyno lašelis, ir toji būseną atrodė itin saugi, palanki apmąstymams, idėjoms, netgi žmogaus sielos pažinimui, – juk atmintyje nuolat skambėjo *kitų* žmonių balsai. Visokia vieša veikla ilgainiui pasirodydavo esanti klaida, kažin kokia netikrumo būseną, už klaidas ir mokėjau, o pats tarp žmonių niekada neatsidurdavau „reikiamu laiku, reikiamoje vietoje“, bet dažniau – ne laiku, ne vietoje. Rodos, dabar tik džiaukis kiekvienu išaušusiu rytmečiu, dieną kiek išgali dirbk, vakare – padėkok likimui, kad neatsitiko nieko bloga. Tad ko dar reikia?

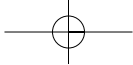
Anaįptol!..

Bet tartum nubudo atmintis ir negailestingai, skaudžiai laužo sustingusio laiko ledą. Išskyla tai įvykiai, tai nebesantys žmonės, tai jų žodžiai ir veiksmai, tai skausmingas gamtos grožis ar buities nyka, visokios pamirštos smulkmenos. Kokia talpi, nemari žmogaus atmintis. Kartais net imi gyventi būtuoju savo ir kitų laiku. O dar labiau stebina tai, kad seniai buvę rūpesčiai – dėl savęs, dėl kitų, dėl viso nesuvokiamo, grėsmingo pasaulio niekur neišnyko, maža to, į jokių klausimus, kilusius vaikystėje, taip ir nesuradau atsakymo. Nebent išmokau profesionaliau, netgi literatūriškai juos įvardyti. Bet kas iš to? Ir nebe laikrodīs, bet pats laikas tiks vis įsčiau, ir jei kažin kada atrodė, kad *išeina* tik kiti, tai dabar jau tenka patikėti, kad išėisi ir pats. Nes nesi išimtis. Tai man nekelia nei baimės, nei dvasios sumaišties, nei noro skubėti, tačiau verčia daug ko atsisaityti, laikytis tam tikros kaip kariškio ar dvasininko savidrausmės. Be juodo kasdienio darbo ne tik kuklus literatas, bet ir tikras genijus nieko vertinga nepadarys. Gal tos mano patirties, įgytos tarsi plaukiant per juodą, kupiną pavo-

jingų sukurių, bet vis dėlto laimingai įveiktą upę, kam nors prireiks? Gal kas nors įsivaizduos tai, ką gražaus (kaip nekenčiu bjaurasties, bet kur tu nuo jos pabėgsi!?) matė mano akys, pajaus, ką džiaugsmingą akimirką jautė mano širdis, gal ir vienu kitu klystančiu bus mažiau? Tačiau atminties perkratymas nesuteikia ramybės, priešingai, priverčia viską išgyventi antrą sykį, – juk tie praeities vaizdiniai gali būti ir skausmingi, ir klaidinantys, o einant aštriomis jų briaunomis reikia stengtis išlaikyti pusiausvyrą.

Ar saugus? Taip. Ir ne tik todėl, kad nevaikštau vėlai, bet kad gyvenu šalyje, kurioje man visko užtenka, kuri sumoka pensiją, užtikrina pakenčiamą pragyvenimą, kad turėčiau normalias darbo sąlygas, galėčiau save laikyti kone vidutiniu piliečiu. Ir vadovaujuosi išmintim, jog žemiau kaip pati žemė, kol gyvas, nenukrisiu. Tą šalį aš jaučiu kaip savo paties kūną ir kraują, o jos laisvė, istorinis likimas – mano paties likimas. Jei ji saugi, saugus ir aš. Ir ne taip svarbu, kokia politinė partija šiandien valdžioje (jei tik negeraso šalies laisvei), tautos ir valstybės netapatinu su valdininkija, kasdien iškrečiančia visokiausių šunybių. Žinoma, dėl to skaudu. Tačiau nepasiduodu įsivyravusiai madai, tam „geram tonui“ vainoti viską, kas tik pas mus vyksta ir kas daroma. O vyksta ir daroma tiek daug gero, kad pamatytų ir neregys. Juk tai ne svetima, bet *mano* valstybė, *mano* Tėvynė, mano Motina, – ar geresnė, ar blogesnė. Kitos ir kitokios negali turėti. Džiaugiausi, kai ją priglobė Europa, kai ėmėsi saugoti NATO, kurios naikintuvus, nukaukiančius virš mano sodo namelio, palydžiu akimis. Tačiau atmintis vis tiek gyva, ir matau siaubo kupinas sustingusių ant šaligatvio praeivių akis, kai 1940 m. birželio popietę į Telšius Luokės gatve viena po kitos rieda „palutorkės“, pilnos apdulkęjusių rusų kareivių. Girdžiu tūžmo apimtą Motinos giminaitį Alpi, – kokio velnio mes nesiginame? kur mūsų vadai, generolai, ministrai? ko jie mus mokė?! Pokariu jis pats, liktinis puskarininkis, su žmona žuvo miške. Atsimenu griaunamas gimtojo kaimo sodybas, kur okupantai karštligiškai statys aerodromą, tačiau juo nepasinaudos, tik išbėgdami susprogdins, bombų, šovinių kauges. Ir ilgą virtinę vežimų, kurie iš netolimo Rainių miškelio vežė karstus į Telšių kapines. Girdžiu ankstyvą rytą šūvius Gerulių dvare, kur daržinėse uždarytos žydų moterys, vaikai, o už sodo iškastos duobės. Naktimis vis sapnuoju enkavedistus ir Ubiškės *stribus*, stovinčius už langų, krečiančius trobą. Tai kur dėti tuos prisiminimus, sapnus, baimes?

Dažnai užplūsta ir kitokios nesaugumo pajautos. Netgi sąžinė ima graužti: taip, tu gali jaustis ramus ir dėl savęs, ir dėl savo vaikų, ir dėl vaikaičių, – juk jie jau nebe maži, kita vertus, ateis ir toks metas, kai jų nebematysi, nebegalėsi padėti, o jie vis tiek bus. Tačiau dabar aplinkui yra ir kitų, kad ir svetimų, bet *savų* žmonių, tavo paties tautiečių, skurstančių, nusivylusių, apleistų, paliktų likimo valiai. Kiek jų dar daug atgimusioje mūsų Tėvynėje! Ypač skaudu dėl mažylių, – pragertų, niekinamų iškrypėlių, paliktų, net nužudytų tikrų motinų, – savame krašte, savo gimtose sodybose, nykiuose miestų „blokinuose“. Matau, kaip mūsų socialiniai darbuotojai kasdien grumiasi su kokia blogio galybe. Nesakau, kad mažyliams negera augti globos įstaigose, kad jie nepatiria glostančių rankų švelnumo, širdies šilumos, kad neišaugs dorais žmonėmis. Tačiau kur jų artimieji, su kuriais juos sieja *kraujo* ryšys, šeimos, giminystės šaknys? Valstybės globos institucijos išaugins nelaimėlius, bet nepadarys to, ko padaryti neįmanoma. Juk kadaise buvo paprotys – saviems užauginti savus, našlaičius, juk buvo ir geros tetos, ir geri dėdės, ir vyresnės seserys, ir vyresni broliai. Valstybė tepasirūpina nebent tais, kurie jau nieko nebeturi šiame žiaurokame pasaulyje. Ir nėra nieko skaudesnio, kaip matyti skriaudžiamo, apgauto vaiko, ypač – naš-

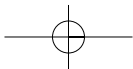

laičio akis. Tik dažnai jose jau nebe ašaros, bet pyktis, išūlumas, klastingas gudravimas. Ne kartą Vilniaus senamiestyje nuperku kokiam elgetaujančiam vaikui bandelę, užsivedu į pieno kavinę, išsikalbu. Bet kai kartą nelaimėlis paprašė ne paprastos, bet saldžios bandelės, pardavėja paprotino – paprastas, ne saldžias, mažieji elgetos išmeta, saldžios – jiems užkandis prie narkotikų. Še tau, kad nori!..

Labdara, mūsų visų gailėstingumas gali šiek tiek padėti, bet neišgydys susvetimėjusios, poliarizuotos visuomenės skaudulių. Pasitaiko, mūsų pasigaili net vakariečiai – atveža vaikų globos namams ne tik kokių mažų dovanėlių, bet ir vertingų daiktų. O darbščios „Betanijos“ moterys pamaitina ne tik vargšus, parapijos atsiųstus senukus, bet įpila lėkštę sriubos ir užklydusiems girtuokliams. Tačiau teko matyti ir tokių dalykų, kaip koks nors turčius nuperka buvusiai savo mokyklai kompiuterį, o kiek iš to pasidaro reklamos!.. Ir daug ką galiu suprasti, bet niekaip nesuprantu, net neįsivaizduoju, kaip jaučiasi tie, kas gauna dešimtis, net šimtus tūkstančių, kas visokiomis suktybėmis ieško neteisėtų didelių kompensacijų, kai aplinkui šitiek nepriteklių, vargo, tikro skurdo? Kur jie ir deda šitokius pinigus? Negi valgo?!

Bet, matyt, ne kiekvienam leista tai suvokti. Štai čia ir baigiasi giedra mano rudens ramybė ir vėl ima suktis amžinasis gyvenimo ratas. Ir prasideda nepažinto ir nepažinaus pasaulio esatis.

Veržuva, 2008, birželis

Kritiškas mąstymas yra žmogaus bėda

Literatūros kritikas Valentinas SVENTICKAS atsako į Danieliaus MUŠINSKO klausimus

– Valentinai, štai ir šešios dešimtys, – ko jos išmoko žmogų, ką su juo padaro?

– Mokykloje, vyresnėse klasėse, buvau pravardžiuojamas Seniu.

Nepasakysiu nieko naujo. „Senis“, nesulaukęs nė šešių dešimčių, yra supratęs, – reikia gyventi ir sugyventi su tamsiomis ir šviesiomis patirtimis. Visas jas apsikabinti ir gyventi toliau. (Tarkim, noras pavaizduoti, kad sovietmečiu nieko nebuvo, mano galva, yra tamsus konjunktūriškas reikalas. Tai margaspalvės groteskiškos patirtys, kurias turi pasiimti sinkretiškas mąstymas.)

Jaunesniems žmonėms, kuriems laikas šio supratimo dar negalėjo duoti, tai tėra žodžiai. Jie gal net tariasi puikiai suprantantys, ką tais žodžiais norima pasakyti.

Ne. Negali suprasti. Reikia laiko. Patirčių. Tiktai. Net.

– Atsigręžkim ir į pačią pradžią. Lietuvių literatūros enciklopedijoje parašyta: „Su tėvais buvo ištremtas į Tomsko sritį, grįžo 1957.“ Kas išliko iš tų dienų tavo atminty?

– Atsakymas būtų romanas. Ko parašyti nemoku.

Mūsų šeimą – buvome jau penki vaikai – ištrėmė (mes sakom: išvežė) 1951 m. spalio 2 d. (Žmonės, išmanantys šiuos reikalus, iš karto pasakytų, kad tai buvo vienas iš paskutiniųjų trėmimų.) Už ką? Gal už tai, kad mūsų namuose Delnicos kaime (Lazdijų r.) lankėsi „ir vieni, ir kiti“. (Mama: „Labiausiai drebėjau, kai vieną naktį troboj nakvojo sribai, o kluone partizanai.“) Gal už tai, kad tėvai turėjo dešimtį hektarų (Dzūkijoje nemažas ūkis) ir sėkmingai tvarkėsi, tėvas buvo baigęs Aštriosios Kirsnos žemės ūkio mokyklą ir savo ūkį padarė pavyzdiniu (buvo toks statusas). Gal kas nors kam nors priminė, kad Antanas Sventickas priklausė Šaulių sąjungai arba pamatė jo gautą Lietuvos Nepriklausomybės 10 metų jubiliejinį medalį. Gal už tai, kad... (romano neparašysiu).

Labai keista, kad atminty neliko išvežimo dienos. Nors buvau jau trejų metų. Esu domėjęsis psichologija. Ir dabar manau, kad tą įvykį mano sąmonė užbloko. Nes bent keletą epizodų, nelabai reikšmingų, ankstesnių nei ištrėmimo diena, prisimenu aiškiai.

Dabar kartu įsivaizduokime Argatjulą, taigos kaimelį Tomsko srityje. Matau mamos siuvamąją mašiną, kurią išvežimo „iškilmėse“ dalyvavęs rusų kareivėlis patarė būtinai pasiimti. Ir kaip tik ji mus gelbėjo. Krepdešino suknius mama siūdavo ir to *posiolko načalnyko* žmonai. Su ja susiję du mano „pareiškimai“, kurių pats neprisimenu, pasakojo mama. Atėjus žiniai apie tėvelio Stalino mirtį, toji *načalnykiene* atbėgusi raudodama, o aš atseit pasakęs, žinoma, rusiškai: „Ir gerai tokiam velniui.“ Galite įsivaizduoti, kokių tai galėjo turėti pasekmių (vaikas sako, ką sako tėvai), bet tai moteriškai siuvėja, matyt, irgi buvo svarbi. Neįdavė. Antras pareiškimas buvęs toks: „Mama, man rodos, Lietuvoj jūs savo papus turėjot.“ Čia turbūt aišku: mama minėtai moteriai siuvo suknelę, dėl pasižiūrėjimo apsvilklo ją pati, o į tas vietas, kuriose mano atminty buvo krūtys, kimšo vatą. Ne tą patį valgė *načalnykiene* ir lietuvė tremtinė.

Ten išmokau plaukti (vyresni vaikai meta į vandenį ir žiūri, išsikapstysi ar ne), rinkti puikiausius grybus, uogas ir kedro riešutus (ne šiaip sau, o kad išgyventume), pasidaryti slides, tokį kaip ir paspirtuką (vadinosi *latok*, važinėjom žiemą nuo kalnų), žinoma, išmokau rusų kalbą (rusiškai baigiau beveik dvi klases).

Dar tokį prisimenu vaizdą. Tėvas skerdžia ir svilina kiaulę. (Čia reikia pasakyti, kad Argatjulo gyventojai, jeigu vienas kitas užsiaugindavo kiaulę, ją atėjus šalčiams nušaudavo, išdarinėdavo ir pakabindavo sandėliuke. Šalčiai neatlėgsta, viskas racionalu, tik lašiniai rausvoki, beveik kaip meškos.) Skerdžia – tai tikras banditas! Svilina – tai jau visai laukinių apeigos, pagoniškos. Taip tenykščiams atrodė. Tiems, kurių šventinė atrakcija, tarkim, gegužės pirmąją, būdavo prisigerti ir pasišaudyti.

Apie lietuvių atsparumą. Ten, Argatjule, mano tėvai pasirūpino dar vieną vaiką. O vyriausias mano brolis Petras, būdamas trylikos metų, pats vienas parvažiavo į Lietuvą. Anksčiau už mus.

Traukinio ratams dardant atgal į Lietuvą (1957) iš pačios palubės, nuo vagono trečio gulto, užmigęs kritau ir trenkiausi galva į metalinį staliuką, kelias dienas nekalbėjau. Taigi esu *trenktas*, jau tada paruoštas literato likimui.

Grįžę kurį laiką glaudėmės pas gimines. Tėviškės sodybą buvo okupavusi kolchozo kontora. Pagaliau užleido mums vieną namo galą. Taip kolaboravome su kontora. Šaunūs kolchozo vairuotojai per sodą buvo išmalę tris kelius. Ilgam. Sunkvežimis laužydamas šakas atvažiuoja po obelimi, šoferiukas įsikaria į ją ir purto obuolius tiesiai į kėbulą. Viskas priklauso valdžiai!

Atmintinas įvykis. Tame namo gale, į kurį mus maloningai įleido, vietoj buvusių grindų radome aslą. Vieną gražią dieną tėtis kad šaukia: „Motka, vaikai, eikit čia.“ Žiūrim, prakasęs susikaupusius purvus, taigi tariamąją aslą, rado paties dar Lietuvos laikais sudėtas grindis. Išliko.

Lietuviškai skaityti mokiausi, žąsis pagandydamas, iš Petro Cvirkos knygos vaikams. Nežinia kodėl pasakos „Kaip vienas žmogus poną apgavo“ pavadinime vietoj *vienas* vis perskaitydavau *velnias*. Dabar, prisimindamas minėtą žioplo vaiko frazę apie Staliną tėvelį, literatūrai pasidavusio žmogaus kalba viską sudedu ir gaunu iškalbų meninį įvaizdį.

Tėvai puikiai suprato, į kokią Lietuvą tada grįžome, ir saugojo mus nuo tų bėdų, kurios grėsė tremtinių vaikams. Detalė. Vienas mano giminaitis vedė vietinio stribo dukrą. Kad jis buvo stribas, mama pasakė tik po to, kai tas giminaitis staiga mirė.

Juk žinote: reikėjo niekam nesakyti, kad *ten* buvai. Elgtis taip, kad niekam nekiltų tokia mintis.

– Kas paskatino pasirinkti literatūros studijas? Atsimenu tave Vilniaus universiteto literatūrų būrelyje ryžtingai nagrinėjantį tuometinę studentų (ir ne tik jų) poeziją...

– Pomėgis skaityti, rašinėti ir galvoti apie bendriausius gyvenimo dalykus. Taigi – įprastas (banalus) humanitariškai nusiteikusio jaunimo kelias.

Tikriausiai turėjo reikšmės tėvų kultūriniai polinkiai (labiau jų jaunystėje). Kai mokiausi vyresnėse klasėse, Šeštokų vidurinėje mokykloje pasirodė labai kūrybiška mokytoja Gražina Šmulskytė. Jos kūrybiškumas reiškėsi visaip kaip, dienoms bėgant sužinojome, kad grįžusi iš tremties, kad rašė eilėraščius. Tokie žmonės paveikia. Bet ne ji man dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą. Jaučiau, kad studijoms nesu tinkamai pasirengęs. Taigi vasarą prieš stojamuosius egzaminus aplankiau savo pusbrolių Algį Zeikų, mokytoją, seniai baigusį lituanistikos studijas Vilniaus universitete. Labai įdomus žmogus. Daug kalbėjome apie literatūrą.

Jauno žmogaus sąmonė pilna keisčiausių dalykų. Štai: Vilniaus universitetas tada traukė dėl to, kad jame dėstė Vincas Mykolaitis-Putinas. Šis rašytojas ir Universitetas mintyse tapatinosi. Deja, kaip tik tais metais, kai stojau į Universitetą (1967), V. Mykolaitis-Putinas mirė. Žinoma, rašiau apie tai stojamųjų egzaminų rašinyje. Bene po pusmečio kurso kuratorė tą mano rašinį kažin kokia proga auditorijoje perskaitė.

– Žmogui ne tiek daug duota kūrybingų metų. Ar tavieji nebus pralėkę rašant monografines knygas apie Alfonsą Maldonį, Algimantą Baltakį, dirbant „Literatūroje ir mene“, leidyklose? Ar esi patenkintas tuo, kas padaryta?

– Reikėjo gyventi, dirbti ir užsidirbti, galvoti apie šeimą, sutikti su aplinkybėmis ir savimi, taigi didesnių dalykų rašymas man buvo ir tebėra retas malonumas.

Suprantu, kad darbui redakcijoje, leidyklose, Rašytojų sąjungoje ir begalei visuomeninių priedermių irgi reikėjo literatūros, kultūros išmanymo. Daugiausia laiko ir pastangų visgi atiduota tokiam veikimui. Kurį nupučia gyvenimo vėjas. Nei čia skundas, nei aukos vaidinimas, kas nors turi visa tai daryti. Darbas leidyklose teikė daugiau pasitenkinimo. Tiesiog dėl to, kad lieka knygos, matomi darbo ir kultūros „daiktai“.

Bet šešios kritikos knygos, bemaž 500 publikacijų, – šis tas. Žinoma, esu nepatenkintas, kad dėl laiko stygiaus neparašiau to, ką norėjau ir galėjau. Tarkim, po monografijos apie A. Maldonį (1982) būta sumanymo rašyti apie literatūros ir psichologijos (kūrybos psichologijos taip pat) apytakas. Tebėra neparašytų monografinių studijų. Gal dar ką spėsiu.

– Literatūros kritikas – vis dėlto itin retos profesijos žmogus. Kritikų, ypač vyrų, likimai man atrodo dramatiški, kartais net tragiški. Ką galėtum papasakoti apie savo, kaip kritiko, savijautą?

– Viena kolegė, pasižiūrėjusi į mane greta kitų maždaug vienmečių literatūros tarnų, „grynujų“ kritikų daugiau ne kažin kiek bepamatė. Kas į mokslus patraukė, kas į dėstymą, kas į kitas sritis.

Pats apie tai nei lig tol galvojau, nei dabar dėl to suku galvą. Darai, kas tau lemta, ir tiek.

Sakai, kritikų vyrų likimai ypač dramatiški?

Nelabai supratau, bet pasinaudosiu šia fraze.

Kartą žmona sako: „Štai J. A. romaną žmonai paskyrė, štai M. K. eilėraščių dedikavo, o tu ką?“ – „Aš? O aš tave kritikuoju!“ *Tvarkoj* žmona, pasijuokėm kartu.

Kritiškas mąstymas, be abejo, yra žmogaus bėda. Įmanoma šiaip taip gyventi visokiais būdais slepiant, kad tą bėdą turi. Žinoma, tave tai ėda. Tolydžio išmokau slapstytis, dažniausiai pajuokaudamas. Dramatiška? Taip.

Dabar apie asmenišką dramatiškumą.

Nuo 1979 m. (daugiau nei ketvirtį amžiaus) esu susijęs su knygų leidyba, visų pirma – naujosios lietuvių literatūros. O kaip tik apie ją nuo studijų metų buvau pradėjęs rašyti. Galiu argumentuotai įrodyti, kad leidėjo sprendimas „išleisti verta“ ir – knygai jau išėjus – kritiškas jos vertinimas yra visai normalus dalykas. Kiti sprendinių lygmenys. Bet „čia Lietuva“, trumpai tariant. Prašom įsivaizduoti bendradarbių skersakiavimą. Rašytojų replikas: „Kam leidai, jei kritikuoji?“

Taigi recenzijoms ir monografinėms studijoms dažniausiai rinkausi „objektus“, apie kuriuos galėjau kalbėti iš esmės palankiai. Nemanau, kad man būdingas panegiriškas kalbėjimas, pasakau tikrai visko. Kas turėjo kantrybės perskaityti mano monografijas apie A. Maldonį, A. Baltakį, A. Marčėną, tas galėjo įsitikinti, kad vargiai kas kitas prikalbėjo apie jų kūrybą daugiau karčių žodžių, negu tų knygų autorius. (Ne tik karčių, žinoma.) Bet Lietuva tebėra įsitikinusi, – jeigu rašai monografiją, tai tik giri. Baisus yra įsivaizdavimas, kad kritika – pliusų ir minusų dėliojimas.

Ir visgi kartoju, pripažįstu – dažniausiai renkuosi tuos „objektus“, apie kuriuos galvoju gerai. Ar tik dėl jau minėtų aplinkybių? Ne tik. Man trūksta pasiutimo ką nors „sukritikuoti“, nors ir matau, kad reikėtų. Na, buvo kartą kitą.

Žinoma, supratau, kad klausinėtojas yra paskaitęs Vytauto Kubiliaus dieno-raščius, prisiminęs Antaną Masionį, Albertą Zalatorį, kitus.

Kritikas, kuriam lemta dirbti leidybinį darbą, savo nuomonę gali ir turi išreikšti baisiausiu būdu, pasakydamas: ne, neleisiu.

Dabar, kai atsakinėju į šiuos klausimus, baigiu rengti spaudai savo straipsnių ir užrašų knygą apie autorių teises. Jaučiu, kad joje poleminių pasiutimo daugiau nei rašymuose apie poeziją. Todėl, kad autorių teisių nepaisymas ir tokio elgesio „advokatai“ tikrai piktina.

– Gyvename naujame amžiuje, skamba kitos dainos, skimbčioja kiti pinigai. Klesti skandalų kultūra. Didelė literatūros dalis irgi šoka pagal naują dūdelę, kartais net karikatūriškai. Kokį likimą pranašautum poezijai?

– Viską reikia matyti ne tik savų dienų, bet ir šimtmečių bei tūkstantmečių išsklotinėje.

Šitaip žiūrint, – kas čia naujo?

Poezijai nedvejodamas pranašauju Poezijos likimą.

Trumpo ypatingo kalbėjimo, prisiliečiančio prie esmių, prie paslapčių, tų egzistencijos sanklodų, kurių niekam nepavyksta racionaliai įvardyti.

Poezija veikė ir veiks ritmais, gaudesiais, sąskambiais, ūkais ir plyksniais, gebėjimu pasakyti, kas nepasakoma.

Visada bus žmonių, kuriems reikės susitikimų su šia gyvybės raiška.

Poezijos likimas įstabus. Didis džiaugsmas jausti jos alsavimą.

– Įprasta literatūrai klausti – kokie mėgstamiausi rašytojai, iš ko mokytasi, kam pavydėta? Kokie tavo mėgstamiausi literatūros mokslininkai, kritikai, iš ko teko pasimokyti, kam pavydėti?

– Įprasta klausti, įprasta „kaip nors“ neatsakyti.

Mane traukiančios literatūros sąrašas būtų didžiulis, bet kad margas, – tai nelabai. Vyrautų „rimtosios“ literatūros vardai.

Na, gerai, prisipažinsiu, kad ramiems atostogų skaitymams ilgokai imdavau ką nors Thomo Manno ir kad pastaraisiais metais iš lietuvių literatūros labiau traukia tai, kas rašoma apie ją, nei ji pati. Tuose rašymuose „apie“ dabar pasakoma esmingesnių dalykų. Pavyzdžiui, Viktorijos Daujotytės, Regimanto Tamošaičio. Džiaugiuosi, bet noriu, kad būtų kitaip.

Klausimas apie pavydą nėra klausimas man.

Nepavydėjau nei Radžvilui (jaunam Kostui Korsakui; patarčiau vėl paskaityti), nei Baliui Sruogai, nei Vincui Mykolaičiui-Putinui, nei Vytautui Kubiliui, nei Albertui Zalatoriui, nei Tomui Venclovai, nei Viktorijai Daujotytei, nei Jūratei Sprindytei. Tiesiog gėriuosi jų darbais kaip to paties lauko pilkas vabzdys. Ką moku, tą pasiimu.

Klausimas apie pavydą nėra tinkamas klausimas literatūros kritikui. Šitame ceche kai kurios lietuviškos „normos“ negalioja.

– Štai išvažiuoji vasarai į negyvenamą salą (kaimą) kur nors Dzūkijos miškuos (gal į Mardasavą?). Kokias knygas pasiimi? O gal visai be jų, gal užtenka medžių ošimo, saulėlydžio tylos?

– Į Mardasavą knygų neimu. Na, pasitaikė kartas kitas, kai reikėjo ką nors padaryti „iki pirmadienio“.

Sodyba, kurią ten prieš penkerius metus nusipirkome, buvo ganėtinai apleista. Dėl to reikia imti visa, kas reikalinga jos tvarkymo darbams. Instrumentus, vinis, želdinius ir kitą panašią *literatūrą*, kurią su malonumu ten *skaitau*. Jokios kritikos, pati tikriausia kūryba. Geriausiai ją mato Leonardas Gutauskas, kaimynas.

Tavo žodžiai apie medžių ošimą, saulėlydžių tylą, jeigu dar pridėčiau ir mėnesienas, saulėtekis, kielių porelę, būrį varnėnų, Merkį ir Ūlą, – yra visai teisingi. Bet ar gali kritikas kalbėti taip lyriškai?

2008 m. liepos 1 d.

Idėjų ir širdžių sąsajos

Antano Maceinos ir Stasio Ylos laišakai

Šiomet būtų sukakę 100 metų filosofui bei poetui Antanui Maceinai (1908–1987) ir teologui, psichologui, pedagogui, rašytojui, katalikų visuomenininkui kun. Stasiui Ylai (1908–1983). Abu dėstė Vytauto Didžiojo universitete, po Antrojo pasaulinio karo abu gyveno Vokietijoje; tik nuo 1950 m. S. Yla persikėlė į JAV. Dažniau ar rečiau susirašinėjo nuo 1945 m. iki mirties. Abu jungė tikra dvasinė bendrystė: išsipasakodavo asmenines bėdas bei džiaugsmus, dalydavosi visuomeniniais lietuvių rūpesčiais. Dažniau rašydavo A. Maceina; kartais, ypač kamuodamasis dėl Lietuvoje likusios šeimos ir dėl žmonos bandymų įkalbėti sugrįžti į okupuotą šalį, savo bičiulio tiesiog maldaudavo patarimo: „Staseli, patark, ką man daryti, nes Tu geriausiai žinai mano situaciją.“

Pagrindinės pokalbių temos – parašytos ir rašomos knygos, rūpestis išvesti mūsų kultūrą iš sąstingio, o asmens kelią Dievop grįsti naujomis, moderniomis kultūros formomis. Čia randame A. Maceinos planus apie ketintas parašyti, tačiau taip ir nepasirodžiusias knygas: „Krikščionybė ir komunizmas“, „Komunistinis ateizmas“. Sužinome akivaizdžiai paliudytą jo filosofavimo būdą – „tik rašydamas išvystau savas idėjas“, „rašymas man yra mintijimo pavidalas“. Pastebime taiklius vienas kito apibūdinimus: A. Maceina vadinamas ontologu, o S. Yla – psichologiniu sielovadininku, kultūros istoriku. Įdomus ir ilgiausias A. Maceinos čia skelbiamas laiškas, kur nurodytos paklaidos apie S. Ylos „Draugo“ dienraštyje pateiktą filosofo portretą. A. Maceinos klausimas, ar žmogaus apibūdinimai apskritai atspindi jo esmę, verčia susimąstyti.

Čia skelbiami laišakai saugomi „Amerikos lietuvių kultūros archyve“ (Putnamas, JAV).

GEDIMINAS MIKELAITIS

Miunsteris, 1968 m. Kalėdos

Mielas ir brangus Staseli,

Mudu susirašinėjame retai. Bet tai nereiškia, kad Pats būtum man nutolęs ar susvetimėjęs. Priešingai, kartais ilga tyła suartina žmones dar labiau negu daž-

nas pašnekesys. Pastaruoju metu kažkodėl apie Tave vis dažniau pagalvodavau: gal mudviejų mintys persidavė vienas kitam, nes, matyt, ir Pats pagalvodavai apie mane; tai rodo Tavo laiškėlis su sveikinimais bei pasiūlomis. Už visa tai esu Tau labai ir labai dėkingas. Atsisveikinu Tave visa širdimi, linkėdamas Viešpaties palaimos, sveikatos ir kūrybinių metų.

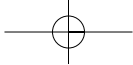
Rašai apie pasklidusias žinias mano sveikatos atžvilgiu: esą jos dabar atšaukiamos. Jei Amerikos spauda ir kitais reikalais yra taip „aktuali“, tai ji yra blogiausiai informuota spauda pasaulyje. Mano atžvilgiu ašen niekad neradau apie save žinutės, kuri nebūtų iškreipta. Autentiška mano padėtis yra tokia: susirgau širdimi 1967 m. geg. 18 d.; turėjau pertraukti vasaros semestrą ir negalėjau skaityti žiemos semestrą (1967/68). Paskui kiek pagerėjau ir skaičiau vasaros semestrą 1968 m. Tačiau, matyt, pagerėjimas dar nebuvo pakankamas, tad rugp. 3 d. 1968 m. (semestru vos pasibaigus) ištiko mane apopleksija; buvo paralyžiuota kairė ranka ir sutrikusi kalbėsena. Greitas gydytojo įsikišimas ir nugabenimas ligoninėn paralyžių pašalino po keletos valandų. Tyrimai parodė, kad tai nebuvo kraujo išsiliejimas smegenyse, bet kraujo stoka (ischemia), atsiradusi dėl per silpno širdies veikimo. Ligoninėj išgulėjau dvi savaites, namie – apie tris mėnesius. Tik dabar pradedu jau vaikštinėti, tačiau vis dar reikia injekcijų tris kartus savaitėje. Tai man atima labai daug laiko, nekalbant jau apie išlaidas. Ligoninės tyrimai parodė, kad anas pirmas susirgimas (1967 m. geg. 18 d.) buvo širdies sienelės infarktas, neišgydytas tinkamai (gydytojai manė tuomet, esą man prasidėjusi angina pectoris, todėl liepė daug vaikščioti, užuot gulėjus), todėl širdį sužalojęs. Ar iš šios negalios išsikapstysiu, šiandien dar sunku pasakyti. Tokia tad fizinė padėtis – grynai faktinė, nepagražinta ir nepamažinta. Man keista, kad apie tai esu ne vienam iš pažįstamų rašęs, tačiau spaudoje pasirodo vis kažkas kita. Šį žiemos semestrą vėl neskaitau. Ar galėsiu skaityti ateinantį vasaros semestrą (nuo 15 d. balandžio 1969), irgi dar neaišku. Blogas širdies veikimas atsiliepė į kepenis ir į inkstus – jie per mažai aprūpinami krauju ir pradeda pamažu irti. Abu tad, Staseli, esame ligonys, nes apie Tavo ligas žinau gana gerai.

Bet tiek to apie šias kūnines negalias. Jų nepaisydamas, rašau kiek galiu. Kaip tik šiais ligos metais (per tuos 18 mėnesių) išspausdinau „Aiduose“¹ daugiau negu kada nors anksčiau. Bandysiu ir toliau, nes tai atitraukia mintis nuo kūno, o negera, kai mintys sukasi ne apie idėjas, o apie kokį mėsgalį, tegu šisai vadintųsi ir „širdis“. O kai šis mėsgalis pradeda dėl barškinimo mašinėle jau garsiai skūstis, tada guliesi žmogus į lovą ir bandai giliau pakvėpuoti. Todėl ir Tavo kreipimąsi ką nors duoti serijai „Krikščionis gyvenime“² priimu su tam tikru užsidegimu, nes tai duoda naujos prasmės nykstančiam gyvenimui. Aš ir pats buvau galvojęs rašyti šiuo reikalu prel. Balčiūnui ir pasitarti su juo. Ačiū, kad Tu, kaip vienas iš šios serijos leidėjų bei redaktorių, užbėgai man už akių.

Tačiau tuoj pat iškyla klausimas, ką ašen turėčiau parašyti. Pats siūlai ką nors apie komunizmą. Apie jį turėčiau daugybę tomų, nes iš metų metais skaitytų paskaitų įvairiomis temomis yra susikaupę be galo daug medžiagos. Bet ne visos šios temos tiktų serijai „Krikščionis gyvenime“. Ši serija juk yra esmėje religinė. Todėl konkrečiai galėčiau pasiūlyti dvi temas: 1. **Krikščionybė ir komu-**

¹ 1968 m. „Aiduose“ išspausdinti šie A. Maceinos straipsniai: „Krikščionybė ir filosofija“ (Nr. 1, 3), „Religija ir evoliucija“ (Nr. 8–10); taip pat A. Jasmanto slapyvardžiu: „Mirties aušros“, „Kristaus sugavimas“ (Nr. 3).

² Nuo 1966 m. JAV leista katalikiškų knygų serija, kurios pirmasis ir pagrindinis redaktorius buvo prelatas Vytautas Balčiūnas.

nizmas ir 2. **Komunistinis ateizmas**³. Pirmosios temos esmė būtų atskleisti komunizmo pastangas tapti krikščionybės paveldėtoju, įimant į save krikščioniškąsias vertybes, kaip kad krikščionybė savo metu įėmė į save antikines vertybes. Šia prasme komunizmas krikščionybę labai vertina, kaip krikščionys, ypač graikai, vertino antikinę kultūrą. Tačiau kaip ano meto krikščionys nuėmė nuo antikinių vertybių stabmeldiškąjį elementą, taip dabar komunistai nori nuimti nuo krikščioniškųjų vertybių antgamtinį elementą (numitologinti). „Numitologinta“ krikščionybė duodasi suliejama su komunizmu, jį praturtindama, kaip graikų filosofija menu ir morale praturtino krikščionybę. Visos šios mintys šiandien komunizme yra labai gyvos, nuolatos keliamos, išvystomos, ir apie jas ašen skaičiau Miunsteryje specialų kursą, kuris rado nemažai atgarsio tarp klausytojų, nes jiems atsiskleidė tikros komunizmo užmačios. Antroji tema gvildentų komunistinį ateizmą, kuris giriasi esąs Europos ateizmo viršūnė bei atbaigimas. Čia įeitų komunistinio ateizmo kilmės, esmės ir jo taktikos klausimai; taip pat santykis su morale, humanizmu, ateitimi ir kitais šiandien ir mūsų laikų teologijoje aktualiais dalykais. Apie visa tai irgi esu studentams skaitęs ir net paruošęs vokiškai ištisą knygą, kuri, atrodo, 1969 m. turėtų išeiti⁴, nes mano liga jos techninį parengimą labai suvėlino. Žinoma, galima būtų ir daugiau temų rasti, tačiau gal jos turėtų mažiau ryšio su religija ir todėl Jūsų serijai mažiau tiktų.

Antanas

Putnamas, 1969 m. sausio 22 d.

Mielas ir Brangus Antanai,

Ačiū už ilgesnį ir išsamesnį laišką, nors žinau, jog tai Pačiam kainuoja. Tikrai, mintimis ir širdim, kaip ir Pats, dažnai sukuos apie Tave, su ilgesiu, jei būtų galima ir pasikalbėti, ir dažniau komunikuotis laiškais. Bet tiek jau išmokta ir asmeniškai patirta, jog draugystė negali remtis „reikalavimais“ ar pageidavimais. Supratimas ir jutimas, ir nuoširdus domėjimasis, ir dar nuoširdesnis linkėjimas gero, sėkmės, be to, susirūpinimas, kai jauti artimo žmogaus rūpesčius, man regis, yra toji intymesnė gija, kuri, nors ir nepasakyta, neparašyta, neišduota, lieka egzistuoti ir gali būt „patiriama“.

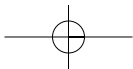
Labai pradžiuginai savo pažadu įsijungti į seriją „Krikščionis gyvenime“ savo raštais. Apie tai tuoj pranešiau mons. Balčiūnui. Tos dvi temos – Krikščionybė ir komunizmas ir Komunistinis ateizmas – būtų didelis įnašas serijai ir jos galėtų, bent viena iš jų, eiti viešumon šių metų pabaigoj, o sekanti kitų metų pradžioj. Kitos dvi arba bent pirmoji iš anų galėtų eiti po to. Apie tuos dalykus jums daugiau parašys mons. Balčiūnas, serijos reikalų vedėjas. Jis turėtų konkrečiai pasakyti Jums ir apie honorarą. Dėl paties „Dievo-Kūrėjo“, kuris, sakai, gali būti sunkiausiai skaitomas bent šios serijos skaitytojui, tektų gal ieškot kitos leidyklos ar kito mecenato. Šiuo metu nėra pas mus prel. Juro, nes išvykęs į Floridą pailsėti. Kai grįš, prisiminsiu. Neabejočiau, kad jis Pats imtųsi šią Jūsų „arčiausiai širdies“ stovinčią studiją išleisti.

Betgi visų knygų iš karto turbūt negalėsi atsiųsti. Dar norėsi jas peržiūrėt ar atbaigt. Tat reiktų galvot apie pirmąjį rankraštį serijai šiems metams ir gal tą eventualiai siūlytiną prel. Jurui⁵. Svarbiausia, kad tie rankraščiai, jų ruošimas

³ Čia ir kitur išskirta laiškų autorių.

⁴ Šis darbas nebuvo išleistas.

⁵ Prelatas Pranciškus Juras (1891–1980) – JAV lietuvių katalikų visuomenės veikėjas, daugelio knygų mecenatas (taip pat ir A. Maceinos).

Paties neperkrautų, nesuvargintų. Kai gausi galutinį Balčiūno pranešimą bei susitarimą, galėtum ramiai išsiplanavęs laiką dirbti.

Vieną dalyką dar mes turime galvoj. Seniai esame svarstę, ar Pats negalėtų duoti savo vardo serijos redakciniam kolektyvui. Tuo tarpu iš pasauliečių turime vieną Juožą Girnių. Nedrįsime apie tai rašyti, nes nežinojome, kaip iš viso Pats žiūri į šią seriją. Kai kas pabūgo Jono Griniaus pasisakymų, galvodami turbūt, kad gal ir Pats būsi panašios nuotaikos. Dabar, kai Pats jungiesi savo raštais, tuo pačiu ir savo vardu bei širdim, būtų didelė privilegija Patį gauti ir oficialiu redakcinio kolektyvo nariu. Pareigų negautum jokių, nebent patalkintum, kiek jėgos leis, patarimais, pasiūlymais, sugestijomis dėl naujų autorių, temų ir panašiai. Paties sutikimo lauktume bent mažu atviruku greitai, kad būtų galima įrašyti į III tomą, kuris jau laužomas. Būk geras, sutik ir greitai apie tai parašyk, nelaukdamas minėto Balčiūno laiško, nes man pavesta tą reikalą Pačiam pristatyt ir Patį prašyt visų vardu.

Yra gerų ženklų, kad susidomėjimas serija auga ir prenumeratorių skaičius didėja. Tat ir Paties, ypač Paties kitos temos, kurių turi, rastų vietos. Kol kas leidžiama po 2 knygas per metus, bet numatoma po 3 ir gal, jei gerai eisis, ir daugiau.

Ačiū už tikras žinias apie savo sveikatą. Neseniai rašė kan. Kapočius⁶ – pasirodo, ir jo širdis turėjo beveik tą patį išorinį pažeidimą. Jis gydos, atrodo, ne tik vaistais ar prirašyta laikysena, bet labai rūpestingai žiūri ir maisto. Jis galėtų Patį painformuoti, jei tas būtų Pačiam įdomu.

Tuo tarpu priimk geriausius linkėjimus. Dievas telydi Tave!

Yla

*44 Münster, Kerssenbrockstr. 12,
1973 m. kovo 4 d.*

Brangusis Kunige Stasy,

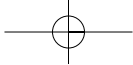
Jau pats laikas padėkoti Tau už Tavąjį „krikščioniškojo humanisto“ portretą, nutapytą manos senatvės proga. Ačiū už sulasiotas žinias žineles, už mielus žodžius ir šiltus bruožus, už visą aną didelę Tavo pastangą apžvelgti manųjų darbų bei minčių apimtį, sąrangą ir linkmę. Portretas išėjo toks, kad ašen, pop. Leono XIII pavyzdžiu, nesvyruodamas galėčiau jo apačioje parašyti: „Nolite timere, ego sum“⁷ – ir pasirašyti. Jeigu neklystu, Pats esi bandęs mane portretuoti jau prieš 25-erius, man švenčiant 40 metų sukaktį. Tai padarei viename Švedijoje leidžiamame mūsų laikraštelyje ar leidinėlyje (jo vardas jau iškrito iš mano atminties). Tačiau tuomet... ką gi galėjai apie aną „jaunuolį“ tarti? Dabar jis jau senis, tad ir portretas išėjo sudėtingesnis. Ačiū dar sykį!

Tuo galėčiau šį laišką ir baigti, jei neįtarčiau, kad šis portretas **nėra** rašytas „šešiasdešimt penkerių metų sukakčiai“, kaip nori jo antrinis titulas. Mat prel. V. Balčiūnas pastarajame laiške man prasarė, esą pats ruošį knygą „Mano tautos vardai ir veidai“⁸. Spėju, kad manąjį portretą ar tik nebūsi paėmęs iš šios knygos ir davęs „Draugui“ ne kaip proginį straipsnį, o kaip ištrauką iš anos knygos, nors apie tai niekur nemini. Šio spėjimo skatinamas todėl ir norėčiau tarti

⁶ Kanauninkas Feliksas Kapočius (1895–1971). Po Antrojo pasaulinio karo gyveno Vokietijoje ir JAV.

⁷ „Nebijokite, tai aš.“

⁸ S. Ylos veikalas „Vardai ir veidai mūsų kultūros istorijoje“ išėjo 1973 m.

savą „trigrašį“ mano portreto reikalui – ne manai, bet **Tavai** naudai. Mat jame esama netikslumų ir klaidų, kurias pataisius portretas išeis labiau atitinkąs istorinę tikrovę. Kadangi pats esi ir istorikas, todėl istorinės klaidos būtų Tau, kaip portretistui, ypač nemalonios. O jų esama. Esama ir kitokių. Todėl aš dabar ir norėčiau į jas atkreipti Tavo dėmesį, jas pataisydamas arba paaiškindamas kai kurias aplinkybes, kurios Tavajame portrete yra ne iš gyvenimo paimtos, o Tavosios vaizduotės sukurtos: juk esi irgi poetas. Nurodydamas bei pataisydamas, pacituosiu Tavus žodžius, paminėdamas „Draugo“ puslapį ir Tavojo straipsnio skiltį, iš kairės dešinėn, taip kad lengvai galėsi atsekti, kur ana citata yra.

1. „Nebaigęs teologijos, susikibęs su profesoriais dėl ginčytinų dalykų, jis pasitraukė iš seminarijos ir įstojo į Kauno universitetą“ (p. 1, sk. 1).

Ir taip, ir ne. Iš tikro buvo šitaip: 1928 m. pavasarį buvau paprašytas iš seminarijos pasišalinti, vadinasi, praktiškai pašalintas kaip tik tokį metų, kai jau buvau apsisprendęs seminarijoje likti. 1928–1929 m. studijavau Kaune. 1929 m. pavasarį pasiprašiau vėl priimamas seminarijon, buvau priimtas be jokių sunkumų ir jon grįžau 1929 m. rudenį. 1929–1930 m. vėl seminarijoje. 1930 m. vasarą – šį sykį jau pats – apsisprendžiau išstoti ir seminarijon nebegrįžti. Taip ir padariau, vėl važiuodamas į universitetą. Vėliau patyriau, kad, jei būčiau 1930 m. rudenį seminarijon važiuavęs, vėl būčiau buvęs paprašytas ją palikti. Vadinasi, **antrasis** išstojimas sutapo su abiejų pusių norais. – Pašalinimo priežastis nebuvo susikibimas su profesoriais. Tasai susikibimas buvo menkas, nes mano išsilavinimas tuomet buvo menkas. Profesoriai jautė daugiau „prieštaravimo dvasią“ (spiritum contradictionis), o ne patį prieštaravimą ir todėl bijojo tokį priešgyną šventinti kunigu. Kaip ženklas, kad man reikia ir 1930 m. „susimąstyti“, buvo tai, kad man nebuvo suteikta ketvirtojo žemesnio šventinimo (akolito), teikiant jį mano kurso kitiem draugam. Tai privertė mane vasarą 1930 m. pagalvoti ir pasidaryti išvadų. Tad mano išstojimas iš seminarijos buvo pusiau išstojimas, pusiau pašalinimas.

2. „...turėjo parašyti diplominių ir licenciatu darbus, nes to reikalavo Šalkauskis“ (p. 1, sk. 3).

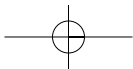
Šalkauskis reikalavo **tik** licenciatu darbo; diplominio darbo reikalavo u-to statutas. O jis (Šalkauskis) reikalavo jo todėl, kad Vakarų Europos universitetai nežino u-to baigimo **be laipsnio**, kas buvo Lietuvoje. Važiuojant man Belgijon – Liuvėnan, reikėjo kaip nors parodyti, kad esu u-tą jau baigęs, vadinasi, kad, belgų akimis žiūrint, turiu ir tam tikrą akademinį laipsnį. Tam ir reikalavo Šalkauskis parašyti šalia diplominio darbo dar vieną darbą – licenciatu laipsniui. Diplominio darbo tema buvo „Religijos reikšmė kultūrai“. Licenciatu darbo – „Kultūros ir religijos santykiai“ (iš jo, kaip žinai, kun. Mankeliūnas⁹ padarė „savo“ disertaciją).

3. „...perėmęs iš Šalkauskio filosofijos įvadą, kultūros filosofiją, pedagogikos istoriją“ (p. 1, sk. 4).

Iš Šalkauskio perėmiau tik kultūros filosofiją ir mokslinio darbo metodiką. **Filosofijos įvado neperėmiau**: jį visą laiką skaitė Šalkauskis. Filosofijos įvadą skaičiau tik vokiečių metais, Šalkauskiui jau esant Vilniaus u-to profesorium ir jau mirus. – Pedagogikos istoriją dėstė ne Šalkauskis, o Dovydaitis. Ją perėmiau iš jo **tik vėliau** fakulteto nutarimu, dėl kurio Dovydaitis buvo labai nepatenkintas. – Ryšium su tuo reikia patikslinti Pr. Visvydo¹⁰ atsiminimus. Visvydas studi-

⁹ Kun. Vytautas Mankeliūnas (1912–?) – VDU apgynė disertaciją „Kultūros ir religijos santykiai“, kaip spėjama, nusirašęs nuo A. Maceinos. Nuo 1948 m. gyveno Kolumbijoje.

¹⁰ Pranas Visvydas (g. 1922) – rašytojas, literatūros kritikas. Nuo 1950 m. gyveno JAV.

javo **vokiečių metais** (plg. „Lietuvių enciklopedija“, papildymų tomą, p. 525), todėl jo posakis: „Aš jau buvau įsirašęs į jo privalomą filosofijos įvadą...“, yra teisingas (p. 1, sk. 4). Tačiau neteisingas yra jo sakinys: „Jau po pirmos paskaitos gandas apie jo sugebėjimą dėstyti...“ ir t. t. Nes **pirmos** mano paskaitos 1935 m. žiemos semestro pradžioje Visvydas tikrai negirdėjo, nes tuo metu tebuvo dar tik 13 metų vaikinukas (g. 1922). Atsiminimų rašytojais nelabai pasitikėk ir jų ypač necituok!

4. „...buvo nariu (liet. narys; atsipratink nuo šių rusiškų įnagininkų! *Ant.*) krikščionių demokratų komitete...“ (p. 1, sk. 5).

Nors ir užmuštum, niekaip negaliu prisiminti, toks narys esąs buvęs. Vargu ar tai iš viso įtikėtina, nes, vos metam praėjus po mano grįžimo iš užsienio, aš jau buvau krikšč. demokratam **nepriimtinas** dėl savo paskaitos apie soc. katalikų teisingumą ir dėl deklaracijos apie organinę valstybę, kurios idėjos nebuvo krikšč. demokratam prie širdies. Ar čia Pats netaišai tik komiteto bendrai programai sudaryti **vokiečių metais**? Tame komitete dalyvavo ir krikšč. demokratai ir frontininkai; tarp jų buvau ir aš. Bet tai buvo **pogrindinis komitetas**. O laisvojoje Lietuvoje jokiam politiniame komitete nebuvo.

5. „1937 metais įsijungė į XX Amžiaus kolektyvą“ (p. 1, sk.5).

„XX Amžiaus“ kolektyve esu buvęs nuo pat jo pradžios. Argi pamiršai, kad **muđu abu su Tavimi** esame buvę pas dr. L. Bistrą „Ryto“ (tuo metu uždaryto) redakcijoje ir taręsi dėl naujo laikraščio? Tai buvo 1936 m. gegužės mėn. pabaigoje. „XX Amžius“ pasirodė 1936 m. birželio 24 d. per Jonines. – Po mano paskaitos apie soc. teisingumą vargu ar jūs būtumėte mane priėmę į savą kolektyvą, jeigu jame nebūčiau jau buvęs.

6. „Be Maceinos – paskaitininko nepraeidavo žymesnieji ateitininkų ir kiti katalikų suvažiavimai“ (p. 1, sk. 5).

Stipriai perdėjai! Lietuvoje paskaitų esu skaitęs labai nedaug: gal kokias tris keturias (atsimenu tik tris: KVC¹¹ konferencijoje, LKM Akademijos suvažiavime ir viename studentų susirinkime – apie perteklių; ši paskaita pridėta prie mano „Socialinio teisingumo“ kaip priedas). Vokiečių metais skaičiau dar vieną vysk. Reinio 60 metų jubiliejaus proga 1944 m. vas. pradžioje Vilniaus teatre (kartu su vysk. Brizgiu – kaip dviejų fakultetų dekanai). – Žymiai daugiau esu kalbėjęs būdamas studentas. Bet tai buvo daugiausia provincijos pavasarininkų susirinkimuose.

7. „Skaito jis daug“ (p. 2, sk.1).

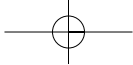
Čia jau tikrai suklydai. Ašen skaitau, palyginus su kitais dėstytojais ar mokslininkais, **labai maža**. Užtat ir mano biblioteka yra mažytė (ir Kaune ji nebuvo didesnė). Iš u-to bibliotekos Miunsteryje nesu skolinęsis per visą dešimtmetį nė vienos knygos; iš filosofijos seminaro – irgi nė vienos. Tik iš slavistikos seminaro Solovjovo veikalus – tuos perskaičiau. Tai sakau ne girtis, bet parodyti, kad nesu jau toks darbo pelė, kaip mane įsivaizduojate – Tu ir kiti. O jeigu savo raštam turiu prisirinkęs daug medžiagos, tai tik todėl, kad skaitau pagal Šalkauskio mokslo darbo metodikos reikalavimus ir todėl su minimum medžiagos pasiekiu maximum jos panaudojimo. Tai viskas.

8. „Antraisiais profesoriavimo metais (1937) jis buvo pakviestas pagrindiniu kalbėtoju katalikų veikimo metiniam suvažiavimui“ (p. 2, sk. 1).

Šis suvažiavimas buvo ne 1937, bet 1936 m. spalio mėn. pradžioje. Ten ir kalbėjau. 1937 m. jau buvo baigta mano knyga „Socialinis teisingumas“ kaip anos prieš metus buvusios paskaitos išvystymas. Jei šią knygą gali gauti, pažiūrėk į jos pratartį: ten yra visos datos. Aš ją turiu, todėl patikrinau.

¹¹ KVC – Katalikų veikimo centras dirbo Lietuvoje 1919–1940 m. ir koordinavo katalikų pasauliečių nepolitinių organizacijų veiklą.

9. „Jei Maceina būtų kalbėjęs apie žemę...“ (p. 2, sk. 2).

Tiek savo paskaitoje, tiek savo knygoje kalbu ir apie bažnytines žemes bei jų išdalinimą (plg. knygos p. 219). Tačiau ši mintis nebuvo minios pasigauta taip, kaip anas „auksas“, nors aš pats jo nevarčiau: aš tik **citavau** Henri Simon¹² „Les cath. liques, la politique et l'argent“ knyga, kurioje buvo kalbama apie „šalin auksą nuo altorių“. Tik žurnalistai paskui iš to padarė visą paskaitos esmę. Na, tie žurnalistai! Už ką gi jie gautų premijas, jei nesugebėtų užsikabinti už niekelio ir iš jo priskaldyti begalybę?

10. „...Maceina parodo laiško nuorašą... pradėjau peštis su vysk. Padolskiu...“ ir t. t. (p. 2, sk. 2).

Visas šis dialogas yra klaidingas ta prasme, kad Pats čia maišai laišką iš Schwab. Gmiundo su laišku iš Freiburgo. Pirmasis rašytas 1947 m. rugpjūčio 29 d. Šio laiško, atrodo, nesimatęs, nes jis neturi savyje nieko ypatingo: tai tik paklausimas, ar vysk. Padolskis iš tikro mano pažiūras laiko eretiškomis. Į tai jis man atsakė 1947 m. rugsėjo 2 d., paneigdamas, kad jas laiko eretiškomis: tik abejotinomis ir nepatikimomis. – Laiškas iš Freiburgo yra rašytas vysk. Padolskiui 1957 m. į Romą, kai jis mane kvietė paskaitininku į pirmąjį LKM Akademijos suvažiavimą. Šį laišką esi, rodos, skaitęs Romoje ir paskui mane baręs už jį Freiburge. Tavo pabarimą **prī-émiau**, pastebėdamas, kad žmogus ne visada darai taip, kaip reikia. Taigi visas Tavo dialogas yra perkeltas dešimčia metų atgal. Be to, netikslus, nes Tau pačiam aš laiško skaityti nedaviau. Tu jį paskaitei iš kitų Romoje¹³.

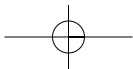
11. „Apie tai sužinojo vysk. P. Būčys arba jis specialiai buvo painformuotas pačios kongregacijos ir paprašytas susisiekti su „kaltinamuoju“ (p. 2, sk. 2).

Nieko panašaus! Susirašinėjimas su vysk. Būčiu prasidėjo šitaip: 1. man buvo atsiųstas nuorašas vysk. Būčio laiško Ad. Damušiuui kaip At-kų Federacijos vadui (1948 m. rugsėjo 10 d.); nuorašas, kuris buvo paskleistas Amerikoje. Šiame laiške vysk. Būčys rašė: „Neminiu vardo nė pavardės to žmogaus, kurio, gerą valią gerbdamas, jo pažiūrų kenksmingą pavojingumą matau. Stipriai tikiu, kad jis turi arba išstoti iš Ateitininkų, arba atšaukti savo klaidas. Jei nenori ar negali to padaryti, tai Ateitininkija turi suprasti savo, tėvynės ir katalikybės naudą bei atitinkamai pasielgti“. – 2. Tada aš pats parašiau vysk. Būčiui laišką (1950 m. sausio 12 d.) iš Freiburgo. Šiame laiške paklausiau vysk. Būčį dviejų dalykų: a) ar jis tebemanas, „kad nepasaulėžiūrinėje politikoje glūdi dogmatinio indiferentizmo dėsnis (taip jis rašė Damušiuui) ir b) ar aš turiu arba išstoti iš ateitininkų, arba būti išmestas. Be to, plačiau nušviečiau pasaulėžiūrinės politikos esmę. – 3. Vysk. Būčys atsakė man 1950 m. vasario 5 d. laišku, kuriame ir toliau pasiliko prie savo pažiūros, kad nepasaulėžiūrinė politika reiškianti dogmatinį indiferentizmą; tačiau sakėsi nesąs čia neklaidingas ir todėl siūlė du man dalyku: 1. pačiam pateikti St. Officii kongregacijai manas tezes ir 2. parašyti knygą apie nepasaulėžiūrinę politiką, ištiriant valstybės nekompetentingumą ir t. t.: „Iš to susidarytų pusėtinai tomelis ir praturtėtų Lietuvos mokslinė raštija.“ – Galop vysk. Būčys apie visą ginčą dėl nepasaulėžiūrinės politikos žinojo iš pat pradžių ir buvo pavedęs tuo metu dar kun. dr. Pr. Braziui visa ištirti. Tai man yra pranešęs Brazys laišku 1947 m. gegužės 29 d. Mat vysk. Būčiui atrodė, kad nepasaulėžiūrinėje politikoje atgema Lammenais¹⁴ kat. liberalizmas. Šia kryptimi

¹² Henri de Saint-Simon (1760–1825) – prancūzų sociologas.

¹³ Galimas daiktas, kad Tu paskaitei jo nuorašą pas mane Freiburge, bet apie jį girdėjęs esi Romoje. Jis rašytas 1957 m.

¹⁴ Félicité Robert de Lammenais (1782–1854) – prancūzų rašytojas ir filosofas.

Brazys ir tyrinėjo, ir šiuo reikalu mudu susirašinėjome dar iš Schwab. Gmiundo. – Netiksliai taip pat rašai, kad „Maceinai, nežinančiam apie skundą“ ir t. t. Apie skundą aš **žinojau** iš pat pradžios: turiu prel. Tulabos laišką iš 1947 m., kuriame jis apie aną skundą aiškiai rašo, pastebėdamas tik, „kad Vatikanas nei susijaudinimo neparodė, nei jokio tardymo nepravėdė“. – Tai tiek patikslinimo šiuo reikalu. Man būtų buvę apskritai mieliau, jei visą šią seną istoriją, dabar Vatikano II Susirinkimo aiškiai išspręstą, būtum trumpiau piešęs, o daugiau dažų skyręs kuriam kitam klausimui. Bet jeigu jau palietei, tai norėjau patikslinti.

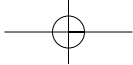
12. „Kultūra yra pasaulietinės, ne bažnytinės veikmės plotmė.“ Ir vienas sakinyš aukščiau: „Ji vystosi ne Bažnyčios kontrolėje, o krikščionių kaip asmenų atsakomybėje“ (p. 2, sk. 4).

Šiaip kalbėti galima tik tada, jei Bažnyčia yra suvokiama **klerikališkai**, vadinasi, kaip dvasiškija, paliekant šalia pasauliškiaus. Jeigu betgi pasauliškiai yra ne tik Bažnyčioje, bet **yra Bažnyčia**, tuomet kultūra niekad nėra pasaulietinės, bet visados bažnytinės veiklos plotmė. Vatikano II Susirinkimas ją padaro savarankišką ne nuo Bažnyčios, o tik nuo hierarchijos ir tai tik jos metodų, sričių, o ne bendrai galiojančių krikščionybės principų atžvilgiu, kuriuos hierarchija autentiškai aiškina. Todėl savo seną tezę apie kultūros buvimą viduriniais amžiais Bažnyčios žinioje ašen palaikau ir šiandien, tik ją praplėsdamas ligi pasauliškųjų bažnytinės pasiuntinybės. Tai nėra joks žingsnis „per toli“, kaip Pats manai. Visa tai esu platokai dėstęs „Krikščionis pasaulyje“¹⁵. Argi neskaitei rankraščio, prieš išsiunčiant jį spaustuvėn? Juk esi vienas iš redaktorių. Šioje knygoje kultūros santykis su Bažnyčia yra plačiai nušviečiamas, ir **kultūra yra įjungiamą į Bažnyčią, bet išjungiamą iš hierarchijos**. Sakysi: tai dialektika. Bet argi hierarchija viena sudaro Bažnyčią? Argi pasauliškiai nėra Bažnyčia ir ar jie nėra joje veiklūs – kaip tik **kultūriškai**? Pasauliškio pasiuntinybė – bažnytinė tikra prasme – nėra paskaityti lekciją ar pasakyti pamokslą pamaldų metu, bet kurti kultūrą: Bažnyčios pasiuntiniu bei pašventimu. Tu turbūt nustebsi, paskaitęs mano knygoje, kad **pasauliečiu niekas negema**, bet yra pašvenčiamas bei pasiunčiamas. – Na, bet tai jau neliečia Tavojo portreto. Čia tik norėjau atkreipti Tavo dėmesį į manąją tezę, kuri nėra tokia „davatkiška“, kaip iš sykio atrodo.

13. „Ir Tu, esu tikras, greičiau gelbėtum mirštantį vaiką, o paliktum skurstantį kurti negalintį kultūrininką“ (p. 2, sk. 4).

Ar tai pavyzdys, kad Bažnyčia turi atsiremti į kultūrą? Juk tai nesusiprati mas! Kodėl Tu jį dedi į **mano** lūpas? Mirštantį vaiką gelbėti ir – padėti kultūrininkui yra tokie skirtingi dalykai, kad jų jokiū būdu negalima gretinti. Apskritai visas šios vietos dialogas yra Tavo išgalvotas. Mudu **tokio** dialogo niekadodos nevedėme! Tai gryna sofistika. – Tas pat reikia pasakyti ir apie A. Baltinio Tavo cituojamą posakį: „Į kultūrą Maceina įjungia visą žmogiškąją kūrybą, ir vietomis susidaro pavojaus į ją įjungti net religiją“ (p. 2, sk. 5). Kas kas, bet **Maceina niekadodos religijos į kultūrą nejungė**. Priešingai, sekdamas Šalkauskiu, jis visados **kultūrą jungė į religiją**, bet ne atvirkščiai. Kaip kultūra įima į save gamtą, taip religija įima ir gamtą, ir kultūrą. Čia jau judu abu su Baltiniu šaunate pro šalį. Baltinis visados šiaušiasi prieš tai, kad kultūra sudaro religijai medžiaginę atramą, tarsi religija būtų kažkoks iš dangaus nusileidęs balionas, o ne dieviškasis Logos ir Logos, įsikūniję žmogiškojoje prigimtyje bei žmogiškojoje kūryboje. Bet ir apie tai plačiai rašau naujojoje knygoje. Čia visa tai tik primenu, kad nepriskirtumėte man to, ko neteigiu, o ką kaip tik **priešingai** teigiu. – Ap-

¹⁵ Knyga „Krikščionis pasaulyje“ išleista Čikagoje 1973 m.

skritai Baltinis, atpasakodamas svetimas mintis vengia citatų (į tai linksti ir Pats) ir greitai savas mintis pradeda priskirti kitam. Tai labai ryškiai pasirodė jo „Didžiųjų dabarties klausimų“ recenzijoje, kurioje jis teigė, esą Maceina laiko krikščionybę **idėja**, tuo tarpu kaip tik visą laiką kovoju su šia pažiūra. Mano minčių iškrepimas mane iš tikro jaudina...

14. „...ir dėstė Rytų Europos filosofijos istoriją, o nuo 1961 – ir religijos filosofiją“ (p. 2, sk. 5).

Rytų Europos filosofijos **istorijos** niekad nesu dėstęs. Dėščiau tik apie atskirus šios filosofijos atstovus, pvz., V. Solovjovą, arba apie atskiras jos problemas, pvz., „Rusiškasis mąstymas“, „Bažnyčia ir Valstybė Rusijoje“, „Askezė ir kultas“, „Nuodėmės problema Dostojevskio „Nusikaltimas ir bausmė“. Šalia to dėščiau **sistemiškai** marksistinę filosofiją kaip šiandieninę Rytų Europos filosofijos apraišką. – Religijos filosofiją pradėjau dėstyti ne 1961, o 1966 m. žiemos semestrą. Pradėjęs jos antrąją dalį 1967 m. vasaros semestrą, susirgau, ir taip liko ji net neįpusėta... Atskira problema iš religijos filosofijos buvo „Tikėjimas ir žinojimas“, kurią dėščiau, kiek pasveikęs, 1968 m. vasaros semestrą, nes tęsti religijos filosofiją man buvo per sunku, kadangi ją reikėjo naujai rašyti, o problema „Tikėjimas ir žinojimas“ mano buvo jau iš anksčiau apmestas, vedant vieną sykį seminarą šiuo klausimu.

15. „Jo rankraštyne dabar yra 25 tematiniai tomai vokiečių kalba iš to, kas buvo dėstyta per abu universitetus“ (p. 5, sk. 5–6).

Šis skaičius iš viso nereikalingas. Be to, jis netikslus. Aš dar sykį perskaičiau tuos „tomus“ ir radau, kad **tikrų rankraščių** esama tik 20 tomų. Visi kiti yra arba atlaikai, arba seminarų pastabos, vadinasi, nebe tematiniai rašiniai. Neperdėk, Staseli!

16. „Jo veikalai, rašyti tremtyje, yra beveik išimtinai religiniai“ (p. 2, sk. 6).

Žodį „beveik“ išbrauk: **visos** mano knygos, rašytos tremtyje, yra religinės. Tik straipsnių esama tokių, kurie sklaido pasaulinius klausimus.

17. „Maceinai sunku suprasti ne tik Chardiną... Sunku jam suvokti ir šių dienų kunigus...“ (p. 3, sk. 4).

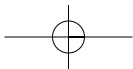
Man atrodo, kad esama skirtumo tarp „suprasti“ bei „suvokti“ ir „pateisinti“ bei „pripažinti“. Taip pat man atrodo, kad aš suprantu ir Chardiną, ir naujuosius kunigus. Tik **aš jų nepateisinu ir jų pastangos** (religiją supsichologinti bei susociologinti, praleidžiant arba nevertinant ontologinio jos pagrindo) **nelaikau teisinga, todėl nepateisinu**. Aš neneigiu nei sociologijos, nei psichologijos, tik neskiriu jom didesnės svarbos. Todėl pastangos religiją svarstyti **visų pirma** psichologiškai bei sociologiškai atsidauria į mano pasipriešinimą. Manau, kad tai yra kas kita, negu „nesupratimas“ bei „nesuvokimas“.

18. „Ar neužtenka logiškai įrodyti Dievo buvimą?“ (p. 3, sk. 4).

Šį sakinį dedi į mano lūpas. Tačiau jis yra **ne mano**. Logiškai įrodyti Dievo buvimą niekad neužtenka, nes jis tikėjimo nepažadina. Tai yra visados mano pažiūra – kaip ir visų kitų. Tačiau loginis kelias yra vienintelis **tikras** ir galimas **patikrinti**, ko negalima pasakyti apie psichologinį kelią. Tavo keliamos „psichologinės gėlmės“ juk nieko neįrodo, nes jos kiekvienu atveju yra individualios ir subjektyvios. Apie sielovadą aš niekad nerašiau ir jos nenagrinėju, nes ji man iš esmės nepatinka. O religijos filosofijai ar teologijai psichologija yra tik kaip *agua destillata* ligoniui: ji nieko negydo...

19. „Kokia yra Maceinos sistema, turbūt, sunkiausia pasakyti“ (p. 3, sk. 5) ir t. t.: sistemos stokos priežasčių ieškojimas (p. 4, sk. 1).

Sisteminti savas mintis buvau linkęs iš pat pradžios, ir šis polinkis nėra

praėjęs. Jeigu tačiau man nepasisekė sukurti sistemos, tai – mano paties pažiūra – čia yra kalti du dalykai: 1. Vokietijoje labai ilgą laiką neturėjau progos dėstyti **savos** filosofijos, o vis reikėjo dėstyti **kitų** filosofiją (rusų, marksistų); tik nuo 1966 m. atsivėrė man ši galimybė, kai manosios venia legendi¹⁶ turinys iš „Für die Geistesgeschichte Osteuropas“ buvo padarytas „Für Philosophie mit besonderer Berücksichtigung der Religionsphilosophie“. Tai buvo padaryta filosofijos fakulteto nutarimu ir tai man atvėrė kelią į **savos** filosofijos dėstymą. Tada tuojau ir pradėjau dėstyti filosofijos sistemą: „Ursprung und Sinn der Philosophie“ (1966 m. vasaros semestrą), „Religionsphilosophie“ (1966–1967 m. žiemos semestrą), ir taip būtų ėję toliau, jeigu ne liga, sugriovusi visą šį užmojų. 2. Visos lietuviškos mano knygos (išskyrus „Inkvizitorių“ ir „Jobo dramą“) yra **proginės**: jos visos buvo **užsakytos** (išskyrus „Didžiuosius klausimus“ – nesisteminė knyga pačia savo problematika). Lietuvoje dėstant, sistema būtų tikrai išaugusi. Kokia ji būtų buvusi savo turiniu, šiandien niekas negali pasakyti. Aš labai abejočiau, kad būčiau **analitikas**, kaip Pats teigi...

20. „Dėstymas jam nėra ieškojimas, kaip kitiem, bet teigimas jau išvelgtų dalykų“ (p. 4, sk. 1).

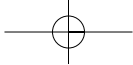
Dažniausiai dėstymas **raštu** yra tikrai jau išvelgtų arba atrastų dalykų pateikimas sistemiškai. Bet mano paties mintijimas vyksta tokiu būdu: 1. suvokiu arba, kaip Pats teigi, išvelgiu tam tikrą idėją, pvz., „filosofija yra būtis kaip tokios interpretacija“: ši idėja man iš tikro vieną sykį atėjo staiga į galvą; 2. toliau pradedu klausti, ką reiškia tas ar kitas suvoktos idėjos pradas, pvz., ką reiškia būtis kaip tokios **interpretacija**; kas yra interpretacija, ką galima interpretuoti ir t. t.; visi šie klausimai (kaip ir ana pirminė išvalga) vyksta dar mano galvoje; jie paprastai esti gana neaiškūs, neturį dar jokių ryškesnių išvadų; 3. galop pradedu rašyti, susistatęs tam tikrą planelį, ir **tik rašydamas išvystau savas idėjas, savus kilusius klausimus**, juos išskleisdamas, pagrįsdamas, atremdamas į kitų mintis ir t. t. Rašymas ir mintijimas yra man neatskiriami. Net pasakyčiau: rašymas yra man mintijimo pavidalas; aš mintiju rašydamas – **scribendo cogito**. Štai kodėl, kaip teisingai pastebi, esu „daugiau rašus, nei kalbus“ (p. 4, sk.1). Kalbėdamas negaliu išvystyti savos minties. Kalbėdamas pasakau mažiau, negu turiu galvoje. Esu, sakysime, mėginęs du tris kartus Kaune skaityti studentam paskaitą, jos nepasirašęs, o tik susidaręs jos santrauką. Tai man visados būdavo 45 min. per daug. O paskui nežinodavau, ką veikti. Po tokių bandymų net nė lietuviškai aš niekados paskaitų neskaičiau „iš galvos“, o visados „iš rašto“. Klausantiems, galimas daiktas, atrodo, kad Maceina surašė viską jau iš anksto žinodamas. Tikrovėje yra visiškai atbulai: Maceina sužinojo viską tik rašydamas. Parašius kokią knygą man reikia iš jos pačiam mokyti, nes joje yra daugiau, negu galvoje. A. A. Zenonas¹⁷ stebėjosi tokiu mano mintijimo vyksmu, kai sykį apie tai kalbėjomės, nes, sakė jis, jame visados pasilieka žymiai daugiau, negu yra jo knygoje. O man nepasilieka nieko. Ar tad galima sakyti, kad dėstymas raštu man nėra ieškojimas? **Aš ieškau ir randu tik rašydamas; ne kalbėdamas ir ne pats vienas savo galvoje mąstydamas.**

21. „...Nebūdamas sistemikas, vis dėlto neišvengia schematikos“ (p. 4, sk. 1).

Galimas daiktas. Tačiau turėtum šiam reikalui pateikti **kitokių** pavyzdžių, negu „gamta–kultūra–religija, gamta–istorija–asmuo, kosmologija–antropologija–ontologija“, būtis–nebūtis, nebūtis ir kūrimas, asmuo ir masė, Dievas ir žmo-

¹⁶ Leidimas skaityti paskaitas aukštojoje mokykloje.

¹⁷ Turimas omeny istorikas Zenonas Ivinskis.

gus (plg. t. p. kiek aukščiau). Šie pavyzdžiai anaipol nėra schemas. Mat kas, sakysime, protestantui atrodo **schema** (pasauliškiei–dvasiškiai–vienuoliai, septyni sakramentai, gamta–malonė, tikėjimas–darbai), tas katalikui yra **tikrovė**. Taip lygiai yra čia Tavo atveju: kas Tau kaip psichologui atrodo schema, man kaip filosofui yra tikrovė. Žiūrint į kūrinių subjektyviu-psichologiniu atžvilgiu ir išeinant iš psichės, galimas daiktas, kad viskas atrodo sujaukta arba vienaplotmiška. Žiūrint tačiau objektyviu-ontologiniu atžvilgiu ir išeinant iš būties, tikrovė pasirodo esanti įvairiaplotmė, daugiau ar mažiau darni, turinti tam tikrą sąrangą. Kažin ar yra tikslu ir įžvalgu visa tai manyti esant filosofo schema? Negi gamta, kultūra ir religija nėra **tikrovės**? Negi jos **nesijungia** viena su kita? Negi jos **nesiskiria** viena nuo kitos? Schema yra dirbtinis padaras, neatitinkas tikrovės ir ją tempias į šiuos dirbtinius rėmus. Gal tai pasitaiko ir mano raštuose. Tačiau jau tik **ne ten**, kur išeina aikštėn Tavo minimi pavyzdžiai. Kas neskirtų gamtos nuo kultūros, kultūros nuo religijos, būties nuo nebūties, Dievo nuo žmogaus ir t. t.; kas juos visus jauktų ir sulietų, vargu ar tokiu Pats būtum patenkintas ir jame matytum schemas „pergalę“.

22. „Nesidomi žmonėm, kurie neįdomūs. Nesiima darbo, kuris nereikšmingas, nors kartais reikalingas“ (p. 4, sk. 1–2).

Ar tai užsisklendimas „in turri eburnea“¹⁸ ir horaciškas „od profanum volgus et arceo“¹⁹? Man būtų įdomu, **tikrai įdomu** patirti iš Paties, kas Tau tokį įspūdį yra pažadinę? Nes iš piršto negi būtum šias charakteristikas išlaužęs. Parašyk man vieną kitą pavyzdį, kad galėčiau pastebėti, ar iš tikro Tu teisingai įžvelgei. Nes juk antrasis sakiny skamba tarsi kaltinimas: nesiimti darbo, kuris reikalingas, tegu ir nereikšmingas, yra egoizmas, egoizmas yra nedorybė. Tai pagrįsk šį savo „kaltinimą“. Šis prašymas turi ryšio su tolimesne pastaba:

23. „Neina į klausimus, kurie neturi akademinio lygio“ (p. 4, sk. 2).

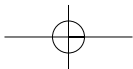
O, mielas Staseli! Kaip nuostabiai pamiršai: 1. eilę mano straipsnių „XX Amžiuje“ įvairių įvairiausiai klausimais – visiškai neakademiniams; 2. mano satyrinių lyg ir „novelių“ eilę tame pačiame „XX Amžiuje“, jo skyriuje „Mirga marga“; 3. eilę apžvalginių straipsnelių „Aiduose“; 4. tiesiog aibę rašinių „Voice of America“, kol jis buvo Miunchene; 5. eilę rašinių Delegatui, Tau pačiam ten esant. O gal Tu viso to **nežinojai**? Jeigu **šitaip** būtų, tai būtų Tau įspėjimas: kaip lengva prašauti pro šalį... Ši pastraipa siejasi su 22-ąja. Todėl ir čia man būtų įdomu iš Tavęs patirti, kas Tau tokio įspūdžio pažadino, esą ašen nesileidžias į klausimus, neturinčius akademinio lygio? Man pačiam atrodo, kad esu net per daug laiko sugaišinęs klausimam, visiškai neakademiniam; klausimam grynai techniniam, kasdieniniam, liečiančiam dažniausiai **kitų** asmenų reikalus bei jų darbus. Tad drožk ir parašyk man, kuo savus teiginius remi.

24. „Gali kristi bombos – jis rašo arba skaito“ (p. 4, sk. 2).

Kai šį sakinį paskaičiau vienam žmogui, jis lyg iš kulkosvaidžio atšovė: „Tai jis tavęs nepažįsta.“ Tačiau manau, kad Tavo „bombos“ (kaip ir mano „auksas“ ant altorių) yra daugiau **prasmėninio** pobūdžio: jos reiškia manąjį „staiškumą“, vadinasi, nesijaudinimą dėl gyvenimo negandų arba pavojų, nepametimą galvos, nesiblaškymą į kraštutinybes ir t. t. Tik kažin, ar aš iš tikro esu stoiškas? Kad nesidaužau, žiūrint iš viršaus, tai tiesa. Bet viduje... Pats esi su manimi buvęs pavojų bei negandų metu tik Berlyne. Ano meto „bombos“ buvo palyginti tik menkniekis su visais tais pavojais bei negandais, kurių teko pergyventi 1944–

¹⁸ Dramblio kaulo bokšte.

¹⁹ Neapkenčiu tamsios minios ir vengiu jos.

1945 metais, bėgant ir paskui bastantis ligi karo pabaigos. Ar aš ir tuomet buvau „stoiškas“? Dievas vienas žino! Vargu. – Viena tačiau sava pastaba išreiški teisingai: **visokių negandų metu prasiveržia manyje kažkoks kūrybinis polėkis**. Nepaisant slogių viršinių sąlygų, vidus pasilieka laisvas ir net kažkaip paskatintas. Gal viršinis nerimas pažadina vidinį kūrybiškumą, gal įvyksta kažkas kitas, – sunku pasakyti. Bet taip yra. Kai buvome 1940 m. „Sammellager“²⁰ Rytprūsiose, išeidavau į miškelį ir atsisėdęs ant kelmo rašydavau. Berlyne rašiau taip pat: truputį vokiškai apie kultūrinę antropologiją, o svarbiausia Lietuvių Aktyvistų Fronto programą Škirpai (nereikšmingas, bet anuo metu reikalingas darbelis!). Viurcburge 1944 m. rudenį ir 1945 m. žiemą rašiau fil. seminare „Didįjį Inkvizitorių“. Sudaužius Wurcburgą ir išsikėlus į kaimą, užbaigiau „Inkvizitorių“ ir parašiau pirmą juodrašį „Jobo dramos“. Taip pat Viurcburgo-kaimo laikotarpis, pats pavojingiausias bei sunkiausias viršiniu atžvilgiu, buvo pats našiausias poetiniu atžvilgiu. Taigi tokiais protarpiais esu ne „stoiškas“, bet kūrybiškas. Kodėl? Nežinau!

Tai tiek, mielas Staseli, manųjų pastabų Tavajam portretui. Gal jos kiek patikslins – ypač kalendorinės bei istorinės – Tavas pastangas. Žmogų apibūdinti yra labai sunku ir kažin ar iš viso įmanoma. Asmens charakteristika visados yra tik paviršiaus šikcas, neišreiškias gelmių, kuriose gal glūdi kokia tragika, gal vyksta kokia drama, gal skauda kokia niekad neužgyjanti žaizda. Joks psichologas to neregį ir negali regėti. O to neregint, visa kita nublinksta, darosi dviprasmiška ir net banalu. Kažin tad ar verta teikti asmens charakteristiką? Ar negeriau pasklaidyti objektyvius **žmogaus darbus**, juos giliau bei sistemingiau pagnrinėti bei visuomenei parodyti? Be abejo, Tavosios charakteristikos – jų spaudoje buvo galima šen ten užtikti – yra įdomios. Tik štai... tasai vidus! Kaip jį pasiekti bei praskleisti? O be jo portretas virsta schema:

„Draugiškas ir mielas, bet atokus viešumai ir mažiau pažįstamiems. Turi humoro ir lyriškumo, bet daugiau stoiškas ir kritiškas. Nesidomi žmonėm, kurie neįdomūs. Nesiima darbo, kuris nereikšmingas, nors kartais reikalingas. Nerašo į kasdieninę spaudą, neina į klausimus, kurie neturi akademinio lygio. Savo lygio niekur nežemina, stiliaus nekeičia. Visut tas pats estetas, mintytojas. Savęs nedupliuoja, netripliuoja, kaip kiti jo kartos draugai, ir savo rolių nekeičia. Visuomeninių pozicijų nevengia, bet jų ir neieško“ (p. 4, sk. 1–2).

Ar ši pastraipa nėra batai nr. 42, kuriuos gali nešioti šimtas žmonių? Tikrovėje gi nėra **dviejų** asmenų, kurie galėtų būti išreikšiami ta pačia charakteristika. O taip atsitinka todėl, kad neįmanoma parodyti, **kodėl** taip yra. Užtat darosi įtartina, **kad** taip yra. Ar aš iš tikro stoiškas? Ar niekur nenusileidžias iš „savo lygio“? Ar estetas? Ar savęs nedupliuoju? (Paskaityk dr. G. Valančiaus²¹ pastabas „Laiškuose lietuviams“ apie „Didžiuosius klausimus“, kur jis mane bara, kam einas į poezijos klubą, kam kritikuojas Chardin; vadinasi, kam paliekas **savo** rolę.) Matyt, Tau taip atrodo. O gal toks ir esu. Tik ar visa tai galima išreikšti tokiomis skambiomis ryškiomis charakteristikomis? Ar čia nėra negyva schema, kuriai stinga sielos? Ar tai ne žalčio išnara, kurioje žaltys nebegyvena? Ji yra **žalčio**, bet ji nėra **žaltys**. – Dar daug būtų galima pateikti tokio „susimąstymo“, bet jis vis labiau virstų svaiciojimu, nes žmogus gi nepažįsta pats savęs. Tad užteks...

²⁰ Pristatymo stovykla.

²¹ Grigas Valančius (1906–1978) – ekonomistas, istorikas, po Antrojo pasaulinio karo gyvenęs JAV.

Berašant šį laišką, atvažiavo pas mane Jonis Grinius iš Miuncheno. Jis dar nebuvo gavęs Tavo „humanisto“ portreto, perskaitė jį pas mane ir prašo mane dabar Tau štai ką pasakyti: 1. Jis džiaugiasi, kad eilę tokių charakteristikų rengi knygos forma: tokia knyga, jo nuomone, esanti reikalinga ir būsianti vertinga; 2. Bet kad charakteristikos būtų tikslesnės, jis prašo perduoti Tau du jo pasiūlymus: a) arba pasiūsti jau parašytas charakteristikas jų „objektam“ patikrinti, b) arba išsiuntinėti tam tikrą anketą, į kurią charakterizuoti pasirinkti asmens atsakytų, ir iš šių atsakymų paskui Pats paruoštum jų portretus; 3. Jis prašo Tave pasveikinti ir perduoti jo labas dienas. – Prie jo pasiūlų jungiuosi ir aš. Iš tikro pirmoji pasiūla pasiūsti parašytas charakteristikas patikrinti, ar nėra istorinių netikslumų, yra visiškai priimtina. Juk Tau pačiam yra vargo su visokiomis datomis bei įvykiais. O jų autoriai galėtų visa tai lengvai pataisyti, jei būtum kur suklydęs kaip mano atveju.

Mielas Staseli, 65-eri amžiaus metai ne per daug įprasta švęsti, nors tai ir reiškia oficialią senatvės pradžią: juos pasiekus, reikia liautis dirbus arėjus kurią tarnybą. Todėl nei aš sveikinau Tave šios sukakties proga, nei kiti sveikino mane. Tačiau kadangi Pats dabar prabilai jau viešai, tai priimki ir mano bičiulišką žodį Tavosios senatvės pradžiai. Tegu ji Tau lieka nejaučiama, tegu nemažina Tavojo kūrybiškumo, nes iš Tavęs mes laukiame ne tik Šiluvos istorijos užbaigos, bet ir daugybės dar kitų svarbių dalykų. O ypač jaunimas laukia iš Tavęs vadovaujančio bei uždegančio žodžio. Tad gyvuok ir kurk, kaip lig šiolei! Tegu Dievas Tave laimina!

Aš pats dabar mėginu užbaigti „Der russische Christus“ vokiškai. Jį dėl ligos buvau pertraukęs, paskui vėl tęsęs, vėl pertraukęs; teliko kokia 60–70 pusl. Juos dabar ir noriu parašyti, kad nedingtų ligšiolinis darbas. Nes jei rankraštis lieka neužbaigtas, jo niekas paprastai neužbaigia. O paskui jau imsiuos savos religijos filosofijos. – Parašiau „Į Laisvę“ vieną straipsnį ryšium su mūsojo jaunimo tremties prasmės ieškojimais. J. Kojelis sako, šis straipsnis sukelsias nemažesnių diskusijų kaip „Nuo ko mes bėgome?“. Pažiūrėsime. Šiaip sveikata nusistojusi. Jei nepadarysiu kokių durnysčių pats ir jei Dievas nešūktels staiga, gal dar ir teks kokius metelius kitus pavaikščioti žemės keliais.

Dar sykį labai labai dėkui už portretą.

Tavo Antanas

P. S. Beje, parašyk savo **nuomonę** apie „Gramatiką ar eschatologiją?“, jei jį esi „Tėviškės žiburiuose“ sekęs.

A.

Atleiski, kad laiške pilna pataisų ranka! Rašiau mašinėle tiesiog, tad prisivėlė visokių klaidų klaidelių.

A.

Miunsteris, 1973 m. balandžio 24 d.

Brangusis Staseli,

Ką tik gavau Tavo laišką, perskaičiau ir čia pat atsakau, nes po švenčių dar nesinori imtis kokio nors rimtesnio darbelio. O kai jo ašen imuos, tai paskui labai sunku man pasitraukti ir ko nors kito griebtis.

Visų pirma ačiū už šventinius sveikinimus bei sveikatos linkėjimus. Ši žiema man nebuvo visiškai laiminga. Neseniai persirgau pūslės ir inkstų geldelių uždegimu. O dabar kamuojuos su podagra, kuri vis labiau įsigali tiek kairės rankos pirštuose, tiek kelių sąnariuose. Pradedu sunkėti lipimas laiptais, vaikščiojimas,

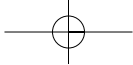
o ypač klaupimasis bažnyčioje. Bet ką gi – jau 66-ieji meteliai bėga. Laikas jau stingti, kol visiškai sustingsime. Žiūrėk, tasai mūsų mielas Prunskis buvo ir tebėra tikras žurnalistas: jis norėjo gauti iš manęs ką nors „Laivui“; atsakiau jam, kad esu pasiryžęs, tačiau tuo tarpu dar negaliu, nes nesveikuuju; o jis tuojau ir paskelbė...

Savo laiške rašai: „Tikrai man neaiškus šiuo atžvilgiu Paties nusistatymas.“ Atspėjai, nes jis nėra aiškus nė man pačiam. Prašau mano laišką suprasti kaip **garsų galvojimą**, sėdint su Tavimi, mielu Bičiuliu, ant kanapos. Štai skaitau savo charakteristiką, patikslinu grynus faktus ir garsiai galvoju apie kai kuriuos kitus apibūdinimus. Šis garsus galvojimas veda į susimąstymą apie žmogaus asmenį apskritai: ar jį galima užčiuopti ir išsakyti (effari – iš čia: individuum ineffabile²²). Tokio garsaus galvojimo išdava ir yra anas mano laiškas. Laikyk jį, kaip rašai, „nuotaikine reakcija“, tačiau anaipol ne neigiama, tik susimąstančia: kaip sunku pažinti žmogų – ne tik kitam, bet ir jam pačiam. Pats labai teisingai rašai, kad „ne visuomet pakankamas pažinimo šaltinis ir žmogus pats sau“. Pridurčiau: pats sau žmogus yra turbūt pats blogiausias pažinimo šaltinis. Anaipol neturiu nieko prieš subjektyvų priėjimą prie žmogaus. Savais klausimais (plg. aną laišką) norėjau tik pastebėti, kad subjektyvus priėjimas visados yra tykomas pavojaus klysti. Tiesa, aš nevengiu šiek tiek apie save pasipasakoti, tačiau paprastai tik faktus. Kol Zenonas buvo gyvas, mudu dažnai pakalbėdavova, kad ašen turėčiau rašyti knygą „Mano pasaulėžiūra“ ir ten subjektyviai pasipasakoti, kaip ir kodėl aš esu priėjęs prie tos ar kitos minties bei temos. Bet ši knyga liks neparašyta. O ji būtų tikrai subjektyvi. Ji liks neparašyta ne tik todėl, kad jau man laiko nebėra jai rašyti, bet ir todėl, kad ji būtų ištisas klydinėjimas po savo paties labirintus, tikriausiai nesurandant kelio į tikrąją šviesą. Tegu kiti mano pasaulėžiūrą ar pasaulėjautą aprašinėja. Ir jie klys, kaip klyščiau ir aš. Žmogus buvo ir liks paslaptis – kiekvienas žmogus. Tik tai norėjau anuo laišku išreikšti.

Teisingai pastebi, kad ir aš pats imuosi kartais subjektyvinio metodo, apibūdinamas žmogų, o ne jo darbus, ir pamini mano straipsnį apie Zenoną. Iš tikro jam panaudojau labai subjektyvią medžiagą ir pristačiau Zenoną iš subjektyvios pusės, tikėdamasis jį pažįstąs. Tačiau kaip labai **apsirikau**. Po šio straipsnio gavau piktų laiškų, puolančių ne mane, o – Zenoną: esą jis buvęs anaipol ne toks, koks jis save vaizduoja laiškuose man; ypač visa pastraipa apie jo neturtą bei vargą Romoje pasirodė esanti grynas nesusipratimas, o visas šis punktas – tikras košmaras. Aš nebesiaiškinau toliau, išskyrus vieną pasiteiravimą pas prel. Jurą, kuris atsakydamas praėjo pro šalį, patardamas man teisybės neieškoti. Bet man tai buvo didi pamoka, kaip subjektyvus priėjimas gali nuvesti į šunkelius. Ogi aš rašiau straipsnį apie Zenoną ne iš savo atsiminimų (tik kai kur), o iš jo paties laiškų, nuolatos juos cituodamas. Šis patyrimas ir paskatino mano susimąstymą, skaitant Tavąją manos asmenybės charakteristiką. Žinoma, tu ten jokių klaidų, išskyrus datas ar vieną kitą smulkų faktelį, nepadarei ir visuomenės nesuklaidinai, kaip aš savo straipsniu apie Zenoną. Tačiau kol lieka neatsakytas klausimas, **kodėl** tas ar kitas žmogus toks yra, jo charakteristika yra tik fasadas. Tai taikau **visom** charakteristikom. Jų kaip tokių neneigiū. Jas skaityti svetimam žmogui įdomu, daug įdomiau, negu objektyvių darbų aprašymą, sklaidą bei kritiką. Sirgdamas perskaičiau dar sykių Tavo „Dievas sute-mose“. Labai gražu. Bet ar – **tiesa**, ką Tu ten rašai? Dievas vienas težino. Ar tiesa yra tai, ką Eretas parašė apie Pakštų išsiskyrimą? Gal todėl Juzis Girnius

²² Neišreiškiamas asmuo.

„Aiduose“ ir rašė, kad geriau būtų buvę aną skyrių Pakšto monografijoje visiškai išleisti. Bet **skaityti** tas skyrius yra labai įdomus.

Tad trumpai ir drūtai, Staseli: nebijok leisti į asmenines pažintis, nes aš iš esmės nieko prieš jas neturiu. Tik visados galvok, kad gali nepataikinti, nes gal yra koks nors tamsus užkulisis, kuris Tau nežinomas, kuris betgi visą reikalą – ar vieną kurį tašką – įtaigoja ir todėl nušviečia visai kita šviesa. Tai sakau ne tik ryšium su manimi, bet ir su visais kitais. Todėl jau iš anksto dėkoju Tau už pažadą man gretomis atsiųsti I dalį savo „Vardų ir veidų“: šią knygą skaitysiu dideliu dėmesiu ir susimąstysiu prie šių asmenų, kurie man bus buvę arčiau pažįstami. Bus baisiai įdomu palyginti Tavas ir manas mintis bei pergyvenimus jų atžvilgiu.

Tuos laiškus vysk. Padolskiui išsiaiškinsiu vėliau, nes man reikia pasiknisti po nuorašus. Aš tik gerai atsimenu, kad mane barei už tą laišką, o barti už laišką iš Sch. Gmiundo buvo kaip, nes ten buvo **tik** paklausimas vyskupui. Tuo tarpu laiškas Romon iš tikro buvo **erzlus**, ir aš Tavo pabarimą priėmiau, atsakydamas: „Sutinku, kad pasiėlgiau nevykusiai, kaip žmogus, kuris kitam duoda antausį viešumoje. Tačiau esti momentų, kad antausį duodi, nors ir žinodamas, kad darai negerai.“ Tai labai gerai atsimenu, kad **šitaip** Tau atsakiau. Kur mudu ir kada šitaip kalbėjomės? Ar ne Vokietijoje, man atrodo, kad Miunchene pas Grinius, kai grįžai iš Romos ir kai aš patį iš Freiburgo aplankiau, atveždamas tau porą knygų: ten šventėme Tavo 50-metį? – Galop tai menkniekis. Man tik norisi patikrinti, kur ir kiek mano atmintis klysta.

Šiaip nieko naujo. Šventės prabėgo bjauriai vienišos: jokių žmonių, jokių laiškų, jokių iškylų. Paskambino tik prel. Aviža, dr. Jonas ir tėv. Vaišnora – visi iš Miuncheno. Vaišnora pataria nelaukti, kol kun. A. Paškus baigs straipsnį apie Teilhardą, ir imtis atsakyti nauja „laiškų“ serija „Drauge“. Į dr. Valančiaus kritiką pataria visiškai neatsakyti. Aš pats nesu dar apsisprendęs, kaip geriau. Dr. Jono Griniaus knyga „Vardai ir veidai“ (tiksliau, „Vardai ir problemos“) jau išėjo iš spaudos, bet jos dar nemačiau. Turi 400 p. didelio formato. **Jis** turėjo gauti kun. Prunskio mokslo premiją, o ne kolektyvas, išleidęs „Relationes“, šį tik grynai formaliai „mokslinį“ veikalą, bet gal gaus vėliau.

Daug sveikatos, energijos ir Viešpaties palaimos.

Tavo visa širdimi

Antanas

Miunsteris,

1978 m. sausio 5, didžiosios sukakties, dieną

Mielas ir brangus kunige Stasy,

„Ir eina metai, eina tarsi keliauninko

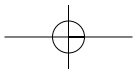
Į šventą žemę žingsniai spėrūs.

Ir daug, jau daug jų susirinko

Lyg paukščių rudenį...“

Taip jau Viešpats patvarkė, kad Pats pirmasis pradedi mūsų būrelio „patriarchų“ amžių, po kurio, pasak Šventojo Rašto, prasideda tik bėdos bei vargai. Ši diena yra anos pradžios Tavoji šventė. Ką Tau tarti, Tave bent dvasioje aplankius?

Būdamas bendrametis, keliavai su manimi visą amžių, nors mudviejų keliai susitiko tik kažkada Kaune. Šių kelių susitikimo pradžia dingsta praeities rūkuose. Tačiau susitikę jie nebepersiskyrė. Tiesa, pastaraisiais metais mudviejų

sąlytis nebuvo toks ankštas, kaip seniau. Bet ir nutrūkęs jis niekad os nebuvo. Visą laiką dideliu dėmesiu skaičiau Tavo veikalus: knygas ir straipsnius; visą laiką burzgiau, jei man kas nors juose nepatiko, nors ir ne visados tai Tau tiesiog pasakydamas, nes mūsų mielo dr. Jono Griniaus uolumo „išbarti“ aš, deja, neturiu. Visą laiką buvau šalia Tavęs, kai buvai Motinos Bažnyčios „tėvelių“ ujas, nors ir negalėjau Tavęs savo žodžiu ar darbu ginti. Gal Vatikano II Susirinkimo didžiausias nuopelnas istorijoje ir bus tas, kad Motina Bažnyčia bus pasijutusi labiau subrendusi iš vidaus ir todėl galinti mažinti „tėvelių“ vaidmenį. Juk jau ir dabar nereikia nei Tau, nei man bijotis, kad tas ar kitas žodis kam nors užklius, nepatiks, ką nors papiktins. Mūsoji Motinėle dabar turi rūpesčių pakankamai su savo pačios „tėveliais“. Kaip kinta laikai – čia pat, bežiūrint!

Todėl Tavosios šventės metu jauku ir gera. Spaudžiu Tau ranką, bučiuoju abu Tavo skruostus ir linkiu:

1. kad grįžtum į kelią, kurį pertraukei pirmaisiais „Šiluvos istorijos“ ir „Veidų ir Vardų“ tomiais, nes ar tik ne čia yra **tikrasis** Tavo kelias;
2. kad pateiktum ateitininkams leidinį tų minčių, kuriomis metų metais maitinai ir brandinai mūsų jaunučius, nes visi šių minčių pasigenda ir jų ilgisi;
3. kad užbaigtum ir išleistum knygą apie Čiurlionį, apie kurią esi prasitaręs ir kurios metmenų esi paskelbęs, kurios pilnatvės betgi dar neregėjome.

Šie troškimai, atrodo, atitinka Tavo paties pagrindinius polinkius: būti kultūros istoriku, kunigu ir menininku. Visose srityse esi **daug** davęs; visose srityse buvai ir likai patrauklus, įdomus, ryžtingas. Lik toks ir toliau, užbaigdamas tai, kas dar liko neužbaigta. Nesileiski kasdienos išmušamas iš vėžių, nes kasdiena yra ne tik reikalas bei rūpestis, bet labai dažnai ir – mada; net dažniau mada, negu reikalas ar rūpestis.

Nutyliu sveikatą ir „laimę“, nes tai tuščias linkėjimas. Nutyliu ir Viešpaties palaimą, nes tai dar tuštesnis linkėjimas: Viešpats laimina kiekvieną, nes kiekvienas Jam yra brangus. Jo palaimos esi patyręs visą ilgą savo amžiaus kelią; jos patirsi ir toliau. Viešpats niekad nėra buvęs šykštus. Man belieka tik paspausti Tau ranką tylomis, ligi skausmo...

Mano dovanėlė Tavajai šventei ateis kiek vėliau. Tai bus nauja mano knyga, turinti beveik nieko nesakančią vardą, savo turiniu betgi esanti metafizinis religijos filosofijos pagrindimas. Man buvo visą laiką truputį nejuoku kalbėti apie Dievo ir žmogaus santykį, pirmiau nekalbėjus apie Patį Dievą, ar jis iš tikro yra. Tai dabar ir pakalbėjau, įterpdamas šią knygą tarp abiejų religijos filosofijos dalių. Ją leidžia LKM Akademija. Kalėdoms ji turėjo gulėti ant mano stalo. Tačiau žmonės esame ne tik mes; žmonės yra ir italai – homines himanissimi, kurie kalėdinius pažadus įvykdo Velykoms. Bet kai tik šį pažadą, įvykdytą, gausiu, tuojau jį atskraidinsiu Tau, pažymėjęs Tavosios šventės data. Tai bus bent menkutis atsiminimas vis tų problemų, kurias ir Pats esi lietęs įvairiuose savo veikaluose.

O dabar šią Tau didžią bei prasmingą dieną būki giedras, linksmutis, besišypsą, tasai visų mūsų pažįstamas mielas kunigas Stasys!

Tavo giliu bičiuliškumu bei nuoširdumu

Antanas

P. S. Praėjusieji metai man buvo kiek sunkesni ir sveikatos atžvilgiu, nes reikėjo vėl imtis iš pagrindų gydytis, ir darbo atžvilgiu, nes reikėjo gaišti, paruošiant minėtą knygą spaudai ir skaitant jos korektūras, kas senoms akims jau yra ne taip lengva. Mielas įvykis buvo Juozo Girniaus apsilankymas vasaros metu: susitikome, tarsi būtume tik vakar persiskyrę. Taip būtų, jei ir su Tavimi susi-

tikčiau, nors mudviejų susitikimo pertraukos ir nebuvo tokios ilgos, kaip tarp Juzio ir manęs (28-eri metai!). – Norėjau du kartu Tau rašyti beveik vienu ir tuo pačiu klausimu, bet tai būtų pareikalavę ilgesnio rašto, o kaip sakiau, neturėjau nei laiko, nei jėgų. Šieji – 1978 – metai gal bus lengvesni ta prasme, kad imsiuos rašyti II religijos filosofijos dalį, vadinasi, darbas bus kūrybiškesnis.

*Putnamas,
1978 m. sausio 27 d.*

Mielas, Brangus Antanai,

Dėkoju už laišką – šiltą, brolišką ir už linkėjimus – konkrečius, skatinančius. Visas laiškas – ilgų mūsų bendrystės metų gražus liudijimas.

Tavo sukakčiai porą sykių rašiau spaudoj. Bradūnas norėjo, kad vėl rašyčiau – apsigyniau. Rašys kiti, jaunesni – Skrupskelis, Liulevičienė, Visvydas²³. Pajėgūs žmonės turės ką nauja pasakyti apie Tavo kūrybą.

Apvaizda man buvo maloni, suvesdama pažintin ir darban su Tavim ir kitais mūsų kartos. Išmokau daug ir paskatų turėjau įvairių. Kiekvienas buvom skirtingas, ir tai buvo gera. Skyrėmės ir mudu, bet kiek išgyventų ir neapčiuopiamų ryšių mus riša. Viešuma mudu laikė gal labiau sugludusius, negu esame. Pamenų pokalbį su a. a. vysk. V. Padolskiu Hanau stovykloj vieno suvažiavimo proga. Tave kaltino erezijomis, o mane – kad inspiruoju Tave. Buvom įtarinėjami jau Kaune ir abiem grėse atleidimas iš fakulteto. Tremtyje abu įsivėlėm į ginčą su liberalais ir likome vieni – niekas neparėmė, o liberališkasis frontas ligi dabar to neužmiršta: esam jų akyse raupsuotieji.

Bet tai praeitis. Kažkaip išlipo nūnai, o šiaip laikau palaidotais dalykais – negalvoju, nesijaudinu. Nėra nė kada apie tai galvoti. Gyvenimas dar pilnas kitų rūpesčių, o laikas, jaučiu, labai trumpėja. Paties patarimas išsivaduoti iš kasdienos reikalų ir telktis į raštą – užbaigti, kas jau apmesta, gal ir teisingas, bet sunkiai įvykdomas. Nuo daug ko ginuosi kiek pajėgiu. Ieškau pakaito ir darbe su ateitininkais (kursai), bet nerandu, o palikti, pamesti – kažkaip neleidžia sąžinė. Kai dirbi su jaunimu, matai, kad gyva veikmė daugiau turi įtakos nei raštas. Kas skaitys ir Paties nuostabius raštus, jei neišlaikysim jaunimo savo gretose? Pagyventum čia, pamatytum, kokioj padėty mes esame. Jaunimas puikus, gabus ir imlus, bet tiek nedaug reikia, kad jis atitoktų nuo savo tautos ir nuo tų idealų, kuriuos mes, vedami savo mokytojų, įsisavinome ir atradome savo kelią.

Buvau sausio 1–12 d. Čikagoje, po Dainavos kursų. Ten baigia ruošti spaudai mano knygą „Lietuvių šeimos tradicijos“. Turėjom ir At-kų Federacijos posėdžius. Išsikalbėjau su įvairiais mūsų žmonėmis. Bradūnas, be kitko, nuogaštavo dėl Paties, ar kas neatsitiko su sveikata. Girdi, kasmet Kalėdoms gaudavęs ilgesnį Paties laišką, o šįmet negavęs. Nežinojau, ką sakyti. O pasirodo, praėjusiais metais nebuvai tvirtas. Ir man tie metai buvo visai nedarbingi dėl sveikatos. Tik nuo kovo mėnesio pradėjau dirbti. Pats moki dirbti tvarkingai, reguliuoji laiką ir poilsį. Kūrybiškumas Paties neišsakomas. Reikia tik Dievą melsti, kad jis tvirtų. Linkėti daugiau nėra ko. Įdomu tiktai, kokių naujų darbų imsies, baigęs religijos filosofiją?

Lauksiu žadėtos dovanos. O aš Tavo sukakčiai išsiunčiu netikėtai pasirašiusį

²³ Kęstutis Skrupskelis (g. 1938) – filosofas; Aušra Liulevičienė (g. 1939) – literatūros kritikė; Pranas Visvydas (g. 1922) – rašytojas, literatūros kritikas.

„Jurgį Matulaitį“. Vis ketinu pavažiuot į Vokietiją. Tada pasikalbėtume. Tuo tarpu Dievas telydi Tave!

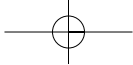
Stasys

Miunsteris, 1978 m. kovo 12 d.

Mielas ir brangus Kunige Stasy,

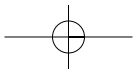
Ačiū už atsveikinimą, pilną bičiuliškos šilimos, bendros praeities prisiminimų ir savotiško skundo merdinčia mūsų dabartimi. Ačiū ir už „Jurgį Matulaitį“, kurį perskaičiau vienu užmoju, gailėdamasis, kad vis dar negaliu Tau „atsimokėti“ tuo pačiu, būtent savąja paskutine knyga, kažkur užkliuvusia pakelyje tarp Romos ir Miunsterio. Neįrištų egzempliorių jau esu gavęs. Tačiau Tau norėčiau pasiųsti įrištąjį. Bet kaip tik šie įrištieji neateina ir neateina. Lukterki tad truputėlį. Tikiuos, kad šiomis dienomis jie pasirodys. Tada aš tuoj pat Tau vieną išskraidinsiu ir gal Velykoms gausi. O apie knygos turinį gal jau tuo metu būsi ir paskaitęs: jį aptarti „Aiduose“ ryžosi jauniausias mūsų filosofas Kęstutis Girnius. (Tėv. Liuima jam buvo pasiuntęs korektūrinius knygos lapus; pačios knygos ir jis dar nėra matęs.)

Savame laiške prisiminei praeitį, pastebėdamas, kad ji „kažkaip išlipo“ lyg ir netyčia, šiaipgi laikai visa tai „palaidotais dalykais“. Maždaug toks pat praeities pergyvenimas glūdi ir mano širdyje. Kartais net šypsaisi dėl anų visų „kovų“ bei „persekiojimų“. Iš kitos tačiau pusės mane mūsoji praeitis kartais **nugąsdina**. Tavo sakinyš „buvom įtarinėjami jau Kaune, ir abiem grėsė atleidimas iš fakulteto“ gražiai išreiškia mano nuogąstį. Pridurčiau dar, ne tik Kaune, bet ir tremtyje, ir gal net daugiau tremtyje negu Kaune. Pats visa tai žinai, ir čia nereikia viso to kartoti. Mane gąsdina štai kas: kuo **galėjo baigtis** tasai įtarinėjimas – viešas ir užnugarinis – tie visi „pagalių“ kaišiojimai, rašinėjimai, gandų leidimai Tavęs ir manęs atžvilgiu? Sutikime, kad mudu daug kur klydome, daug kur per daug norėjome pasiekti, vadinasi, buvome „nerealūs“, gal nesubrendę, gal svajotojai. Sapit! Bet ar kas nors mudu buvo pasikvietęs, **tėviškai** išsikalbėjęs, pritaręs pastangoms, įspėdamas betgi dėl jų per aukštų siekių, dėl kartais nevykusių formulių; **davęs patarimų**, kaip reiktų aną energiją tinkamiau reikšti, apvaldyti, kreipti priimtinesne linkme? Nežinau, kaip yra buvę su Tavimi, bet manau taip, kaip ir su manimi: buvau tik baramas, įspėjamas, puolamas, koneveikiamas, bet ne ugdomas, globojamas, lenkiamas. Ir štai šio tėviško ugdymo stoka, – **kuo ji galėjo baigtis** mudviejų gyvenime. Sakau „galėjo“, nes **baigėsi** tikrovėje gerai. Bet ar negalėjo baigtis ir kitaip? Ir štai ši galimybė baigtis kitaip mane kartais tiesiog nugąsdina. Kalbu anaip tol ne atsajai. Nežinau, ar Pats buvai ryžęsis tik kęsti ir aną visą naštą pakelti. Tačiau manyje savo metu buvo pabudęs noras išsinerinti iš viso to košmaro. Sykį – tai žinojo labai nedaug kas, tarp kitų ir a. a. Zenonas – po vieno sankirčio fakultete aš tiesiog pasukau į Švietimo ministeriją pas viceministerį Masiliūną ir, išdėstęs reikalą, paprašiau jį sudaryti man galimybės pereiti į Humanitarinių mokslų fakultetą. Tai buvo Malakauskio dekanavimo laikais. Politiniai įvykiai pavertė šį prašymą niekais. Bet įsivaizduokime, kad man tokia galimybė būtų buvusi sudaryta. O ji, laikams esant ramesniems, greičiausiai būtų buvusi sudaryta, kaip buvo sudaryta Mykolaičiui ir Saliui. Koks būtų buvęs mano gyvenimo kelias tokiu atveju? – Galėjo atsitikti kas nors panašaus ir Tavo gyvenime. Argi vienas kunigas, jaučiąs lyg posūnis Bažnyčioje, yra nusikreipęs – ne nuo tikėjimo, bet nuo savo pareigų? Gal

nuo tokių „posūkių“ mudu apsaugojo mūsų minkštas charakteris, gal dieviškoji Apvaizda, gal viršinės aplinkybės... Tačiau tokio „posūkio“ **grėsmė** – bent mano atveju – buvo labai reali. Ir kai šiandien žiūriu į praeitį, man kelia nuogaštį tokio „posūkio“ **galimybė** ir sykiu kažkokį rūpestį, kaip „kita pusė“ **neregi**, kad ji savais įtarinėjimais bei spaudimu gali jauną žmogų pastūmėti kaip tik į priešingą pusę. Koks neišsivystęs yra atsakingumo jausmas mūsų „viršininkijoje“! Šiandien lengva linkėti Maceinai „dar daug metų“ sėti į lietuviškąją dirvą mintis ir žodžius, kurie atskleidžia mums didžiąsias tikėjimo paslaptis“, kaip man rašo vienas vyskupas. Tačiau ar 1936–1937 m. reikėjo tokių straipsnių kaip kun. Stankevičiaus „Darbininke“ (nr. nebeatsimenu), vedant lygiagretę su išdaviku Judu, ir kun. T. N. T. „Forum“ (1937 m., Nr. 15–17, p. 10–15, USA), paverčiant viską demagogija? O vėliau, jau tremtyje? Sakau dar kartą: šiandien ne syki šypsaisi, bet ne syki ir nusigąstu, kad viskas galėjo baigtis **ir kitaip**. Vienam labai labai man artimam asmeniui aš syki iškėliau klausimą: kodėl aš netapau komunistu? Jis nieko man į tai neatsakė. Ar būti pakrikštytam ir **likti** Bažnyčioje visą gyvenimą yra du akivaizdžiai tapatūs dalykai? Buvo neseniai toks „įvykis“. Vieno iš mūsų lietuviškųjų laikraščių kalba yra labai bjauri. Tad paėmiau vieną numerį, jį raudonu pieštuku ištaisiau ir norėjau jau siųsti redaktoriui, kad pasižiūrėtų, kaip viskas raudonuoja lyg susigėdęs veidas. Bet kaip tik tą dieną atvažiavo pas mane dr. Jonas Grinius iš Miuncheno. Parodžiau jam tą numerį ir atskleidžiau savo kėslą. Tada jis man tarė: „Būk geras, Antanai, ir nesiųsk. Redaktorius yra karšto būdo; pamatęs Tavo pataisas, jis supyks, užsigaus ir mes redaktoriavęs, o kito laikraščiu negausime.“ Paklausiau ir neišsiunčiau. Ką tu noriu pasakyti, savaime aišku. Tai mintys, kurios ateina į galvą, žiūrint atgal. Nežinau, ar Pačiam toksai nuogaštis yra persmelkęs širdį. Tačiau man gana dažnai. Žmogus pasijauti, tarsi būtum ėjęs pačiu bedugnės krašteliu ir vos vos jon neįkrikęs. Pakalbėjau Tau apie tai platėliau, nes tai pagrindinis mano jausmas, žvelgiant į 70 savo žingsnių anuo bedugnės krašteliu.

Mane sudomino Tavo laiško sakinyš, liečiąs mudviejų vidinį ryšį: „Viešuma mudu laikė gal labiau sugludusius, negu esame.“ Pagalvojau: kuo gi mudu **labiausiai** skiriamės vienas nuo kito? Greičiausiai tuo, kad Pats esi **psichologinis** sielovadis; sąmoningai pabrėžiu žodį „psichologinis“, nes esama įvairios rūšies ar pobūdžio sielovadžių. Ir pats pasikalbėjime su „Tėviškės Žiburių“ redaktoriumi prisipažinai, kad „šalia teologijos“ artima Tavo širdžiai pedagogika ir psichologija. Tik kodėl sakai „šalia teologijos“? Man atrodo, kad teologija Pačiam niekad nėra buvusi artima širdžiai; ji buvo reikalinga Tau ex professo. Tarp tavo veikalų nėra nė vieno teologinio, tik psichologiniai arba istoriniai. Aš pats laikyčiau Tave **kultūros istoriku**: tai stipriausia Tavo dvasios savybė, ir šios rūšies Tavo knygos yra pačios geriausios. Tapęs kunigu savaime tapai ir sielovadžiu. Tačiau vadovauti sieloms imiesi ne teologiškai, o arba psichologiškai, arba kultūristoriškai. O kadangi aš esu „apsigimęs“ psichologijos priešininku, tai Tavo prieiga prie žmogaus sielos psichologijos keliu ir yra man grasi. O grasi man ji yra todėl, kad psichologija naudoja **apgaulę** kaip priemonę savam siekiui. Šis siekis yra geras ir ne kartą didžiai sėkmingas, tačiau jis yra siekiamas bei pasiekiamas **apgaulės** keliu. Mėginčiau Tau šią apgaulę paaiškinti tokiu pavyzdžiu. Mokiniai geriausiai įsikala į galvą lotynų kalbos laikų formas tuomet, kai jiems mokytojas nurodo, esą lotynų kalbos plusquamperfectum ir futurum II susidaro iš perfectum ir veiksmazodžio „esse“ imperfectum ir futurum I, būtent: labo-*rav(i)+eram* ar labo-*var(i)+ero*. Tai labai lengva atsiminti. Tačiau tai yra lingvistinė **apgaulė**, kadangi nei plusquamperfectum galūnė „eram“, nei futurum II

galūnė „ero“ neturi nieko bendro su veiksmažodžio „esse“ imperfectum „eram“, nei su futurum I „ero“, nors ir skamba visiškai vienodai. Šiomis dienomis užtikau ir lietuvišką tokios apgaulės pavyzdį. Lituanistinės mokyklos mokytoja Vida Augulytė, parašiusi vadovėlį „Lietuvių kalbos pratimai“, susiginčijo su St. Barzduku dėl lietuviškųjų dalyvių darybos. Ji savo vadovėlyje aiškinanti, esą lietuviškieji dalyviai padaromi iš **padalyvių**, prijungiant įvardį **jis, ji** (deganti+jis=degantis). O ji **šitaip** aiškinanti todėl, kad mokiniai tokiu atveju lengviau supranta, kaip reikia dalyvius linksniuoti (plg. „Draugas“, 1978 m. vasario 4 d., Kultūros priedas, p. 4). Lingvistiškai šitoks Augulytės aiškinimas yra tikra išmonė. Psichologiškai betgi ši išmonė yra vaisinga. Tai pavyzdžiai, labai kasdieniški, tačiau nusaką psichologijos kelią į sėkmę. Blogiausiai betgi, kad psichologija **kitokio kelio** iš viso neturi. Ji **turi** žmogų apgauti, kad ko nors pasiektų. Nūn, kai šis psichologinis metodas esti naudojamas sielovadoje, vadinasi, žmogaus santykiyje su Dievu, darosi kažkaip nejauku, ir šis nejaukus jausmas mane lydi, skaitant Tavo sielovadiškai-psichologines knygas (tai ypač išryškėjo „Jurgyje Matulaityje“, kur kalbi apie jo beatifikaciją, p. 343–360). Čia mudu ir skiriamės.

Kad Tu savo gelmėse esi kultūros istorikas, patvirtina ir paskutinytis Tavo veikalas, kurį man dovanojai ir kurį čia pat perskaičiau dideliu dėmesiu bei pasitenkinimu. Tai didelis įnašas į istorinę-biografinę mūsų literatūrą. Iš tikro mes apie J. Matulaitį nieko ar beveik nieko nežinojome. Miręs per anksti, nepalikęs jokių ypatingesnių veikalų, rūpinęsis marijonais, vyskupavęs neramiais laikais ir nesėkmingai, Matulaitis neįsibrėžė mūsų tautos sąmonėn tiek, jog švytėtų joje kaip didi asmenybė. Pats dabar nupiešei jo vaizdą, išdėstai jo gyvenimą, kartu tačiau – kaip Tau įprasta – apibūdinai ir ano meto istorinį tarpsnį. Knyga išėjo tikra kultūros istorijos studija, gal ne tiek plačiai bei išsamiai apmesta kaip „Šiluva“, tačiau pakankama epochai pažinti. Apie Paties rašymo būdą bei stilių nėra ko kalbėti: jie yra patrauklūs, gražūs; kalba žodinga, sakiniai stilingi; skaityti tikrai malonu ir įdomu, nekalbant jau apie savo žinojimo praturtinimą Matulaičio biografija. Man visa buvo nauja, nes man Matulaitis buvo žinomas tik vardu ir tik bažnytinės provincijos organizavimu – nevykusiū dėl nevykusių vyskupų (Skvirecko, Staugaičio, iš dalies ir Reinio) parinkimo. Savo knyga parodai, kad Matulaitis buvo žymiai platesnės veiklos žmogus. Už visa tai ačiū.

Visai kitas reikalas, ar Tau pasisekė parodyti Matulaitį **kaip kanonizuotina asmenį**, vadinasi, ne tik šventą, bet ir **šventąjį**. Kad jis yra buvęs šventas žmogus, nė kiek neabejoju. Tačiau kodėl jis turėtų būti kanonizuotas. Pats labai teisingai rašai, kad „kiekviena vienuolija rūpinasi savo steigėjus ir atnaujintojus beatifikuoti“ (p. 355). Ir gerai. Bet kaip padaryti, kad marijonų atnaujintojas taptų, kaip ir Pats nori, „didelė asmenybė“, švyturiu „ne tik mums, bet ir visai Bažnyčiai“? (p. 346). Ir **kuo** jis galėtų šviesti? **Šventų** žmonių turime aibę; jų Matulaitis nepralenkia. Kodėl tad **jis** turėtų būti kanonizuotas, o ne kuris kitas? Tuo tarpu jokių sukrečiančių – tautą ar Bažnyčią – žygių jis nėra padaręs. Marijonus atnaujino, bet kas gi iš jų išėjo? Pensininkų draugijėlė, daugiau nieko. Kokie gi Matulaičio vienuolijos, kuria jis tiek sielojosi, reikšmė Bažnyčiai ir tautai? Gėda kalbėti! Vyskupavimas Vilniuje buvo ištisa nesėkmė. Jis tai pramatė, o vis dėlto griežtai nepasipriešino ir leidosi būti šventinamas. Skaitant Tavo knygos p. 98–101 net susidaro įspūdis, kad Matulaitis buvo naivus žmogus: jis prašo **kitus** gelbėti jį „nuo tos nelaimės“, o **pats** nesipriešina ir leidžiasi nešamas į pražūtį. Jo įžvalga, kad „save paaukosiu ir nieko negalėsiu padaryti“ (p. 99), buvo labai gili ir teisinga. Kodėl jis ja nesekė? Tai anaipol nekenkia jo šventumui – šis nuolaidumas, tačiau jis tik rodo, kad Matulaitis nėra žygininkas, kuris galėtų

šviesti tarsi švyturys Bažnyčiai. Kodėl tad mes turėtume dabar dirbtiniu būdu skelbti jo „famam sanctitatis“ ir „maldauti Dievą stebuklo“? (p. 353). Juk mes ne italai, kurie šaukia ir pyksta, jei šv. Januarijaus kraujas nesuskystėja. Beje, paties priminimas, kad gerai italams, nes jie gauną „šventąjį kas antri, treči ar penkti metai“ (p. 346–347), kalba **prieš** Paties tezę, esą šventojo turėjimas sustiprinąs tautos dvasią: „Jei beatifikacija bus nudelsta dar 10 ar 15 metų“, „tautos dvasia gal jau bus palaužta“ (ten pat). Juk nors italai ir gauna beveik kas treji metai po šventąjį, jų dvasia nėra kiek nekrikščionėja: juo daugiau šventųjų, juo daugiau komunistų. Man atrodo, kad mūsų lietuviškas šventumo supratimas yra visiškai teisingas: „Tauta nemažiau šventa. Kiek šventų motinų, herojų tėvų, o dabar kiek jaunimo“ (p. 347) – tai labai gilūs Tavo žodžiai. Ir mums to ne per maža. **Mums to pakanka.** Kanonizuotas šventasis mums būtų reikšmingas tik tuo atveju, jei jis ir pats iš tikro būtų ne tik šventas, kaip anos motinos, bet ir **reikšmingas savais žygiais.**

Ak, dar daug įvairių minčių yra sukėlęs Tavo laiškas. Apie jas visas būtų galima ilgokai kalbėtis: apie pakaitą darbe su ateitininkais, apie jaunimą ir trapų jo santykį su tauta ir t. t. Bet apie tai gal bus progos man parašyti At-kų Federacijos Tarybai, kuri kažkodėl padarė mane jos nariu ir dabar prašo sugestijų. O su Tavimi būtų geriausia išsikalbėti gyvu žodžiu. Tad tegu Tavo žodžiai „Vis ketinu pavažiuoti į Vokietiją“ pataiko tiesiai Viešpačiui į ausį ir tebūna jie Jo išklausti. O tai būtų iš tikro graži šventė. Tuo tarpu gi tenka tik palinkėti Tau džiugaus Alleliuja, nors Velykos šiais metais ir yra kiek per ankstyvos, ypač po ten pas jus siautusį sniego pūgų. Tačiau Prisikėlimas yra viltis ir didžiausių audrų bei pūgų metu. Tegu tad ši viltis užpildo Tavo skaidrią sielą! Apie save nerašau nieko, nes nieko nėra neturėčiau rašyti. Sveikata kiek vėl pastovesnė, bet šiam pastovumui išlaikyti reikia kas savaitė eiti pas gydytoją injekcijoms. Na, bet tai mažmožis. 70 metų man buvo kažkokia riba, kurios lyg ir norėjau sulaukti. O dabar... nebeskaičiuoju, viską sudėdamas į rankas To, iš kurio ir aną 70-tį žingsnelių esu gavęs. – Dar sykį, brangus Kunige Staseli, ačiū už gerus žodžius ir dar sykį Tau Alleliuja! – Beje, prel. Balčiūnas Tau tikriausiai sakė, kad aš Prunskio projektui paruošti leidinį „Kodėl aš tikiu?“ nepritariu.

Tavo Antanas

Putnamas, 1978 m. gruodžio 17 d.

Mielas ir Brangus Antanai,

Prašau atleisti, kad ilgokai neatsiliepiu į pastarąjį Jūsų laišką, rašytą kovo 12. Viena priežastis – norėjau kai kuriuos klausimus diskutuoti, bet vis neradau laiko permąstyti arba rasti formas. Esu dar pareigose tiek vienuolyne, tiek kai kuriose visuomeniškose, tad nebūna laiko prisėsti – susitelkti.

Du dalykai buvo užkliuvę man, dėl kurių norėjau plačiau atsiliepti. Pirma, dėl paties nuogaštavimų „kuo galėjo baigtis“ mudviejų gyvenimas, turint prieš akis įtarinėjimus ir pagalių kaišiojimą anuo metu, kai buvom idealistiškai, gal kiek kovingai nusiteikę. Man toks klausimas niekad neiškilo, gal dėl to, kad kita mano prigimtis (linkusi greit nereaguoti), o gal kad pajutau iš to „naudą“ (šlifą, grūdinią), pagaliau gal ir dėl to, kad man teko vėliau pergyventi ir daug sunkesnių, fatališkų bandymų taipogi ne dėl asmeninės kaltės, vien dėl to, kad buvau lietuvis. Pastarasis patyrimas pamokė, kad nereikia ieškoti kaltininkų ir nesinešioti nemeilės, taipogi skriaudos jausmo. Sakau, toks klausimas man niekad nekilo, už

tai man buvo nauja, ne visai suprantama, kodėl Patį šis klausimas neramina, „kartais tiesiog nugąsdina“. Spėju, kad ši jausena „prasiveržė“ pastarajame rašinyje „Aiduose“. Panorėjai visa tai išsakyti kitu būdu, ir klausimas, ar gerai padarei. Ne vienas Tavo gerbėjas suglumo, nusistebėjo. Skelbi krikščionybę, jos meilę savo raštuose, o Pats neišmeti iš širdies „skriaudų“ – nešiojiesi. Tie dalykai laikomi šešėliais Tavo asmenybei. Būtų geriau, jei kas kitas kada nors būtų rašęs, nors ir tai ne visuomet išeina į gera. Prel. Tulaba parašė apie vysk. V. Brizgį „teisybės vardan“, kad Kauno kunigai nenorėjo naujo vyskupo priimti, jį ignoravo ir t. t. Vyskupas turėjo keletą sykių viešai paneigti, nes tai kerta jo autoritetą.

Antras dalykas, dėl to, kuo mudu „labiausiai skiriamės“. Kad skiriamės, tai aišku. Suprantu, kad Pačiam, ontologui, psichologija yra grasi. Bet kad ji būtų apgaulė, kaip Pats bandai įrodinėti, vartodamas labai atsitiktinį pavyzdį, su tuo vargiai sutiks bet koks plačiau žvelgiąs kultūros žmogus. Tegu psichologija yra subjektyvumas, o ontologija objektyvumas. Argi tie du dalykai, žiūrint Dievo planų visumos ir kultūros bręsmo ir žmonijos buities, nėra derinami ir derintini? Pagal Paties logiką būtų galima vadinti apgaule ir filosofiją, kuri tik interpretuoja. Ir pats pripažįsti pastarajame veikale, kad toji „interpretacija“ yra labai įvairi, ne sykių prieštaringa. Jeigu filosofai nesutaria, eina kas sau, tai kas nors iš jų apgaudinėja save ir kitus.

Mano subjektyvumą randi ir Matulaičio knygoje, ypač kur kalbama apie jį kaip kanonizuotiną asmenį. Buvo įdomus sutapimas, kad vienas protestantas, pretenzingas, mėgstąs rašyti aukštu stiliumi, iš profesijos miškininkas, paskaitęs Matulaitį, labai panašiai parašė kaip ir Pats. Tavo pastabose dėl Matulaičio ir pasirodo didelis minusas, kad Pats visai nevertini psichologijos. Pas Patį nėra įžvalgos į tai, kas grindžia šventumą žmoguje, arba tą įžvalgą tuoj suparalyžiuoja atsitiktiniai, sakykim, nuo Matulaičio nepriklausę dalykai, kaip marijonų vienuolijos tolimesnis nepakankamas brendimas. Žinoma, mano knyga nesieja taip plačiai, kad Pačiam atvertų jo dvasios pasaulį. Norėjau jį įstatyti tik į bendrus laiko rėmus. Tektų Pačiam skaityti jo laiškus, užrašus – tada gal matytum, kodėl, prašokdamas įrodinėjimus, jį dariau „didele asmenybe“.

Atostogų metu skaičiau Tavo pastarąją knygą. Pradėjau nuo antrosios pusės. Buvau Ispanijoje, vaikščioti daug negalėjau, nes kažkas su ja buvo negerai, t. y. su viena koja. Dabar dr. Kisielius su operatoriumi sutvarkė: buvo blokuota arterija. Negalėdamas daugiau vaikščioti, skaičiau Tave – su dideliu malonumu. Ne tik minties reiškimas, bet ir stilius tiesiog žavėjo. Galvojau, kokią didelį užmojį turi – įrodyt Dievą kitu nauju keliu... Skaičiau ir atsiliepimus apie tą veikalą. Jaunimas, žinia, turi kitų pažiūrų, tai suprantama. Bet gerai, kad mezgasi pokalbis, kad mintis juda. Knygą Paties gavau, ačiū už ją ir mielą įrašą. Brangi dovana. Atsilygindamas paprašiau, kad Čikagos leidėjai pasiųstų Pačiam „Lietuvių šeimos tradicijas“²⁴. Turbūt gavai. Vėl sakysi: sielovadžio darbas. Seniai, prieš keliolika metų, rašytas. Dabar neturėčiau laiko ir gal intereso knaisiotis po tautotyros gausią medžiagą. Bet ir dabar, atrodo, ji nepavėlavusi – žmonės noriai ima į rankas, netgi pabrendęs jaunimas.

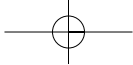
Šiuo laišku pirmiausia turėjau Patį pasveikinti su Šv. Kalėdom ir palinkėti sveikų, darbingų ir palaimingų ateinančių metų. Tai darau, atleisk, pabaigoj, iš širdies velydamas Tau visokeriopos sėkmės.

Tavo kun. Stasys

Parengė GEDIMINAS MIKELAITIS

²⁴ S. Ylos knyga „Lietuvių šeimos tradicijos“ buvo išleista Čikagoje 1978 m.

SIGMUND FREUD

Tabu ir jausmų ambivalencija

Iš vokiečių k. vertė AUSTĖJA MERKEVIČIŪTĖ

Dabar būtų pageidautina sužinoti, kokią vertę turi mūsiškis tabu sugretinimas su įkyriųjų būsenų neuroze ir šiuo sugretinimu grindžiama tabu samprata. Akivaizdu, jie vertingi tik tuo atveju, jei mūsiškė samprata teikia pranašumą, kurių kitaip neįgytume, jei ji padeda geriau suprasti tabu, nei įmanoma būtų be jos. Galbūt net drįstume teigti jau anksčiau įrodę tokio sugretinimo naudą; vis dėlto reikia pamėginti šį įrodymą sustiprinti, išsamiau apžvelgiant tabu paročius ir draudimus.

Žinoma, mums atviras ir kitas kelias. Galime pasidomėti, ar tiesiogiai tiriant tabu fenomenus nepavyktų pagrįsti kai kurių ankstesnių prielaidų apie juos, padarytų pagal analogiją su neurozės fenomenais, arba išvadų, kurias iš tų prielaidų gavome. Turime tik apsispręsti, ko reikia ieškoti. Akivaizdu, įrodyti teiginį apie tabu genezę, būtent tabu kilmę iš labai seno, kažkada iš išorės primesto draudimo, neįmanoma. Todėl verčiau pamėginsime tabu atvejais aptikti tas pačias psichologines sąlygas, kurias pavyko nustatyti įkyriųjų būsenų neurozės atvejais. Kaip sužinojome apie šiuos psichologinius neurozės veiksnius? Analitiškai

---

„Totemas ir tabu“ (1913) – pirmasis didelis S. Freudo kultūros teorijos veikalas, kuriame jis susieja psichopatologines ir etnologines kategorijas, tiria nesąmoningumo srities kultūrinėse ir visuomeninėse struktūrose apraiškas. Nepaisant fundamentalios ir pagrįstos kultūros antropologų kritikos, „Totemas ir tabu“ išlieka ar veikiau tampa svarbus, ne tiek atskleidamas kultūros darinių genezę priešistoriniais laikais, kiek nušviesdamas šiandieninių institucijų atsiradimą, prievartą, viešpatavimą ir maištą mūsų dienų visuomenėje. Pasak 2005-ųjų leidimą pristatančio etnopsichoanalitiko Mario Erdheimo, „ne apie laukinius ten, o apie laukinius čia pasakoja istorija“.

studijuodami simptomus, pirmiausia įkyriuosius veiksmus, gynybos priemones ir įkyriuosius draudimus. Jiems būdingi tam tikri požymiai, akivaizdžiai liudijantys, kad šie simptomai yra kilę iš *ambivalentiškų* impulsų arba tendencijų ir arba atitinka abu šiuos priešingus troškimus, arba iš esmės tarnauja vienam iš jų. Nustatę, kad tabu draudimai irgi pasižymi tokia ambivalencija, priešingų tendencijų veikimu, arba aptikę tarp jų keletą tokių, kurie kaip ir įkyrieji veiksmai kartu išreiškia abi tendencijas, galėtume tvirtinti, kad bene svarbiausiais psichologiniais aspektais tabu ir įkyriųjų būsenų neurozė sutampa.

Jau anksčiau minėjome, kad abu esminiai tabu draudimai, kaip priklausantys totemizmui, nėra prieinami mūsų analizei; kita tabu nuostatų dalis yra antrinės kilmės, taigi netinka mūsų tikslams. Mat atitinkamoms tautoms tabu tapo įstatymų kūrimo forma ir pradėjo tarnauti socialinėms tendencijoms, tikrai vėlesnėms nei pats tabu, kaip antai tabu, kurį pasitelkia vadai ir šventikai, kad išsaugotų savo privilegijas ir nuosavybę. Vis dėlto lieka didelė grupė tabu reikalavimų, tinkančių mums kaip tyrimo medžiaga; iš jų pasirenku tabu, susijusius su a) *priešais*, b) *vadais*, c) *mirusiais*, o žinių apie juos visus teikia puikus J. G. Frazerio rinkinys „The golden bough“ (Third edition, part II, „Taboo and the Perils of the Soul“, 1911).

a) *Santykis su priešū*

Galbūt buvome linkę manyti, kad laukinės ir puslaukinės tautos pasižymi beribiu negailestingu žiaurumu priešams, todėl bus labai įdomu sužinoti, kad ir joms žmogždystė neatskiriama nuo būtinybės laikytis daugybės reikalavimų, priskiriamų tabu papročiams. Šiuos reikalavimus nesunku suskirstyti į keturias grupes: 1. susitaikyti su nužudytu priešū; 2. laikytis tam tikrų apribojimų; 3. atlikti atgailos veiksmus, apsisvalyti; 4. atlikti tam tikrus ceremonialo veiksmus. Mūsų turimos žinios nėra tokios išsamios, kad galėtume spręsti, ar tokie šių tautų tabu papročiai visuotiniai, ar taikomi atskirais atvejais, vis dėlto tai ne itin svarbu, nes mus domina šie fenomenai patys savaime. Šiaip ar taip, galime manyti, kad susiduriame veikiau su plačiai paplitusiais papročiais, nei su pavienėmis keistenybėmis.

Susitaikymo papročiai Timoro saloje, sugrįžus namo pergalingam karių būriui su nukirstomis nugalėtų priešų galvomis, ypač reikšmingi, nes ekspedicijos vadas turi laikytis dar ir labai griežtų apribojimų. „Pergalingo grįžimo proga aukojamos aukos, stengiantis susitaikyti su priešų dvasiomis; antraip nugalėtojai gali tikėtis nelaimės. Apraudant nugalėtą priešą ir prašant jo atleidimo šokama ir dainuojama: „Nerūstauk, kad tavo galva atsidūrė čia; jei laimė nebūtų mums nusišypsojusi, mūsų galvos dabar kabotų tavo kaime. Mes sudėjome auką, kad numaldytume tave. Dabar tavo dvasia patenkinta ir gali palikti mus ramybėje. Kodėl buvai mūsų priešas? Ar nebuvo geriau mums likti draugais? Tavo kraujas nebūtų pralietas ir tavo galva nebūtų nukirsta.“

Panašus ir palu genties paprotys Celebeso (dabar Sulavezi – *vert.*) saloje; gala (ankstesnis niekinamas Etiopijos oromo grupės genčių pavadinimas – *vert.*) genčių kariai aukoja nužudytų priešų dvasioms, dar prieš įžengdami į savo kaimą (pagal Paulitschke'o „Ethnographie Nordostafrikas“).

Kitos tautos rado būdą, kaip ankstesnius priešus po mirties paversti draugais, sergėtojais ir globėjais. Šiuo būdu, kai itin švelniai elgiamasi su nukirstomis galvomis, giriasi kai kurios laukinės Borneo gentys. Iš karo žygio grįžę ir galvą parsinešę Saravako dajakai ištikus mėnesius elgiasi su ja ypač meiliai,

kalbindami švelniausiais savo kalbos žodžiais. Jie kiša jai į burną skaniausius maisto kąsnelius, gardesius ir cigarus. Nuolat maldauja jos nekęsti buvusių draugų ir savo meilę skirti naujiesiems šeiminkams, nes ji dabar atsidūrusi tarp jų. Labai apsiriktume pamanę, kad toks mums pasibjaurėtinas elgesys slepia bent menkiausią pašaipą.

Stebėtojų dėmesį patraukė gedulas dėl nužudyto ir nuskalpuoto priešo, būdingas daugeliui laukinių Šiaurės Amerikos tautų. Čoktavas, nužudęs priešą, pradėdavo gedėti, ir šis gedulas, lydimas griežtų apribojimų, trukdavo ištisą mėnesį. Taip pat gedėdavo dakotų genties indėnai. Pasak vieno informanto, pasi- baigus osagų gedului dėl mirusiųjų gentainių, jie imdavo gedėti nužudyto priešo taip, tarsi jis būtų buvęs draugas.

Prieš aptardami kitas elgesį su priešu reglamentuojančių tabu papročių grupes, turime apsispręsti, koks mūsų požiūris į prieštaravimą, kuris tiesiog piršte peršasi. Mat man, Frazeriui ir kitiems galima paprieštarauti, kad tokių reikalavimų susitaikyti su priešu motyvacija gana paprasta ir neturi nieko bendra su „ambivalencija“. Šias tautas užvaldžiusi prietaringa nužudytųjų dvasių baimė; ši baimė nesvetima ir klasikinei senovei, ją Makbeto ir Ričardo III haliucinacijomis atskleidė scenoje didysis anglų dramaturgas. Nuosekli tokio prietaro išdava – visi susitaikymo reikalavimai, taip pat ir vėliau aptarsimi apribojimai bei atgaila; šį požiūrį patvirtinančios ir ketvirtai grupei priskiriamos ceremonijos, kurias esą įmanoma paaiškinti tik kaip pastangas nuginti žudikus persekiojančias žuvusiųjų dvasias. Galiausiai laukiniai patys pripažįsta tiesiog biją nužudytų priešų dvasių ir šia baime grindžia aptariamus tabu papročius.

Prieštaravimas išties įtikimas; jei jis būtų dar ir pakankamas, mielai atsiskaitytume tolimesnių pastangų kažką aiškintis. Vėliau šį prieštaravimą aptarsime išsamiau, o kol kas apsiribosime pateikdami požiūrį, kuris kyla iš ankstesnių mūsų samprotavimų apie tabu prielaidų. Iš visų tabu reikalavimų galime spręsti, kad elgesys su priešais atspindi ne vien priešiškus, bet ir kitokius impulsus. Mes čia įžvelgiame ir atgailos, ir pagarbos priešui apraiškų, ir nešvarios sąžinės, atėmus jam gyvybę, ženklų. Mums atrodo, kad ir tarp šių laukinių gyvuoja įsakymas „nežudyk“, kurio negali pažeisti nebaudžiamas, – gyvuoja daug anksčiau už bet kokius iš dievybės rankų priimamus įstatymus.

Aptarkime dabar kitas tabu reikalavimų grupes. Nugalėjusio žudiko *apribojimai*, paprastai itin griežti, pasitaiko labai dažnai. Timore (plg. anksčiau minėtas susitaikymo papročius) žygio vadas negali tiesiog grįžti namo. Jam įrengiama ypatinga trobelė, kurioje, atlikdamas įvairius apsivalymo veiksmus, jis praleidžia du mėnesius. Šiuo laikotarpiu negali matyti žmonos, taip pat negali pats valgyti, maistą į burną jam turi įdėti kitas asmuo. Kai kurių dajakų genčių vyrai, grįžę po sėkmingo karo žygio, kelioms dienoms izoliuojami, turi atsisakyti tam tikrų valgių, negali liesti maisto rankomis ir susitikti su žmonomis. Logea salos prie Naujosios Gvinėjos vyrai, nužudę priešą ar dalyvavę jį nužudant, savaitę neišeina iš namų. Jie vengia bet kokio bendravimo su žmonomis ir draugais, neliečia maisto rankomis, valgo tik augalinį maistą, jiems verdama specialiuose induose. Pastarasis apribojimas aiškinamas tuo, kad jie neturi užuosti kraujo, antraip susirgtų ir mirtų. Naujosios Gvinėjos toaripi arba motumotu genties vyras, nužudęs kitą, negali prisitarti prie žmonos ir liesti maisto pirštais. Jį ypatingu maistu valgydina kiti gentainiai. Tai trunka iki artimiausios Mėnulio jaunaties.

Nevardysiu visų Frazerio pateikiamų apribojimų, kuriuos patiria triumfuojantis žudikas, paminėsiu tik keletą pavyzdžių, kai tabu pobūdis ypač ryškus arba kai apribojimas itin susijęs su atgaila, apsivalymu ir ceremonialu.

Vokiečių Naujosios Gvinėjos monumba genties vyras, nukovęs priešą kautynėse, yra „nešvarus“, ir šią būseną nusako tas pats žodis, kuris vartojamas apibūdinant moterį menstruacijų arba pogimdyviniu periodu. Ilgą laiką jis negali išeiti iš vyrų stovyklos, tuo laikotarpiu kaimo gyventojai renkasi apie jį ir švenčia jo pergalę dainomis ir šokiais. Žudikas negali paliesti nė vieno žmogaus, net žmonos ir vaikų, palietus juos apniktų pūliniai. Atlikęs visus apsiprausimo ir kitus ritualus, jis galiausiai tampa švarus.

Jauni Šiaurės Amerikos načezų genties kariai, įsigiję pirmąjį skalpą, tam tikrų apribojimų turėdavo laikytis šešis mėnesius. Jie negalėjo miegoti su žmonomis, valgyti mėsos, maistui tegaudavo žuvies ir kukurūzų košės. Nužudžiusiam ir nuskalpavusiam priešą čoktavui prasidėdavo gedulo laikas, trukdavęs mėnesį, tuo metu jis negalėdavo šukuotis. Panižus galvai galėdavo pasikasyti ne ranka, o tam skirtu pagaliuku.

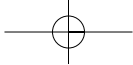
Pima genties indėnas, nužudęs apačį, turėdavo atlikti sunkias apsivalymo ir atgailos ceremonijas. Šešiolika pasninko dienų negalėdavo liesti mėsos ir druskos, žiūrėti į degančią ugnį, su kuo nors kalbėti. Gyvendavo vienas miške, aptarnaujamas senos moters, atnešdavusios truputį maisto, dažnai maudydavosi artimiausioje upėje ir – kaip gedulo ženklą – ant galvos nešiodavo molio gumulą. Septynioliktą dieną per viešas apeigas karys ir jo ginklai būdavo iškilmingai apvalomi. Pima indėnai žudiko tabu laikėsi daug griežčiau nei jų priešai, atgailos ir apsivalymo nenukeldavo kaip pastarieji į karo žygio pabaigą, ir šis dorovinis griežtumas ar, jei norite, pamaldumas smarkiai kenkė jų koviniam ryžtui. Nepaisant ypatingos narsos, amerikiečiams jie pasirodė esą nepatikimi sąjungininkai kovojant su apačiais.

Kad ir kokios įdomios būtų, kad ir kaip išsamesnės analizės reikalautų atgailos ir apsivalymo ceremonijų detalės ir variacijos, vis dėlto baigiu jų aprašymą, nes jos mums nepagelbės ieškant naujo požiūrio. Pridurčiau nebent tai, kad iki Naujųjų amžių išlikusi laikina arba nuolatinė profesionalaus budelio izoliacija – irgi panašaus pobūdžio reiškinys. Budelio padėtis viduramžių visuomenėje iš tikrųjų leidžia gan gerai įsivaizduoti laukinių tabu.

Visus šiuos susitaikymo, apribojimo, atgailos ir apsivalymo reikalavimus aiškinant įprastiniais būdais, derinami du principai, – tabu perkėlimas nuo mirusiojo viskam, kas turėjo kokį nors sąlytį su juo, ir nužudytojo dvasios baimė. Vis dėlto nekalbama, gal ir nelengva pasakyti, kaip abu šiuos principus reikėtų derinti aiškinant ceremonialą: ar jie laikytini lygiaverčiais, ar galbūt vienas jų pirminis, – jei taip, kuris. Visus šiuos reikalavimus kildindami iš jausmų priešui ambivalencijos, mes, priešingai, pabrėžiame mūsų sampratos vienovę.

b) Valdovų tabu

Primityvių tautų santykį su vadais, karaliais, šventikais nusako du principai, regis, veikiau papildantys vienas kitą, nei priešaringi. Šių asmenų reikia saugotis ir, antra vertus, reikia juos saugoti. Ir viena, ir kita atliekama remiantis daugybe tabu reikalavimų. Kodėl valdovų reikia saugotis, jau sužinojome: jie įkūnija tą paslaptinę ir pavojingą magišką jėgą, persiduodančią tarsi elektros krūvis juos palietus ir gresiančią mirtimi, pražūtimi tam, kurio nesaugo panašus krūvis. Todėl vengiama tiesioginio ar netiesioginio sąlyčio su pavojinga šventybe, o tiems atvejams, kai toks sąlytis neišvengiamas, buvo išrastas ceremonialas, apsaugantis nuo grėsmingų padarinių. Antai Rytų Afrikos nuba genties žmonės tiki, kad įžengusį į šventiko-karaliaus namus ištiks mirtis, tačiau šio pavojaus jis

gali išvengti, jei įeidamas apnuogins kairį petį ir įtikins karalių jį paliesti. Taigi regime keistą aplinkybę: karaliaus prisilietimas tampa apsaugos ir gydymo priemone nuo grėsmės, kurią kelia prisilietimas prie karaliaus; vis dėlto akivaizdu, kad tokiu atveju gydanti galia būdinga sąmoningam, karaliaus iniciatyva atliekamam prisilietimui, o pavojų kelia prisilietimas prie jo, taigi susiduriame su pasyvumo ir aktyvumo karaliaus atžvilgiu priešybe.

Kalbant apie gydomąjį karališkojo prisilietimo poveikį, nebūtina dairytis pavyzdžių tarp laukinių. Dar visai neseniai šią savo galią Anglijos karaliai nukreipdavo prieš skrofuliozę, kaip tik todėl pavadintą *The King's Evil*. Tarp karališkųjų karalienės Elžbietos prerogatyvų buvo ir ši, kurios ji neatsižadėjo kaip ir jos ainiai. Pasakojama, kad 1633 m. Karolis I pagydė iš karto šimtą ligonių. Jo palaido sūnaus Karolio II valdymo metais, pralaimėjus didžiajai anglų revoliucijai, ypač suklestėjo karaliaus praktikuojamas skrofulioze sergančių ligonių gydymas.

Šis karalius per valdymo metus palietė per šimtą tūkstančių ligonių. Trokštančių pasveikti antplūdis būdavo toks didelis, kad kartą šešetas ar septynetas jų, užuot pasveikę, buvo minios mirtinai sutrypti. Skeptiškasis oranietis Vilhelmas III, tapęs Anglijos karaliumi išvijus Stiuartus, tokio kerėjimo atsisakė; vienintelį kartą teikėsis tai padaryti, savo veiksma jis palydėjo žodžiais: „Tesuteikia Jums Dievas daugiau sveikatos ir proto.“

Kiti liudijimai patvirtina, kokie baisūs padariniai lydi *aktyvumą* karaliaus arba to, kas jam priklauso, atžvilgiu, net jei tas aktyvumas netyčinis. Kartą Naujojoje Zelandijoje aukšto rango itin šventas vadas paliko ant kelio savo valgio likučių. Netrukus čia atėjo vergas, jaunas, stiprus, alkanas vaikinys, pamatė maistą ir puolė valgyti. Vos spėjus jam pavalgyti, kažkoks pasibaisėjęs žiūrovas pasakė, kad jis pasikėsino į vado maistą. Vaikinys buvo stiprus, drąsus karys, tačiau, vos išgirdęs šią žinią, tampomas baisių traukulių susmuko ir kitos dienos pavakare mirė. Viena maorių genties moteris suvalgė tam tikrų vaisių, o paskui sužinojo, kad jie paimti iš vietos, kuriai galioja tabu. Ji sušuko įžeidusi vado dvasią, kuri dabar ją tikrai nužudysianti. Tai nutiko apie pietus, o kitos dienos dvyliką valandą ji jau buvo mirusi. Vieno maorių genties vado žiebtuvėlis kartą pražudė kelis žmones. Vadas jį pametė, kiti gentainiai rado ir prisidėgė juo pypkes. Sužinoję, kad žiebtuvėlis – vado nuosavybė, jie iš siaubo mirė.

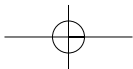
Tad nenuostabu, kad atsirado poreikis izoliuoti tokius pavojingus asmenis, vadus ir šventikus, nuo kitų, atskirti juos siena, anapus kurios jie taptų neprieinami kitiems. Jau nutuokiame, kad ši siena, kurią iš pradžių sudarė tabu draudimai, ir šiandien egzistuoja kaip rūmų ceremonias.

Vis dėlto bene didesnę tabu draudimų dalį reikėtų kildinti ne iš poreikio apsaugoti nuo valdovų. Kitas elgesio su privilegijuotais asmenimis aspektas, poreikis apsaugoti nuo gresiančių pavojų juos pačius, labiausiai prisidėjo kuriant tabu, taigi ir randantis rūmų etiketui.

Būtinybę apsaugoti karalių nuo visų įmanomų pavojų lemia jo begalinė svarba pavaldinių gerovei. Iš esmės kaip tik šis asmuo valdo pasaulio vyksmą; tauta turi būti dėkinga jam ne tik už lietu ir saulės šviesą, nokinančią žemės vaisius, bet ir už vėją, genantį laivus į krantą, ir už tvirtą žemę po pavaldinių kojomis.

Šiems laukinių karaliams priskiriamos tokios galios ir tokia geba teikti laimę, kad jie tiesiog prilygsta dievams; vėlesnėmis civilizacijos raidos pakopomis tik didžiausi pataikūnai dvariškiai apsimes tikintys tokiomis galiomis.

Visiškai akivaizdus prieštaravimas atrodo tai, kad tokią absoliučią galią turinčius asmenis reikia itin rūpestingai saugoti nuo jiems gresiančių pavojų; vis

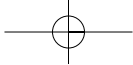

dėlto laukinių elgesys su karališkaisiais asmenimis neapsiriboja vien šiuo prieštaravimu. Šios tautos laiko būtinybe sekti savo karalius, kad jie tinkamai naudotųsi savo galiomis, anaipol nebūdamos tikros dėl jų gerų ketinimų ir sąžiningumo. Tabu reikalavimų karaliui motyvaciją papildė nepasitikėjimas. Pasak Frazerio, „idėja, kad pirmykštė karalystė grindžiama despotizmu, reiškiančiu, kad tauta egzistuoja tik dėl savo valdovo, nieku būdu netaikytina monarchijoms, apie kurias čia kalbama. Priešingai, pastarųjų valdovas gyvena tik dėl savo pavaldinių; karaliaus gyvenimas vertingas tik tol, kol jis atlieka jo padėti atitinkančias pareigas, valdo gamtos reiškinių vyksmą savo tautos gerovei. Nustojęs ar nepajėgiąs tai daryti karalius bemat patiria, kaip ankstesnis begalinis pavaldinių rūpestis, atsidavimas, religinis garbinimas virsta neapykanta ir panieka. Šie jį gėdingai išveja, ir laimė, jei jis išgelbsti gyvybę. Pasitaiko, kad vieną dieną garbinamas tarsi dievas, kitą jis nužudomas kaip nusikaltėlis. Vis dėlto nebūtume teisūs, tokį permainingą tautos elgesį vertindami kaip jos nepastovumą ar nenuoseklumą, priešingai, tauta elgiasi visiškai nuosekliai. Jei, anot jos, karalius yra dievas, jis turi būti ir jos gynėjas; jei jis nenori apginti tautos, tegul užleidžia vietą kitam, paslaugesniam. Tačiau tol, kol karalius nenuvylė tautos lūkesčių, tautiečiai juo be galo rūpinasi, versdami ir jį taip pat apdairiai rūpintis savimi. Toks karalius tarsi užmūrytas gyvena anapus ceremonialo ir etiketo sienos, jis apipinamas tinklu papročių ir draudimų, sukurtų anaipol ne tam, kad padidintų jo orumą, juolab pagerintų savijautą; vienintelis jų tikslas – sulaikyti jį nuo žingsnių, galinčių sutrikdyti gamtos harmoniją ir pastūmėti į pražūtį jį patį, jo tautą ir kartu visatą. Šie reikalavimai, tarnaujantys toli gražu ne karaliaus malonumui, kontroliuoja kiekvieną jo veiksmą, panaikina bet kokią laisvę ir paverčia jo gyvenimą, kurį tariamai saugo, našta ir kančia“.

Bene ryškiausias tokio šventąjį valdovą varžančio ir paralyžiuojančio tabu ceremonialo pavyzdys – ankstesnių šimtmečių japonų mikado gyvensena. Štai aprašymas, kuriam jau per du šimtus metų: „Mikado tiki, kad jo orumas ir šventumas neleidžia jam liesti kojomis žemės; todėl užsinorėjęs kur nors nueiti, jį ten turi nunešti ant pečių vyrai. Jo šventam asmeniui juolab nedera atsidurti gryname ore, ir saulė nenusipelno garbės apšviesti jo galvą. Visos jo kūno dalys tokios šventos, kad nevalia kirpti nei plaukų, nei barzdos, nei nagų. Vis dėlto, kad mikado pernelyg neapsileistų, dvariškiai apiprausia jį naktimis miegantį: manoma, kad visa, ką jam pašalina nuo kūno miegančiam, tėra vagystė, o tokia vagystė nepažeidžia mikado orumo ir šventumo. Dar anksčiau jis turėdavo kiekvieną rytą po kelias valandas sėdėti soste užsidėjęs karaliaus karūną – sustingęs kaip statula, nekrutindamas rankų nei kojų, galvos nei akių; tik taip, pavaldinių manymu, jis gali išsaugoti karalystėje rimtį ir taiką. Jei, nelaimėi, jis pasisuktų į vieną ar kitą pusę arba kažkiek laiko nukreiptų žvilgsnį tik į vieną karalystės dalį, šalį nusiaubtų karas, badas, ugnis, maras ar kita didelė nelaimė.“

Kai kurie barbarų karaliams skirti tabu labai primena apribojimus žudikams. Žemutinėje Gvinėjoje (Vakarų Afrika) Šarkpointe prie Keippadrono vienišas miške gyvena šventikas-karalius Kukulū. Jam nevalia paliesti jokios moters, išeiti iš namo, net pakilti nuo kėdės, ant kurios sėdėdamas jis ir miega. Jei atsigultų, nustotų pūsti vėjas ir sutriktų laivyba. Jo funkcija – suvaldyti audras ir apskritai rūpintis, kad atmosferos būseną nuolat būtų palanki. Pasak Bastiano, kuo galingesnis Loango karalius, tuo daugiau tabu turi paisyti. Sosto paveldėtojas irgi nuo vaikystės saistomas tabu, kurių kiekis didėja jam augant; žengimo į sostą dieną jie tiesiog jį paralyžiuoja.

Straipsnio apimtis neleidžia, o ir mūsų uždaviniai nereikalauja toliau gilintis

į karalių ar šventikų orumą saugančių tabu aprašymus. Tepridursime, kad svarbiausi iš šių tabu – judėjimo laisvės ir mitybos apribojimai. Tačiau tai, kaip konservatyviai veikia senuosius papročius ryšys su šiais privilegijuotais asmenimis, liudija du civilizuoatų tautų, taigi daug aukštesnių kultūros pakopų, tabu ceremonialo pavyzdžiai.

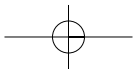
Flamen Dialis, senovės romėnų vyriausiasis Jupiterio žynys, turėjo laikytis itin daug tabu draudimų. Jam buvo draudžiama jodinėti, pamatyti arklį ar ginkluotą žmogų, nešioti neįlaužtą žiedą, vilkėti mazguotus drabužius, liesti kviečių miltus ir raugą, ištarti ožkos, šuns, mėsos, pupų ir gebenės pavadinimus; apkirpti jį tegalėjo žalvario peiliu laisvasis pilietis, jo plaukus ir nagus reikėjo užkasti po laimę nešančiu medžiu; jam nevalia buvo liesti numirėlių, stovėti nepridengta galva po atviru dangumi ir pan. Jo žmoną, Flaminica, varžė ne tik šie, bet ir kiti draudimai: tam tikrais laipteliais ji galėjo palypėti ne aukščiau trijų pakopų, tam tikromis švenčių dienomis negalėjo šukuotis; batus ji turėjo siūdintis tik iš papjauto ar paaukoto, o ne nudvėsusio gyvūno odos; išgirdusi griaustinį ji tapdavo nešvari ir likdavo tokia, kol nepaaukodavo apsivalymo aukos.

Senuosius Airijos karalius varžė daug itin keistų apribojimų, kurių laikantis visas kraštas galėjo tikėtis palaimos, priešingu atveju – negandos. Išsamų šių tabu aprašą pateikia „Teisių knyga“ („Book of Rights“), kurios seniausi rankraštiniai egzemplioriai datuojami 1390 ir 1418 metais. Draudimai itin detalizuoti, susiję su tam tikra veikla tam tikrose vietose ir tam tikru laiku; antai skelbiama, kad kokiame nors mieste karalius negali būti tokią savaitės dieną, per kokią nors upę jam nevalia keltis tokią valandą, kokioje nors lygumoje negali stovyklauti ištisas devynias dienas ir pan.

Ypač griežti tabu apribojimai, kuriuos daugelis laukinių tautų taiko savo šventikams-karaliams, turėjo istoriškai reikšmingų ir mums itin įdomių padarinių. Šventiko-karaliaus titulas nustojo buvęs trokštamas; dažnai tas, kuriam toks titulas grėsė, visai stengėsi jo išvengti. Antai Kambodžoje, kurioje yra ugnes karalius ir lietaus karalius, įpėdinį neretai tenka jėga versti priimti titulą. Monarchija Niujėje, Ramiojo vandenyno koralų saloje, iš tikrųjų žlugo, nes niekas nepanoro perimti atsakingos ir pavojingos karaliaus tarnybos. Kai kur Vakarų Afrikoje, mirus karaliui, įpėdinį renka slaptas susirinkimas. Gentainiai išrinktą asmenį sugauna, suriša ir kalina fetišų buveinėje, kol šis sutinka perimti karūną. Kartais pretendentas į sosto įpėdinius atranda priemonių ir būdų išvengti jam skirtos garbės; antai vienas vadas dieną naktį neišleisdavo iš rankų ginklo, kad galėtų jėga pasipriešinti bet kokiems mėginimams pasodinti jį į sostą. Siera Leonės negrai taip priešinosi priimti karaliaus titulą, kad daugelis genčių buvo priverstos paskelbti karaliais ateivius.

Šiomis aplinkybėmis Frazeris aiškina faktą, kad pirminė šventiko-karaliaus pareigybė istorijos raidoje galiausiai skilo į dvasinę ir pasaulietinę valdžią. Šventumo naštos slegiami karaliai neįstengė įgyvendinti savo valdžios, susijusios su realiais dalykais, ir turėjo ją perleisti ne tokiems svarbiems, tačiau veikliams asmenims, pasirengusiems atsisakyti karališkosios garbės. Iš jų paskui atsirado pasaulietiniai valdovai, o dvasinis titulas, iš esmės praradęs reikšmę, liko ankstesniems, tabu varžomiems karaliams. Žinome, kiek šią prielaidą patvirtina senosios Japonijos istorija.

Dabar apžvelgsime visą primityvių žmonių ir jų valdovų santykių paveikslą, vildamiesi, kad jį aprašius nebus itin sunku suprasti ir psichoanalizės požiūriu. Santykiai su valdovais itin painūs ir gana prieštaringi. Valdovams suteikiamos didžiulės privilegijos, tiesiog atitinkančios kitiems gentainiams skirtus tabu

draudimus. Jie yra privilegijuoti asmenys, galintys daryti, ką kitiems draudžia tabu, arba mėgautis šiaip draustiniais dalykais. Vis dėlto ši laisvė neatsiejama nuo jos priešybės: valdovus varžo tabu, kurie nesaisto paprastų individų. Taigi regime pirmąjį kontrastą, bemaž prieštaravimą: tie patys asmenys turi didesnę laisvę, antra vertus, paklūsta didesniems apribojimams. Gentainiai jiems priskiria ypatingą magišką galią, todėl baiminasi paliesti šiuos asmenis arba jų nuosavybę, antra vertus, tikisi palankiausio tokių prisilietimų poveikio. Atrodytų, tai antrasis itin ryškus prieštaravimas; tačiau jau žinome, kad šis prieštaravimas tariamas. Gydantį, saugantį poveikį teturi tas prisilietimas, kurio iniciatorius – geranoriškai nusiteikęs karalius; pavojingas tėra paprasto žmogaus prisilietimas prie karaliaus ar jo nuosavybės, – veikiausiai todėl, kad toks prisilietimas gali skatinti agresyvius polinkius. Dar vieną prieštaravimą ne taip lengva išspręsti: valdovui priskiriamos milžiniškos galios valdyti gamtos procesus, antra vertus, jaučiama būtinybė ypač rūpintis juo, saugoti jį nuo gresiančių pavojų, tarsi to neįstengtų tiek daug sugebanti jo paties galia. Tolimesnis šių santykių keblumas – nepasitikėjimas valdovo geba deramai panaudoti didžiulę galią pavaldinių ir savo paties gerovei; taigi gentainiai juo nepasitiki ir manosi privalą sekti jį. Tabu etiketas, saistantis karaliaus gyvenimą, tarnauja visiems šiems tikslams – globoti karalių, saugoti jį nuo pavojų ir kartu saugoti pavaldinius nuo karaliaus jiems keliamos grėsmės.

Žvelgiant į tokius sudėtingus ir prieštarigus primityvių žmonių ir jų valdovų santykius, savaime peršasi toks šių santykių paaiškinimas: dėl prietaringų ir kitokių motyvų šiems santykiams būdingos įvairios tendencijos, kurių kiekviena pasiekia kraštutinumą, visiškai nepaisydama kitų. Todėl ilgainiui atsiranda prieštaravimų, kurie vis dėlto nėra nepiktina laukinių intelekto, – kaip, beje, ir itin civilizuoatų žmonių, jei tik kalba nukrypsta į religijos arba „lojalumo“ dalykus.

Visa tai tiesa, tačiau psichoanalitinė technika leis labiau įsigilinti į reiškinį sąryšį ir tiksliau nusakyti šių skirtingų tendencijų prigimtį. Mėgindami aprašytąją padėtį analizuoti tarsi neurozės simptomų paveikslą, pirmiausia pradėsime nuo baimingo susirūpinimo, kurio pertekliumi įprasta aiškinti tabu ceremonialą. Toks perdėtas švelnumas labai būdingas neurozėms, ypač įkyriųjų būsenų neurozei, kuria pirmiausia remsimės lygindami. Mums visiškai supranta ma, kaip atsiranda toks perdėtas susirūpinimas. Jis pasireiškia visais tais atvejais, kai greta vyraujančio švelnumo atsiranda priešinga ir, svarbiausia, nesąmoninga priešiško tendencija, taigi kai susiduriame su tipiška ambivalentiška jausmų nuostata. Tokiu atveju priešiško nustumia perdėtas švelnumas, pasireiškiantis būgštavimais ir tampantis įkyrybe, – antraip jam nepavyktų atlikti savo uždavinio, būtent išlaikyti išstumtą priešingą nesąmoningą tendenciją. Kiekvienas psichoanalitikas nesyk patyrė, kaip užtikrintai labiausiai neįtikimomis aplinkybėmis, pvz., motinos ir vaiko arba švelnių sutuoktinių santykių atvejais, perdėtu baimingu švelnumu pavyksta pasiekti tokių rezultatų. Šį požiūrį pritaikius primityvių tautų ir privilegijuotų asmenų santykiui, išeitų, kad pastarųjų garbinimą, net dievinimą atitinka stipri priešinga nesąmoninga tendencija, taigi, kaip ir tikėjimės, šiuo atveju irgi įgyvendinama ambivalentiška jausmų nuostata. Nepasitikėjimas, būtinas priedas, papildomai motyvuojantis karaliaus tabu, tėra kita, labiau tiesmuka to paties nesąmoningo priešiško apraiška. Skirtingi galutiniai tokio konflikto padariniai įvairioms tautoms pateiktų nemažai pavyzdžių, kuriais dar lengviau įrodytume tokių priešiško. Pasak Frazerio, temne genties laukiniai Siera Leonėje pasiliko teisę išpliekti pasirinktą karalių vainikavimo išvakarėse ir taip nuosekliai naudojami šia konstitucine privilegija,

kad nelaimėlis valdovas, sėdęs į sostą, kartais neilgai išgyvena, todėl tapo įprasta rinkti karaliumi vyrą, užsitraukusį genties didžiūnų rūstybę. Vis dėlto net ir tokiais atvejais priešiškus nepripažįstamas, o įgauna ceremonialo pobūdį.

Kitas primityvių tautų elgesio su valdovais aspektas primena procesą, visuotinai paplitusį neurozės atvejais ir pasireiškiantį vadinamuoju persekiojimo kliedesiu. Ligonis itin išpučia tam tikro asmens reikšmę, priskirdamas jam neįtikimas galias, kad juolab tikriau galėtų suversti atsakomybę už visa, kas bjauraus nutinka jam pačiam. Juk laukiniai elgiasi su karaliais iš esmės lygiai taip pat, priskirdami jiems galią valdyti lietu ir saulę, vėją ir orą, o paskui nuversdami ir nužudydami už tai, kad gamta nepateisino geros medžioklės ar gausaus derliaus lūkesčių. Persekiojimo kliedesiu paranoikas atkuria santykių modelį, būdingą vaikui ir tėvui. Sūnus vaizduotėje nuolat priskiria tėvui tokią visagalybę, taigi paaiškėja, kad nepasitikėjimas tėvu neatsiejamas nuo jo ypatingo vertinimo. Paranoikas, pavadinęs kokį nors jo gyvenime reikšmingą asmenį „persekiotoju“, įtraukia jį į tėvą atitinkančių asmenų kategoriją, priskiria vaidmenį, kuriuo primeta šiam asmeniui atsakomybę už bet kokius nelaimės išgyvenimus. Taigi antroji analogija, siejanti laukinį ir neurotiką, leidžia numanyti, kaip smarkiai laukinio ir valdovo santykį veikia infantilus vaiko ir tėvo santykis.

Vis dėlto pats tabu ceremonialas, kurio svarbą karaliaus orumui jau aptarėme anksčiau, labiausiai patvirtina mūsų požiūrį, gretinantį tabu draudimus ir neurozės simptomus. Šis ceremonialas nepaneigiamai atskleidžia dviprasmišką reikšmę ir tai, kad yra kilęs iš ambivalentiškų tendencijų, kai tik priimame prielaidą, kad jo sukeliama padarinių iš tikrųjų ir buvo iš pat pradžių siekiama. Ceremonialas ne tik išskiria karalius, iškelia juos virš paprastų mirtingųjų, jis paverčia jų gyvenimą kankyne ir nepakeliama našta, pasmerkia juos vergovei, daug baisesnei nei pavaldinių. Taigi ceremonialas iš esmės atitinka įkyrųjį neurozės veiksmą, kai susitinka ir kartu patiria bendrą pasitenkinimą ir nuslopintas instinktas, ir jį slopinanti jėga. Įkyrusis veiksmas *tarsi* apsaugo nuo draudžiamo veiksmo; tačiau mes sakytume, kad jis iš esmės pakartoja tai, kas draudžiama. „Tarsi“ čia atitinka sąmoningą, o „iš esmės“ – nesąmoningą psichikos gyvenimo instanciją. Karaliaus tabu ceremonialas irgi tarsi liudija didžiausią pagarbą ir apsaugą, o iš tikrųjų yra bausmė už išaukštinimą, pavaldinių kerštas. Cervanteso Sanča Pansos, tapusio salos gubernatoriumi, patirtis, regis, privertė jį pripažinti, kad teisingas kaip tik toks rūmų ceremonialo supratimas. Galbūt mums pavyktų išgirsti papildomų šios nuomonės patvirtinimų, jei tik įstengtume paskatinti prabilti šiandieninius karalius ir valdovus.

Paminėsime dar labai įdomią, tačiau šio straipsnio ribas peržengiančią problemą: kodėl emocinę nuostatą valdovų atžvilgiu papildė tokia galinga nesąmoninga priešiško komponentė? Jau minėjome infantilų tėvo kompleksą; pridursime, kad tiriant karaliaus institucijos priešistorę iš esmės turėtų paaiškėti ir ši problema. Anot įspūdingų Frazerio samprotavimų, kurių jis pats nelaiko visiškai įtikinamais, pirmieji karaliai būdavę svetimšaliai, netrukus paaukojami per iškilmingas šventes kaip dievybės atstovai. Krikščionybės mitai irgi esą atspindi tokią karalių institucijos raidą.

c) *Mirusiųjų tabu*

Jau žinome, kad mirusieji – galingi valdovai; veikiausiai nustebinsime sužinoję, kad jie laikomi priešais.

Remdamiesi palyginimu su infekcija, galime sakyti, kad daugeliui primityvių

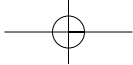
tautų mirusiųjų tabu pasižymi ypatingu užkrečiamumu. Pirmiausia tai liudija padariniai, kuriuos sukelia mirusiojo palietimas, ir santykis su tais, kurie gedi mirusiojo. Maoriai ypač nešvariu laikė kiekvieną, palietusį ar dalyvavusį laidojant mirusįjį, jis būdavo bemaž izoliuojamas nuo bet kokio bendravimo su kitais, kitaip sakant, boikotuojamas. Jis negalėdavo įžengti į bet kokį namą, prisiartinti prie bet kokio asmens ar daikto, neperduodamas jiems to paties užkrato. Nėgana to, jis negalėdavo net liesti rankomis maisto, taigi šios, tapusios nešvarios, apskritai niekam netikdavo. Atneštą ir pastatytą ant žemės maistą jam tekdavo sudoroti, kiek tai įmanoma, lūpomis ir dantimis, laikant rankas už nugaros. Kartais kitas asmuo galėdavo jį pamaitinti, darydamas tai ištiestomis rankomis, sergėdamasis pats nepalieti nelaimingojo, tačiau paskui šis pagalbinkas pats turėdavo laikytis apribojimų, neką lengvesnių nei pirmasis. Turbūt kiekviename kaime atsirasdavo visiškai smukęs, iš bendruomenės išvytas individas, gyvenantis iš varganos išmaldos. Tik ši būtybė galėdavo ištiestos rankos atstumu prisiartinti prie žmogaus, atlikusio paskutinę pareigą mirusiajam. Tačiau paskui, kai baigdavosi izoliacijos laikas ir lavonu susitepęs vėl galėdavo grįžti į bendruomenę, reikėdavo sudaužyti visus indus, kuriais jis naudojosi pavojinguoju laikotarpiu, ir išmesti visus drabužius, kuriuos vilkėjo.

Tabu papročiai po fizinio sąlyčio su mirusiuoju tokie patys visoje Polinezijoje, Melanezijoje ir kai kur Afrikoje; dažniausiai pasitaiko draudimas pačiam liesti maistą, taigi ir poreikis būti maitinamam. Dėmesio verta tai, kad Polinezijoje ar galbūt tik Havajų salose tokių pačių apribojimų laikydavosi šventikai-karaliai, atlikdami šventuosius veiksmus. Mirusiųjų tabu Tongos salose ypač liudija draudimų silpnėjimą ir laipsnišką nykimą, priklausomai nuo atitinkamo asmens tabu galios. Palietęs mirusio vado kūną, eilinis gentainis likdavo nešvarus dešimt mėnesių; jei tai padarydavo kitas vadas, jis likdavo nešvarus tris, keturis ar penkis mėnesius, priklausomai nuo mirusiojo rango; tačiau net didžiausieji vadai tapdavo tabu dešimt mėnesių, jei mirusysis buvo sudievinas vyriausiasis vadas. Laukiniai tvirtai tiki, kad tokius tabu draudimus pažeidęs žmogus neišvengiamai suserga ir miršta, tiki taip tvirtai, kad, pasak vieno stebėtojo, jie niekada nėra drįsę pamėginti ir įsitikinti, kad gali būti kitaip.

Tabu apribojimai asmenims, kurių sąlytį su mirusiuoju reikia suprasti perkeltine prasme, t. y. gedintiems giminaičiams, abiejų lyčių našliams, iš tikrųjų tokie patys, tačiau įdomesni, nes labiau praverčia mūsų tikslams. Iki šiol minėti tabu reikalavimai liudijo tipišką tabu užkrečiamumą ir plitimą, o dabar pateikiamieji išduoda tabu motyvus, ir tariamus, ir tokius, kuriuos galime laikyti tikraisiais, gelminiais.

Britų Kolumbijos sekvepemka genties našlės ir našliai gedulo laikotarpiu turi gyventi atskirai; jie negali liesti rankomis savo kūno, taip pat ir galvos; niekas kitas negali naudotis jų indais. Nė vienas medžiotojas nesiryš prisiartinti prie trobelės, kurioje gyvena tokie gedintieji, nes tai atneštų nelaimę; kiekvienas, ant kurio kristų gedinčiojo šešėlis, neišvengiamai susirgtų. Gedintieji miega ant dygliakrūmių šakų ir apkaišo jomis guolį. Pastaroji priemonė turi užkirsti mirusiojo dvasiai kelią link jų; dar aiškesnis kitų Šiaurės Amerikos genčių paprotys: po vyro mirties našlė tam tikrą laiką privalo mūvėti kelnes primenančią aprangos detalę iš sausos žolės, kad taptų neprieinama dvasios mėginimams suartėti. Taigi suprantame, kad sąlytis „perkeltine prasme“ vis dėlto laikomas tik kūnišku kontaktu, nes mirusiojo dvasia nepalieka giminaičių, nesiliauja „skrajoti aplink“ visą gedėjimo laiką.

Agutajos salose, kurios priklauso Filipinų Palavano provincijai, po vyro mir-

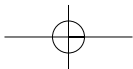
ties našlei draudžiama išeiti iš trobelės septynias ar aštuonias dienas, nebent būtų nakties metas, kai išėjusi ji negali nieko sutikti. Kiekvienam, kas ją pamato, kyla pavojus tuoj pat mirti, todėl ji pati įspėja apie savo artėjimą, kas žingsnį daužydama medine lazda medžius; tačiau šie medžiai nudžiūsta. Kitas stebėjimas atskleidžia, kuo grėsminga tokia našlė. Britų Naujosios Gvinėjos Mekeo srityje našlys praranda visas bendruomenės nario teises ir tam tikrą laiką gyvena kaip atstumtasis. Jis negali dirbti sode, viešai pasirodyti, įžengti į kaimą ir gatvę. Jis sliūkinėja po aukštą žolę ar krūmynus tarsi laukinis žvėris, vos pamatęs ką nors artinantis, ypač moterį, turi slėptis tankmėje. Ši užuomina leidžia nesunkiai paaiškinti našlio ar našlės grėsmę *pagunda*. Vyras, netekęs žmonos, turi vengti pagundos susirasti pakaitalą; našlė turi grumtis su tokiu pat troškimu, negana to, kaip niekam nepriklausanti ji gali pažadinti kitų vyrų geidulingumą. Toks pasitenkinimo pakaitalas prieštarauja gedulo prasmei; jis sukeltų mirusiojo dvasios pyktį.

Bene keisčiausias ir labiausiai pamokomas laukinių tautų tabu paprotys gedint – draudimas ištarti mirusiojo *vardą*. Jis nepaprastai paplitęs, buvo įgyvendinamas įvairiausiai būdais ir turėjo reikšmingų padarinių.

Šis draudimas būdingas ne tik Australijos ir Polinezijos tautoms, geriausiai išlaikiusioms tabu papročius, bet ir tokioms tolimoms ir svetimoms tautoms kaip Sibiro samojedai ir Pietų Indijos today, Tartarijos mongolai ir Sacharos tuaregai, Japonijos ainai, Centrinės Afrikos akamba ir nandi gentys, Filipinų tinguanai, Nikobarų salų, Madagaskaro ir Borneo gyventojai. Kai kurioms šių tautų draudimas ir jo padariniai galioja tik gedulo laikotarpiu, kitos jo laikosi nuolat, vis dėlto, rodos, visais atvejais, tolstant mirties momentui, draudimas silpnėja.

Dažniausiai draudimo minėti mirusiojo vardą ypač griežtai laikomasi. Antai kai kurios Pietų Amerikos gentys laiko didžiausiu įžeidimu ištarti mirusiojo vardą jo giminaičių akivaizdoje, ir atitinkama bausmė ne mažesnė, nei skiriama už žmogžudystę. Iš pradžių nelengva suprasti, kodėl taip bjaurimasi ištarti vardą, tačiau su tuo susiję pavojai skatino imtis apsauginių priemonių, įdomių ir reikšmingų įvairiais aspektais. Antai Afrikos masajai rado išeitį, pakeisdami mirusiojo vardą iš karto po jo mirties; taigi jį galima nesibaiminant vadinti nauju vardu, o visi draudimai siejami su senuoju. Regis, manoma, kad mirusiojo dvasia nežino ir nesužinos naujojo vardo. Australų gentys, gyvenančios palei Adelaidę ir *Encounter Bay* (Susirėmimų įlanka), tokios nuosekliai apdairios, kad, mirus vienam gentinei, pakeičia visų asmenų, kurių vardai tokie pat kaip mirusiojo arba labai panašūs, vardus. Kartais tais pačiais sumetimais pakeičiami visų mirusiojo giminaičių vardai, nepriklausomai nuo jų panašumo į mirusiojo vardą – pvz., tai būdinga kai kurioms Viktorijos salos ir Šiaurės Vakarų Amerikos gentims. Paragvajaus guaikuru genties vadas tokia liūdna proga paprastai suteikdavo naujus vardus visiems genties nariams, kuriuos visi išimindavo taip, tarsi visada būtų buvę taip vadinami.

Negana to, jei mirusiojo vardas sutapdavo su gyvūno, daikto ir pan. pavadinimu, minėtos tautos kartais jausdavo būtinybę naujai pavadinti ir šiuos gyvūnus ar objektus, kad vartojant senuosius žodžius nekiltų prisiminimų apie mirusįjį. Dėl to neišvengiamai vyko nuolatinė kalbos žodyninio fondo kaita, kėlusi nemenkų keblumų ispanų misionieriams, ypač tais atvejais, kai draudimas vartoti vardą nebūdavo laikinas. Per septynerius metus, kuriuos misionierius Dobrizhofferis praleido tarp Paragvajaus abiponų, jaguaro pavadinimas buvo pakeistas tris kartus, toks pat likimas ištiko krokodilo, dyglių ir medžioklės pavadinimus. Baimė ištarti mirusiojo vardą apima vis platesnę sritį: vengiama minėti

bet kokį dalyką, kaip nors susijusį su mirusiuoju, ir svarbus tokio slopinimo proceso padarinys tas, kad šios tautos neturi tradicijų, istorinių reminiscencijų ir be galo apsunkena savo priešistorės tyrinėjimus. Vis dėlto kai kurios primityvios tautos turi ir kompensuojančių papročių, leidžiančių po ilgo gedėjimo atgaivinti mirusiųjų vardus, suteikiant šiuos vaikams, kurie laikomi atgimusiais mirusiais.

Keistas įspūdis, kurį palieka vardo tabu, susilpnėja prisiminus, kad laukiniai vardą laiko esmine asmenybės dalimi ir svarbiu turtu, kad žodžiui jie priskiria daikto reikšmę. Jau esu minėjęs kitur, kad taip pat elgiasi ir mūsų vaikai, kaip tik todėl niekada nesitenkinantys prielaida, kad žodžių panašumas neturi jokios prasmės, ir nuosekliai darantys išvadą, kad, vadinant du daiktus vienodai skambančiais pavadinimais, nusakomas esminis judviejų panašumas. Civilizuotas suaugėlis iš kai kurių savo elgesio ypatumų irgi gali numanyti, jog mintis, kad tikriniai vardai labai svarbūs ir kad jo paties vardas ypatingu būdu suaugęs su asmenybe, nėra jam tokia svetima, kaip tikisi. Tai visiškai dera su psichoanalitinės praktikos atradimais, liudijančiais vardo reikšmę nesąmoningai mąstymo veiklai.

Kaip ir reikėjo tikėtis, įkyriųjų būsenų neurotikai su vardais elgiasi visiškai taip pat kaip laukiniai. Jiems (kaip ir kitiems neurotikams) būdingas „kompleksinis jautrumas“ kai kuriems tariamiems ar girdimiems žodžiams ir vardams, o jų požiūris į savo vardą neretai sukelia itin sunkių trikdžių. Viena mano pažįstama ligonė vengė užrašyti savo vardą baimindamasi, kad užrašytas jis pateks kam nors į rankas ir šis žmogus užvaldys jos asmenybės dalį. Be galo atsidavusi kovai su vaizduotės gundymais, ji pasižadėjo „nieko neatiduoti iš savo asmenybės“. Iš pradžių draudimas apėmė tik vardą, paskui išplito apimdamas raštą apskritai, tad galiausiai ligonė iš viso atsisakė rašyti.

Taigi jau nebesistebime, kad laukiniai mirusiojo vardą laiko jo asmenybės dalimi ir paverčia jį tabu, siejamo su mirusiuoju, objektu. Mirusiojo vardo ištarimas irgi prilygsta sąlyčiui su mirusiuoju, taigi galime atsidėti platesnei problemai: kodėl tokiam sąlyčiui numatomas toks griežtas tabu?

Labiausiai įtikintų paaiškinimas apie natūralų siaubą, kurį kelia lavonas ir netrukus prasidedantys jo pokyčiai. Kartu visų tabu, susijusių su mirusiuoju, motyvu reikėtų pripažinti liūdesį dėl mirusiojo. Tačiau siaubas, akivaizdu, nepaiškina tabu draudimų detalių, o liūdesys niekada nepaiškina aplinkybės, kad minėti mirusįjį reiškia baisiai įžeisti likusius gyvus artimuosius. Liūdintysis, priešingai, nesikrato mirusiojo, grįžta prie jo prisiminimuose ir stengiasi juos kuo ilgiau išlaikyti. kažkas kita, ne liūdesys, atsakingas už tabu papročių ypatumus, kažkas, siekiantis akivaizdžiai kitų tikslų nei liūdesys. Kaip tik vardų tabu išduoda šį mums dar nežinomą motyvą ir, jei jo nenurodytų papročiai, atskleistų patys gedintys laukiniai.

Jie anaip tol neslepia *bijantys* mirusiojo dvasios buvimo netoliese ir jos sugrįžimo; jie atlieka daugybę ceremonijų, kad ją atstumtų, išvartų. Jiems atrodo, kad, ištariant mirusiojo vardą, iššaukiama jo dvasia, kuri tuoj pat ir pasirodo. Todėl laukiniai nuosekliai daro viską, kad tik dvasia nebūtų iššaukta, pažadinta. Jie persirengia, kad dvasia jų nepažintų, pakeičia mirusiojo arba savo vardus; jie pyksta, jei netaktiškas ateivis pamini mirusiojo vardą ir užsiundo jo dvasią ant gyvų giminaičių. Neįmanoma nepadaryti išvados, kad, pasak Wundto, jie baiminasi „demonu virtusios sielos“.

Ši išvada patvirtintų Wundto mintį, – jis, kaip minėjome, tabu esme laiko demonų baimę.

Toks mokymas grindžiamas prielaida, kad brangus šeimos narys mirties

akimirką virsta demonu, iš kurio gyvieji tegali tikėtis priešiško ir kurio pikto ketinimų turi saugotis kaip įmanydami; ši prielaida tokia keista, kad iš pradžių sunku patikėti, jog ji apskritai įmanoma. Vis dėlto bemaž visi kompetentingi autoriai sutaria, priskirdami laukiniams tokį požiūrį. Westermarckas veikalė „Moralės sąvokų kilmė ir raida“ („Ursprung und Entwicklung der Moralbegriffe“), man atrodo, per mažai dėmesio skiriantis tabu, skyriuje „Elgesys su mirusiais“ tiesiog tvirtina: „Apskritai turima faktinė medžiaga leidžia padaryti išvadą: mirusieji dažniau laikomi priešais nei draugais, taigi Jevonsas ir Grant Allenas klysta teigdami, esą anksčiau laukiniai tikėdavo, kad mirusiųjų pikta valia iš tikrųjų nukrypsta tik į priešus ir kad jie tėviškai rūpinasi palikuonių arba klando bičiulių gyvenimu ir gerove“¹.

R. Kleinpaulis išpūdingoje knygoje „Die Lebendigen und die Toten in Volksglauben, Religion und Sage“ (1898) pavaizdavo gyvųjų ir mirusiųjų santykius, pasitelkdamas civilizuotoms tautoms būdingas senojo tikėjimo dvasiomis liekanas. Pasak jo, šiuos santykius ryškiausiai atskleidžia įsitikinimas, kad mirusieji kraugeriskai tempia paskui save gyvuosius. Mirusieji žudo; griaučiai, *šian-dien* vaizduojantys mirtį, liudija, kad pati mirtis tėra mirusysis. Gyvasis pasijusdavo saugus nuo mirusiojo persekiojimo tik tada, kai jį ir mirusįjį atskirdavo vanduo. Todėl taip mielai mirusieji būdavo laidojami salose, perplukdomi į kitą upės krantą; iš čia ir kilo posakiai „šiapusybė“, „anapusybė“. Ilgainiui pikta valia būdavo priskiriama tik toms mirusiųjų kategorijoms, kurios turėjo ypatingą teisę neapkęsti: nužudytiesiems, persekiojantiems savo žudikus kaip piktos dvasios, arba tiems, kurie mirė ko nors ilgėdamiesi, kaip antai sužadėtinės. Tačiau iš pradžių, teigia Kleinpaulis, visi mirusieji buvo vampyrai, visi neapkentė gyvųjų ir stengėsi jiems pakenkti, atimti gyvybę. Apskritai lavonas ir tapo dingstimi atsirasti piktos dvasios sąvokai.

Prielaida, kad mylimiausi žmonės po mirties virsta demonais, akivaizdžiai verčia kelti tolimesnius klausimus. Kas pastūmėjo primityvias tautas priskirti brangiems mirusiesiems tokią jausmų permainą? Kodėl jos pavertė juos demonais? Westermarckas mano galįs nesunkiai atsakyti į šį klausimą. „Mirtis dažniausiai laikoma didžiausia nelaimė, galinčia ištikti žmogų, todėl tikima, kad išėjusieji itin nepatenkinti savo likimu. Anot pirmykščių tautų, kiekviena mirtis reiškia nužudymą – smurtinį arba pasitelkiant kerus, – ir vien to pakanka, kad dvasia būtų kerštinga ir pikta; manoma, kad ji pavydi gyviesiems, ilgisi senųjų giminaičių bendrijos, tad visiškai suprantamos jos pastangos nužudyti juos ligomis, kad galėtų su jais susitikti. Toliau dvasių priešišumą galima aiškinti instinktyvia jų baime, kuri savo ruožtu yra mirties baimės padarinys.“

Psichoneurozinių sutrikimų studijos pateikia išsamesnį paaiškinimą, apimančią ir Westermarcko teiginius.

Neretai pasitaiko, kad moteriai praradus vyrą, dukrai – motiną, likusią gyvą giminaitę apninka kankinančios mintys, vadinamos „įkyriaisiais priekaištais“:

¹ Westermarck, p. 424. Toliau tekste pateikiama gausybė šį teiginį patvirtinančių, dažnai labai būdingų liudijimų. Antai maoriai tikėjo, kad „artimiausi ir mylimiausi giminaičiai po mirties iš esmės pasikeičia ir yra priešiški nusiteikę net buvusių numylėtinių atžvilgiu“. Australijos negrai tiki, kad kiekvienas mirusysis ilgą laiką yra pavojingas, ir kuo giminystė artimesnė, tuo didesnė baimė. Centro eskimai (etninės grupės inglulik, netsilik, karibu ir vario bei Makenzi upės deltos eskimai – *vert.*) tiki, kad praeina daug laiko, kol mirusieji pasiekia ramybę, o iš pradžių jų reikia bijoti kaip nelaimę nešančių dvasių, besisukiojančių aplink kaimą, platinančių ligas, mirtį ir kitas negandas.

ar ne ji pati dėl aplaidumo ar neatsargumo tapo mylimo asmens mirties priežastimi? Nei prisiminimai apie tai, kaip rūpestingai ji slaugė ligonį, nei objektyvūs kaltę paneigiantys faktai negali padaryti galo kančiai, kuri yra patloginė liūdesio apraiška, ilgainiui pamažu atslūgstanti. Psichoanalitinis tokių atvejų tyrimas atskleidė slaptą šios kančios variklį. Sužinojome, kad įkyrieji priekaištai iš dalies pagrįsti, tik todėl jie ir yra atsparūs neigimui ir prieštaravimui. Žinoma, gedinčioji anaipol nėra iš tikrųjų kalta dėl mirties, ji išties nebuvo aplaidi, kaip įtikinėja įkyrusis priekaištas; vis dėlto kažkur iš tikrųjų kirbėjo jos pačios neįsisąmonintas noras, anaipol nesikratęs mirties, noras, kuris būtų ją pagreitinęs, jei būtų turėjęs pakankamai galios. Priekaištai mylimam asmeniui mirus – tai reakcija į šį nesąmoningą norą. Tokiu anapus švelnios meilės slypinčiu nesąmoningu priešišku pasižymi bemaž kiekvienas intensyvaus emocinio prieraišmo prie konkretaus asmens atvejis, tai – klasikinis žmogaus jausmų ambivalencijos pavyzdys. Tokia ambivalencija daugiau ar mažiau būdinga kiekvienam žmogui; dažniausiai ji nėra tokia stipri, kad atsirastų įkyrieji priekaištai. Tačiau tais atvejais, kai ambivalencija iš prigimties didelė, ji išryškės kaip tik per santykį su mylimiausiais asmenimis, t. y. kur to mažiausiai galima būtų tikėtis. Mūsų manymu, polinkis įkyriųjų būsenų neurozei, kurią taip dažnai pasitelkdavome aptardami tabu klausimą, neatsiejamas nuo itin ryškios pirminės jausmų ambivalencijos.

Dabar jau žinome veiksnį, galintį paaiškinti tariamą neseniai mirusių sielų demoniškumą ir būtinybę gintis nuo jų priešiško, pasitelkiant tabu draudimus. Tarus, kad primityvių tautų žmonių emociniam gyvenimui būdinga tokia pat didelė ambivalencija, kokią, remdamiesi psichoanalizės rezultatais, priskiriame įkyriųjų būsenų kamuojamiems ligoniams, visiškai suprantama, kad po skausmingos netekties neišvengiama panaši reakcija į nesąmoningumo srityje slypintį priešiškumą, kuris neurotikui pasireiškia įkyriausiais priekaištais. Tačiau šį priešiškumą, neįtikėtina jaučiamą nesąmoningumo srityje kaip pasitenkinimą dėl mirties, primityvių žmonių atveju ištinka kitas likimas; priešiško atsikratoma perkeliant jį į priešiško objektą, į mirusįjį. Tokį gynybos procesą, dažnai pasitaikantį ir normaliam, ir liguistame psichikos gyvenime, vadiname *projekcija*. Likęs gyvas neigia kada nors puoselėjęs priešiškus jausmus mylimam mirusiajam; užtat mirusiojo siela puoselėja tokius jausmus ir pasistengs juos išreikšti visą gedėjimo laikotarpį. Tačiau ši jausminė reakcija slepia bausmę ir atgailą, ir tai liudija aplinkybė, kad nors gynyba, pasitelkiant projekciją, ir nusisekė, vis dėlto gyvasis baiminasi, atsižada, paklūsta apribojimams, iš dalies maskuojamiems kaip apsaugos priemonės nuo priešiško demono. Tad ir vėl įsitikinome, kad tabu atsiranda ambivalentiškos jausmų nuostatos pagrindu. Ir mirusiųjų tabu ištakos – sąmoningo skausmo ir nesąmoningo pasitenkinimo dėl mirties konfliktas. Akivaizdu, tokia dvasių pykčio kilmė reiškia, kad kaip tik artimiausi ir labiausiai mylimi gyvieji turėtų jo labiausiai bijoti.

Tabu reikalavimai ir šiuo atveju tokie pat dvilypiai kaip ir neurozės simptomai. Kaip apribojimai jie išreiškia liūdesį, antra vertus, labai aiškiai išduoda, ką nori nuslėpti, būtent priešiškumą mirusiajam, dabar motyvuojamą būtinąja gintimi. Tabu draudimų dalį išmokome suvokti kaip pagundos baimę. Mirusysis bejėgis, todėl gali paskatinti patenkinti priešiškas aistras, ir draudimu reikia užkirsti kelią šiai pagundai.

Vis dėlto Westermarckas teisus, sakydamas, kad laukiniai nemato skirtumo tarp mirusiųjų smurtine ir natūralia mirtimi. Nesąmoningam mąstymui nužudytas yra ir tas, kuris mirė natūralia mirtimi: jį nužudę pikti norai (plg. toli-

mesnį šios serijos skyrių „Animizmas, magija ir minties visagalybė“). Kiekvienas besidomintis, iš kur atsiranda ir kokią reikšmę turi sapnai apie brangių giminių (tėvų, brolių, seserų) mirtį, konstatuos, kad sapnuojančiojo, vaiko ir laukinio su mirusiuoju santykis visiškai toks pat, ir šio sutapimo pagrindas – ta pati jausmų ambivalencija.

Anksčiau prieštaravome Wundtui, teigusiam, kad tabu esmė – demonų baimė, tačiau ką tik pritarėme aiškinimui, pagal kurį mirusiųjų tabu pagrindas – demonu tapusios mirusiojo sielos baimė. Galbūt atrodys, kad tai – prieštaravimas, tačiau jį nesunku pašalinti. Nors pripažinome demonus, nelaikome jų kažkokia galutine, psichologijos nepaaiškinama tikrove. Mes tarsi perpratome demonus, atpažinę juos kaip priešišku jausmų, kuriuos gyvieji puoselėja mirusiesiems, projekcijas.

Pagal mūsų šią pagrįstą prielaidą abu prieštaringi – švelnūs ir priešiški – jausmai mirusiajam pasireiškia jo netekus kaip liūdesys ir kaip pasitenkinimas. Tarp šių priešybių neišvengiamai turi kilti konfliktas; kadangi vienas iš besigrumiančių jausmų, priešiškus, yra apskritai ar daugiausia nesąmoningas, neįmanoma pasiekti konflikto baigmės įvertinant abiejų jausmų stiprumą ir sąmoningai pasirenkant stipresnį; taip, pvz., atleidžiame mylimam asmeniui už patirtą nuoskaudą. Procesą panaikina ypatingas psichinis mechanizmas, kurį psichoanalizėje įprasta vadinti *projekcija*. Priešišku, apie kurį nieko nežinai ir toliau nenori žinoti, permeti iš vidinio suvokimo srities į išorinį pasaulį, taigi atsieji nuo savęs ir primeti kitam. Ne mes, gyvieji, dabar džiaugiamės atsikratę mirusiojo; ne, mes jo gedime, o jis, kad ir labai keista, tapo piktu demonu, kurį patenkintų mūsų nelaimė, kuris mielai pagreitintų mūsų mirtį. Dabar gyvieji turi gintis nuo šio pikto priešų; atsikratę vidinės naštos, jie mainais įgijo išorinę grėsmę.

Negalima neigti, kad šis projekcijos procesas, paverčiantis mirusiuosius piktais priešais, susijęs su jų pačių priešišku, kurį prisimena ir gali jiems prikišti gyvieji. Galbūt griežtumą, valdingumą, neteisingumą ir visa kita, kas sudaro net ir švelniausių žmonių santykių užkuliusius. Vis dėlto būtų pernelyg paprasta projekcinį demonų sukūrimą aiškinti vien šiuo veiksmu. Žinoma, mirusiųjų kaltė iš dalies motyvuoja gyvųjų priešišku, tačiau ji nebūtų tokia veiksminga, jei gyvieji patys savaime nebūtų puoselėję šio priešišku, ir mirties momentas, be abejo, būtų itin netinkama dingstis prisiminti visus tuos priekaištus, kuriuos pagrįstai galima jiems išsakyti. Neišsiversime be nesąmoningo priešišku, kaip nuolat veikiančio ir iš tikrųjų skatinančio motyvo. Šis priešiškas jausmas artimiausiems ir brangiausiems giminaičiams galėjo likti latentinis, kol šie buvo gyvi, taigi neišsuduoti sąmonei nei tiesiogiai, nei pasitelkiant kokį pakaitinį darinį. Tačiau tai tapo neįmanoma, mirus mylimiems ir kartu nekenčiamiems asmenims; konfliktas paastrėjo. Padidėjęs švelnumas sustiprino liūdesį, kuris savo ruožtu skatina didesnę nepakantumą latentiniam priešišku, antra vertus, turi sukliudyti šiam priešišku virsti pasitenkinimo jausmu. Taip pasitelkiant projekciją buvo išstumtas nesąmoningas priešiškus ir sukurtas ceremonialas, kuriuo reiškiasi baimė būti demonų nubaustam, o pasibaigus gedulo laikui, konfliktas netenka aštrumo, taigi šių mirusiųjų tabu gali susilpnėti ar apskritai pasimiršti.

Versta iš:

Sigmund Freud. TOTEM UND TABU. EINLEITUNG VON MARIO ERDHEIM.

Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2005

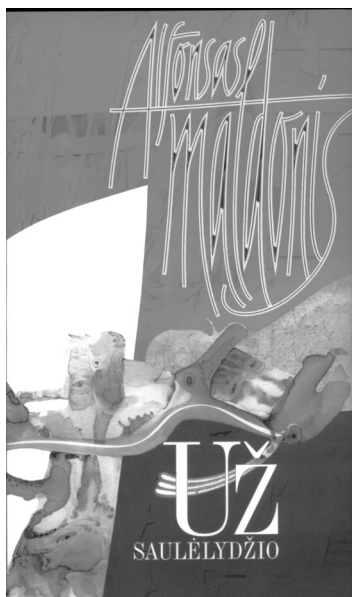

skaityk • laisvėk • tobulėk

DONATA MITAITĖ

Paskutinis Alfonso Maldonio tikrumas

Tarp naujų eilėraščių rankraščių Alfonso Maldonis paliko užrašą: „Jei tai būtų paskutinė knyga – pavadinimas – „Už saulėlydžio“.“ Taip paskutinis poeto rinkinys ir pavadintas. Daugiausia jame eilėraščių, parašytų jau išėjus rinkiniui „Tirpstantys ledynai“ (2003), nors esama ir senesnių, kažkodėl nepatekusių į ankstesnę knygą. Pati ankstyviausia, 1977 m. data po eilėraščių, dedikuotu Stasio Krasausko atminimui, vėlyviausia – diena prieš mirtį, 2007 spalio 5 d. Galvodama, kaip apibūdinti žmogaus, lyrinio eilėraščių subjekto situaciją paskutinėje A. Maldonio knygoje, prisiminiu dar rinkinyje „Rugia-veidė“ (1982) išspausdintą kitą jo eilėraščių to paties dailininko atminimui,

Alfonso Maldonis. UŽ SAULĖLYDŽIO. – Vilnius: Homo liber, 2008. – 112 p.

kuriame sakoma: „Siaurutis takelis golgotai, / Kuris išrikiuoja po vieną.“ Golgota – nebūtinai fizinė. Šios, paskutinės, poeto knygos atveju – tai labai negailingas, neaišku kokiais jautriais dvasios imtuvais – juk poeto mirtis buvo staigi – užčiuoptas tvirtas žinojimas, kad gyvenimas tuoj tuoj baigsis, kad su tuo žinojimu esi vienas, kad žvilgsnis, dar kliudydamas brangias šio pasaulio vietas ir žmones, jau bando skverbtis kitur: „Rasa, žiburiuojanti lapuos. / Sustingusios šaltos figūros / Iš dienos. Lyg iš veidrodžio. / Iš anapus...“ (p. 82).

Intelektualusis A. Maldonis, vis dėlto tarsi pakludamas pirmykštei agrarinei tradicijai, poezijoje nuolat atsigreždavo į cikliškąjį gamtos laiką. Ne kartą įvairiai varijuojant jo kartotą: „Teka saulė, / Ir leidžiasi saulė“ arba „Nuvys žolė – užaugs kita“, arba „Rytas vakaras“. Pats paskutinės knygos pavadinimas akcentuoja pabaigą, grįžimas jau nebegalimas: būtent „už saulėlydžio“, ne „po saulėlydžio“, kaip A. Maldonis eilėraščiuose yra sakęs ne kartą, bet tai jau kas kita. Cikliško pasikartojimo ratas išlieka, tačiau be tavęs, tavo istorinis biografinis laikas baigėsi. Beje, rinkinyje daug saulėlydžių, rudens ir daugtaškių – kaip tik šiuo ženklu, žyminčiu nutrūkstančią mintį, baigiami daugelis eilėraščių.

Prasmingiausi pirmasis ir paskutinis knygos skyriai („Pagairėje“ ir „Blyksniai“), problemiščiausias – antrasis „Vaizdai nuo kalno“. Skaudus sarkazmas pažįstamas ir iš ankstesnių A. Maldonio knygų. Ypač įspūdingai jis skambėjo rinkinio „Rytas vakaras“ cikle „Ugnies vainikas. Lietuva“, kur poetas, madingai sakant, dekonstravo nacionalinį charakterį, arba, žmoniškai tariant, parodė jo antrąją, labai

negražią, bet nemažiau realią pusę. Tai įsiminė ilgam. Naujos knygos skyriuje „Vaizdai nuo kalno“ irgi dominuoja sarkastiškos gaidos. Mūsų visuomenė dažnai tik sarkazmo ir verta, bet visuomenės kritika čia pernelyg tiesmuka, nepaliekanti jokios užtekstinės perspektyvos, o kartu eilėraštyje nepaliekanti ir poezijos. Suprantu, kad tai viena iš pastarųjų dešimtmečių A. Maldonio poezijos tendencijų, itin ryški ir rinkiniuose „Mūs baltas ratas“, „Tirpstantys ledynai“. Žinoma, gerbdami poeto valią, knygos sudarytojai negalėjo tų eilėraščių tiesiog palikti archyve, nors pagarba pačiai poezijai to lyg reikalavo.

Atrodo, kad paskutiniame rinkinyje A. Maldonis apeina daugybę sau svarbių kapų, vietovių, savo lyrikos temų, kūrinių. Atsisveikindamas apeina prie Žuženberko palaidoto žuvusio brolio, pokario metais nušautos krikštamotės kapus ar likimus (rink. „Rytas vakaras“ buvo jiems skirti eilėraščiai „Se leži litvanec“ ir „Alyvos ir kraujazolės“), vėl sugrįžta prie „Rugpjūčio sonetų“, pradėtų rinkinyje „Vandens ženklai“, stabteli prie vis taip pat užteršto Nemuno, prie Alytaus stoties ir Pocelonių kapinėse. Atsikartoja net žodynas, rimai. Eilėraštyje „Ištarmės“ skaitome: „Ar gaila? Ar pikta, kad mūsų pėdom / Čia vaikščios savo kelius svetimi?.. / Daryki ką nori su savo bėdom. / Juk nepaimsi jų su savimi...“ (p. 35) ir tarsi ataidi mamos atminimui 1967 m. parašyta „Rauda“: „Ėjau žmonių takais, / miško žvėrelių pėdom / Pas tave / Su vaiko bėdom.“ Rinkinyje „Rugiaveidė“ buvo eilėraštis „Vėžės“: „Ak, tos gražios mintys, pilkos geros griežlės, / Nepamačiusios, kad laikas jų praėjo.“ Viename gražiausių rinkinio „Už saulėlydžio“ eilėraščių „Vėlyvieji rugpjūčio sonetai“ vaizdas modifikuotas, sudramatintas, bet atpažįstamas. Eilėraštį, kaip įsimenantį vėlyvojo A. Maldonio kūrinį, pacituosiu visą:

Kas vakarą tenai į žemę leidžias dangūs.
Rūkai, ūkai.

Pilni rudens dulksnos.

Dabar tenai – tiktai mama. Į langus
Įrėmusi akis. Kol gyvos – nenusops.

O kas vėliau?

Lietaus prilytos vėžės.

Ir jau žinai, kur jos dabar pasuks.
Ir mintys, tos senatvės graudžios griežlės,
Kurios giedodamos atgieda mus visus.

Kas dar toliau? Gal traiškanotas spalvis?
Po to bus traškantis kaip lapas lapkritys.
Kritimas, nesulaikomas, bevalis
Į ateitį, kuri tebūna praeitis.

Ir ji atiteka ta prilyta vėže.
Tuo upeliu pavirstančia pradžia...

(p. 84)

Taip pabaiga ir pradžia suartėja, į A. Maldonio eilėraščius sugrįžta ir motina, su kuria seniai buvo atsisveikinta.

Garsus lenkų kino režisierius K. Zanussis teigia, kad nesuvaldyti jausmai gyvenime rodo blogą išsiauklėjimą, o meną tempia į kičą. A. Maldonio eilėraščiuose jausmai suvaldyti, ir net tada, kai poetinis vaizdas akcentuoja kontrastus, pavyzdžiui, juodo ir balto, tai nėra blaškymasis tarp priešybių, o greičiau tiesiog konstatavimas, kad pasaulis toks. Knygos įžangos žodyje Valdemaras Kukulas A. Maldonį vadina pusiausvyros poetu. Tik nujaučiami kaip užšalusios upės srovė (tiesa, „sūkuriuojanti po ledu“) dviejų likimo išskirtų žmonių jausmai, visa santykių drama eilėraštyje „Suolelis prie Salacės“. Priešpaskutinėje strofoje minima „klupinėjanti širdis“, atrodo, kad visas eilėraštis paklūsta klupinėjančios širdies ritmui. Pirmose eilutėse tarsi pažadėta melodinga sintaksinių pakartojimų slinktis tuoj pat stabdoma, pažeidžiant darnią eufoniją, perkeliant eilutę arba tiesiog ją skaidant į trumpučius sakinius. Drama liko „po ledu“, eilėraštis baigiamas klausimų virtine: „Ir ar palytės / kas atmintį tą – su tavim – be tavęs? // Kas? / Ar upės tekėjimas nebylus? /

Daiktai, praslystantys pro imančias ilsti rankas? / Ar žiema ilga? Ar sniegas toksai gilus, / Lenkiantis žemėn nuogas šakas?“ (p. 81).

A. Maldonis nuolat grįždavo prie tėviškės temos: tėviškės ilgėtasi, ji yra buvusi savotiška Lietuvos metonimija, o dar vėliau perkelta į pasakos erdvę „už jūrų marių bangų mėlynųjų“. Eilėraštyje. „Dar apie tėviškę ir saulėlydį“ publicistiškais kirčiais iš pasakų ji gražinama į nepagražintą šios dienos realybę: „Sako, jau kelis kartus degei. / Bet gesindami pagirias, / Tavo šiandieniniai alkoholikai / Dar įstengdavo parvilkti / Ir tuos kelis kibirus vandens...“ (p. 102). Šiuo atveju tai nekelia pasipriešinimo, kaip daugelis kitų publicistiškai sarkastiškų eilėraščių, nes cituotas epiškas fragmentas yra ne tik eilėraščio, o kartu ir amžinosios grįžimo/negrįžimo dramos dalis. Gyvenimas kol kas dar tęsiasi, bet jau viskas apmąstyta ir nuspręsta: „Man tu sudegsi tiktai su manimi, / Krematorijoje...“ (p. 102).

Prieš kelerius metus Viktorija Dautotytė, rašydama apie vėlyvąją A. Maldonio poeziją, teigė: išpažintis „be atgailos, bet su ironijos atodaira“. Tokia ta lyrika ir išliko. Ironijos, tiksliau – autoironijos, atodaira akivaizdi nuo pat pirmojo rinkinio eilėraščio: „Iškrinta tinkas ir svyra tinklas, / Kuriuo patsai pagautas, / Irgi gaudei... / Gyvenimas toksai netaisyklingas, / Bet juk ir tu – į Dievo langus šaudei...“ (p. 11). Paskutiniame poeto rinkinyje esama netgi savotiškos nereikalingo žmogaus jausenos atšvaitų („Nematomas, negirdimas ir nebenorimas. / Išnykdamas čionai iš scenos ir akių...“, p. 13), bet tai – tik atšvaitai, nė viename eilėraštyje nepereinama į savigailą, o cituotasis „Kitimai“ baigiamas ramiu, stoisku atsisveikinimu, jaučiant ir nesunaikina mus saitus su pasiliekančiais, ir paskutiniojo tikrumo troškulį: „Nematomas, negirdimas visus jus ir išsinešu. / Plaukiu ir nuplaukiu su nežvelgiama srove, / Su tuo paskutiniu atodūsiu, neištrinamu įrašu, / Bet tiktai

savimi ir vien tik į save...“ Paskutinėje eilutėje ataidi chrestomatiniai A. Maldonio mėgto B. Pasternako žodžiai: „Но быть живым, живым и только, / Живым и только до конца.“

Sudarinėti, redaguoti ir leisti nesenai mirusio poeto knygas – sunku ir atsakinga. A. Maldonio rinkinio „Už saulėlydžio“ metrikroje įrašyti „tekstų konsultantai“ (ką tai iš tiesų reiškia?) Idalija Maldonienė ir V. Kukulas, kurio įžanginiame žodyje „Alfonso Maldonio testamentas“ teigiama, kad „rankraštis parengtas ir aprobuotas paties autoriaus, nors dienoraštinuose įrašuose yra užuominų, kad knyga dar nebaigta“. Frazė kiek dviprasmiška: rankraštis gal baigtas, bet gal dar ir ne visai. Tokių teiginių esama ir daugiau: „Ant atskirų lapelių surašyti skyrių pavadinimai (jų preciziškai laikomasi, nors visa knygos struktūra esmingai pakeista).“ Tai reiškia, kad liko tik skyrių pavadinimai, o kūriniai atrinkti „tekstų konsultantų“, tačiau tada jau niekaip nebegalima teigti, kad „rankraštis parengtas ir aprobuotas paties autoriaus“. Poetas V. Kukulas negali nesuprasti, kad „esmingai pakeista“ poezijos rinkinio struktūra iš esmės ir dažnai neatpažįstamai pakeičia rinkinį. Galbūt tiesiog nereikėjo taip primygtinai pabrėžti, kad beveik viskas šioje knygoje nulemta mirusio poeto valios. Prie tokių leidybinių nesusi-pratimų priskirčiau ir keistoką dailininko Alfonso Žviliaus viršelį su kažką ryjančiomis pabaisų-nepabaisų, žuvų-nežuvų galvomis, bet sunkiai įskaitomu poeto vardu.

Paskutinis Alfonso Maldonio ketureilis, rašytas dieną prieš staigią mirtį ir vienas paliktas ant sutvarkyto rašomojo stalo, tarsi poetas būtų tikrai žinojęs, kad jau eina pačios paskutinės gyvenimo valandos, knygoje iškeltas prieš V. Kukulo įžanginį žodį ir jame vadinamas epigrafu. Tai teisingas ir gražus sprendimas, bet turbūt skaitytojai ne viską supras, nes knygoje nepaminėta poeto mirties data. O mirė jis 2007 m. spalio 6 d. Nežinau, kodėl

A. Maldonis visada nuosekliai eilėraš-čio parašymo datą žymėdavęs po tekstu, šį kartą ją iškėlė į pradžią. Kaip tik taip, pirmiausia pasižymint datą, paprastai rašomas dienoraštis. Būna, kad data tampa eilėraščio pavadinimu. Šiaip ar taip, redaktoriams tikrai nereikėjo šio teksto „tvarkyti“ ir unifikuoti: nukelti datos į apačią, padėti taško strofos gale, kur poetas jo nebuvęs padėjęs, tarsi frazė būtų tik nutrūkusi, o ne baigta. Nereikėjo ir dūkų sakomo „visako“ padalyti į du žodžius. Epigrafas turėtų būti toks:

2007.10.05

Kiek yra – tiek užteks.
Visako. To pasaulio raibo ir margo.
Po visos maišaties
Tiek teliko, kad rankos nužvarbo

Kas tai: resignacija, nusivylimo šėšelis, stoicizmas ar tiesiog santūriai, galbūt netgi su vos vos jaučiama vis ta pačia autoironijos atodaira užrašyta nugyvento gyvenimo reziumė, kokia ji poetui pasirodė realiausia tą priešpaskutinę gyvenimo dieną?..

RENATA ŠERELYTĖ

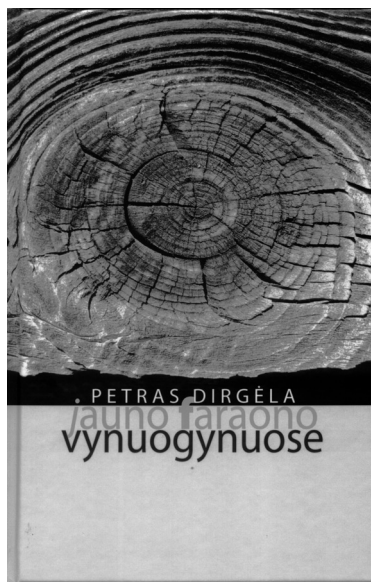
Po vešliais nelaisvės kerais

Perskaičius naują Petro Dirgėlos knygą „Jauno faraono vynuogynuose“, kurioje žmogaus būties, istorinės ir metafizinės atminties raiškos akimirkos išskleistos novelės forma, kilusios asociacijos veda ciklo „Karalystė“ link – prie „Benamių knygų“ (1997). Nes žmogaus benamystės įvardijimas yra ne tik socialinis ir politinis akcentas, o

ir metafizinis reiškiny, kurį autorius, puikiai išmanantis istoriją, atskleidžia pasitelkdamas ne tik laiko ir vietos detales, bet ir daugiabalsį pasakotoją. Vietą ir pasakotoją išskirčiau kaip du svarbius reikšmių klodo akcentus vi-soje P. Dirgėlos kūryboje.

Antra vertus, „Karalystė“ rašyta, remiantis nemenkais užmojais – atliepti Bibliją, eiti Šventojo Rašto pėdomis. Jos semantiniai klodai ir personažai, pavadinti „veikėjų būriais“, polifoniški ir daugiaprasmiai. „Jauno faraono vynuogynuose“ žmogaus benamystės, nelaisvės, „išėjimo iš Egipto“, prisikėlimo ir savinaikos temos išskleidžiamos per šeimos, giminės istoriją, pasakotojas – giminės, šeimos narys. Tai-gi pasakojimo liniją galima apibūdinti kaip kamerinę. Tačiau šis novelių rinkinys pasižymi savita struktūra, detalėmis ir akcentais, jungiančiais atskiras noveles kaip tekstus, turinčius romano bruožų. Netgi atskiri simboliai, regis, nesusiję su konkrečia pasakojimo linija, hipnotizuojančiai įmagnetina visą rinkinį ir sukuria universalaus potyrio jausmą, keistą „dėją vu“.

„Benamių knygose“ giria ir jūra bu-

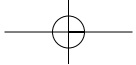

Petras Dirgėla. JAUNO FARAONO VYNUOGYNUOSE. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 160 p.

vo vietos, kuriančios žmogaus pasaulį (namus) ir pasisavinančios jį kaip savo dalį. Stichijos, kurių gaivalingumas įkvepia. „Jauno faraono vynuogynuose“ kuriamo pasaulio nebėra – vaizduojamas irstantis giminės medis, plyštančios šeimos, užtat ir vandens bei žemės stichijos šioje aplinkoje – ne kuriančiosios, bet negyvos, sustingdytos formos, iškreipta gaivalingoji prigimtis. Blokiniai miesto kvartalai išskyla ne kaip žmogaus namų simbolis, veikiau kaip katakombos, kuriose laidojamas prigimties gaivališkumas, geismas, viskas, ką žmogus, būdamas ne tik Dievo, bet ir gamtos kūrinys, turi teisę skleisti, kaip skleidžiasi žemės, oro, vandens ir ugnies prigimtis. Žmogaus stichiškumas susijęs su naujos gyvybės kūrimu, jėga, duota Kūrėjo ir paklūstančia žmogui, kol jis klausosi jos – tapti kurčiam šiai jėgai arba stengtis ją pažaboti ir formalizuoti reikštų žmogaus, kaip kūrinio, bejėgiškumą, augančią jo benamystę ir didėjančią vienišumą. Štai Jacintos sūnus novelėje „Dainuojantis bjaurus traukinys“ gimsta ne tėvo, tačiau svetimo vyro pradėtas, negana to, ir šisai jo išsigina, sakydamas, kad vaikas atėjo į pasaulį „ilgo ir lenkto metalinio įrankio“ padedamas, sperma – nežinomo donoro. Taigi betėvystė (ir benamystė, nes motinos iščios šiuo atveju – kūdikio namai, į kuriuos ne tėvas atėjo, nusiavęs kojas, o įsibrovė prašalaitis kaustytais baltais) glaudžiai susijusi su inertiško šiuolaikinio pasaulio įvaizdžiu, kurį novelėje simbolizuoja traukinys ir tušti jo vagonai, tuščia mašinistų kabina. Jo priešprieša – jaukus ir šiltas žaltys, neatsiejamas nuo senosios mitologijos ir archajinės vandens stichijos bei vaisin-gumo ir seksualumo sferos (Jacinta: „Tik vandenį aš myliu <...>. Dažnai įsivaizduoju, kad ir žaltys su manimi maudosi“, p. 62). Paslapčia ilgimasi senosios, archajinės, ne žmogiškos, bet antropomorfizuotos tikrovės ir gyvenimo, nes biblinis tėvo, kaip tvirto šeimos patriarcho ir valios reiškėjo, paveikslas šiuolaikinėje visuomenėje ai-

žėja ir skyla, įgaudamas tokias sąvokas, kaip „socialinis“ ir „biologinis“ tėvas, o neretai betėvystė apskritai toleruojama ir net skatinama kaip civilizacijos ir pažinimo reiškinys. Užtat iškalbinga atrodo novelės „Nebebus“ scena, kur du šeimos nariai, atvažiavę į senelio sodybą, karčiai mąsto, kad juodu nėra tikri broliai, tačiau ir jaunėlis, ir vyresnis manosi esą pradėti savo tėvo. Tačiau tėvas, grėbdamas sūnų nupjautą žolę, galvoja, kodėl „žmona jam pakišo auginti vaikus, kurie niekada nesužinos tėvo giminės praeities <...>“, kodėl „žmona iš jo atėmė galimybę pratęsti giminę“ (p. 120). „Kaip gerai, jog pasaulyje nebebus Jundzilų, kai jis mirs, – dėl to bus lengviau kitiems gyventi ir ramu bus Jundzilams, kad nebegyvena“ (p. 121) – šios seno tėvo, paskutinio giminės atstovo, mintys liudytų, kad tėvystė yra svarbi pasaulio kūrimo dalis ir negali būti iškreipta, kad nebūtų iškreiptas pasaulis ir Kūrimo procesas. Gyvenančiųjų paguoda paremta mirusiųjų ramybe.

Tėvo liga bei mirtis, kurias autorius piešia pasitelkdamas biblinius ir pagoniškosios lietuvių kultūros simbolius veikiau kaip savotišką jungtį nei opoziciją (novelė „Sala“: tėvų namai lyg mišios, paskutinė šeimos vakarienė; novelė „Liepų gatvė“: sodyba kaip didelis kapas, o paskui – laidotuvių laužas) ir vaizduoja kaip nusi-stovėjusios formos irimą, liudytų, kokio svarbi, pamatinė yra tėvo figūra, neleidžianti įsigalėti chaosui. Po tėvo mirties imami apvaginėti namai, jie nebegejami („Sala“). Vienintelė išėitis, leidžianti buvusiai ramybės ir tvirtumo salai išlikti oriai – ją sunaikinti. Silpnėjanti ir irstanti Jundzilų giminė primena džiūstantį medį, kurio negalia – tėvo, kaip simbolinės figūros, ir apskritai vyriškojo prado silpnėjimas, o šiam įtaką, kaip teigia autorius, veikiausiai bus padaręs „konvejerinis“ (taigi mechaniškas, „negamtiškas“) seksas: „Jundzilų gyvenimo filosofija <...> lemtis, dalijanti atpildą už protėvių

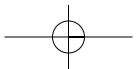
palaidumą“ (p. 155). Vėlgi Biblijos atgarsiai – už tėvų nuodėmės prakeikiamos būsimosios kartos. Galbūt todėl priešpaskutinėje rinkinio novelėje „Prisikėlimas ir bausmė“ Florijonas Jundzilas šnabžda ne tik savo sūnų – Petro, Povilo ir Jono, – tačiau ir tolimo palikuonio vardą: „Albutai, ateities Jundzilų kūdiki, neužmiršk mūsų“ (p. 153). Galbūt tai reikštų, kad protėvių „gyvenimo filosofiją“ ir jų nuodėmės reikia atpirkti palikuonims (Albutas – „alba“ lotyniškai reikštų „baltą“). Bet koks gi būtų žmogiskasis kalčių atpirkimas, ar apskritai įmanoma atpirkti svetimas – tegu ir giminės – klaidas ir nuodėmes?.. „Parpuolet – verčiau nesikelk <...>. Prisikelsi – Dievas nubaus visiems laikams. Už didybę“ (p. 153). Ši citata man primena eilutę iš „Benamių knygu“: „Niekas negali tęsti Kristaus misijos, nes pats Kristus savo misiją pabaigs.“ Išėitų, kad kalčių atpirkimas nėra žmogaus gyvenimiškojo kelio tikslas, galbūt tai metafizinės realybės objektas.

Kita vertus, palikuonių romumas ir nuolankumas, kurį galėtume traktuoti kaip atpirkimo kelio pradžia ir kuris duotų atkirtį brutaliai tikrovei, žmogaus gyvenimo kelyje gali virsti indiferencija, abejingumu. Pasyviu susitakymu. Novelėje „Atsargus elgesys“ Benigno Jundzilo sūnus Antanas valkatos orakulo apibūdinamas kaip „plyštančių šeimų apaštalas“ („Nes viskas, ką daro tavo sūnus, yra Šventosios Dvasios veikimas“, p. 107). Betgi tai sūnus, kuris nepažįsta savo tikrojo tėvo, turi tik „socialinį“ (Benigną Jundzilą), yra bešaknis, niekieno, nes panašu, kad ir motina nežino, kieno sėkla jį pasėjo. Ar toks žmogus gali būti šeimų apaštalas?.. Bejėgystė nėra pasipriešinimas. Galbūt todėl kriminalinio pasaulio tūzas, pravarde Angelas (aiški nuoroda į puolusį Liuciferį), laikas „perspektyva“ „stiprių šaknų“ naikinimą, įsiunta, nes prievartaujamas jaunuolis nesipriešina. Jauniausieji Jundzilų palikuoniai (išsekęs nuo anoreksijos sūnus „Saloje“, nemylimas sūnus „Žemės drebjėjime“, nesidomįs

moterimis Antanas iš „Atsargaus elgesio“) užskliaudžia Jundzilų giminės ratą, ir, deja, savo deterministine, nulėmta bejėgyste, o ne romumu.

Jauno faraono vynuogynuose, išylančiuose kaip šiuolaikinio pasaulio simbolis, kur daugiau šaltos ir racionalių pagonybės nei idealistinio ir paremto įkarščių krikščioniško tikėjimo, kur pinasi „gyvuliškosios prigimties“ garbinimas, kraujomaiša ir hedonistinis nuobodulys, neišvengiama, kad faraonai miršta jauni, o jų giminė išsigimsta ir nyksta. Taigi ir paslaptin gas balsas, kuris liepia dingusios Jundzilaitės sužadėtiniui Domui išsi-vežti iš Dievažėnų naująją nuotaką Bernardą, nes jinai jį gundo ir jis paskui turi „atidirbti jauno faraono Tutan-chamono, jos dievaičio, vynuogynuose“, priklauso tikrai ne Dievui, o tolimam geismo pasmerktam Jundzilų protėviui, taip ir neišėjusiam iš Egipto nelaisvės.

Kai vyriškoji Jundzilų šaka nyksta ir netenka giminės pratęsimo funkcijos, tarsi gaivalingos pirmųkštės sporos pasklinda moteriškoji pusė; autorius, liūdnei konstatuodamas Jundzilų galą, kaip nebylias giminės šaknis mini Jundzilaites (ne veltui viena novelė vadinasi „Jundzilaičių negali nebūti“). Net pradingusios vietovėse, kurių nėra (Augusta „Nesapno žavume“), jos sugeba išskirti naujas „padorias“ poras (Domą ir Bernardą), – ištvirkėlės, „mormonės“, aristokratės, plėšrios ir hipnotizuojančios, pasižymincios nevaržoma prigimtimi, kaip stichija, kuriai neįmanoma suteikti pastovios formos, o jeigu meilė tokią formą suteikia, tai neilgam. Nepaisančios kompromisų ir proto balso – todėl stipresnės už vyrus ir joms paliekamas šansas išlikti. Vargu ar Natėlė Molytė iš „Salos“, pasakotojo lyginama su lūšimi, leistų savo sielą praryti vilkui, kaip atsitiko Jacintos vyrui Kasparui („Vilkas“). Vargu ar sugniužtų Filė, kuri net prievartautojo rankose neviršta paklusnaus molio gabaliuku (veiksmas vyksta keramikos

dirbtuvėse – metaforiška vieta, liudijanti pasaulio kūrimą), ji kaip molinė šukė, aštri, kieta, galinti sužeisti („Atsargus elgesys“). Tačiau nevertėtų pasikliauti stichijos gailėstingumu ar tikėtis iš jos nuolankumo – stichijoje labai daug nesuvaldomos jėgos, priklausančios chaosui. Taigi nereiktų tikėtis, kad suskilusio ašočio šukė – Filė – galėtų tapti naujo indo fragmentu. Labai galimas daiktas, kad ji veikia taps „antriniu“ moliu, kuris nebeturi savybės sukibti, formuotis.

Petro Dirgėlos kūryba nėra nei lengvai paskaitoma, nei lengvai šifruojama. Tai tekstai, reikalaujantys daugiau analizės nei interpretacijų, ypač jei turėsime omeny platų kultūrinį rašytojo kontekstą, turtingą istoriosofinę poetę ir apgalvotą tekstų struktūrą. Tai tinka ne tik istoriniams rašytojo romanams, bet ir novelistikai. Knyga „Jauno faraono vynuogynuose“ – kūrinys, simboliškai įvardijantis šiuolaikinio žmogaus vietą pasaulyje ir jo nelaisvę po gausiais vynuogienojų kerais, kur klausomasi ne Dievo balso, raginančio palikti Egipto žemę, bet tolimo protėvio, liepiančio susitaikyti su likimu. Kadangi esame „krikštyti pagonys“ (p. 53), o neretas iš mūsų tiki, kad „žmogus žemėje yra ateivis ir neturi sielos“ („Liepų gatvė“, p. 50), šis paliepiamas gali būti išgirstas. Susitaikymas įvyks, bet ko jis vertas be laisvės?..

VIKTORIJA ŠEINA

Suplėkęs užantis tarp mirties ir gyvybės

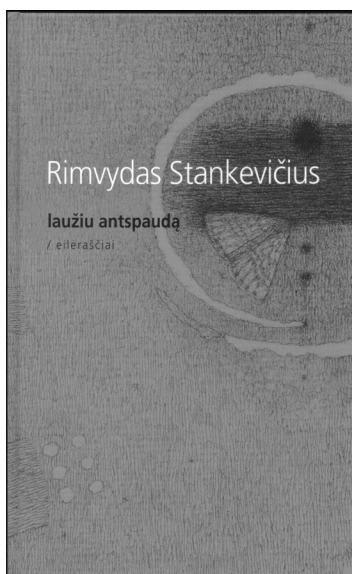
Ketvirtu eilėraščių rinkiniu Rimvydas Stankevičius įsilaužė į slaptą ertmę, poeto žodžiais tariant, suplė-

kusį užantį tarp mirties ir gyvybės – dar neaprašytą pragaro ratą (eil. „Laužiu antspaudą“). Rinkinys nepaprastai vientisas temomis, nuotaika, intonacijomis ir vaizdiniais. Jį galima skaityti kaip ištisinį tekstą, kaip klaidžią poetinio subjekto kelionę anapus mirties. Naujieji eilėraščiai natūraliai pratęsia ankstesnįjį, 2006 m. pasirodžiusį R. Stankevičiaus rinkinį „Tylos matavimo vienetai“ – šiųmetę knygą išpranašavo eilėrašties „Programinis“:

Nesiteisinu savo poezija, savo palaidu gyvenimu –
tik jaukinu
Mažą murziną apsisnarglėjusią mirtį.

Visgi šįsyk nuo „ars moriendi“ (taip vadinosi paskutinis 2006 m. rinkinio skyrius) žengiamas žingsnis tolyn, už mirties. Poezija pasirodo kaip vienintelis kalbėjimo būdas, pajėgus nulažti antspaudą, skiriantį nuo mirusiųjų, tik ja įmanu susisiekti su išėjusiais draugais „pigiausiu tarifu“ (eil. „Pigiausiu tarifu“). Jau rinkinio „Prologe“ poetiniam subjektui, kad ir nenorom, tenka žūti, idant patektų į šį visų užmirštą ir apleistą kraštą, ir tarsi naujųjų laikų Dante aprašytų visas jo „tarpines stotis“ (eil. ciklas „Tarpinės stotys“). Greta pejoratyvinio „suplėkusio užkampio“ R. Stankevičius šiai vietai randa ir iškilmingesnę vardą – Valhala. Taip skandinavų mitologijoje vadinta žuvusių dievo Odino karių (einherijų) buveinė. Pagal mitą einherijai Valhaloje kasdien tarpusavyje narsiai kaunasi, žūva ir prisikelia, medžioja žvėris, o vakarais smagiai puotauja. Taip bėga jų dienos laukiant akimirkos, kai, palikę laikiną prieglobstį, jie kausis lemiamoje kovoje, po kurios įvyksianti pasaulio pabaiga. Tačiau R. Stankevičiaus Valhala veikia primena klaidų košmarą, iš kurio niekaip nepavyksta išbusti, kartais ši vieta panėsi į beprotnamį, kartais – į kareivines. Rinkinio tekstus tiesiog persmelkusi kareiviškos

brolybės dvasia. Ši brolija jungia poetus, kitaip tariant, nerimstančiuosius, ieškančiuosius, vieniškuosius, bepročius, tuos, kurie dūsauja „per giliai kiek šitam pasauliui“ (eil. „Kopėčios“), ir kuriems, pasak R. Stankevičiaus, „net ir ten – / Kartais pasitaiko nemigų“ (eil. „Pigiausiu tarifu“). Šią mistinę kariauną sudaro pastaraisiais metais tragiškai žuvę poeto bičiuliai Saulius Mykolaitis, Remis, Gintaras Beresnevičius, taip pat anoniminis pakrikusios ir išbadėjusios Napoleono armijos karys (eil. „Gurguolė“) ir iš ankstesniojo rinkinio atkeliavęs „eilinis Traklis“. Jai priklauso ir poetinis subjektas, „buvęs kartą / Kreida ant asfalto išrėžtas“ (eil. „Kreida ant asfalto“). Šie kariai ne kažki kiek tepanašūs į minėtus skandinavų einherijus, na gal tik tiek, kad taip pat narsiai kaudasi, mėgindami atsilaikyti prieš gniuždantį gyvenimą, beviltiškai įsitvėrę nepatvaraus ginklo – grožio. Minėtoji kariauna R. Stankevičiaus poezijoje pasirodė dar 2006-ųjų rinkinio eilėraštyje „Iš aukščiausiosios būstinės. Visiškai slaptai“. Ir vis dėlto anuometėje poeto kūryboje skleidėsi dar kiek skaid-

Rimvydas Stankevičius. LAUŽIU ANTSPAUDĄ. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 96 p.

resnė, sakytum, radauskiškai estetizuota katastrofizmo jausena. Naujame rinkinyje smarkiai prigeso poezijos žaidybiškumas, įsivyravo skausmingos vienatvės išgyvenimai ir kaustantis nežinios siaubas, visa gaubia tamsa, šaltis, lietus ir pūgos. Tokią nuotaikų paletę perteikia ir gedulingai juodi knygos priešlapiai, ketvirtasis viršelis. Poetinio subjekto pasaulėjauta bene geriausiai atsiskleidžia viename įspūdingiausių rinkinio tekstų „Kūno mazgojimas“. Tarp būties ir nebūties plytinčioje niekieno žemėje įstrigęs subjektas savąjį gyvenimą regi kaip nepaliaujamo smurto istoriją – čia nuolat, diena iš dienos ko nors netenki, su kuo nors brangiu tenka skirtis:

Drabužius tai duodavo, tai atimdavo –
Kišdavo vis didesnius,
Tekdavo skaudžiai augti, kad atitikčiau
Reikiamą dydį...

Atimdavo net prie žaizdų
Prigijusius tvarsčius, sagas,
Priaugusias knygas išplėsdavo
Iš rankų, iš atminties
<...>

Žiemomis atimdavo paukščių
Suklypusius balsus,
Paryčiais – rankų pirštus,
Atimdavo net galimybę suprasti
Ar vyksta tai iš tikrųjų –
Dienomis – rūkai, naktimis – pūgos...

(p. 47)

Ir vis dėlto šiame „būtajame tęstiniame“ laike, kur tarsi vakuume, lyg už storiausio stiklo nebeprasimuša išorės pasaulio garsai, yra silpnutė gija, siejanti su gyvenimu ir ateitimi:

Iš trijų pusių jau tuščia, tuščia ir tuščia,
Tik iš ketvirtos dar atsirita
Koks vaikiškas kamuoliukas,
Žirafom išpieštas,

Pušų spyglių, laužo ir
Moterų kvapais,

VITAS AREŠKA

Traumuojančių išgyvenimų maskuotė

Jono Kalinausko eilėraščiuose apmąstomas pasaulis, egzistencinis žmogaus ir tautos likimas yra mįslingas, pasakiškas, pilnas paradoksų, katastrofų, niekšybės, siaubo ir keršto. Tačiau kitokio pasirinkimo nėra – reikia gyventi. Poetas turi savo individualų poetinį ir psichologinį kodą. Jo vaizduotėje formuojama realybė yra konfliktiška. Vaizdų struktūra ir minties logika taip pat mįslinga, savaip maskuojanti komplikuotus išgyvenimus, konfliktą tarp sąmonės ir racionalios logikos. Apmąstymų forma paremta pasakų, prisiminimų, mįslių „sapno“ logika, tiksliau – laisva nuo sintaksinių ryšių ir punktuacijos ženklų. Dažnas eilėraštis yra kuriamas iš visai skirtingų metaforinių vaizdų. Atskiri sakiniai ar jų fragmentai gyvuoja savarankiškai. Lyrinis subjektas yra sapnų, miego žmogus, kitas „aš“. Sapnų „logiką“ motyvuoja dar ir reinkarnacijos iliuzija. „Rimas / yra geriausias mano draugas / kurio dar nebuvo sutikęs“ (p. 63); „nesu iš ten / kur esu skelbėsis / net ir gimęs / ne tuo laiku / po šituo dangum / ir vyšnių lapuose / sukritusiuose į tarpulangių / gyvenu pats sau <...> jūs kalbėjote ne su tuo / kitas aš / žiūrinėjo sapnų nuotrupas / kabinosi ant sienų / nuotraukos iš šalių / kuriose nėra buvęs / gudriai prikljuodavau / savo veidą prie svetimo kūno / naktį pilnoj šnabždesių / kartais / žemės girgždesio“ (p. 17–18); „man sunku prisipažinti / kad esu kitas / nužudęs daugybę / savo pavidalų mintyse“ (p. 56). Asmenybės susidvejinimą atitinka ir apmąstymo kompozicija. Eilėraštyje kalba tarsi du, o gal ir daugiau subjektų. Pavyzdžiui, eilėraščiui „Ir man duok kąsnelį“ fabuloje dalyvauja pasakotojas, rajūs paukš-

čiai, lietaus paukščiai ir nusikaltėliai, kurie nežino, ko į šį pasaulį atėjo.

Šiame rinkinyje J. Kalinauskas pratęsia 2005 m. išleisto eilėraščių rinkinio „Sapnų liudininkai“ motyvus ir jam artimą, organišką, individualų stilistinį kodą, mintį apie suskilusių veidrodžių pasaulį. Tik rinkinyje „Miego meistras“ mintys ir vaizdai stilistiškai yra koncentruotesni, giliau ir taupiau išreiškiantys išgyvenimų dramatiškumą. Išgyvenimai labiau apnuoginti. O lakoniškumo siekimas kartais pavirsta pernelyg racionali fraze, kuri skaitytojui nesuteikia galimybių aiškintis, apie kokius dvasinius konfliktus poetas pasakoja. Apie savo polinkį kurti sapnų vaizdus poetas kartais prabyla ironiškai.

aš riedėjau į ražienas

ir pasismeigiau

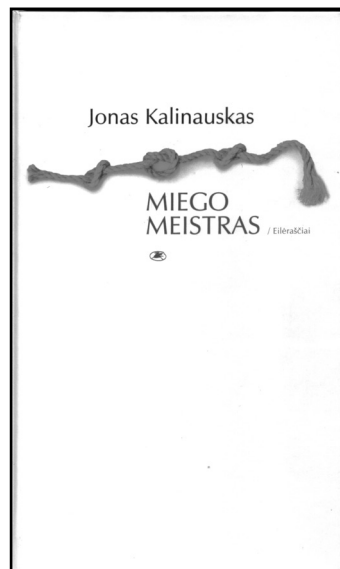
ant aštrių skustuvo

atsiminimų

ir sapnų filė

mane pribaižė

(p. 35)

Jonas Kalinauskas. MIEGO MEISTRAS. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 88 p.

Šioje trumpoje citatoje užfiksuota J. Kalinauskui būdinga eilėraščio grafika, kuri it muzikos gaidose nurodo skaitymo tempą, intonaciją, tarpžodines pauzes. Girdime ir sąskambius, neforsuotą akustinį foną. Šiaip šis eilėraštis suvokiamas kaip viena replika, skirta artimam žmogui – Danutei. Tokių beveik atviro teksto eilių šiame rinkinyje nedaug. Tai ne sapno konstrukcijos eilėraštis, kurių yra dauguma. Lyrinis subjektas – sapnų žmogus, miego meisteris. Tai – sutrikęs žmogus, gyvenantis neatsibusdamas, somnambuliškas, panašus į narkomaną. „miego meisteris / vaikšto gatve / basas ir neatpažintas / išsiplėtusiom kiauštakių venom / cidabro spalvos kepuraitę / laikydamas saujoj / ir atsarginį švirškutuką / jei sutiktų / tos pačios kraujo grupės / pažįstamą – – – –“ (p. 11). Kurdamas sapno motyvo ar konstrukcijos eilėraščius, poetas pats nebūtinai panašius sapnus sapnavo. Tai kūrybinės pastangos smelktis į žmonių psichikos ir pasaulėjautos gilumas. Taip, kaip diktuoja intuityva ir poetinė fantazija. J. Kalinausko eilėraščiai nėra vien bėgimas į save ar savo vaizduotės pasaulį. Jie išreiškia ir universalesnę visuomenės psichologinę būseną, ir tikrovės vertinimus. Sapno konstrukcija leidžia pajauti subtilesnius mąstymo ir jutimų niuansus.

Manoma, jog sapnai atspindi psichologijos gelmių konfliktą tarp sąmonės ir racionalios, loginės psichikos srities, tarp individualios ir kolektyvinės sąmonės. Sapnai yra sąmoningai nesuvoktų ir uždraustų troškimų išsipildymai, paslėptų nuodėmių priminimas. Lyg atspindys konflikto tarp tėvų priesaikų, draudimų, visuomeninių normų ir individualių potraukių bei troškimų, paslėptų norų būti pripažintam. Sapnus, nerandant gyvenimo prasmės, gimdo ir neurozės. Sapne kaitaliojasi dabartis ir praeitis. Bet svarbiausia, sapnai signalizuoja ne tik apie sielos konfliktą, bet ir maskuoja realius traumuojančius išgyvenimus, yra savotiška maskavimo ir

apsimetinėjimo meninė forma, slepianti prasmę, kurią reikia išaiškinti. Todėl poetiniuose vaizduose individuali ir kolektyvinė kintanti psichinė energija išreiškiama simboliniais, metaforiniais vaizdais.

Galima savęs klausti, kodėl J. Kalinauskas pasirenka tokią apmąstymų formą? Pati dabartinė realybė, kurioje žmogus mąsto apie egzistencinę gyvenimo prasmę, yra mįslinga, joje slepiasi daug klausukų, jos kryptis nėra vienodai visiems aiški, joje viskas gali atsitikti, įvykti. Realybė labai panaši į sapną. Ji netikėtai vis kažką išdarinėja.

po nakties skauda kaulus
lyg būčiau šokęs
velnužių vestuvėse
ką su manim
naktį išdarinėja
mano sapnai
vos užsimerkus
tas veidas
klouno bruožais
toks panašus į primuštą
matematikos mokytoją
išradusį raides
ropojančias sienomis
mes jau seniai įtarėm išdavystę
ir prikabinėjom lipnių knatų
gaudyti raidėms
iš surūdijusių galvų
turto paveldėjimo dokumentų
ir šventųjų paveikslų

(p. 22)

Panaši forma tinka egzistenciniam neapibrėžtumui, chaosui išreikšti, kai neįmanoma ko nors tikro ir apibrėžto pasakyti. Bent pasakyti sau, ką daryti, išskyrus gyventi ir sapnuoti apie reinkarnaciją. „neturėjau ką pasakyti / tik apsiversti ant šono / ir vėl susiriesti / kūdikio poza / ryt pabusiu / kitame gyvenime / bet viskas bus lygiai / taip pat / nepajaunėjęs bet ir / rugiagėlės virtusios usnimis“ (p. 32). Racionali sąmonė bejėgė ką nors tikrai išspręsti egzistenciniame vakuume. Simboliškai reiškiamas poeto pamėg-

tas žemės ištuštėjimo motyvas. Dykuma ir maitinančio šaukšto daugia-prasmiška metafora, – tai vienas ryškiausių šio motyvo variantų.

dviese sėdi ant kopos
atsirėmę nugarom
vienas į kitą
į smėlį įbestas
sulankstytas alavinis šaukštas
atspindi dykumą
ir vėjo žaidimą
                    šaukštas
išsitiesia
            eina smėliu
                    jau pro kitas burnas
bedantes

jis maitina
karo pritinkusią minią

(p. 19)

J. Kalinausko fantazija linksta į siurrealizmą, konstruoja siurrealizmą. Jis kuria beveik prozinį fabulinį pasakojimą. Pavyzdžiui, eilėraštyje „Tamsiame vyšnyne, baigiantis žiemai, temstant slapčia“ vaizduojami vyšnių spalvos vaikai, apvynioti švininiais vyšnių lapais, vyšnių krauju aptaškyti. O senis, įsikandęs vyšninį kandiklį, kaip iš dvokiančios skylės per vėžio suėstą gerklę pučia dūmus, „gervių klyksmą / paversdamas debesais / panašiais į angeliukus“, tinkančius kopūstų sriubai. Pasakojimą užbaigia atviras tekstas, esantis nemažiau mįslingas: „ką turėjau pasakyti / prieš užmiegant / vasario pabaigoj / prieš pavasarį / dulksvą ir netikrą / lyg senas draugas“ (p. 34). Šiuolaikinės gyvenimo transformacijos, pasikeitimai pasidarė beveik fantastiški. Natūralus gyvenimas, kuris šmėkščioja sapnuose ir kuris ateina į sapnus vaikystės prisiminimuose, baigėsi, prarado jėgas ir gyvybę. Todėl ir minėtame eilėraštyje jis pasidarė nenatūralus, beveik nebeprimena įgimtų, natūralių žmogiškų santykių. Pasidarė nesuprantamas, fantastiškas. Ne vienas eilėraštis pri-

mena pasakas, jų herojų Jonuką. Bet net ir pasakos jau prarado realią vertę. Viskas taip sudildinta ir naujųjų laikų suvirškinta, kad jonukai pasidarė panašūs į manekenus.

„artėja nauja
generacija jonukų
su prisiūtais vokais
jie nemirksėdami laukia
kol jenerolas
inspektuos naujus pašauktuosius
žemuosiuose seimo koridoriuose
tenka skaitytis
prieš miegą
arba po jo
po tris tabletes klonazepamo
ir tai matyt
dar ne pabaiga
nes ruduo prasidėjo
tiesiog po žiemos
ir atšilo
padai giliai po asfaltu
nežinomuos mūsų likimuos“

(p. 75)

Praeities ištuštėjimą simbolizuoja vanduo. Poetas kartais parašo paaiškinimą, kaip išnyko jo gimtasis Pajevonio valsčiaus Balandėlių kaimas, iš kurio net sodybų pamatų neliko. Išnyko ir iš žmonių atminties. „tik balsai iš tolimos praeities / jūron sugrįžę / ir virtę vandeniu / kėkštas / paslepia paskutinę / šio ažuolo gilę / vidinėj kišenėlę“ (p. 40). Pavirsti vandeniu, reiškia išnykti absoliučiai, nepalikant jokių pėdsakų.

J. Kalinausko kūryba rutuliojasi toje lietuvių poezijos vagoje, kurioje bandoma išvengti retorikos, nuoširdaus emocinio jausmingumo, melodiningumo, ritmo ir rimo monotonijos. Eilėse sustiprėja prozinio pasakojimo elementai. Atnaujindami poetinį meną, poetai kuria atskirą, specifinę, individualią poezijos pasakojimo konstrukciją, kurios kalbėjimo prasmė ar struktūros neužfiksuoja žodynai, gramatikos. Arba žodynuose užfiksuota prasmė nebeturi tokios svarbios

reikšmės ir turinio, kokią turėjo tradicinėje klasikinėje poezijoje. Punctuacijos ženklų atsisakymas taip pat padeda sujungti nesujungiamus dalykus. Todėl skaitytojas poezijos turinį ir motyvus gali suvokti bendroje eilėraščio ar net rinkinio formos kompozicijoje, kurioje turi atsirasti naujos prasmės. Kiekvienas skaitytojas tos sąlygiškos formos turinį suvokia individualiai, nevienodai. Poezija tarsi labiau priartėja prie modernios muzikos. Posūkio pradžia, rodos, davė Marcelijaus Martinaičio „Kukučio baladės“, pasirodžiusios prieš trisdešimt metų. Tik dabartinė poezija nuėjo daug toliau. Žodis „lyrika“ net nebentinka šios krypties poezijai. Dabartiniai skaitytojai yra išlepinti televizijos ir šiaip popso kultūros. Ne tiek daug beliko skaitytojų, imančių į rankas eiles, kurias jie dažnai priversti interpretuoti kaip filosofinį tekstą arba tik kaip estetinį išpūdį sukeliantį žodžių žaismą, nutolusį nuo bet kokio turinio. Atsivėrusi kūrybos laisvė išreiškiama žaismingu siautuliu. Tikrovės daugiasprasmiskumą atspindi ir šiuolaikinės poezijos formos, metaforų ir simboliinių ženklų sistema. Tautosakinė tradicija, šiuo atveju – sapnų ir pasakų atvertos galimybės pasitarnavo ir J. Kalinauskui. Bet jis dar santūrus. Jis bando jungti atvirą, nepaslėptą po sąlygišką formą pasakojimą su beveik groteskišku, mįslingu. Tarsi neišsilaiko, netelpa sąlygiškame pasakojime. Gal ir be reikalo per daug priartėjama prie visuomeninių, politinių aktualijų: „prieš dvidešimtį metų / dar buvo tiek vilties / ir triukšmo galvoje – – – –“ (p. 13); „ir nieko nėra geriau / už nieko neveikimą / patį sunkiausią / ypač per didžiąsias šventes“ (p. 56). Stipriau suskamba, kai pakrypstama į brutalų stilių: „prisivarųk į kelnes / ir neškis / per didžiuosius prospektus / be jokio reikalo / tiesiog taip / tiesiog niekaip jonuk / – – – – su užkratu / laimingųjų skubėjimo / laiptais žemyn – – – –“ (p. 36–37).

Tai kurgi slypi J. Kalinausko kūrybos individualumas? Tai jo polinkis į

prozai artimą pasakojimą. Tik labai koncentruotą ir lakonišką. Sukurti siužetai ir pavartoti žodžiai iš pirmo žvilgsnio primena jau žinomas prasmes ir įprastą pasakojimo kompoziciją. Bet tikroji eilėraščio prasmė visiškai nutolsta nuo pirminių prasmų. Tik skaitant visą eilėraštį suvokiame, tiesa, apytikriai, tai, ką poetas norėtų pasakyti. O gal jis nieko nenori pasakyti? Turinį suteikia arba ne – pats skaitytojas. Štai:

kur tu bėgi –
                                 klausia vaikelis
 su gegutės kiaušinio lukštais
                                 sužeistoj saujytėj

                                 niekur sakau –
 mane laiko
                                 sunkvežimimis be ratų
 vėjas
                                 aitrinantis veidą
   telefonai ir skaičiai
 spjaudyklės tualetuose
   tu laikai
 mane už rankos
                                 ir negaliu pereiti
 į kitą pusę uždangos

 turiu gražiai nusenti
 kas rytą prisukdamas
 virtuvinę gegutę

(p. 7)

Pirmas išpūdis: kažkoks absurdiškas dialogas. Bet pagal užuominas ir mums jau žinomus ženklus galima kontekstą perskaityti. Vaikystė ir senatvė, laiko slenkščiai ir lūžiai, beprasmiškas skubėjimas ir laiko skaičiavimai. Įvairios gyvenimo kliūtys, ligos, butis, priešiškos gamtos ir griūvančios civilizacijos jėgos. Gal bėgimas į laimę? Bet tempą mažina už rankos įsitvėrę vaikai, jaunoji karta. Lėkimas į ateitį nėra toks linksmas ar prasmingas. Tai ir perėjimas nuo vienos istorinės epochos į kitą, tarp kurių – nepermatoma uždanga. Vienoje uždangos pusėje jau sugriuvęs pasaulis,

o antroje – senatvė ir primityvus likusio gyvenimo skaičiavimas. Dar – sužeista vaikystė. Gegutės priminimas dar labiau praplečia suvokimo galimybes. Gegutė deda kiaušinius ne į savo lizdą. Iliuzija, jog vaikai gauna vertybes iš svetimų, dvasią žeidžiančių rankų. Vaikai nesupranta vyresnės kartos egzistencinio dramtizmo, tragiškumo. Eilėraščių galima perskaityti pagal daugelį planų. Bet galima pasitenkinti tik estetiniu įspūdžiu. Gražiai, sklandžiai, konkrečiai, greitai tempu papasakota biografija ar dra-

matiškas žmogaus egzistencinis likimas. Pasakojimo sklandumą sustiprina ištariamų žodžių akustika, eilėraštyje atsirandantis akustinis aidas. Tuomet nebūtina ieškoti kokio nors papildomo turinio. Eilėraštis turi arba neturi estetiškos kokybės ar savaiminės vertės. Tačiau tai priklauso nuo skaitytojų ir mažiau – nuo ekspertų. Manysčiau, jog kokybės atžvilgiu šio eilėraščių rinkinio vertę daugiau išreiškia jo visuma, o ne kuris nors atskiras eilėraštis. Nors tokių eilėraščių irgi yra ne vienas.

GAUTA PAMINĖTI

Valentinas Sventickas. Šitas Aidas, šitas Marčėnas. – Vilnius: Lietuvos

rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 195 p.

Monografinė studija apie žinomą vidurinės kartos poetą. Knyga parašyta „gyvosios kritikos kalba“, gausiai iliustruota nuotraukomis.

Marguerite Youcenar. Rytietiškos novelės. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 99 p.

Įžymios prancūzų rašytojos knygą sudaro dešimt apsakymų, kuriuose savitai interpretuojamos Rytų kultūros apraiškų turinčios legendos. Iš prancūzų k. vertė L. Rybelis.

Viktorija Daujotytė. Šokėja virš liepto per prarają. – Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2008. – 261 p.

Monografija apie poetės, eseistės Onės Baliukonės (Onos Baliukonytės, 1948–2007) kūrybą. Poetė pristatoma kaip romantizmo tradicijos, simbolistinio tipo kūrėja, atskleidžiamas dramatiškas jos gyvenimas ir likimas.

Rimgaudas Valentinas Graibus.

Žiūrėjimas į ugnį. – Vilnius: Trys žvaigždutės, 2008. – 144 p.

Nauja poeto lyrinių eilėraščių knyga, vyrauja meilės, gamtos motyvai.

Tadas Žvirinskis. Jalmos serbentai. – Vilnius: Versus aureus, 2008. – 96 p.

Smulkiosios prozos rinkinys, kuriame „grynojo realizmo detalės pinasi su asociatyvaus plano elementais“.

Colloquia'20. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008. – 199 p.

Leidinyje spausdinami D. Satkauskytės, R. Kmitos, D. Mitaitės, L. Jakonytės, I. Kukulino literatūrologiniai straipsniai, recenzuojamos E. N. Bukelienės, P. Bražėno, S. Valento ir kt. knygos.

Laikas ir Žodis (1). – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008. – 176 p.

Tęstinis VDU studentų humanitarų mokslo darbų leidinys. Pirmame tome skelbiami filosofijos, etnologijos, istorijos, kalbotyros, literatūrologijos straipsniai. Vyriausiasis redaktorius L. Gudaitis.

GUNTIS BERELIS

Kultūros kanonas

Sutikau dalyvauti sumanyme, kai vien nuo minties apie jį kyla vidinis protestas. Tas sumanymas – „Kultūros kanonas“, kurį inspiruoja ir organizuoja Kultūros ministerija. „Kanonui“ formuoti sudarytos septynios ekspertų grupės: 1) architektūros ir dizaino; 2) kino; 3) literatūros; 4) muzikos ir operos; 5) scenos meno; 6) tautos tradicijos; 7) vizualaus meno. Kiekvienoje grupėje – po šešis žmones. Ekspertai sudarys potencialiai kanonizuojamų kūrinių/įvykių/procesų sąrašą, kurį po to reikės daugkart apsvarstyti ir sutrumpinti, kol galų gale – apie Kalėdas – kiekviena grupė paskelbs po 12 iškiliausių visų laikų darbų. (Kodėl būtent 12, o ne 10 ar 15 – visiškai neaišku. Susumavus tuos „kalbančius“ ir visais požymiais laimingus skaičius – 7 grupės ir 12 darbų – gausime visiškai nebylų ir neaiškų skaičių 84. Neabejoju, kad skaičius 12 iš oro pagautas.) Paskui – knyga apie „Kanoną“, multimedijų diskas, tinklalapis internete.

„Kanono“ prasmė maždaug tokia (cituoju iš Kultūros ministerijos parengtos ir ekspertams išdalytos medžiagos): „Kanonas“ yra „iškiliausių ir įžymiausių meno darbų visuma, kuri atspindi tautos visų laikų reikšmingiausius pasiekimus kultūros srityje. „Kanono“ diskursas susietas su kultūros atminties sąvoka, kuri aiškinama kaip tam tikros žmonių grupės, tam tikros kultūros atstovų bendra žinia nustatytu momentu.<...> „Kanonas“ yra institucionalizuota tautos atmintis. <...> „Kanono“ sukūrimas suteiktų galimybę formuoti naują požiūrį į pamatines kultūros vertybes – iš šių dienų požiūrio taško.“

Idėja nėra originali. Tokie „Kanonai“ pastaraisiais metais Europoje jau sukurti Danijoje (2004) ir Nyderlanduose (2006). „Kultūros kanono“ knygos išplatintos nemokamai, jas galima perskaityti internete <http://www.kulturkanon.kum.dk>, <http://www.entoen.nu>. Ne itin orientuojantis nei danų, nei olandų kultūroje, man šie „Kanonai“ buvo išeities taškas rimčiau pažinti šias kultūras; gal priešingai – juos naudoti kaip kelio ženklus, nes tinklalapio informacija (bent anglų kalba) labai siaura, „Kanonai“ daugiau primena paviršinę reprezentaciją, o ne gilesnį žvilgsnį į kultūrą. Danų „Kanonas“ sukurtas pagal principą „didelių asmenybių dideli darbai“ (gana neįprastai Danijos „Kultūros kanone“ atrodo Sidnėjaus operos teatras, tačiau – jo architektas yra danas). Nyderlandiečių požiūris kitoks: asmenybės, darbai ir procesai, kurie veikė mąstymą, realybės suvokimą, pakeitė pačią Nyderlandų realybę ir tai darė įtaką Nyderlandų kultūrai. Todėl jų „Kultūros kanone“ ne tik Rembrandt'as, Spinoza ir van Gogh'as, bet ir vėjo malūnai, televizijos išradimas, Antrasis pasaulinis karas.

Kodėl „Kanono“ idėja man nevalingai sukelia vidinę prieštarą? Tai šiek tiek susieta su skirtingomis kultūromis, religijos ir ideologijos ženklais, kuriais ap-

auga ši sąvoka, nors ištakose joje jokių neigiamų sąskambių nėra. Verčiant iš senosios graikų kalbos, *kanôn* esmė yra aiškių aiškiausia – *visuotinė taisyklė, norma*. Tačiau kanonas ir kanonizacija skleidžia ne itin gerą kvapą. Žinoma, kanonas yra kažkuo privalomas, reglamentuotas, neginčijamas; viena iš kanono definicijų tvirtina – kanonas yra įstatymų rinkinys, kuris nustato visų pripažintą normas. Jeigu kanonas ką nors įtvirtina, to nebegalima keisti – ir jeigu kanono kūrėjai yra idiotai, kanonas, natūralu, formuojamas pagal jų išvaizdą ir panašumus, ir idiotizmas paskelbiamas normaliu bei privalomu. (Nežinau, kaip elgiasi katalikai, jeigu į aikštę iškyla, kad kanonizuotas asmuo pasirodo buvęs didelis niekšas ir nusidėjėlis. Ar išbraukia jį iš šventųjų sąrašų? Jeigu tokių atvejų yra buvę, tai jie labai reti – nesu girdėjęs. Nugriauti absurdišką paminklą reikia daugiau darbo ir jėgų, negu jį pastatyti.)

„Kanono“ idėja sukelia priešpriešą kultūros aplinkai. Ką nors įtraukti į „Kanoną“ – vadinasi, paversti dogma, neginčijama vertybe arba autoritetu. Tačiau kultūroje nėra neginčijamų autoritetų, o jeigu tokie pasirodo – pirmas požymis, kad kažkas negerai. Arba, kitaip tariant, vartyki kaip nori, bet kanono esmė yra liudijimas apie jėgos perteklių sferoje, kurios esmė nukreipta prieš bet kokias galybės apraiškas. Tačiau takelis pasidaro labai slidus, kai ideologija, nesvarbu – demokratinė ar autoritarinė – į savo arsenalą džiaugsmingai įjungia neabejotinas vertybes, ir, kad ir kaip tai kalambūriškai skambėtų, neginčijamas tampa visiškai neginčijamu (socialistinio realizmo patirtis liudija, jog estetikos taisyklėms galima primesti juridinę jėgą), o praeities meno žygdarbiai paslaptingu būdu užtvirtina šiuolaikinę galybę.

Tikriausiai aš truputį perduodu, bet mane suvedžiojo baisiai oficialiu žargonu apibūdintas „Kultūros kanonas“ su ką tik paminėtomis įvairiomis kanono sąvokos interpretacijomis: „Kanono“ sudarymo tikslas – atrinkti įvairiose menų srityse iškiliausias Latvijos kultūrą charakterizuojančias vertybes, kuriomis didžiuojamės ir jomis remdamiesi kurtume kiekvieno Latvijos piliečio patirties pagrindą ir stiprintume priklausomybės Latvijai jausmą; formuoti naują požiūrį į pamatines kultūros vertybes, turint omeny šiandienos kontekstą ir tendencijas.“

Viskas gali būti ir visai kitaip. Anot Danijos „Kultūros kanono“ kūrėjo skulptoriaus Heino Heinseno, „Kanonui“ reikia suteikti džiaugsmo. Jis negali būti uždavinys. Nereikia daug laiko skirti kriterijams, bet būtina išsirinkti darbus ir tada galvoti apie pagrindimą ir apie iškylančius prieštaravimus. Dar tiksliau: „Kanonas“ yra tarp abejonių ir saviklivos.“ Iš vienos pusės, kanonizuotas darbas yra reikšmingas kultūros pasiekimas, stabilus atspirties taškas, o visas „Kanonas“ – tarsi koks voratinklis, universali koordinacių sistema, pagal kurią, ko gero, iš tiesų bus galima charakterizuoti visą latvių kultūrą. Iš kitos – „Kanone“ įtvirtintos vertybės, į jas turi lygiuotis bet kuris kitas kūrinys, be to, linkima šias vertybes „perspjauti“. Iškilus meno darbas pirmiausia stengiasi paneigti arba bent suabejoti anksčiau sukurtomis vertybėmis – kitaip apskritai nėra prasmės ką nors kurti. Pagaliau – ir „Kultūros kanono“ formavimas yra kūrybinis procesas, per kurį tarsi beveik pažįstamoje latvių kultūroje galima pateikti šiokių tokių provokuojančių staigmenų (panašiai kaip minėtas Sidnėjaus operos pastatas Danijos „Kultūros kanone“).

Atsižvelgdamas į konkretybes prisipažįstu – sunkiai įsivaizduoju, kaip iš latvių literatūros galima „išfiltruoti“ 12 tekstų ir iš jų sukurti ženklų sistemą, kuri charakterizuotų visą latvių literatūrą. Bet kuriuo atveju vaizdas atrodytų deformuotas. Žinoma, tekstai bus atrinkti, bet kažin ar iš jų rasis voratinklis,

kuris pagaus literatūrą. Bet kurioje sistemoje yra daugiau ar mažiau vienašališkumo ir supaprastinimo. Todėl svarbiau už galutinį rezultatą man atrodo procesas: pirmiausia iš kiekvienos meno srities reikia atrinkti 60 darbų. Šie šešiasdešimt tekstų šiandien galėtų pretenduoti į visa apimantį vaizdą.

Kyla daug klausimų. Ką reiškia atrinkti iškiliausius darbus? Tekstus, kurie kažkada darė galingą įtaką kultūrai, kėlė diskusijas, veikė kaip kitų tekstų generatoriai ir galų gale tapo simboliai? Arba – tekstus, kuriuos kaip ir anksčiau galima laikyti literatūrinio meistriškumo viršūnėmis, pavyzdžiui, į kuriuos lygiuojamasi ir kuriuos, jeigu ir tu nori būti kanonizuotas, būtinai privalai pralenkti? Pirmajai kategorijai priklauso, pavyzdžiui, Pumpuro „Lačplėsis“, kurio, ir geriausių norų turėdamas, negaliu suvokti kitaip nei ano laiko anachronizmo ir kuriozo, nes jo ryšys su literatūra labai tolimas, bet įtaka kultūrai buvo milžiniška. Jeigu sprendžiame pagal šiuos kriterijus (dar kartą Heinsenas: „Nereikia daug laiko skirti kriterijams, bet reikia išsirinkti darbus“ – nūdienis protingas patarimas) ir vėl prisimename Nyderlandų „Kanono“ formavimo principus, be jokios abejonės, „Lačplėšį“ reikia padėti šalia J. Purapukės „Savos kertelės, savo žemės kampelio“, kur idėjiniai čiuptuvėliai galbūt nėra taip spalvingai ornamentuoti kaip „Lačplėsyje“, bet užtat jų yra daugiau ir jie labai kibūs. Dievaži nežinau, be to, tokių klausimų yra nepaprastai daug, nes kultūra – pirmiausia vyksmas. Kūrybingi žmonės be paliovos stengiasi peržengti ribas ir pakeisti pačios kultūros sąvoką. Tačiau bet kuri sistema stengiasi apibrėžti kultūrą ir jos ribas. Deja, kultūrą galima modeliuoti tik kaip statinį peizažą; antra vertus, net toks statinis modelis yra ne tik „žvilgsnis iš šono“, bet ir įsijungimas į kultūros modelį, judėjimo inspiravimas.

Tačiau bet kuriam kanonui būdinga dar viena patraukli savybė. Jeigu kultūroje įdiegiama kokia vertybė, šis vyksmas savaime sukelia priešpriešinę reakciją. Esu tvirtai įsitikinęs, kad bent pusė Latvijos „Kultūros kanono“, kai toks bus sukurtas, man atrodys visiškai kvailas ir nepriimtinas – tikriausiai panašiai mąstys ir kiti žmonės. Neginčijamas vertybes verta įdiegti vien todėl, kad jas būtų galima pradėti ginčyti. Savo ruožtu vienintelė „Kultūros kanono“ prasmė – tikėjimas, kad atsiras kažkas/kažkokie, kas jį sunaikins. Skeptikas man tvirtina, kad nė vienas net nemėgins jį nugincyti, tuo labiau sunaikinti. Ekspertai gali kanonizuoti gražiausias kvailybes, bet vos tik viešojoje erdvėje suvoksime dabartinę kultūros situaciją, kils pagrįstų įtarimų, kad nesulauksime jokios reakcijos – turėsime šnipštą.

„Karogs“, 2008, Nr.7

Iš latvių k. vertė ARVYDAS VALIONIS

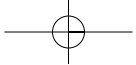
MŪSŲ NOVELĖS NOBELIS

„Mūsų novelės nobelis“, – taip gražiai Antano Vaičiulaičio premiją pavadino rašytojas Vytautas Martinkus, iškilmingame premijos įteikimo vakare birželio 27 dieną Rašytojų klube tardamas pabaigos žodį ir linkėdamas

rašantiems bei skaitantiems kūrybinio malonumo, kviesdamas visus po dvejų metų vėl susitikti išskirtinėje literatūrinėje šventėje, į kurią nuo 1995 metų sukviečia Antano Vaičiulaičio šeima.

V. Martinkus dar vakaro pradžioje keliais žodžiais priminė garbingos premijos atsiradi-

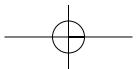
mo istoriją – ją 1994 m. sumanė šviesaus atminimo rašytojo našlė Joana Vaičiulaitienė ir Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius, literatūrologas, A. Vaičiulaičio kūrybos tyrinėtojas Albertas Zalatorius. Premijos intencijos iš tiesų labai gražios – kad lietuvių novelė nemenktų, neprarastų gyvybingumo, kad jos kelias pas skaitytoją platėtų. Tą paliudijo ir rašytojo dukra Danutė Vaičiulaitytė, kartu su kitomis seserimis pildanti mamos valią – „šviesiam Antano Vaičiulaičio atminimui ypatingai paremti novelę lietuvių literatūroje, išlaikyti nenutrūkstamą ryšį su Lietuva, kad per kūrybinį procesą ateinančių rašytojų ryšys tęstųsi“. 1995 m. pasveikintas pirmasis Antano Vaičiulaičio premijos laureatas – Romualdas Granauskas už novelę „Su peteliške ant lūpų“, 1997 m. – Juozas Aputis už novelę „Pro memoria“, 1999 m. – Rimantas Šavelis už novelę „Tamarikso žydėjimas“, 2001 m. Renata Šerelytė už novelių triptiką „Vėjo vėduklė. Raudona ir balta. Saldžioji valanda“, 2003 m. – Petras Dirgėla už novelę „Arklių šventė“, 2006 m. (švenčiant Antano Vaičiulaičio 100-ąsias gimimo metines) – Danutė Kalinauskaitė už novelę „Namo“. Anot V. Martinkaus, nelengva patekti į lietuvių novelės Olimpą – reiklios rašytojų ir literatūros tyrinėtojų vertinimo komisijos keliami reikalavimai mėnraštyje „Metai“ spausdinamoms novelėms gal ir abstraktūs, bet, galima sakyti, vaičiulaitiški, renkama tai, kas gal patiktų ir pačiam Antanui Vaičiulaičiui, jei jis būtų su mumis. Tad septintąja garbinos premijos laureate tapo rašytoja Bitė Vilimaitė už novelę „Ta mergaitė“ („Metai“, 2008 m., Nr. 3). Šią novelę įtaigiai ir jautriai perskaitė aktorė Dalia Michelevičiūtė.

Po trumpo vertinimo komisijos (V. Juknaitė, V. Martinkus, D. Mušinskas, J. Sprindytė) pirmininko J. Apučio sveikinimo žodžio, diplomo ir gėlių įteikimo rašytoja B. Vilimaitė vietoj privalomosios laureato kalbos perskaitė skaudžiai šviesią novelę-impresiją, skirtą Antanui Vaičiulaičiui – „Apaštalai iškeliavę iš Lietuvos?“, tarsi rašytojo novelės „Apaštalu iškeliavimas“ parafrazę. Tikiuosi, kad ją jau tikrai skaitėte, išspausdintą žurnale „Metai“ liepos mėnesio numeryje, – apie tuštėjančią Lietuvą, pasiliekančią be globos, be atjautos, apie žmones, kurie naktimis sapnuoja nešvarius sapnus, apie beržo žievę, švelnią kaip vaiko delniukas, apie žinojimą, kad džiaugsmą reikia pirkti didele meilės, aukojimosi ir šventumo kaina. Ir apie rašytoją, kuris, sukaukęs visą savo talento jėgą, stengėsi išgelbėti visą pasaulį. Taip pat ir Lietuvą. A. Vaičiulaičiui atrodė, kad vis tiek nudirbta per mažai, kad ten, kur turi stovėti jo darbai,

niūkso tuštuma, nors juk parašė daug knygų, daug žmonių po karo tiesiog ištraukė iš žeminančio skurdo ir nežinios. Gal todėl paskutinis B. Vilimaitės sakinytis toks: „Ne, iš Antano Vaičiulaičio Lietuvos apaštalai negali išeiti. Tegu jų veidai kieti, bet jie nėra nepermdaujami.“

Literatūros tyrinėtojai Jūratei Sprindytei teko nepavydėtina dalia – po laureatės teksto nuščiuvusiai salei trumpai pristatyti šiuolaikinės lietuvių novelistikos kontekstą ir B. Vilimaitės kūrybą, apžvelgti pastarųjų poros metų novelių knygas ir stipriausius autorius. Su šituo neįmanomu uždaviniu J. Sprindytė virtuosiškai susidoroj! Rašytojas I. Calvino rašė, kad novelė priklauso nekintančioms literatūros vertybėms, tai liudija ir mūsų prozos tradicija, išties galinti didžiulis mažaisiais tekstais – novelėmis, apsakymais, kartais apysakomis. Novelė Lietuvoje visada buvo garbinga ir sąžininga, net ir sovietmečiu, mąsli, jauti, epiška, itin kondensuota. Su novelė buvo pradėjusi konkuruoti esė, bet dabar pastaroji jau nuslopo, o novelė atgauna prarastas pozicijas, tą atgimimą galima pastebėti jau Alvydo Šlepiko novelių knygoje „Lietaus dievas“. J. Sprindytė įvardijo, ką ji B. Vilimaitės literatūriniam lauke mato kaip „tos pačios kraujo grupės“ rašytojus – tai D. Mušinską, H. A. Čigriejų, R. Šerelytę, J. Aputį, P. Dirgėlą, D. Kalinauskaitę, kurios knyga rudenio jai turėtų pasirodyti. Pati B. Vilimaitė, nors rašo mažai, palaiko novelės gyvybingumą ir to žanro lygį. Ji novelėse emociškai santūri, niekad neiškelia savo ego, visad mato kitą, mažą žmogų, neapsaugotą nuo laukinio kapitalizmo, ji vis plėtoja užribin nustumtų žmonių temą. Rašytojos kūrybai tiktų Dekalogo raktas, tai būtų ir esminė sąsaja su A. Vaičiulaičio kūryba. Tas ego nesureikšminimas yra labai svarbus dabartinei mūsų literatūrai, kurioje vis daugiau paviršutinio rašymo, elementaraus žurnalizmo. B. Vilimaitės novelės kupinos slapties, nėra permatomos iš pirmo žvilgsnio, o tai ir yra literatūra, ne žurnalizmas. Dabar lėkštumas, banalumas mūsų kultūroje akivaizdus, tad Bitės kūryba bando išsaugoti subtilųjų kultūros lygmenį.

„Jis mylėjo Lietuvą ne abstrakčiai, ne iš tolo. Jis mylėjo tėvynės laukus, girias, ežerus, dainas, besikeičiančias dangaus spalvas, paukščius, dumblinius rudens kelius, skurdžias pirkeles ir ypačiai žmones“, – šiuos A. Vaičiulaičio žodžius apie Vaižgantą perskaitė rašytoja V. Juknaitė, ne komentodama, o tik pasakydama, kad ir mes matom tą neabstrakčią meilę, perduotą vaikams bei anūkams, ir šiandien turim galimybę prie jos prisiliesiti.

Ir vėl nuščiuvusią salę kaip šaltas dušas išblaiivė realistiška ir kandi vyriausiojo „Metų“ redaktoriaus D. Mušinsko kalba. Paaiškėjo, kad J. Sprindytė yra nepataisoma optimistė, vertindama šiandieninę novelistiką, iš tikrųjų dar nuo prieš keletą dešimtmečių vykusios „Literatūroje ir mene“ diskusijos „Apsakymas – senkanti versmė“ ne kažin kas pasikeitė. Gerų apsakymų sunku sulaukti, geros novelistikos apskritai mažai parašoma, autorių reikia prašyti ir įkalbinėti, ne, dar ir vilioti (kaip ir kuo – tegu būna staigmena, kai sulauksite „Metų“ skambučio). Juokas juokais, bet skaitytojai tikrai pritars D. Mušinskui, kad kultūrinėje spaudoje rasti gerą novelę nelengva, šalia gausios aukščiausio lygio poezijos tikrai dėmesio vertas apsakymas yra retenybė. O jau visai nebejuokinga pasidarė, kai vyriausiasis „Metų“ redaktorius išvardijo, ką jų mėnraštis per porą metų išspausdino – iš 44 apsakymų, parašytų 21 autoriams, tik koks penktadalis priklauso profesionaliems rašytojams, dar įsidėmėta viena kita debutanto pavardė ir... Va todėl novelės situacija ir yra tarp gėrio bei blogio, reziumavo D. Mušinskas, dar pridurdamas, kad vertinimo komisijai teko diskutuoti dėl Ramūno Kasparavičiaus, Ichoko Mero, Saros Poisson kūrinių.

V. Martinkus, pabrėždamas, kad A. Vaičiulaičio kūrybos skaidrumas, estetiškumas ir kitos ypatybės nėra efemeriškos, jos gyveno ir pačiame autoriuje, jo žmonoje, dukteryse, pakvietė kalbėti Danutę Vaičiulaitę, kartu su seserimis Aldona ir Joana irgi sprendžiančia, kas būtų vertas jų tėvelio vardo premijos. Dukterims iš tiesų labai svarbu – ištikimybė savo tėvams („Mes, trys dukros su šeimomis, savo tėvų šešėliai...“ – šiurpuliukai per nugarą nubėgo). Laureato rinkimas joms joks formalumas, mūsų rašytojų novelės skaitomos ir atidžiai įsiskaitomos – tai paliudijo D. Vaičiulaitės išsakytos mintys apie B. Vilimaitės novelę „Ta mergaitė“. Su kokia atida pastebėta, kad per novelėje nupieštą kasdienį paveikslą aiškiai ir tiksliai išreikšta atpirkimo, meilės ir vilties tema, meilės, kuri peržengia mirties ribas. „Vaikas žengia žingsnius, kur suaugęs nesugebėjo. Jos meilė ir rūpestis seneliui nors per anapus sujungia kartas, kaip mūsų tėvelio kūryba šiandien jungia ir mus...“ Dar kartą nuoširdžiai pasveikinusi laureatę, D. Vaičiulaitė pasidalijo jaukais prisiminimais, „kaip buvo augti Antano Vaičiulaičio šeimoje“. Žinoma, kūryba ir estetinis polinkis buvo svarbiausia. Ir knygos. Knygos. Keli fragmentai iš tos šviesios mozaikos: „Tėvelis buvo ramus, korektiškas ir niekad nesistūmė į pirmas

eiles. Mes iš jo pavyzdžio sužinojome, kaip žmogus teisingai elgiasi su savimi ir tarp žmonių. Nuo mažens mums kalbėjo apie nuostabų pasaulį ir gamtą, ragino stebėtis grožiu iki mažiausios gėlytės. Taip mes supratome, kad esame dalis tos didelės ir gražios gamtos ir turime prisitaikyti, nes pasaulis sukurtas Dievulio, ne mūsų. Tėveliui patiko graži kalba. Jeigu ne lietuviškai, tai turėjo būti graži kalba kitomis kalbomis, angliškai ar prancūziškai. Jis žodžio be reikalo nevartojo, tad jo žodis turėjo tikslią ir tikrą reikšmę.“ Ir baigdama D. Vaičiulaitę labai nuoširdžiai ir atvirai pasakė: „Mums, o gal ir jums, labai brangu, kad per Antano Vaičiulaičio kūrybą lietuviškas žodis gyvuoja laisvoje Lietuvoje.“

DEIMANTĖ KAŽUKAUSKAITĖ

P. S. Iškilmės praeina, lieka kasdienybė, pilna rūpesčių ir darbų. Antano Vaičiulaičio giminės Lietuvoje šiais metais įsteigė paramos ir labdaros fondą – reikia išsaugoti ir sutvarkyti rašytojo tėviškę. Galime prisidėti: Antano Vaičiulaičio tėviškės labdaros ir paramos fondas, S. Stanevičiaus 4–17, Vilnius (įmonės kodas: 301696065; Atsisk. sąsk. Nr. LT 327300010107701199).

S. KYMANTAITĖS-ČIURLIONIENĖS PREMIJA

2008 m. birželio 9 d. Vilniaus universitete, Filologijos fakultete, studentams buvo įteiktos dvi jau tapusios tradicinėmis Lietuvių literatūros katedros premijos. Geriausiems Lietuvos aukštųjų mokyklų lituanistikos magistrantams įteikta Vydūno fondo S. Kymantaitės-Čiurlionienės premija (steigėjas – Akademinis Skautų sąjūdžio Vydūno fondas, Čikaga). Ja už aktyvią akademinę ir visuomeninę veiklą apdovanoti VU I kurso magistrantė Jūratė Čerškutė ir magistras Tomas Andriukonis. J. Čerškutė yra paskelbusi mokslinių straipsnių („Ričardas Gavelis: dekonstrukciniai žaidimai miesto kūne/kūno mieste“, „*Kitas* ir kūnas Jolitos Skablauskaitės romane *Kitas kraujas*“ ir kt.), vadovauja atkurtam Filologijos fakulteto Mokslo draugijos literatūros būreliui, užsiima teatro veikla. T. Andriukonis – aktyvus mokslinių Lietuvos lituanistų studentų konferencijų dalyvis ir laureatas, Poetinių filologijos rudenų laureatas, straipsnių spaudoje autorius

(„Dieviškumo reinkarnacijos sovietiniame eilėraštyje“ ir kt.), yra išvertęs eilėraščių iš ukrainiečių kalbos.

Profesorės Vandos Zaborskaitės premija teikiama už darbus iš lietuvių literatūros istorijos srities. Šia premija apdovanota VU Lietuvių literatūros katedros doktorantė Neringa Klišienė už mokslinius straipsnius apie Antaną Vaičiulaitį („Religinės patirties matmuo Antano Vaičiulaičio ir Paulio Claudelio kūryboje“, „Estetinė žaismė Antano Vaičiulaičio novelistikoje“, „Mirtis kaip siužeto „genas“: Antano Vaičiulaičio novelistika“).

Įteikti S. Čiurlionienės premiją atvyko Vydūno fondo atstovai Edmundas Kulišauskas ir Jolita Kašalynienė, papasakojusi apie fondą, kurio tikslas yra ne vien pažinimo skatinimas, bet ir asmenybės tobulinimas. V. Zaborskaitė, visų džiaugsmui, premijos įteikti atvyko pati. Pradėdama premijų teikimą, Lietuvių literatūros katedros vedėja Dainora Pociūtė-Abukevičienė pabrėžė, kad premijas gauna ne atsitiktiniai žmonės, bet literatūros tyrimų lauke jau viešai pasireiškusių jaunos asmenybės. Laureatų kalbose dominavo mintis, kad premijų gavimas labiausiai skatina atsigręžti į save, apmąstyti asmenybės buvimą kultūros erdvėje. N. Klišienė savo kalboje pabrėžė, kad premija, jos vardas įpareigoja. Ir įpareigoja labiausiai dėl to, ką įvardijo profesorė Viktorija Daujotytė: visus vardus jungia pamatinis žmogaus pajutimas, kad esi kultūroje, kad atėjai pėdsakais ir pats paliksi pėdsakus.

Premijos gavimą laureatai apmąstė kaip intensyvų laiko tašką, iš kurio atsiskaitoma atgal ir bandoma suvokti, kaip eita iki ten, kur esi, ir drauge žvelgiama pirmyn. T. Andriukonis paraboliskai papasakojo apie savo skaitymo taką, jo suvokiamą kaip nuolatinį, įvairiakryptį sekimą pėdsakais. Savo veiklą jis mato kaip tam tikrą pėdsakystę, prasidėjusią nuo skaitymo pradžios – nuo tekstų apie indėnus.

Tokios jauniems žmonėms teikiamos premijos sutvirtina buvimo kultūros erdvėje suvokimą, taip pat jauseną, kad esi pastebimas, palaikomas. Tai buvo galima pajusti iš J. Čerškutės kalbos, kurios leitmotyvas – apsisprendimas ir savęs aptikimas kultūros erdvėje: „Suzinojusi, kad gavau šią premiją, labai apsidžiaugiau, nes tai buvo tarsi paliudijimas, kad dar galima gyventi šiame kelyje ir kad toks gyvenimas išties yra kažkam reikalingas. Kartu tai leidžia dar kartą grįžti prie tos paprastos minties – nereikia bijoti susitikti su kitu, nes tik santykių su kitu gali pažinti ir atrasti save.“ Laureatė N. Klišienė mąstė apie savaiminį svarbumą, iš esmės ne-

įrodomą, bet pamatinį, kai ne tik pats renkiesi, bet ir esi pasirenkamas: „Reikėjo laiko suvokti Alphonso Lingio žodžius apie pamatinę mūsų patirties struktūrą, įimančią svarbumo idėją. Aišku, kad yra dalykų, priklausančių nuo mūsų projektų, užduočių ar tikslų, tačiau norėčiau išskirti savaiminį svarbumą. Į tokį savaiminį svarbumą apeliuojantis pozicinis būdingas kiekvienam, kuris suvokia savo pašaukimą – ramiai, tyliai dirbti, – kai nebelykia priežasčių tam, kad būtų kitaip, nei yra.“ Regis, šis savaiminio svarbumo pojūtis ir sieja visus premijų laureatus bei asmenybes, kurių vardo premijos buvo įteiktos.

JURGITA ŽANA RAŠKEVIČIŪTĖ

ATODANGOS: NUO IŠSAUGOTO „LAUROS ORIGINALO“ IKI A. CLARKE’O „PASKUTINĖS TEOREMOS“

„Lauros originalas“ – išsaugotas. Daugelį metų literatūrinį pasaulį audrino nuogaštaviškai dėl rusų rašytojo Vladimiro Nabokovo romano „Lauros originalas“ rankraščio išsaugojimo. Dabar tai jau tik praeitis – 73 metų rašytojo sūnus Dmitrijus pagaliau pareiškė, kad neketina sunaikinti „Lauros originalo“ rankraščio, kaip testamentine buvo nurodęs jo autorius. Apie šį reikšmingą apsisprendimą D. Nabokovas papasakojo vokiečių žurnalui „Der Spiegel“ ir po šios išpažinties pasijuto labai dviprasmiškai: jis netapo dar vienu literatūros istorijoje kūrinio naikintoju, bet joje bus dar vienas žmogus, kuris neįvykdė paskutinio kūrėjo noro.

„Lauros originalą“ sunku laikyti romano rankraščiu: tai tik būsimo kūrinio fragmentai, užrašyti ant 50 kartotekos kortelių, kurios saugomos viename Šveicarijos banke.

Surastos pavogtos W. Shakespeare’o pjesės. 1998 m. iš Durhamo universiteto bibliotekos buvo pavogtas pirmasis spausdintas W. Shakespeare’o pjesių rinkinys „Pirmasis foliantas“ su kitomis septyniomis vertingomis knygomis ir rankraščiais. Unikalaus pjesių rinkinio vertė siekia 15 mln. svarų sterlingų (beveik 30 mln. JAV dolerių), jis surastas Vašingtone. Šių metų birželį nežinomas pilietis atnešė pavogtąjį foliantą į Vašingtono Folger Shakespeare biblioteką ir paprašė pavirtinti, ar tai originalas. Federalinės žvalgybos biuro pastangomis įtariamasis knygos pagrobėjas buvo sulaikytas.

Šiame W. Shakespeare'o rinkinyje publikuojamas 36 pjesės, tarp jų – „Makbetas“ ir „Dvyliktoji naktis“, kurios buvo išspausdintos praėjus septyneriems metams po dramaturgo mirties. Iš tuometinių 750 egzempliorių iki mūsų dienų išliko apie 250. „Pirmasis foliantas“ dažnai vadinamas „svarbiausia knyga anglų kalba“.

S. Rushdie „Vidurnakčio vaikai“ – triskart geriausia Bookerio premijos knyga. Pažymint Bookerio premijos 40-metį, išskirtinis apdovanojimas (už geriausią šios premijos kūrinių) paskirtas Salmanui Rushdie už romaną „Vidurnakčio vaikai“. Beje, šis kūrinys Bookerio premija buvo įvertintas 1991 m., o minint šio literatūrinio apdovanojimo 25-metį, gavo Bookerių Bookerį.

Speciali komisija šiai nominacijai atrinko penkis kūrinius iš 41 pelniusio apdovanojimą, o vertino skaitytojai. Iš 7801 skaitytojo 36 proc. savo balsų skyrė „Vidurnakčio vaikams“.

Šiuo metu JAV gyvenantis 61 metų rašytojas reklamuoja naujausią romaną „Florencijos burtininkė“. „Esu nepaprastai sužavėtas ir norėčiau padėkoti viso pasaulio skaitytojams, kurie balsavo už „Vidurnakčio vaikus“, – šia „nuostabią žinia“ džiaugėsi rašytojas.

Bookerio literatūrinė premija skiriama grožinės literatūros kūriniams, parašytiems anglų kalba ir išleistiems Didžiojoje Britanijoje, Airijoje bei Britanijos Tautų Sandraugos šalyse.

Nauji dokumentai apie F. Kafkos gyvenimą. Tel Avive rasti dokumentai, kurie suteiks naujų žinių apie rašytojo F. Kafkos gyvenimą. Laikraščio „Ha'aretz“ duomenimis, šiuos dokumentus F. Kafka perdavė savo draugui M. Brodai, kuris redagavo rašytojo kūrinius. M. Brodas testamentu po mirties juos pardavė savo sekretorei E. Hoffe, kuri vėliau dokumentų dalį pardavė, o kitus išsaugojo Šveicarijos banko seife. Po E. Hoffe mirties dokumentai pateko į jos dukters rankas. Ji paėmė rankraščius iš banko seifo ir nusprendė paskelbti pasauliui apie naujas F. Kafkos gyvenimo ir kūrybos aplinkybes. Dabar F. Kafkos kūrybos specialistai pradeda tyrinėti šiuos anksčiau nežinomus dokumentus.

F. Kafka mirė 1924 m., eidamas 41 metus. Pagal testamentą visi jo rankraščiai turėjo būti sudeginti, tačiau M. Brodas to neįvykdė – paviešino F. Kafkos kūrinius „Procesas“, „Pilis“ ir kt.

Pablo Neruda. Album de Isla Negra. Čilės laikraštis „El Mercurio“ pranešė, kad surastas iki šiolei nežinomas P. Nerudos eilėraščių rinkinys „Album de Isla Negra“ rankraštis. Apie tai laikraštį informavo P. Nerudos rankraščių kolekcionierius juristas N. Her-

mosilla. Šio rinkinio kūriniai adresuoti poetos žmonos giminaitei Alisijai Urrutiai. Sklando versija, kad Alisija buvo P. Nerudos paskutinių gyvenimo metų mylimoji.

Rankraščio autorystę patvirtina tiek P. Nerudos parašas, kurio, pasak kolekcionieriaus, neįmanoma suklastoti, tiek rašysena, tiek pamėgtas žalias rašalas. N. Hermosilla priminė, kad tai nėra P. Nerudos kūrybos šedevras, tačiau įdomus savo „švelnia tonacija“, „liūdnu tragiškumu“.

Kalkutos paraiška. Kalkuta pasirengusi kovoti dėl Pasaulinio literatūros miesto vardo, nors ir šių metų sausį Kalkutos knygų mugės organizatoriai patyrė nesėkmę (ji neįvyko, nes neatitiko ekologinių reikalavimų). Susibūrę rašytojai, poetai, literatūrinės bohemos atstovai kartu su Britų taryba sieks šio prestižinio pripažinimo. Pasaulinio literatūros miesto vardą suteikia UNESCO. Iki šiolei šį vardą turi vienintelis miestas – Škotijos sostinė Edinburgas.

Virtualus W. Shakespeare. Oksfordo universiteto Shakespeare'o biblioteka planuoja 75 seniausiai spausdintų (iki 1641 metų) W. Shakespeare'o pjesių variantus su rašytojo pastabomis perkelti į skaitmeninį formatą. Projekto tikslas – su šiais istoriniais dokumentais supažindinti platesnę auditoriją. Projekto autorių nuomone, tai suteiks galimybių palyginti įvairių ankstyvųjų leidimų pjesių skirtumus.

Naujasis Jamesas Bondas. Praėjus daugiau kaip keturiasdešimt metų nuo paskutinio romano apie J. Bondą publikacijos, Londone gegužės pabaigoje buvo pristatytas Sebastiano Faulkso romaną „Devil May Care“, pratęsiantis garsų I. Flemingo 14 knygų seriją apie slaptąjį D. Britanijos agentą. Ši knyga skirta agento 007 kūrėjo šimtmečiui paminėti. Naujame romane veiksmas vyksta 1967 metais, per šaltąjį karą, kai J. Bondas dirba Paryžiuje, Londone ir Artimuosiuose Rytuose. BBC praneša, kad „Devil May Care“ tapo greičiausiai išparduota leidyklos „Penguin“ grožinės literatūros knyga.

S. Faulksas ankstesniuose kūriniuose aprašydavo savo herojų vidinį gyvenimą, tačiau romane apie J. Bondą tai padaryti buvo sunku: „Aš bandžiau įsibrauti į Bondo mąstyseną, sukurti jo vidinį pasaulį, bet supratau, kad šis agentas neturi vidinio pasaulio.“ Anot S. Faulkso, I. Flemingas parašydavo po du tūkstančius žodžių per dieną, neredaguodamas, be sustojimo, dėl to ir jis nusprendęs: jeigu aš noriu pagauti I. Flemingo romanų dinamiką, privalau taip pat elgtis. S. Faulksui pasiruošti, kad pratęstų naujus garsaus agento žygius, prireikė šešių savaičių.

Po fantasto mirties – „Paskutinė teorema“. Arthuras Clarke'as paskutinę knygą „Paskutinė teorema“ parašė kartu su fantastu F. Polu, deja, nesulaukė jos išleidimo (mirė 2008 m. kovo 19 d.). Ši knyga pirmosiomis rugpjūčio dienomis turėjo pasirodyti Didžiojoje Britanijoje ir JAV. „The Independent“ apie šią knygą paskelbė šiek tiek žinių. F. Polas britų laikraščiu papasakojo, kad A. Clarke'as kreipėsi į jį, prašydamas padėti rašyti knygą, ir pateikė siužeto metmenis. „Paskutinėje teoremoje“ veikia kitų planetų atstovai, besirengiantys įsiveržti į Žemę, studentas astronomas, pakerėtas Fermos teoremos, „kosminis liftas“, „tamilų tigras“ ir t. t.

Parengė ARVYDAS VALIONIS

ŠVEDAI IR VOKIEČIŲ LITERATŪRA

1949 m. Thomas Mannas viešėjo Švedijoje: Upsalos universitete pasakė kalbą, Stokholme susitiko su karalium ir Švedų akademijos nariais, o Lunde jam buvo suteiktas garbės daktaro vardas. Tuo metu šį garsų vokiečių rašytoją gaubė ypatinga aura, jis buvo nesužėjęs, ilgai priešinęs nacionalsocializmui. Taigi po Antrojo pasaulinio karo T. Mannas buvo laikomas „kitokios Vokietijos“ atstovu, humanizmo ir kultūros švyturiu. Švedų rašytojas Stenas Selanderis net buvo pareiškęs nuomonę, kuriai anuomet daugelis pritarė: „Jei Nobelio premija rašytojui būtų skiriama ne vieną kartą, T. Mannas vėl galėtų ją gauti.“ Tačiau 1946 m. ši premija buvo paskirta kitam iškiliam vokiečių humanistui Hermannui Hessei.

Deja, pokario metais Švedijoje smarkiai sumažėjo vokiečių literatūros leidimas. Ypač pramoginės, kuri tarpukariu buvo labai populiari. Vokiečių literatūros klasikai – Johanas Wolfgangas Goethe, Heinrichas Mannas, Gerhardas Hauptmannas, Bertoltas Brechtas ir, žinoma, Franzas Kafka – vis dar buvo mėgstami švedų skaitytojų, tačiau kitų pokario rašytojų proza ir poezija jau mažai kas domėjosi. Švedų literatūros istorikas Johanas Östlingas mano, kad penktąjį dešimtmetį pradėjo trūkinėti gija, siejusi švedų kultūrą su vokiečių tradicija dar nuo romantikos laikų. Anot jo, T. Mannas buvo paskutinė vokiškos tradicijos ištaka.

Švedijoje T. Mannas žinomas nuo pat XX a. pradžios, verčiami, kritikų nagrinėjami jo kūriniai, už romaną „Budenbrokai“ 1929 m.

jam paskiriama Nobelio premija. Pirmaisiais pokario metais jis taip pat susilaukė dėmesio: 1946 m. išversta „Lota Veimare“, pakartotinai išleistas „Juozapas ir jo broliai“, tačiau tuos kūrinis netrukus nustelbė švedišškai pasirodęs „Daktaras Faustas“. Toji knyga paskatino daug atsiliepimų, diskusijų, samprotavimų. Kai kurie to meto švedų kritikai, pabrėždami glaudų T. Manno gyvenimo ir kūrybos ryšį su vokiškąja tradicija, klausė: kokia vokiškos kultūros išliekamoji vertė po Antrojo pasaulinio karo? Koks ryšys tarp nacizmo ir vokiškosios tradicijos? T. Mannas buvo savotiškas mediumas, padėjęs švedams įvertinti nacizmą. Švedai šį rašytoją laikė klasikinio vokiečių humanizmo skleidėju, kai šiai kultūrai grėsė pavojus. Jis buvo vadinas XX a. Goethe, paskutiniu didžiu Europos humanistu.

J. Östlingo nuomone, T. Manno šlovimas, nesibaigiantis jo kūrybos nagrinėjimas, visi tie straipsniai, esė, nekrologai, biografiniai leidiniai, visa ta „pagarbi retorika“, buvo tarsi koks atsisveikinimas su „užgesusia tradicija“. Nebeliko gyvos sąsajos su klasikine vokiečių kultūra, kuri tarpukariu gaivino Europos visuomenę. Adriano Leverkūno gyvenimą švedų kritikai laikė Vokietijos pragaištingos istorijos simboliu, pabrėždami demoniškąjį T. Manno kūrybos motyvą. Nacistinės beprotybės ištakų esą reikia ieškoti demoniškume, kuris būdingas vokiečių kultūrai, kaip šėtoniška tamsos jėga – vokiečių tradicijai.

Kitas to meto kritikas Andersas Österlingas tuometinę švedų nuostatą maždaug taip nusakė: „Šis arogantiškai gabus, bet velnio apsėstas ir gundomas muzikas, atsidavęs demoniškoms romantinėms jėgoms, įkūnija esminę vokiečių dvasios struktūrą – tą didybės maniją, kuri lėmė tautos istoriją. Pasak šio rašytojo, vokiečių dvasioj gajus pavojingas iracionalumo, liguistumo, susinaikinimo, katastrofos ir mirties potraukis; net ir pozityviausios savybės tikrovėje įgauna negatyvų atspalvį.“

Toks vokiškojo demonizmo apibrėžimas ragino švedus vengti panašių iliuzijų, atsirišti nuo tokios tradicijos, o į nacizmą žiūrėti kaip į sveikam protui prieštaraujantį atavizmą.

1946 m. Švedijos mokyklose pagrindine užsienio kalba (vietoj vokiečių) tapo anglų kalba. Maždaug tuo pat metu Švedija atnaujino merkantilinius ryšius su Vokietija, o intelektualiniai, kultūriniai saitai taip ir liko nutrūkę. T. Mannas po savo mirties (1955) galutinai dingio iš švedų Parnaso. Keletą dešimtmečių jis buvo laikomas „buržuaziniu

reliktu, menininku, įnikusiu į XIX a. problemas, neįdomiu pokarinei jaunimo kartai“. J. Östlingo manymu, net susidomėjimas vokiečių teorijomis (marksizmu, psichoanalize, Frankfurto mokykla septintajame aštuntajame dešimtmetyje, o paskutiniiais dešimtmečiais – nacizmo stigma savotiškai paženklintu F. Nietzsche, M. Heideggeriu) nepažadino švedų noro grįžti prie liberalios, humanistinės Vokietijos.

Šiuo metu jaučiamas šioks toks pasikeitimas – vėl sėkmingai leidžiamos T. Manno knygos rodo jo kūrybos renesansą.

DĖL KO NERIMAUJA SKANDINAVAI?

Moterys, tėvai, vairuotojai, pensininkai – visi ko nors bijo. Visur esama tykančių pavojų. Beveik nuolat jaučiame grėsmę sveikatai, mūsų saugumui, pasaulio išlikimui. Apie tai daug kalbama, atliekami įvairiausi tyrimai. Nepaisant išaugusios materialinės gerovės, kaip niekad paplitusio vartojimo, ypač Vakarų kraštuose, ir palyginti neblogos žmonių sveikatos, gyvename baimės kultūroje.

Švedų psichologas Davidas Eberhardas diagnozavo tautiečių ligą. Savo knygoje „Saugos narkomanų šalis. Švedija ir nacionalinis panikos sindromas“ (2006) švedus vadina saugos narkomanais. Anot jo, švedai taip bijo rizikuoti, jog tai baimė tiesiog paralyžiuoja jų veiksmus. Apie tai liudija kad ir įsiplieskusi diskusija dėl privalomų dviratininkų šalmų. Dauguma suaugusiųjų supranta, kad važiuoti be šalmo pavojinga, tačiau to nepakanka, sako įstatymų leidėjai. Reikia politikų sprendimo, reguliuojančio žmonių atsakomybę, nes vis tiek atsiras dviratininkų, kurie važinės be šalmo, nors ir žinodami, kad tai pavojinga.

Kur glūdi mūsų baimių priežastys? Iš kur kyla nerimo vaizdiniai? O gal mes kitaip ir negalime pajusti savo būties? Gal baimė visais laikais lydėjo žmones? Juk dar taip neseniai moterys gimdydamos mirdavo, žmonių gyvenimą trumpino ligos, nederliaus metai, įvairiausios nelaimės. Daugelį šių bėdų Vakarų pasaulis, rodos, sėkmingai įveikė. Pasaulio banko duomenimis (daug kas tuo abejoja), smarkiai didėja praraja tarp turtingųjų ir vargšų, bet skurdas apskritai mažėja. Tačiau tyrimai rodo, kad, nepaisant sumažėjusios prievartos ir skurdo, nerimas didėja.

Norvegų filosofas Larsas Fr. H. Svendsenas savo knygoje rašo, kad nerimo pojūtis dabar gerokai išaugęs, baimę labiau jaučia

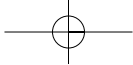
moterys nei vyrai, ji stipresnė mažesnėse šalyse negu globaliniame pasaulyje. 51 proc. norvegų bijo prievartos, 47 – transporto avarijų, 36 – teroristinių išpuolių, 26 – gaisrų ir tik 19 proc. bijo gamtinių nelaimių.

Kas sukelia šiuolaikines baimes? Etikos tyrinėtoja Susanne Wigorts Yngvesson mano, jog tai lemia politiniai ir komerciniai interesai, valdžios siekimas palaikyti kasdienę visuomenės tvarką, konstruojant ir vystant nerimą keliančius būties vaizdinius, valdžios gebėjimas įžvelgti grėsmes ir jų sprendimus. Šios švedų tyrinėtojos mintis gerokai panaši į lenkų sociologo ir filosofo Zygmunto Baumano požiūrį, jis šiuolaikines baimes sieja su žiniasklaida, technika ir politika.

Z. Baumanas savo knygoje „Postmoderni etika“ (1993) smarkiai kritikavo žurnalistus, „žiauriai eksploatuojančius tikrovę“, abejojo žiniasklaidos pateikiamų faktų teisingumu. Iš pirmo žvilgsnio aliarmuojantys straipsniai atrodo įtikinantys, nors juose dažnai būna tik kruopelė tiesos, tačiau tokios „tiesos konstrukcijos“ keičia mūsų gyvenimo būdą. Šiuo metu kaip niekad gausu visokiausių žurnalistinių tyrimų, perspėjančių apie įvairiausias grėsmes ir pavojus. Kritišką balsą apie pavojus užgožia arba ignoruoja šaukiančiųjų choras.

Ir Z. Baumanas, ir L. Svendsenas kaip tik ir kalba apie tokius „pavojaus reportažus“, kurie maitina baimės kultūrą. Z. Baumano nuomone, žmonės, skaitydami straipsnius apie globalinį pavojų, patiria malonumą, kad mes labiau linkę tikėti nelaime negu laime. Kokių tik nebuvo pranašysčių ir gąsdinimų artėjant naujam tūkstantmečiui: sustos kompiuteriai, sutriks visa komunikacijų sistema, nebedirbs bankomatai. Visą teks iš naujo perprogramuoti! Tačiau nieko tokio neįvyko. Taigi apie pavojus skalambijantys straipsniai buvo melagingi. O kur dar sukelta panika dėl ebolos viruso, paukščių gripo, karvių pasiutligės. Vos tik pasirodė, tokie straipsniai iš tiesų buvo labai reikšmingi, bet dabar jau gerokai nublanko, užleisdami vietą kitiems dalykams. Šiandienos aktualija – klimato atšilimas ir siaubingi jo padariniai. Šiltnamio efektas taip sutartinai žurnalistų gvildinamas, jog mokslininkų alternatyvios teorijos nieks nesiklauso, jie negauna žodžio, o gavę cenzūroja patys save, bijodami nukrypti nuo įsivyravusios dogmos.

L. Svendsenas tai vadina nerimo baime arba didėjančiu susierzinimu, nes „baimė vis labiau kolonizuoja mūsų gyvenimo vertybes“. Baimė kausto mūsų laisvę, mažina gebėjimą normaliai tvarkyti kasdienybę. Baimės kultūra neigiamai veikia visas mūsų gyvenimo sritis, stumia visuomenę į nepasitikėjimą,

abejingumą, nenorą ką nors keisti. Anot Z. Baumano, mus užvaldęs baimės demonas, paralyžiuojantis mūsų veiksmus. Kultūriniu ir sociologiniu požiūriu mes „spurdame išipainioję į visokiausių baimių siūlus“. Slopindami egzistencinį nerimą griebiamės įvairių praktiškų dalykų, kurie galėtų prailginti mūsų išlikimą. Pavyzdžiui, stengiamės nekvėpuoti tabako dūmais, nevalgyti netinkamo maisto, nesidėginti saulėje. Šitaip mažiname savo baimę, nes taip siūloma ją mažinti. Vengiame vėžį sukeliančio maisto, pavojingo streso, įtampos, bijoma nutukti. Rodos, kiekvienas gali keisti savo gyvenimą, o jei to nedaro, jei kas nepasiseka, belieka kaltinti save arba kitus. Tačiau, nepaisant grėsmingų perspėjimų, žmonės rūko, per daug valgo, tunka ir niekaip neišvengia stresų.

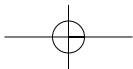
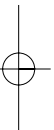
Kam reikalingi tokie nerimo kamuojami žmonės? Pagal Z. Baumaną – komercinėms jėgoms. L. Svendsenas mano, kad – politikams. Kai nerimo padaugėja, politikai gauna progą parodyti savo veiksmus. Mokslininkai ieško būdų, kaip tų grėsmių išvengti. Dvasininkai skuba paguosti. Terapeutai įgyja teisę profesionaliai įveikti krizę. „Kuo labiau bijome, kuo daugiau aptinkame rizikos veiksnių, tuo daugiau susilaukiame ekspertų pagalbos.“

Abu autoriai, L. Svendsenas ir Z. Bau-

manas, nagrinėja mirtį ir sekularizaciją – du reikšmingus modernaus žmogaus baimės fenomenus. Anot L. Svendseno, mokslas pakeitė religiją, žmonės dabar beveik taip pat tiki išganingu mokslu, kaip anksčiau tikėjo religija. Gamta jau nebetekusi mistikos, viskas čia, rodos, paremta racionalumu.

Z. Baumano nuomone, tikėjimas Dievo įsikišimu, amžinojo gyvenimo pažadai teikė žmonėms savotišką saugos perspektyvą, paguodą, užklupus katastrofoms, nelaimėms, ligoms, kamuojant skausmui ir baimei. Deja, mokslas sekularizuotam šių laikų žmogui to negali pasiūlyti. Dėl katastrofų anksčiau galėjai kaltinti Dievą, kančiai galėjai suteikti prasmės, nors jos ir nebuvo įmanoma paaiškinti. Ir pats gyvenimas turėjo egzistencinę prasmę, jis nebuvo atsitiktinumas arba valdomas gamtos dėsnų. Žmonės bijojo Dievo, jo rūstybės, arba troško ir siekė jo meilės. Sekularizuotam pasauly mirtis tapo permanentinė, ji reiškia pabaigą, o ne amžinąjį gyvenimą. Jos gniaužtai patys šiurpiausi. Daugiausia manipuliuojama, siekiant komercinio tikslo, mirties baime, destruktivia mirties galia, nuolat skleidžiant gyvybei gresiančias prognozes.

Parengė ZITA MAŽEIKAITĖ

DANIELIUS MUŠINSKAS, vyr. redaktorius

Redakcijos kolegija:

JUOZAS APUTIS

ALGIMANTAS BALTAKIS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

PETRAS DIRGĖLA, vyr. redaktoriaus pavaduotojas

REDA GRIŠKAITĖ

LORETA JAKONYTĖ

ANTANAS A. JONYNAS

HERKUS KUNČIUS

MINDAUGAS KVIETKAUSKAS

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

MARCELIJUS MARTINAITIS

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

RENATA ŠERELYTĖ

PIETRO U. DINI (Italija)

VIOLETA KELERTIENĖ (JAV)

VALDAS PETRAUSKAS (Kanada)

REGIMANTAS TAMOŠAITIS, skyriaus redaktorius

RYMUTĖ AKSTINAITĖ, stilistė-korektorė

ROMA ZMITRAVIČIENĖ, techninė redaktorė

Kompiuteriu rinko ALDONA GRYGELIENĖ

Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su žurnalo autorių nuomone.

Redakcijos adresas:

K. Sirvydo 6, 01101 Vilnius

Telefonai: vyr. redaktoriaus – 261 73 44; vyr. redaktoriaus pavaduotojo, literatūros skyriaus – 261 61 00; kritikos, meno, eseistikos skyriaus, techninės redaktorės, korektorės – 262 55 79; buhalterijos – 262 61 84. Faksas – 261 73 44, el. paštas: metai@takas.lt

---

© „Metai“, 2008. Eina nuo 1991 m.